

O carte tulburătoare, fascinantă, ce redeschide vechea discuție despre esența răului uman. Deși de-a lungul timpului această problematică s-a înscris mai degrabă în limitele filozofiei și ale religiei, iată acum o abordare științifică — din perspectiva unui psihiatru cu o remarcabilă deschidere interdisciplinară. Un tur de orizont asupra naturii umane, un dialog deschis între psihologie și religie.

Demersul principal al cărții constă în argumentarea necesității unei abordări științifice atât a răului uman, cât și a purtătorilor acestuia: „Nu putem începe să sperăm că vom vindeca răul uman până când nu vom putea să-l privim direct.” Cazurile clinice prezentate aici, manifestări ale răului în viața cotidiană, deși la prima vedere pot fi catalogate drept maladii psihice, la o analiză psihiatrică atentă refuză să se înscrie în categoriile standard ale psihologiei sau psihiatriei. De pildă, părinți care îi dăruiesc de Crăciun fiului lor pușca cu care s-a sinucis fratele său; soți a căror conviețuire simbiotică îi aduce în pragul unei degradări umane cutremurătoare — toți, „oameni ai minciunii”, cum îi numește M. Scott Peck. Minciuna este trăsătura cea mai relevantă a răului ce sălășluiește în oameni, ea fiind atât un simptom, cât și o cauză a răului.

1. M. SCOTT PECK
Psihologia minciunii

2. ECKHART TOLLE
Puterea prezentului

3. SUE KNIPER
Tehnici de terapie prin
neuro-lingvistice

4. DANIEL SOLEMAN
Emoțiile distructive

5. BORIS CYRULNIK
Murmurul fantomelor

6. STEVE ANDREAS
CHARLES FAULKNER (ed.)
NLP și succesul

ISBN 973-669-023-7

9 789736 690235 >

Psihologia minciunii

0 01 0001 0009 61

Libraria
'Mihai Eminescu'

PREȚ
LEI 20,00

B

Psihologia minciunii

M. Scott Peck

M. Scott Peck

Psihologia minciunii

BIBLIOTERAPIA

Curtea
veche

DR. M. SCOTT PECK este psihiatru și autorul mai multor cărți de mare succes (în limba română, a apărut *Drumul către tine însuși*, Curtea Veche Publishing, 2001; în curs de apariție, *Drumul către tine însuși și mai departe*).

Licențiat al Universității Harvard, și-a luat doctoratul în medicină la Case Western Reserve. Dr. M. Scott Peck a ocupat mai multe posturi administrative guvernamentale și a practicat psihiatria atât în spital, cât și în cadrul cabinetului său particular. În prezent, este director al Clinicii de În-sănătoșire Mintală, Spitalul New Milford, Connecticut.

În 1984, a înființat împreună cu soția sa, Lily, The Foundation for Community Encouragement, în care a investit foarte mult din munca, timpul și resursele sale financiare.

M. SCOTT PECK

Psihologia minciunii

Speranța de a vindeca răul omenesc

Traducere de
LUCIAN POPESCU

*Curtea
veche*

BUCUREȘTI, 2004

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

PECK, M. SCOTT

Psihologia minciunii/ M. Scott Peck

trad.: Lucian Popescu

București: Curtea Veche Publishing, 2003

336 p.; 20 cm (Biblioterapia; 1)

Tit. orig. (engl): *People of the Lie*

ISBN 973-669-023-7

I. Popescu, Lucian (trad.)

159.9

Coperta colecției de DINU DUMBRĂVICIAN

Foto copertă: IONUȚ PASCU

M. SCOTT PECK, M.D.

PEOPLE OF THE LIE

The Hope for Healing Human Evil

Copyright © 1983 by M. Scott Peck, M.D.

All rights reserved.

Published by arrangement with Simon & Schuster, Inc.

© Curtea Veche Publishing, 2003,
pentru prezenta versiune în limba română

ISBN 973-669-023-7

*Pentru Lily, care m-a ajutat
de atâtea ori, mai ales atunci
când m-am luptat cu demonii*

INTRODUCERE

De mânuit cu grijă

Aceasta este o carte periculoasă.

Am scris-o deoarece consider că este nevoie de ea. Cred că, în ansamblu, efectul ei va fi unul vindecător.

Dar am scris-o cu tulburare. Ea conține posibilitatea de a face rău. Unor cititori le va produce durere. Mai rău, unii ar putea folosi ceea ce este scris în rândurilele față pentru a-i răni pe alții.

Înainte de a trimite cartea la tipar, am pus următoarea întrebare unor cititori pentru a căror judecată și integritate am un deosebit respect: „Credeți că această carte despre răul omenesc are ea însăși ceva rău?” Răspunsul lor a fost negativ. Unul însă a adăugat: „Unii dintre noi, cei ce slujim Biserica, avem o vorbă care spune că până și Fecioara Maria poate fi folosită pentru fantezii sexuale.”

Deși acest răspuns crud, dar plin de conținut este realist, nu îl găsesc foarte încurajator. Le cer scuze cititorilor și publicului pentru răul pe care l-ar putea cauza cartea mea și vă sfătuiesc să o mânuiți cu grijă.

Unul dintre înțeleșurile cuvântului grijă este iubirea. Fii blând și iubitor cu tine însuși dacă ceea ce vei citi îți va cauza durere. Și te rog să fii blând și iubitor cu aceia din jurul tău pe care vei ajunge poate să-i consideri răi. Ai grijă — ai multă grijă.

Este ușor să-i urăști pe oamenii răi. Amintește-ți însă de sfatul Sfântului Augustin, care spunea să urăști păcatul, dar să-l

iubești pe păcătos*. Atunci când vei vedea o persoană rea, amintește-ți adevărul: „Doar pentru harul Domnului merg eu.“

Când etichetez o ființă omenească drept rea, fac în mod evident o severă judecată critică de valoare. Domnul spune: „Nu judecați ca să nu fiți judecați.“ Dar prin această frază — atât de des scoasă din context — Iisus nu afirmă că nu trebuie să-l judecăm niciodată pe aproapele nostru. Pentru că El zice mai departe: „Fățarnice, scoate întâi bârna din ochiul tău și atunci vei vedea să scoți paiul din ochiul fratelui tău.“ (*Matei* 7, 1–5)**. Ceea ce vrea El să spună este că trebuie să-i judecăm pe alții doar cu mare grijă, iar această grijă începe cu judecarea noastră.

Nu putem începe să sperăm că vom vindeca răul omenesc până când nu vom putea să-l privim direct. Nu este o imagine plăcută. Mulți au făcut observația că lucrarea mea anterioară, *Drumul către tine însuși****, este o carte plăcută. Aceasta de față nu e o carte plăcută. Ea vorbește despre partea întunecată din noi și în mare parte despre cei mai întunecați membri ai comunității omenești — oameni pe care în mod sincer îi judec ca fiind răi. Ei nu sunt persoane plăcute. Dar judecata trebuie făcută. Teza principală a acestei lucrări este aceea că acești oameni — ca și răul omenesc, în general — trebuie să fie studiați în mod științific. Nu abstract. Nu doar din punct de vedere filozofic, ci științific. Iar pentru acest lucru trebuie să fim dispuși să facem judecăți. Pericolele unor astfel de judecăți vor fi prezentate la începutul ultimei secțiuni a cărții. Deocamdată vă cer să rețineți faptul că judecățile acestea nu pot fi făcute în siguranță până când nu vom

* Sf. Augustin, *The City of God (Cetatea lui Dumnezeu)*, ed. Bourke, Image Books, 1958, p. 304.

** Trimiterile biblice din această carte sunt preluate după *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995. (*N. trad.*)

*** Apărută la Curtea Veche Publishing, București, 2001. (*N. trad.*)

începe să ne judecăm și să ne vindecăm pe noi înșine. Bătălia pentru vindecarea răului omenesc începe acasă. Iar purificarea noastră va fi totdeauna cea mai bună armă.

Această carte a fost extrem de dificil de scris din mai multe motive. Cel mai important dintre ele l-a reprezentat acela că ea a fost mereu în transformare. Nu am învățat la un moment dat despre răul omenesc, ci învăț mereu. De fapt, abia încep să învăț. Unul dintre capitole este intitulat „Către o psihologie a răului“ tocmai din cauză că nu avem un corp de cunoștințe științifice despre rău suficient de mare pentru a fi onorat cu numele de psihologie. Așa că vreau să mai adaug o notă de avertizare: Nu considerați nimic din ceea ce am scris în această lucrare drept ultimul cuvânt în materie. Scopul acestei cărți este de a ne face să fim nemulțumiți de ignoranța în care ne aflăm acum în privința acestui subiect.

M-am referit mai înainte la Iisus ca fiind Domnul meu. După mai mulți ani în care am fost, oarecum, adeptul misticismului budist și islamist, în cele din urmă mi-am luat un ferm angajament creștin — semnat de botezul meu neconfesional, pe 9 martie 1980, la vârsta de patruzeci și trei de ani —, mult după ce începusem să scriu la această carte. Într-un manuscris pe care l-am primit odată, autorul acestuia se scuza pentru „influența creștină“ pe care o imprimase scrierii. Nu o să mă scuza pentru acest lucru. Nu mi-aș putea lua angajamentul față de o așa-numită „influență“. Nu doresc să-mi ascund creștinismul. De fapt, nu pot. Angajamentul meu față de creștinism este cel mai important lucru din viața mea și, sper, absolut și total.

Dar sunt preocupat de faptul că această perspectivă, atunci când va fi mai evidentă, îi va influența pe unii cititori, însă nu este neapărat necesar să se întâmple astfel. Așa că vă cer să fiți atenți și în această privință. Marele rău a fost comis de unii creștini de-a lungul secolelor în numele lui Cristos — și încă este comis. Biserica creștină, cea pe care o vedem cu to-

ții, este necesară și mântuitoare. Dar ea greșește uneori, iar eu *îmi cer* scuze pentru păcatele ei, ca și pentru ale mele.

Cruciadele și Inchiziția nu au nimic de-a face cu Cristos. Războiul, tortura și persecuția nu au nimic de-a face cu Cristos. Aroganța și răzburarea nu au nimic de-a face cu Cristos. Când Și-a ținut prima predică consemnată, primele cuvinte pe care le-a rostit Iisus au fost: „Binecuvântați fie cei săraci cu duhul.“ Nu cei aroganți. Iar când a murit, El a cerut ca ucigașii Săi să fie iertați.

Într-o scrisoare către sora sa, Sfânta Thérèse de Lisieux scria: „Dacă vrei să porți cu seninătate încercarea de a nu-ți fi pe plac ție însuși, atunci vei fi un plăcut loc de adăpostire pentru Iisus.“* A defini „adevăratul creștin“ este un lucru riscant. Dar dacă ar trebui să-l definesc, definiția mea ar fi aceea că un adevărat creștin este „un plăcut loc de adăpostire pentru Iisus“. Există sute de mii de oameni care merg la bisericile creștine în fiecare duminică și care nu sunt nici măcar puțin doritori de a nu-și fi pe plac lor înșile, cu seninătate sau nu, și care nu sunt, prin urmare, un loc plăcut de adăpostire pentru Iisus. Din contră, există milioane de hinduși, budiști, musulmani, evrei, atei și agnostici care doresc să aibă parte de această încercare. Nu există nimic în această lucrare care să-i ofenseze. Mult mai ofensați ar putea fi cei de dinainte.

Mă simt obligat să mai vorbesc despre o „scuză“. Mulți cititori vor fi, probabil, preocupați în privința faptului că folosesc un pronume masculin pentru Dumnezeu. Cred că înțeleg și apreciez în egală măsură preocuparea lor. Este o chestiune la care m-am gândit destul de mult. În general, sunt un susținător fervent al mișcării și al acțiunii feministe, care are dreptate să combată limbajul sexist. Dar înainte de toate, Dumnezeu nu este neutru**. El este o explozie de viață și de iubire — în-

* *Collected Letters of St. Thérèse of Lisieux*, trad. F. J. Sheed, Sheed and Ward, 1949, p. 303.

** În limba engleză, pronumele de persoana a treia ce desemnează lucruri este neutru. (*N. trad.*)

tr-un fel, chiar de sexualitate. Așa că a folosi genul neutru nu este potrivit. Bineînțeles, îl consider pe Dumnezeu androgin. El este blând, tandru, hrănitor și matern, cum ar putea fi orice femeie. Totuși, trăiesc subiectiv realitatea Lui ca fiind mai mult masculină decât feminină, chiar dacă acest lucru este, într-o anumită măsură, determinat cultural. Deși El ne hrănește, El dorește, de asemenea, să ne pătrundă, și deși deseori fugim de iubirea Sa ca o fecioară șovăitoare, El ne vânezează cu o vigoare pe care, de obicei, o asociem cu masculinitatea. Așa cum spune C. S. Lewis, în fața lui Dumnezeu suntem cu toții femele*. Mai mult, oricare ar fi genul nostru sau conștiința noastră teologică, este de datoria noastră — obligația noastră —, ca răspuns la iubirea Sa, să încercăm să dăm naștere lui Cristos în noi înșine și în alții, precum Fecioara Maria.

Mă voi rupe însă de tradiție și voi folosi un pronume neutru pentru Satan. Deși știu că Satan vrea să pătrundă în noi cu desfrânare, nu am văzut această dorință totuși ca fiind sexuală sau creativă — doar dușmănoasă și distructivă. Este greu să determinăm sexul unui șarpe.

Am făcut mai multe schimbări de detalii în fiecare dintre cazurile prezentate în această carte. Cheia de boltă atât a psihoterapiei, cât și a științei sunt onestitatea și acuratețea. Totuși, deseori valorile se află în competiție, iar în această carte păstrarea confidențialității are întâietate față de o dezvăluire completă sau precisă a unor detalii irelevante. Perfecționistii, prin urmare, s-ar putea să n-aibă încredere în „informațiile“ mele. Pe de altă parte, dacă voi credeți că veți recunoaște pe vreunul dintre pacienții mei în această lucrare, vă înșelați. Veți recunoaște, probabil, mulți oameni care se conformează modelelor de personalitate pe care le voi descrie. Aceasta se va întâmpla, deoarece multe schimbări ale detaliilor din descrierile de caz nu au deformat, după părerea mea, în mod

* *That Hideous Strength (Puterea ascunsă)*, Macmillan, New York, 1965, p. 316.

semnificativ realitatea dinamicii umane implicate. Iar această carte a fost scrisă întrucât astfel de dinamici sunt comune și este necesar ca ele să fie mai clar percepute și înțelese de ființele omenesti.

Lista oamenilor cărora trebuie să le mulțumesc pentru sprijinul acordat acestei lucrări este prea mare, dar următorii merită o mențiune specială: secretara mea credincioasă, Anne Pratt, care a dactilografiat cu bunăvoință și fără ajutorul unui computer diferitele versiuni — care aproape că nu se mai sfârșeau — ale manuscriselor și le-a revăzut de-a lungul a cinci ani; copiilor mei, Belinda, Julia și Christopher, care au suferit din cauza dependenței de muncă a tatălui lor; acelor colegi care m-au susținut prin curajul lor de a înfrunta alături de mine teribila realitate a răului omenesc, în special soției mele, Lily, căreia îi este dedicată această lucrare, și dragului meu prieten „ateu“, Richard Slone; editorului meu, Erwin Glikes, care m-a încurajat atât de mult prin convingerea lui că este nevoie de această carte; curajoșilor mei pacienți, care s-au supus stângaciului meu ajutor și care astfel mi-au fost profesori; și în cele din urmă, celor doi mari cercetători ai răului omenesc și mentori ai mei, Erich Fromm și Malachi Martin.

Dr. M. Scott Peck,
New Preston, Connecticut 06777

C A P I T O L U L I

Bărbatul care a făcut un pact cu diavolul

George fusese dintotdeauna o persoană lipsită de griji — sau așa credea el — până în acea după-amiază de la începutul lui octombrie. E adevărat că avea grijile obișnute ale unui agent de vânzări, ale unui soț, ale unui tată a trei copii și ale unui proprietar de casă cu un acoperiș prin care uneori se scurgea apa și cu o peluză care trebuia mereu tunsă. Este, de asemenea, adevărat că era o persoană neobișnuit de îngrijită și de ordonată, având tendința să se îngrijezeze mai mult decât alții dacă iarba de pe peluză creștea puțin mai mult sau dacă zugrăveala casei se crăpa. Și este adevărat că seara, chiar la asfințitul soarelui, el trecea mereu printr-un straniu amestec de tristețe și groază. Lui George nu îi plăcea vremea asfințitului. Dar această stare dura doar câteva minute. Uneori, atunci când era ocupat cu vânzările sau când cerul era înnoțat, nu mai observa deloc apusul.

George era un agent de vânzări de primă mână, mai exact, un om făcut pentru asta. Arătos, cu o voce clară, manierat și cu darul de a povesti, el apăruse ca un meteor în teritoriul statelor din sud-est. Vindea capace de plastic, dintre acelea ce se potrivesc cu ușurință pe cămile de cafea. Piața era competitivă. Compania lui George era unul dintre cei cinci producători de astfel de produse la nivel național. În doi ani de când preluase acest teritoriu, de la un bărbat despre care nu se poate spune că era neîndemânatic, George, cu geniul său de a pune lucrurile în ordine, dublase vânzările. La treizeci și patru de

ani, ajunsese la un venit din salariu și comisioane de aproape șazeci de mii de dolari pe an, fără ca măcar să muncească din greu. Era un om realizat.

Necazul a început la Montreal. Compania îi sugerase să se ducă acolo la o întâlnire a fabricanților de plastic. Deoarece era toamnă și nici el, nici soția lui, Gloria, nu văzuseră pădurile din nord în timpul acestui sezon, au decis să meargă împreună. Călătoria le-a făcut plăcere. Întâlnirea era una ca oricare alta, dar pădurile erau splendide, restaurantele excelente, iar Gloria se afla într-o dispoziție destul de bună. În ultima după-amiază petrecută la Montreal, au mers să vadă catedrala. Dar nu pentru că ar fi fost religioși; Gloria era, în cel mai bun caz, o protestantă lipsită de entuziasm, iar el, pentru că trebuise să-și îndure mama care era o credincioasă fanatică, avea o antipatie clară față de biserică. Însă catedrala constituia un obiectiv turistic, iar lor le plăcea să viziteze astfel de locuri. El a găsit-o plicticoasă și neinteresantă și s-a bucurat când Gloria s-a săturat de privit. Când se îndreptau către ieșire, a observat lângă ușa masivă o cutie mică pentru donații. S-a oprit nehotărât. Pe de o parte, nu avea nici o dorință reală de a da vreun bănuț acestei biserici sau oricărei alteia. Pe de alta, a simțit o mică frică irațională că ar putea să pună în pericol stabilitatea vieții sale dacă nu ar fi făcut-o. Teama l-a făcut să se simtă stânjenit; era un om rațional. Dar atunci i-a venit ideea că ar fi destul de rațional să facă o mică donație, așa cum este rațional să plătești un bilet de intrare la muzeu sau într-un parc de distracții. S-a hotărât să dea mărunțișul din buzunar, dacă nu ar fi fost o sumă prea mare. Nu era cazul. A numărat cincizeci și cinci de cenți în monede mici și le-a aruncat în cutie.

Acesta a fost momentul în care l-a lovit primul gând. L-a izbit ca o lovitură, ca un pumn total neașteptat, amestind-l și făcându-l confuz. Era mai mult decât un gând. Era ca și cum cuvintele i-ar fi fost înscrise brusc în minte: „AI SĂ MORI LA 55.“

George și-a dus mâna după portofel. Cei mai mulți bani îi avea în cecuri de călătorie. Dar a găsit o hârtie de cinci dolari și două de un dolar. Le-a smuls din portofel și le-a înghesuit în cutie. Apoi a luat-o pe Gloria de braț și aproape că a îmbrâncit-o pe ușă afară. Ea l-a întrebat ce se întâmplase. El i-a spus că s-a simțit brusc rău și că voia să se întoarcă la hotel. Nu-și mai amintea cum a coborât scările catedralei sau cum s-a urcat în taxi. Doar când a ajuns în camera de hotel, stând întins pe pat și pretinzând că e bolnav, panica a început să i se domolească.

De a doua zi, de când s-au urcat în avionul spre casa lor din Carolina de Nord, George s-a simțit împăcat și încrezător. Incidentul era uitat.

Două săptămâni mai târziu, plecând într-o călătorie de afaceri în Kentucky, George a ajuns la un semn de circulație ce anunța o curbă și o limită de viteză de patruzeci și cinci de mile* pe oră. Cum a trecut de semn, i-a apărut un alt gând, încrustat în minte ca și mai înainte, cu litere adânc săpate: „VEI MURI LA 45.“

George nu s-a simțit prea bine în restul zilei. Totuși, de data aceasta, a putut să se gândească la experiența sa ceva mai obiectiv. Amândouă gândurile ce îi veniseră aveau de-a face cu numere. Numerele erau doar numere, nimic altceva, abstracții fără înțeles. Dacă ar fi avut vreun sens, de ce se schimbau? Prima oară 55, apoi 45. Dacă ar fi existat vreo consecvență, atunci ar fi avut de ce să se îngrijoreze. Dar nu erau decât numere, fără nici o semnificație. De-a doua zi, s-a regăsit pe sine, cel de dinainte.

A trecut o săptămână. În timp ce George traversa cu mașina periferia unui mic sat, un semn l-a anunțat că intra în orașul Upton, Carolina de Nord. I-a apărut un al treilea gând: „VEI FI UCIS DE UN OM NUMIT UPTON.“ George a început să fie îngrijorat de-a binelea. Două zile mai târziu, pe când

* 1 milă = 1,6 km. (N. red.)

trecea pe lângă o gară abandonată, i-au apărut din nou niște cuvinte: „ACOPERIȘUL ACESTEI CLĂDIRI SE VA PRĂBUȘI PESTE TINE ȘI TE VA UCIDE.“

După aceea, astfel de gânduri i-au apărut aproape în fiecare zi, totdeauna când mergea cu mașina, în drumurile sale legate de serviciu. George a început să fie îngrozit în diminețile în care trebuia să plece în călătorii de afaceri. Atunci când muncea, era absorbit de gânduri și își pierduse simțul umorului. Mâncarea nu mai avea gust. Îi era greu să adoarmă noaptea. Dar povara a fost încă suportabilă până într-o dimineață, când a trecut cu mașina peste râul Roanoke. Imediat după aceea, a avut următorul gând: „ESTE ULTIMA OARĂ CÂND TRECI ACEST POD.“

George s-a întrebat dacă să-i povestească Gloriei despre gândurile lui. Oare nu avea să-l creadă nebun? N-a putut să-i spună. Dar în acea noapte, stând în pat, cu Gloria sforăind ușor lângă el, a urât-o pentru pacea ei, în timp ce el se lupta cu dilema sa. Podul peste Roanoke era una dintre rutele cele mai circulante. Pentru a-l evita, trebuia să ocolească sute de mile în fiecare lună sau altfel ar fi pierdut mai mulți clienți. La naiba, era absurd! Nu putea să-și lase viața să fie condusă de niște simple gânduri, simple plăsmuiri ale unei imaginații perverse. Nu exista nici cea mai mică urmă de dovadă că aceste gânduri ar avea vreo legătură cu realitatea. Pe de altă parte, cum putea să fie sigur că nu sunt reale? Asta era — trebuia să dovedească faptul că nu sunt reale. Dacă trecea podul peste Roanoke încă o dată și nu murea, ar fi dovedit că gândul e fals. Dar dacă gândul era adevărat...

Pe la unu noaptea, George a luat hotărârea să-și riște viața. Mai bine să moară decât să trăiască așa, chinuit. S-a îmbrăcat în liniște pe întuneric și s-a strecurat afară din casă. Șaptezeci și trei de mile până la râul Roanoke. A condus foarte atent. Când, în cele din urmă, podul s-a ivit în noapte în fața sa, a simțit o apăsare pe piept, încât abia mai putea respira. Dar a mers înainte. Peste pod. Două mile de drum. Apoi

s-a întors și a mai traversat o dată podul, spre casă. Reușise. Dovedise că gândul era fals. Prostesc, ridicol gând. A început să fluiera. Când a intrat din nou în casă, era în extaz. Pentru prima oară după două luni, se simțea bine. Teamă dispăruse.

Până au trecut trei nopți. Când se reîntorcea acasă, într-o după-amiază, după o altă călătorie de o zi, a trecut pe lângă o groapă adâncă de pe marginea drumului, făcută de un excavator, aproape de Fayetteville. ÎNAINTE CA GROPA SĂ FIE UMPLUTĂ, MAȘINA TA SE VA DUCE DREPT ÎN EA, IAR TU VEI FI UCIS. La început, George aproape că a râs de acest ultim gând. Gândurile erau doar gânduri, nu dovedise el asta? Totuși, în acea noapte din nou n-a putut să adormă. Ce-i drept, dovedise faptul că gândul cu râul Roanoke era fals. Însă acesta ar fi putut fi foarte bine unul adevărat. Oare gândul despre podul Roanoke nu era menit să-i inducă un fals sentiment de siguranță? Oare chiar îi era destinat să cadă în acea groapă de excavator? Cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât devenea mai anxios. Îi era imposibil să adoarmă.

Poate că dacă s-ar fi dus înapoi la locul acelei excavații, s-ar fi simțit mai bine, ca atunci când se întorsese la pod. Fi-rește, ideea nu avea prea mult sens. Chiar dacă s-ar fi reîntors la groapă și și-ar fi încheiat călătoria cu succes, poate că tot n-ar fi scăpat și într-o altă zi ar fi căzut cu mașina acolo, așa cum îi fusese prezis. Totuși, era atât de neliniștit, încât probabil că merita să încerce. Încă o dată, George s-a îmbrăcat în miezul nopții și s-a strecurat afară din casă. Se simțea ca un prost. Însă, chiar spre surprinderea lui, după ce a ajuns la Fayetteville, a oprit pe marginea excavației și s-a întors spre casă, a constatat că se simțea mai bine — în mod clar mai bine. Încrederea i-a revenit. Avea sentimentul că e din nou stăpân pe destinul lui. A adormit imediat cum a ajuns acasă. Pentru câteva ore, s-a bucurat de pace.

Tiparul bolii lui George devenise între timp mai stabil și mai devastator. Aproape în fiecare zi, când se afla pe drum, avea un nou gând despre moartea sa. După fiecare gând, ne-

liniștea devenea insuportabilă. În acest punct, se simțea obligat să se ducă înapoi, la locul unde trăise acel gând. După ce făcea acest lucru, se simțea bine până a doua zi, când apărea gândul următor, iar ciclul reîncepea.

George a rezistat șase săptămâni. În fiecare noapte, se plimba cu mașina prin statul Carolina. Dormea din ce în ce mai puțin. Slăbise opt kilograme. Era îngrozit când se afla pe drum, chemat de îndatoririle slujbei. Performanța muncii lui scădea. Câțiva clienți începuseră să se plângă. Copiii îl iritau. Până la urmă, într-o seară de februarie, s-a prăbușit. Plângând de exasperare, i-a povestit Gloriei de chinurile lui. Gloria auzise de mine de la un prieten. M-a sunat a doua zi dimineață, iar după-amiază l-am văzut pe George prima oară.

I-am explicat lui George că suferea de o nevroză obsesiv-compulsivă clasică; „gândurile“ care îl supărau erau ceea ce psihiatrui numesc obsesii, iar nevoia de a se reîntoarce la scena „gândului“ reprezenta o constrângere.

— Aveți dreptate! a exclamat el. Este o constrângere. Nu vreau să mă întorc acolo unde am avut aceste gânduri. Știu că e ceva prostesc. Vreau doar să uit și să dorm. Dar nu pot. Este ca și cum ceva mă forțează să mă gândesc la acele lucruri, să plec noaptea și să mă întorc. Nu mă pot ajuta singur. Sunt obligat să mă întorc la locul gândului. Știți, aceasta este cea mai rea parte. Dacă ar fi fost numai gândurile, cred că aș fi putut să rezist. Dar apare această pornire nestăpânită de a mă reîntoarce, care mă omoară, îmi fură somnul, mă înnebunește și mă face să-mi petrec ore în șir dezbătând în minte: „Trebuie sau nu trebuie să mă întorc?“ Constrângerile mele sunt chiar mai rele decât — cum le-ați numit? — obsesiile mele. Mă înnebunesc.

Rostind acestea, George a făcut o pauză și m-a privit cu teamă:

— Credeți că o să înnebunesc?

— Nu, i-am răspuns. Încă nu te cunosc prea bine, dar privind lucrurile la suprafață, nu văd nici un semn că ai să înnebunești sau că ai avea altceva decât o nevroză severă.

— Vreți să spuneți că și alți oameni au același fel de „gânduri“ nebunești și compulsii? a întrebat repede George. Alți oameni care nu înnebunesc?

— Corect, i-am răspuns. Obsesiile lor poate că nu sunt despre moarte, iar compulsiiile* lor probabil că se referă la altceva. Dar tiparul gândurilor și al acțiunilor nedorite este exact la fel.

I-am povestit lui George câteva dintre obsesiile cele mai comune de care suferă unii oameni. I-am relatat, de exemplu, despre cei cărora le este foarte greu să-și părăsească locuințele pentru a pleca în concediu, deoarece continuă să fie îngrijorați, chiar dacă își amintesc foarte bine că au încuiat ușa și s-au reîntors să o verifice.

— Și eu am făcut asta! a exclamat George. Uneori verific chiar de trei-patru ori să văd dacă nu am lăsat soba aprinsă. E nemaipomenit! Vreți să spuneți că sunt ca oricine altcineva?

— Nu, George, nu ești ca oricine altcineva, am spus. Deși mulți oameni — deseori, oameni care se bucură de mult succes — suferă într-o oarecare măsură de nevoia de a fi siguri de ceva și de a se afla în siguranță, ei nu se scoală noaptea conduși de compulsiiile lor. Tu ai o nevroză puternică, care-ți distruge viața. Este o nevroză ce se poate trata, dar tratarea — prin psihoterapie — va fi destul de dificilă și va lua mult timp. Nu o să înnebunești, dar cred că ai o problemă majoră și că dacă nu urmezi un tratament de lungă durată, probabil că vei continua să te distrugi.

Trei zile mai târziu, când George s-a reîntors să mă vadă pentru a doua oară, era un om diferit. În timpul primei ședin-

* Compulsiiune: gen de conduită în care individul se simte constrâns să acționeze sub impulsul unei forțe interne obsesionale, amenințat de angoasa, de culpabilitate ș.a.m.d. (N. red.)

te, se plânsese destul de mult în timp ce-mi povestea agonia lui și arătase o dorință aproape patetică de a se restabili. Acum radia de încredere și aplomb. Într-adevăr, avea o atitudine degajată, de *savoir-faire*, pe care mai târziu o vom recunoaște ca fiind tipul de apariție „Joe Cool“. Am încercat să aflu mai multe despre împrejurările vieții lui, dar nu prea era nimic de care să mă pot agăța.

— Nu prea există nimic care să mă supere, doctore Peck, cu excepția acestor mici obsesii și compulsii și n-am mai avut nici una de când v-am văzut ultima oară. Firește, am unele griji, dar care sunt departe de a fi îngrijorări reale. Vreau să spun că mă preocupă dacă trebuie să zugrăvim casa în vara asta sau să așteptăm până la anul. Dar această preocupare nu înseamnă o îngrijorare. Avem o mulțime de bani în bancă. Mai sunt preocupat de felul cum se descurcă copiii la școală. Deborah, fiica noastră cea mare, are treisprezece ani și probabil că va avea nevoie de sprijin. George Junior — în vârstă de unsprezece ani — nu prea are note bune la școală. Nu e retardat mintal sau ceva de genul ăsta, doar că este prea interesat de sport. Iar Christopher, care are șase ani, abia a început școala. Are o fire foarte plăcută. Cred că se poate spune că pe el îl văd cu cei mai buni ochi. Trebuie să recunosc că în inima mea îl favorizez puțin față de ceilalți doi copii, dar fac un efort să nu arăt acest lucru și cred că reușesc — deci asta nu e o problemă. Suntem o familie stabilă. Căsnicia noastră e bună. Oh, Gloria are și ea dispozițiile ei. Câteodată, chiar mă gândesc că e pur și simplu o răutate, dar probabil că toate femeile sunt așa. Au acele perioade în care sunt mai sensibile, știți dumneavoastră, și tot felul de lucruri de genul ăsta.

Viața noastră sexuală? Oh, e bună. Nu e nici o problemă în acest caz. Bineînțeles, cu excepția timpului în care Gloria este într-o dispoziție rea, dar apoi nici unul dintre noi nu simte astfel — e o chestie de compensare, nu-i așa?

Copilăria mea? Ei bine, nu pot spune că a fost chiar fericită. Când aveam nouă ani, tatăl meu a suferit o cădere nervoasă. A fost nevoie să fie internat într-un spital de stat. Ei au spus că-i vorba de schizofrenie. Cred că din acest motiv am fost îngrijorat data trecută, de faptul că mi-ați putea spune că am să înnebunesc. Trebuie să admit că mi-ați luat o greutate de pe suflet când mi-ați zis că nu-i așa. Tatăl meu nu și-a mai revenit niciodată. S-a întors de câteva ori pentru scurt timp acasă, dar niciodată nu au putut să-l vindece. Da, uneori cred că era complet nebun, dar chiar nu-mi amintesc foarte multe despre asta. Țin minte că trebuia să-l vizitez la spital. Uram acest lucru. Mă simțeam extrem de stânjenit. Era un loc tare înfiorător. Pe la jumătatea liceului, am refuzat să-l mai vizitez și a murit când eram în facultate. Da, a murit tânăr. O binecuvântare, așa spune.

Dar nu cred că vreunul dintre aceste lucruri m-a tulburat cu adevărat. Sora mea, care era cu doi ani mai mică, și cu mine am primit atenție din plin. Mama era cu noi tot timpul. A fost o mamă bună. Era un pic cam religioasă pentru gustul meu. Tot trăgea de noi să mergem pe la biserici, iar eu uram asta. Dar acesta era singurul lucru de care o pot invinui și în plus toate acestea au luat sfârșit odată ce am mers la facultate. Nu ne mergea prea bine financiar, dar aveam întotdeauna bani îndeajuns ca să putem să ne descurcăm. Bunicii mei aveau ceva bani și ei m-au ajutat mult — e vorba de părinții mamei mele. Nu i-am cunoscut niciodată pe părinții tatălui meu. Oricum, eram foarte apropiați de bunicii din partea mamei. O perioadă, când tatăl meu se afla în spital, am locuit la ei. O iubeam mai ales pe bunica.

Îmi dau seama acum că mi-am amintit ceva după ultima noastră întâlnire. Vorbind despre compulsii, mi-a venit în minte că am mai avut o compulsie pe la treisprezece ani. Nu știu cum a început, dar aveam sentimentul că bunica va muri dacă nu ating o anumită piatră în fiecare zi. Nu era mare sco-

fală. Piatra se afla pe drumul de acasă spre școală, așa că tot ce aveam de făcut era să-mi amintesc s-o ating. Era o problemă doar la sfârșit de săptămână. Atunci trebuia să-mi fac timp să merg să o ating. Oricum, am depășit acest lucru după un an sau cam așa. Nu știu cum s-a întâmplat. L-am depășit în mod natural, ca și cum ar fi fost o etapă sau ceva asemănător.

Acest lucru mă face să mă gândesc că voi depăși și aceste obsesii și compulsii. Le am de puțin timp. V-am spus. Nu le-am mai avut nici măcar o dată de când ne-am întâlnit. Mă gândesc că poate s-a sfârșit. Aveam nevoie probabil doar de această mică discuție de la începutul săptămânii. Vă sunt recunoscător pentru asta. Vă imaginați ce sentiment de ușurare a fost pentru mine să aflu că nu voi înnebuni și că și alți oameni au astfel de gânduri ciudate! Mă gândesc că poate acest sentiment de ușurare a fost șiretlicul. Mă îndoiesc că așa avea nevoie de — cum i-ați spus? — psihoterapie. Sunt de acord, s-ar putea să fie prea devreme să spun asta, dar mi se pare o procedură prea lungă și costisitoare pentru un lucru pe care probabil o să-l depășesc eu însumi. Așa că e posibil să nu mai fixez încă o întâlnire. Să vedem ce se întâmplă. Dacă obsesiile sau compulsii revin, voi merge înainte cu dvs., dar pentru moment să lăsăm lucrurile în voia sorții.

Am încercat să-l dojenesc cu blândețe pe George. I-am spus că nu mi se părea să se fi schimbat ceva esențial în existența lui și că aveam bănuiala că simptomele îi vor reapărea în scurt timp, într-o formă sau alta. I-am mai zis că-i pot înțelege dorința de a aștepta și de a vedea ce se întâmplă și că așa fi fericit să-l revăd oricând va dori. George era hotărât și în mod clar nu voia să intre în terapie atâta vreme cât se simțea confortabil. Nu avea rost să insist asupra acestui lucru. Singura acțiune rezonabilă pentru mine era să stau și să aștept.

N-aveam să aștept prea mult.

Două zile mai târziu, George m-a sunat, febril:

— Ați avut dreptate, doctore Peck, gândurile au revenit. Ieri, când mă întorceam de la o întâlnire de afaceri, la câteva mile după ce am luat o curbă strânsă, mi-a venit brusc gândul: L-AI LOVIT ȘI L-AI UCIS PE AUTOSTOPISTUL CARE STĂTEA PE MARGINEA DRUMULUI ATUNCI CÂND AI LUAT CURBA. Știam că sunt doar gândurile mele nebune. Dacă aș fi lovit cu adevărat pe cineva, aș fi simțit o zdruccinătură sau aș fi auzit o bufnitură. Dar nu mi-am putut scoate gândul din minte. Continuam să văd trupul lungit în șanț, pe marginea drumului. M-am tot gândit că s-ar putea să nu fie mort și că probabil avea nevoie de ajutor. M-am îngrijorat că voi fi acuzat că am fugit de la locul accidentului. În cele din urmă, chiar înainte să ajung acasă, nu m-am mai putut stăpâni. Am întors și am mers înapoi cu mașina cincizeci de mile până la acea curbă. Bineînțeles, nu era nici un trup acolo, nici un semn de accident, nici o picătură de sânge în iarbă. Așa că m-am simțit mai bine. Dar nu mai pot continua așa. Cred că ați avut dreptate. Bănuiesc că am nevoie de psihanaliză.

Așadar, George a reînceput terapia și de data aceasta a continuat-o, pentru că obsesiile și compulsiiile au continuat și ele. În trei luni, timp în care ne-am văzut de două ori pe săptămână, el a avut încă multe astfel de gânduri. Majoritatea erau despre propria lui moarte, dar unele se axau pe faptul că el era cauza morții altcuiva sau că era acuzat de o anumită crimă. Și de fiecare dată după o perioadă mai lungă sau mai scurtă de obsesii, în cele din urmă George se dădea bătut și se reîntorcea la scena în care îi apăruse pentru prima dată gândul, pentru a se elibera. Agonia lui a continuat.

În timpul acestor prime trei luni de terapie, am aflat treptat că George avea mai multe motive de îngrijorare decât pentru ceea ce până atunci fuseseră doar niște simptome. Viața lui sexuală, despre care îmi povestise că era în regulă, s-a dovedit foarte rea. Gloria și cu el aveau relații sexuale o dată la șase săptămâni și atunci era vorba de un act violent, rapid,

animalic, când amândoi erau beți. S-a dovedit că „dispozițiile rele“ ale Gloriei durau săptămâni întregi. Am întâlnit-o și am descoperit că era foarte deprimată, plină de dușmănie la adresa lui George, pe care îl descria ca fiind „nătâng, slab și smiorcăit“. George, la rândul lui, a început încet să-și exprime o enormă cantitate de resentiment față de Gloria, pe care o vedea ca pe o femeie egoistă, total lipsită de capacitatea de a-l sprijini și neiubitoare. El se înstrăinase complet de cei doi copii mai mari, Deborah și George Junior. Simțea că Gloria era responsabilă pentru faptul că aceștia se întorseseră împotriva lui. Din întreaga familie, singurul cu care avea o relație bună era Christopher și admitea că probabil îl răsfăța pe băiat „pentru a-l ține departe de ghearele Gloriei“.

Deși recunoscuse încă de la început faptul că nu avusese o copilărie ideală, pe măsură ce l-am încurajat să-și amintească de ea, George a început încet să-și dea seama că fusese mult mai înfricoșătoare și distrugătoare decât îi plăcea să creadă. Putea să-și amintească, de exemplu, că la a opta lui aniversare tatăl său a ucis pisoiiul surorii lui. George stătea pe pat înainte de micul dejun, visând la cadourile pe care le-ar putea primi, când pisoiiul a intrat rostogolindu-se în cameră. Tatăl a apărut imediat după aceea, nebun de furie, cărând după el o mătură. Pisica, se pare, făcuse mizerie pe covorașul din camera de zi. Tatăl lui a început să bată pisoiiul cu mătura într-un colț al dormitorului până când l-a omorât, în timp ce George se ghemuise în pat, strigându-i să se oprească. Acest lucru s-a întâmplat cu un an înainte ca tatăl lui să se interneze, în cele din urmă, în spital.

George își aminti, de asemenea, că și mama lui avea mintea aproape la fel de deranjată ca și tatăl lui. Într-o noapte, pe când avea unsprezece ani, l-a ținut treaz până în zori, forțându-l să se roage în genunchi pentru supraviețuirea pastorului lor, care avusese un atac de cord. George îl ura pe pastor și totodată Biserica Penticostală la care mama lui îl ducea în fie-

care seară de miercuri și de vineri și în toate duminicile, an de an. Își amintea de sentimentul nealinat de jenă și rușine pe care îl încerca atunci când mama lui „vorbea în limbi“ și tremura în extaz în timpul slujbelor, răcnind: „O, Iisuse!“ Nici viața cu bunicii nu fusese atât de idilică pe cât dorea el să și-o amintească. Era adevărat că fusese într-o relație caldă, tandră și probabil salvatoare cu bunica lui, dar această relație părea că se află deseori în pericol. În timpul celor doi ani în care locuise cu bunicii — după ce tatăl lui fusese spitalizat — buniciiul său o bătea pe bunica aproape în fiecare săptămână. De fiecare dată lui George îi era teamă că bunica-sa va fi ucisă. Deseori, îi era frică să plece de-acasă, simțind că, într-un fel, chiar prin prezența lui neputincioasă ar putea să prevină uciderea ei.

Era nevoie ca aceste fragmente de informații împreună cu altele să fie smulse de la George. În mod repetat, el se plângea că nu vedea rostul unor discuții atât de lungi asupra unor probleme aparent fără soluție ale vieții lui prezente și asupra faptelor dureroase pe care și le amintea din trecutul său.

— Tot ce vreau, spunea el, este să scap de aceste idei și compulsii. Nu pot să-mi dau seama cum faptul de a discuta despre lucruri neplăcute, care au avut loc și cu care am terminat, mă va ajuta să scap de aceste simptome.

În același timp, George vorbea aproape fără încetare despre obsesiile și compulsiiile sale. Cu ocazia fiecărui nou „gând“, el îl descria extrem de detaliat și părea să se delecteze revestind momentele de agonie în care hotăra dacă să se supună sau nu compulsiei sale de a se reîntoarce. În scurt timp, a devenit clar faptul că George își folosea, de fapt, simptomele pentru a evita să se ocupe de multe dintre realitățile vieții lui.

— Unul dintre motivele pentru care ai aceste simptome, i-am explicat, este acela că ele acționează ca un ecran de fum. Ești atât de ocupat să te gândești la obsesiile și compulsiiile

tale și să vorbești despre ele, încât nu ai timp să te gândești la problemele mai importante care le cauzează. Până când nu vei pune punct folosirii acestui ecran de fum și până când nu te vei ocupa în profunzime de căsnicia ta mizerabilă și de copilăria ta îngrozitoare, vei continua să fii torturat de aceste simptome.

De asemenea, a devenit clar faptul că George era la fel de ezitant în a se confrunta cu chestiunea morții.

— Știu că o să mor într-o zi, dar de ce să mă gândesc la asta? Este morbid. În plus, nu se poate face nimic în privința asta. Și dacă mă gândesc la moarte, tot nu se va schimba nimic.

Am încercat, fără prea mult succes, să-i arăt lui George că atitudinea lui era ridicolă.

— De fapt, tu te gândești la moarte tot timpul, i-am spus. La ce crezi că se referă obsesiile și compulsiile tale, dacă nu la moarte? Dar anxietatea ta la vremea asfințitului? Este clar că urăști asfințiturile, deoarece ele reprezintă moartea zilei, iar acest lucru îți amintește de propria ta moarte. Ești îngrozit de moarte. Este în regulă. Și eu sunt. Dar tu încerci să eviți spaima, în loc să te confrunți cu ea. Problema ta nu constă în faptul că te gândești la moarte, ci în felul în care te gândești. Până când nu vei reuși să te gândești la moarte — în ciuda spaimii de ea — în mod voluntar, vei continua să te gândești la ea involuntar, sub forma obsesiilor tale.

Dar oricât am încercat să vorbesc despre această chestiune, George nu se grăbea să se ocupe de problema fricii de moarte.

El era însă foarte grăbit să scape de simptomele pe care le avea. În ciuda faptului că prefera să vorbească despre ele, în loc să discute despre moarte sau despre înstrăinarea față de soție și de copii, nu era nici o îndoială că George suferea foarte mult din cauza obsesiilor și a compulsiilor. Începuse să mă sune de pe drum atunci când îi reapăreau:

— Doctore Peck, spunea el, sunt în Raleigh și iar am avut parte de unul dintre acele gânduri ale mele în urmă cu două ore. I-am promis Gloriei că mă întorc la cină. Dar nu mai pot să ajung, dacă mă întorc acolo unde am avut gândul. Nu știu

ce să fac. Vreau să mă duc acasă, dar simt că trebuie să mă întorc. Vă rog, doctore Peck, ajutați-mă. Sfătuți-mă ce să fac. Spuneți-mi că nu mă pot întoarce. Spuneți-mi că nu trebuie să cedez compulsiiei.

De fiecare dată îi explicam răbdător lui George că nu-i voi spune ce să facă, că nu-mi stătea în putere să-i zic cum să procedeze, că doar el avea puterea să ia decizii în ce-l privește și nu era sănătos pentru el să dorească să iau eu decizii în locul lui. Dar răspunsul meu nu avea nici un sens pentru el. La fiecare ședință, mă dojenea:

— Doctore Peck, știu că dacă mi-ați fi spus că nu mă pot întoarce, n-aș fi făcut-o. M-aș fi simțit mult mai bine. Nu înțeleg de ce nu vreți să mă ajutați. Nu-mi ziceți decât că nu e treaba dvs. să-mi spuneți ce să fac. De aceea tot vin să vă văd — să mă ajutați — și dvs. nu o faceți. Nu știu de ce sunteți așa de crud. Ca și cum nici n-ați vrea să mă ajutați. Îmi tot repetați că trebuie să-mi folosesc propria minte. Dar tocmai acest lucru nu pot să-l fac, nu înțelegeți? Nu vedeți durerea mea? Nu vreți să mă ajutați? — se jeluia el.

Așa au decurs lucrurile săptămână după săptămână. Iar starea lui George se deteriora vizibil. A început să aibă diaree. A pierdut și mai mult din greutate și arăta din ce în ce mai tras la față. A devenit plângăcios mai tot timpul. Se întreba dacă nu ar trebui să se ducă la un alt psihiatru. Eu însumi începusem să mă îndoiesc că tratez cazul în mod corect. Se părea că George va avea în curând nevoie să fie spitalizat. Dar apoi, brusc, ceva a părut să se schimbe. Într-o dimineață, la aproape patru luni după ce începuse terapia, George a venit la ședință fluierând și în mod clar vesel. Imediat am comentat această schimbare.

— Da, cu siguranță mă simt bine astăzi, a recunoscut George. Nu știu de ce. N-am mai avut nici unul dintre gândurile mele de patru zile și nici nevoia de a mă întoarce în anumite locuri. Poate din această cauză. Probabil că încep să văd lumina de la capătul tunelului.

Totuși, în ciuda faptului că nu mai era preocupat de simptomele sale, George nu părea mai dornic să se ocupe de realitățile dureroase ale vieții de acasă sau ale copilăriei lui. Reluându-și felul său de a fi „Joe Cool“, vorbea în mod deschis despre aceste realități doar la îndemnul meu, fără să aibă vreun sentiment real despre ele. Apoi, chiar înainte de sfârșitul ședinței, m-a întrebat complet pe neașteptate:

— Doctore Peck, credeți în diavol?

— Aceasta este o întrebare stranie, i-am răspuns. Și una foarte complicată. De ce întrebi?

— Oh, fără motiv. Sunt doar curios.

— Încerci să scapi, l-am înfruntat. Trebuie să existe un motiv.

— Ei bine, bănuiesc că singurul motiv este acela că se scrie mult despre acele culte stranii care-l invocă pe Satan. Știți de acele grupuri ciudate din San Francisco. În ultimele zile se vorbește mult despre ele în ziare.

— E adevărat, am fost eu de acord. Dar cum ți-a venit în minte acest lucru? Cum te-ai gândit brusc la asta în această dimineață, chiar acum, la întâlnirea noastră?

— De unde să știu eu? a întrebat George. (Părea încurcat.) Mi-a trecut așa, prin minte. Dvs. m-ați instruit să vă spun tot ce-mi trece prin minte și așa am făcut. N-am făcut altceva decât ceea ce se presupunea că trebuie să fac. Asta mi-a trecut prin minte și v-am spus-o. Nu știu de ce mi-a trecut prin minte.

Se părea că nu mai puteam merge înainte. Am ajuns la capătul ședinței și chestiunea a fost abandonată. La următoarea ședință, George încă se simțea bine. Luase vreo două kilograme în greutate și nu mai arăta supt la față.

— Am avut încă unul dintre gândurile mele în urmă cu două zile, mi-a relatat el, dar nu m-a supărat. Mi-am spus că n-o să mai las aceste gânduri prostești să mă supere. E clar că ele nu înseamnă nimic. Ei bine, am să mor într-o zi — și ce? Nici măcar nu mai am dorința să revin la locul gândului. Abia

dacă îmi mai trece prin minte. De ce trebuie să mă întorc pentru ceva atât de prostesc? Cred că, în sfârșit, am dat de capătul problemei.

Încă o dată, deoarece nu mai era obsedat de simptomele sale, am încercat să-l ajut să se concentreze mai profund asupra problemelor din căsnicie. Dar maniera sa „Joe Cool“ era impenetrabilă; toate răspunsurile lui păreau superficiale. Am avut un sentiment neliniștitor. Lui George părea să-i meargă mai bine. În mod normal, aș fi fost încântat, dar acum nu aveam nici cea mai vagă înțelegere a cauzei. Nimic din viața lui sau din felul în care o trata nu se schimbase. Atunci de ce se simțea mai bine? Mi-am lăsat pentru moment neliniștea la o parte.

Ședința următoare a avut loc seara. George a intrat arătând foarte bine și mai „Joe Cool“ ca niciodată. Ca de obicei, l-am lăsat pe el să înceapă ședința. După o scurtă perioadă de liniște, parcă din întâmplare și fără cel mai mic semn de anxietate, a anunțat:

— Cred că trebuie să fac o mărturisire.

— Da?

— Știți, în ultima vreme m-am simțit mai bine, dar nu v-am spus și de ce.

— Da?

— Vă amintiți că acum două ședințe v-am întrebat dacă credeți în diavol? Iar dvs. ați vrut să știți de ce mă gândeam la asta? Ei bine, bănuiesc că nu am fost chiar sincer față de dvs. Știu de ce mi-a venit în minte acea întrebare. Dar mă simt jenat să vă spun.

— Continuă.

— Încă mă simt un pic ridicol. Dar vedeți, dvs. nu m-ați ajutat. N-ați făcut nimic pentru a mă împiedica să mă reîntorc în locurile unde îmi veneau gândurile. A trebuit să fac ceva pentru a nu mai ceda compulsiilor mele. Așa că am făcut.

— Ce anume ai făcut? l-am întrebat.

— Am făcut un pact cu diavolul. Vreau să zic că eu nu cred cu adevărat în diavol, dar trebuia să fac ceva. Așa că am făcut această înțelegere, că dacă cedez compulsiei mele și mă întorc, atunci diavolul va avea grijă ca gândul să devină adevărat. Înțelegeți?

— Nu sunt sigur, i-am răspuns.

— De exemplu, ieri, când eram aproape de Chapel Hill, am avut următorul gând: DATA VIITOARE CÂND VEI VENI PE-AICI VEI TRECE PESTE DIG ȘI VEI FI UCIS. În mod normal, bineînțeles că aș fi fiert vreo două ore și în cele din urmă m-aș fi întors la dig doar pentru a demonstra că gândul nu e adevărat. Corect, nu? Dar, făcând acest pact, mă-nțelegeți, nu mă mai pot întoarce. Deoarece, ca parte a înțelegerii, dacă revin în acel loc, diavolul va avea grijă ca eu să trec peste dig și să fiu omorât. Știind că voi fi ucis, nu mai am nici un motiv să mă întorc. De fapt, este un îndemn să nu mă întorc. Pri-cepeți?

— Înțeleg mecanismul, i-am răspuns inexpresiv.

— Ei bine, se pare că funcționează, a spus fericit George. De două ori am avut gânduri și niciodată nu a mai fost nevoie să mă întorc. Trebuie să admit că am niște „vinovății“ în această privință.

— „Vinovății“?

— Știți, un sentiment de culpabilitate. Vreau să spun că nu e bine ca oamenii să facă un pact cu diavolul, nu-i așa? În plus, eu nici măcar nu cred cu adevărat în diavol. Dar dacă se pare că merge, atunci care-i problema?

Am rămas tăcut. Nu aveam nici o idee despre ce i-aș putea spune lui George. M-am simțit copleșit de complexitatea cazului și a propriilor mele sentimente. Privind la lumina blândă a lămpii de pe masa care ne separa, în biroul meu liniștit și aparent în siguranță, am devenit conștient de sutele de gânduri care îmi treceau prin minte fără legătură între ele. Am simțit că nu pot să găsesc o cale de ieșire din acest labirint al

gândirii obsesive, să mă lupt cu acest pact cu diavolul care nu există, dar care anula compulsia, care anula gândurile, care ele însele nu erau reale. Dându-mi seama că nu sunt în stare să văd pădurea din cauza copacilor, am stat pur și simplu privind la lampă și ascultând ticăitul ceasului de pe biroul meu.

— Ei bine, care este reacția dvs.? m-a întrebat în cele din urmă George.

— Nu știu, George, i-am răspuns. Nu am idee cum să reacționez. Îmi trebuie mai mult timp să mă gândesc la asta. Încă nu știu ce să-ți spun.

Am reînceput să privesc fix lumina, iar ceasul a continuat să ticăie. Au mai trecut cinci minute. George părea destul de nemulțumit de tăcere. Până la urmă, a rupt-o.

— Ei bine, cred că mai există ceva ce nu v-am mărturisit, a zis el. Și cred că mai am un motiv pentru care mă simt puțin vinovat. Mai există o parte a înțelegerii mele cu diavolul. Deoarece nu cred cu adevărat în diavol, nu pot să cred cu adevărat că el va avea grijă ca eu să fiu ucis dacă mă întorc. Pentru ca înțelegerea să funcționeze, trebuia să am o asigurare, ceva care să mă rețină cu adevărat de la a mă întoarce. Ce-ar putea fi? — m-am întrebat. Apoi, mi-a apărut în minte ideea că cel mai mult în lumea asta îl iubesc pe fiul meu, Christopher. Așa că o parte din înțelegere a fost aceea că dacă cedez compulsiei și mă întorc, diavolul va avea grijă ca băiatul meu, Christopher, să moară de o moarte prematură. Nu voi muri doar eu, ci și Christopher. Înțelegeți, așadar, de ce nu mă mai pot întoarce. Chiar dacă diavolul nu este real, tot nu sunt dispus să risc viața lui Christopher — îl iubesc prea mult.

— Așa că ți-ai pus și viața, și pe Christopher în contract? am repetat aiurit.

— Da, nu sună prea bine, nu-i așa? Aceasta este partea care chiar mă face să mă simt vinovat.

Am devenit iarăși tăcut, începând încetul cu încetul să pun lucrurile în ordine. Ședința aproape se sfârșise. George se pregătea să plece.

— Nu încă, George, i-am ordonat. Ședința noastră este ultima pe care o am astăzi. Aș vrea să-ți răspund și aproape mă simt pregătit. Dacă nu ai vreo treabă urgentă, aș dori să mai stai puțin și să aștepti până când voi fi pregătit să-ți spun unele lucruri.

George a așteptat agitat. Nu aveam intenția să-l tulbur. Ca psihiatru, am fost antrenat — și m-am antrenat eu însumi — să nu judec pe nimeni. Terapia poate funcționa doar atunci când pacientul se simte acceptat de terapeut. Doar în această atmosferă de acceptare ne putem aștepta ca pacientul să-și dezvăluie secretele și să-și dezvolte un simț al propriei valori. Practicam de prea multă vreme psihiatria pentru a nu fi învățat că deseori este necesar, dacă nu chiar esențial, ca în unele momente de pe parcursul desfășurării cazului terapeutul să i se opună pacientului într-o anume chestiune și să-l critice. Dar știam, de asemenea, că, în mod ideal, acest moment trebuie să apară târziu în desfășurarea cazului, după ce relația terapeutică ar fi stabilită ferm. George se trata cu mine doar de patru luni și nu făcusem prea multe în sensul construirii unei relații. Nu doream să-mi asum riscul de a-l judeca prea devreme și mai ales la un nivel fundamental. Acest lucru părea foarte periculos. Dar de asemenea era periculos și să nu fac astfel.

George nu mai putea să tolereze așteptarea tăcând. În toiul chinurilor mele de dinaintea luării deciziei, a izbucnit:

— Ei bine, ce părere aveți?

M-am uitat la el.

— George, cred că sunt foarte bucuroși pentru faptul că simți acele „vinovății“, cum le numești tu.

— Ce vreți să ziceți?

— Vreau să zic că *trebuie* să te simți vinovat. Ai făcut ceva pentru care poți să te simți vinovat. Aș fi foarte îngrijorat în privința ta dacă nu te-ai simți vinovat pentru ceea ce-ai făcut.

George a devenit imediat prudent.

— Am crezut că psihoterapia trebuie să mă elibereze de sentimentele de vinovăție.

— Da, de acele sentimente de vinovăție care nu sunt bune, i-am răspuns eu. Să te simți vinovat de ceva care nu este rău e un lucru bolnăvicios și inutil. Dar nu și să te simți vinovat de ceva care *este* rău.

— Credeți că sunt rău?

— Cred că făcând un pact cu diavolul ai făcut ceva greșit. Ceva rău.

— Dar n-am făcut nimic în realitate! a exclamat George. Nu înțelegeți? Totul s-a petrecut în mintea mea. Doar dvs. mi-ați spus că nu există și în realitate un gând rău, o dorință rea sau un sentiment rău. „Doar ceea ce face cineva este rău“, ați zis. „Prima lege a psihiatriei“, așa ați numit-o. Ei bine, eu n-am făcut nimic. N-am ridicat un singur deget împotriva cuiva.

— Dar ai făcut ceva, George, i-am răspuns.

— Ce?

— Ai făcut un pact cu diavolul.

— Dar asta înseamnă că n-am făcut nimic.

— Nu?

— Nu. Chiar nu înțelegeți? Totul este în mintea mea, în plăsmuirea imaginației mele. Eu nici măcar nu cred în diavol. Nu cred în Dumnezeu deocamdată, și atunci cum aș putea să cred în diavol? Dacă aș fi făcut un pact real, cu o persoană reală, ar fi o altă chestiune. Dar nu am făcut-o. Diavolul nu este real. Deci, cum poate fi pactul meu real? Cum pot să fac un pact real cu cineva care nu există? Nu a fost o acțiune reală.

— Vrei să spui că nu ai făcut un pact cu diavolul?

— La naiba, l-am făcut! V-am zis că l-am făcut. Dar nu este un pact real. Încercați să mă trageți pe sfoară cu jocuri de cuvinte.

— Nu, George, i-am răspuns. Tu ești cel care se joacă cu cuvintele. Nu știi mai multe despre diavol decât tine. Nu știi dacă este un el, o ea sau un lucru. Nu știi dacă diavolul are corp sau dacă este o forță ori doar un concept. Dar nu contează. Rămâne faptul că, orice-ar fi, tu ai făcut un contract cu el.

George a încercat o altă cale.

— Chiar dacă l-am făcut, contractul nu e valid. Este nul și neavenit. Orice avocat știe că un contract sub constrângere nu este legal. Nu poți să fii făcut responsabil că ai semnat un contract când aveai un pistol îndreptat spre tine. Așa cum știe și Dumnezeu, am fost constrâns. Ați văzut cum sufeream. Luni de zile v-am implorat să mă ajutați și nu ați mișcat un deget. Păreați că sunteți interesat de mine, nu am ce să vă reproșez, dar din diferite motive nu ați făcut nimic ca să-mi alinați suferința. Ce altceva puteam să fac când dvs. nu mă ajutați? Pentru mine, ultimele luni au fost o tortură. Pură tortură. Dacă aceasta nu este o constrângere, nu știu ce altceva ar putea fi.

M-am ridicat de pe scaunul meu și m-am îndreptat spre feastră. Am stat acolo un moment, privind prin întunericul gol. Venise clipa. M-am întors pentru a sta față în față cu el.

— Bine, George, am să-ți spun câteva lucruri. Vreau să mă ascuți bine, pentru că sunt foarte importante. Nimic nu este mai important.

Mi-am reluat locul și am continuat printru-l:

— George, tu ai un defect — o slăbiciune de caracter, i-am spus. Este o slăbiciune fundamentală și ea este cauza dificultăților despre care am discutat. Ea este cauza majoră a căsniciei tale neizbutite. Ea este cauza simptomelor pe care le ai, a obsesiilor și a compulsiilor tale. Și tot ea este cauza pactului pe care l-ai făcut acum cu diavolul. Ea este, de asemenea, cauza încercării tale de a găsi scuze pentru pactul făcut.

În fond, ești un laș, George, am continuat. Dacă lucrurile devin puțin dure, te descotorosești de ele. Când ești pus față în față cu ideea că ai să mori în câteva zile, fugi de ea. Nu te gândești la ea, deoarece este „morbida“. Când ești confruntat cu conștientizarea dureroasă a faptului că ai o căsnicie groaznică, fugi și de aceasta. În loc să te confrunți cu acest fapt, să faci ceva, tu nu te mai gândești deloc la el. Și apoi, pentru că fugi de aceste lucruri de care în realitate nu poți scăpa, ele ajung să te bântuie sub forma simptomelor tale, obsesii și compulsiilor. Aceste simptome ar putea să fie salvarea ta. Ai putea afirma: „Aceste simptome înseamnă că sunt bântuit. Mai bine aflu cine sunt aceste fantome și apoi le dau afară din casa mea.“ Dar tu nu spui asta, deoarece ar însemna să te confrunți cu lucruri dureroase. Așa că încerci să fugi și de aceste simptome. În loc să te confrunți cu ele și cu ceea ce înseamnă ele, încerci să te descotorosești de ele. Iar atunci când vezi că nu e ușor să scapi de ele, fugi către altceva care să-ți aducă alinare, nu contează cât de ciudat, de rău sau de distructiv ar fi.

Ai susținut faptul că n-ar trebui să fii judecat pentru pactul cu diavolul, deoarece a fost făcut sub constrângere. Bineînțeles că a fost făcut sub constrângere. Cum altfel ar face cineva un contract cu diavolul, dacă nu pentru a scăpa de o anume suferință? Dacă diavolul dă târcoale, așa cum sugerează unii, căutând suflete care să i se vândă, sunt sigur că el își concentrează toată atenția asupra oamenilor care suferă din cauza unei constrângeri. Problema nu este constrângerea. Problema este felul în care oamenii se descurcă cu constrângerea. Unii îi rezistă și o depășesc înobilizați. Alții se frâng și se vând. Tu te-ai vândut și trebuie să spun că ai făcut-o cu destulă ușurință.

Cu ușurință. Ușor. Acesta este cuvântul-cheie pentru tine, George. Vrei să te crezi un om care se descurcă cu ușurință. *Joe Cool*. Și presupun că te descurci cu ușurință, dar nu știi unde altundeva o s-ajungi cu această atitudine a ta, decât în iad. Întotdeauna cauți calea ușoară, George. Nu calea dreap-

tă. Calea ușoară. Când ești pus față în față cu alegerea între calea dreaptă și calea ușoară, iei întotdeauna calea ușoară. Calea fără durere. De fapt, faci tot ce îți stă în putință să găsești calea ușoară, chiar dacă acest lucru înseamnă să-ți vinzi sufletul și să-ți sacrifici fiul.

Așa cum am mai afirmat, sunt bucuros că te simți vinovat. Dacă nu te-ai simți rău după ce decizi să alegi o cale ușoară, nu contează care, nu aș putea să te ajut. Ai aflat că psihoterapia nu este calea cea ușoară. Ci o cale pe care trebuie să te confrunți cu lucrurile, chiar dacă acest fapt se dovedește dureros, chiar foarte dureros. Nu este o cale a fugii. Asta e calea dreaptă, nu calea ușoară. Dacă dorești să te confrunți cu realitățile dureroase ale vieții tale — cu copilăria ta în teroare, cu căsnicia ta mizerabilă, cu frica ta de moarte, cu propria-ți lășitate —, pot să-ți fiu de ajutor. Și sunt sigur că vom reuși. Dar dacă tot ceea ce-ți dorești este cea mai ușoară alinare a durerii, atunci probabil că ești un om al diavolului și nu pot vedea nici o cale prin care să te ajute psihoterapia.

Era rândul lui George să fie tăcut. Minute întregi s-a auzit din nou doar ticăitul ceasului. Întâlnirea noastră dura deja de două ore. În cele din urmă, a vorbit:

— În cărțile cu benzi desenate, odată ce un personaj face un pact cu diavolul, nu mai poate scăpa de acest lucru. Odată ce și-a vândut sufletul, diavolul nu i-l mai dă înapoi. Poate că e prea târziu pentru mine să mă schimb.

— Nu știu, George, i-am răspuns. Așa cum ți-am spus, nu știu foarte multe despre aceste lucruri. Ești prima persoană pe care am întâlnit-o vreodată care să fi făcut un astfel de pact. Ca și tine, nu știu dacă diavolul există sau nu. Dar pe baza experienței pe care o am cu tine, cred că mă pot hazarda să fac o judecată documentată despre felul în care stau lucrurile. Cred că ai făcut într-adevăr un pact cu diavolul; și pentru că l-ai făcut, pentru tine diavolul devine real. În dorința ta de a evita durerea, cred că ai chemat diavolul la existență. Deoarece ai puterea să-l chemi la existență, cred că ai

și puterea de a pune capăt existenței lui. Intuitiv, undeva în adâncul meu, simt că procesul este reversibil. Cred că te poți întoarce acolo unde erai. Cred că dacă îți schimbi felul de a fi și te arăți dispus să suporti constrângerea, pactul va fi anulat, iar diavolul va trebui să-și caute pe altcineva care să-l aducă la realitate.

George privea foarte trist.

— În ultimele zece zile, a spus el, m-am simțit mai bine decât în ultimele luni. Am mai avut vreo câteva gânduri, dar nu m-au supărat deloc. Dacă ar fi să inversez procesul, ar însemna să mă întorc acolo unde mă aflam acum două săptămâni. În agonie.

— Cred că așa este, am fost de acord.

— Îmi cereți să mă întorc de bună voie la starea de suferință.

— Este ceea ce îți sugerez că trebuie să faci. Nu pentru mine, ci pentru tine însuși. Dacă faptul de a-ți cere să faci asta te va ajuta, atunci îți cer.

— Să aleg, de fapt, durerea, a cugetat George. Nu știu, nu sunt sigur că pot. Nu sunt sigur că vreau.

M-am ridicat:

— O să ne întâlnim luni, George? l-am întrebat.

— Da, o să fiu aici.

George s-a ridicat. M-am dus la el și i-am strâns mâna.

— Pe luni, atunci. Noapte bună.

Seara aceea a fost punctul de cotitură în terapia lui George. Până luni, simptomele i s-au reîntors cu toată forța. Dar apăruse o schimbare. Nu mă mai ruga să-i spun să nu se întorcă la locul apariției gândului. În plus, era ceva mai doritor să-și examineze în profunzime teama de moarte și enorma prăpastie de înțelegere și de comunicare dintre el și soția lui. Cu timpul, această dorință a crescut treptat. În cele din urmă, a fost capabil să-i ceară soției lui, cu ajutorul meu, să intre ea însăși în terapie. Am putut s-o recomand unui alt terapeut, cu care ea a făcut mari progrese. Căsnicia lor a început să se îmbunătățească.

După ce Gloria a intrat și ea în terapie, ne-am concentrat în principal asupra sentimentelor „negative“ ale lui George — sentimente de furie, de frustrare, de anxietate, de deprimare și mai ales de tristețe și de mâhnire. El a putut să-și dea seama că era o persoană foarte sensibilă, care simțea profund trecerea anotimpurilor, creșterea copiilor și caracterul tranzitoriu al existenței. A putut să înțeleagă faptul că umanitatea sa consta în sentimentele lui negative, în sensibilitatea, în tandrețea și în vulnerabilitatea lui la durere. A devenit mai puțin „Joe Cool“ și în același timp capacitatea lui de a suporta durerea a crescut. Asfințiturile au continuat să-l rănească, dar nu-l mai nelinișteau. Simptomele lui — obsesiile și compulsiile — au început, cu urcușuri și coborâșuri, să se diminueze în intensitate la câteva luni după seara în care discutaserăm despre pactul lui cu diavolul. La sfârșitul a încă unui an de terapie, dispăruseră în întregime. La doi ani după ce începuse terapia, George a încheiat-o nefiind poate cel mai puternic dintre bărbați, dar mai puternic decât înainte.

Către o psihologie a răului

Despre modele și mister

Există moduri diferite de a privi lucrurile. Psihiatrui sunt obișnuiți să înțeleagă ființele omenești în termeni de sănătate și boală. Acest punct de vedere este cunoscut ca un model medical. Constituie un mod foarte folosit și eficient de a privi oamenii.

Conform acestui punct de vedere, George suferea de o afecțiune foarte precisă, și anume de o nevroză obsesiv-compulsivă. Știm multe lucruri despre această afecțiune. Sub multe aspecte, cazul lui George era unul tipic. De exemplu, nevrozele obsesiv-compulsive își au originile în copilăria timpurie, debutând aproape întotdeauna în situația în care copilul este învățat să se ducă la toaletă într-un mod mai puțin corect. George nu putea să-și amintească de felul în care fusese educat să se ducă la toaletă. Dar din faptul că tatăl său a bătut o pisică până a omorât-o pentru că făcuse mizerie se poate ghici că lui George îi era clar că trebuie să-și controleze bine intestinele. Nu este un accident faptul că George s-a maturizat devenind un adult foarte ordonat și metodic, așa cum sunt deseori obsesiv-compulsivii.

O altă caracteristică tipică pentru oamenii care sunt victime ale acestei nevroze este propensiunea lor pentru ceea ce psihiatrui numesc „gândire magică“. Gândirea magică poate lua o varietate de forme, dar, în principal, reprezintă credința

că gândurile în sine și prin sine pot determina producerea unor evenimente. Copiii mici gândesc în mod normal magic. De exemplu, un băiat de cinci ani poate avea următorul gând: „Îmi doresc ca sora mea să moară.“ Apoi, devine anxios, temându-se că ea va muri cu adevărat, *deoarece* el și-a dorit acest lucru. Sau dacă sora lui se îmbolnăvește, ar putea fi devorat de vinovăție, simțind că gândirea lui a fost cea care a *cauzat* îmbolnăvirea ei. În mod normal, depășim această tendință de a gândi magic, iar când ajungem la adolescență suntem destul de siguri că nu avem puterea să controlăm evenimentele exterioare doar prin gândurile noastre. Deseori însă copiii care au fost traumatizați nejustificat într-un fel sau altul nu reușesc să depășească stadiul gândirii magice. Acest lucru este adevărat mai ales în privința oamenilor care suferă de nevroze obsesiv-compulsive. Fără îndoială, George nu reușise să depășească stadiul respectiv. Credința lui că gândurile vor deveni adevărate reprezenta o parte esențială a nevrozei pe care o avea. Deoarece credea că gândurile lui vor deveni realitate, se simțea constrâns iarăși și iarăși să se întoarcă multe mile înapoi, la scena gândurilor sale pentru a le anula sau a le nimici.

Privit în această lumină, pactul lui George cu diavolul era doar o altă manifestare a gândirii lui magice. Pactul îi părea lui George o metodă valabilă de a obține alinarea suferinței tocmai pentru că el credea că va deveni adevărat. Deși pactul era „doar în minte“, George avea convingerea că el și fiul său ar muri cu adevărat conform condițiilor pactului. Dacă ne restrângem doar la modelul medical, am putea spune că pactul lui George cu diavolul este doar o simplă formă dintre multe altele pe care le ia gândirea magică, iar aceasta era o trăsătură tipică a bolii mentale comune de care suferea. Și deoarece fenomenul poate fi înțeles în acești termeni, nu mai era nevoie ca el să fie analizat în continuare. Caz închis.

Problema este că, văzută în această lumină, relația dintre George și diavol pare prozaică și nu foarte semnificativă.

Cum ar părea ea dacă ar fi văzută în termenii modelului religios creștin? Conform acestui model, omenirea (și, probabil, întreg universul) este prinsă în strânsoarea unei bătălii titani-ce între forțele binelui și ale răului, între Dumnezeu și diavol. Câmpul de luptă al acestui război este sufletul omenesc individual. Întregul sens al vieții omenesti are legătură cu această bătălie. Singura problemă cu o semnificație absolută este dacă sufletul omului va fi câștigat de Dumnezeu sau de diavol. Stabilind prin pactul lui o relație cu diavolul, George și-a pus sufletul în cel mai mare pericol cunoscut de om. În mod clar, acesta era punctul critic al vieții lui. Și poate chiar soarta întregii omeniri depindea de decizia lui. Coruri de în-geri și armate de demoni îl priveau, sorbindu-i fiecare gând, rugându-se continuu pentru un rezultat sau pentru altul. În cele din urmă, renunțând la pact și la relația sa cu diavolul, George s-a salvat de iad, spre slava lui Dumnezeu și spre nădejdea omenirii.

Care este semnificația pactului lui George: era doar un alt simptom nevrotic sau punctul crucial al existenței lui, având o semnificație cosmică?

Nu-mi stă în intenție ca în această carte să minimalizez valoarea modelului medical. Dintre toate modelele posibile — și există multe — el rămâne cel mai folositor, în general, pentru a înțelege boala mintală. În anumite situații și în momente precise însă, ar putea fi mai potrivit un alt model.

În astfel de momente, ni se cere să alegem cel mai avantajos punct de vedere. Când George mi-a spus despre pactul său cu diavolul, trebuia să aleg între a privi pactul ca pe un alt simptom nevrotic tipic sau ca pe un moment de criză morală. Dacă optam pentru prima posibilitate, nu eram obligat la nici o acțiune imediată. Dacă optam pentru cea de-a doua, îi datoram lui George și lumii faptul de a mă arunca cu toată puterea de care eram în stare în conflictul moral. Ce cale să aleg? Alegând să văd pactul lui George — chiar dacă totul se petrecea în mintea lui — ca pe un fapt imoral, și confruntându-l

apoi cu imoralitatea sa, am optat, fără îndoială, pentru alternativa mai dramatică. Avem de-a face aici, cred, cu o regulă empirică. Dacă într-un anumit moment ne aflăm în poziția în care trebuie să alegem un model anume, probabil că trebuie să-l selectăm pe cel mai dramatic — adică pe acela care îi dă evenimentului studiat cea mai mare semnificație posibilă.

De obicei, nu este nici necesară, nici indicată adoptarea unui singur model. Noi, nord-americanii, ne închipuim că petele de pe lună formează imaginea unui om; unii central-americieni percep un iepure. Cine are dreptate? Ambele populații, bineînțeles, deoarece fiecare are un punct de vedere diferit, atât cultural, cât și geografic. Ceea ce noi numim modele sunt puncte de vedere alternative. Și dacă vrem să cunoaștem luna — sau orice alt fenomen —, trebuie să o inspectăm cât de bine putem din cât mai multe puncte de vedere posibil.

Prin urmare, abordarea expusă în această carte va fi una cu multe fațete. Cititorii care preferă drumul simplu (sau simplist) probabil că se vor simți inconfortabil. Dar subiectul merită o clarificare cât mai completă. Răul omenesc este prea important pentru a fi înțeles unilateral. Și reprezintă o realitate prea largă pentru a fi pricepută printr-un singur cadru de referință. Constituie un lucru atât de fundamental, încât este inerent și inevitabil misterios. Înțelegerea realității fundamentale este ceva ce nu vom atinge niciodată; de ea doar ne putem apropia. Și cu cât ne apropiem, cu atât ne dăm seama că nu o înțelegem — că ne aflăm cu atât mai mult într-o stare de venerație în fața misterului ei.

Atunci, de ce să încercăm să înțelegem? Până și întrebarea este pusă într-un limbaj nihilist, care din timpuri imemorabile sună ca o voce diabolică*. De ce să mai facem sau să mai învățăm ceva? Răspunsul este simplu, pentru că e mult mai bine — mai rodnic și mai constructiv — să avem o sclipire de în-

* În povestirile despre exorcisme, într-un fel sau altul, vocile demonice propun nihilismul.

țelegere asupra a ceea ce suntem decât să rățăcim în întuneric total. Nu putem nici înțelege, nici controla totul, dar așa cum spune J. R. R. Tolkien, „Nu ne este nouă dat să stăpânim toate marginile lumii, ci să facem ceea ce este în noi în anii care ne sunt hărăziți, retezând de la rădăcina răul din câmpurile pe care le cunoaștem, astfel încât cei ce vor trăi după noi să poată avea un pământ curat pe care să-l lucreze. Ceea ce ei vor avea nu ne este dat nouă să conducem.“*

Așa că știința caută, atât cât poate, să pătrundă misterul lumii. Și chiar și așa, oamenii de știință încep treptat să se simtă confortabil îmbrățișând modele multiple. Fizicienii nu se mai simt descumpăniți de a privi lumina atât ca particulă, cât și ca undă. Și pentru psihologie modelele abundă: biologic, psihologic, psihobiologic, sociologic, sociobiologic, freudian, rațional-emoțional, behaviorist, existențialist ș.a.m.d. Și deși știința are nevoie de acei inovatori care dezvoltă un nou model ca reprezentând cunoașterea cea mai avansată, pacientul ce caută să fie înțeles pe cât posibil ca întreg va fi bine sfătuit să caute un terapeut care să se apropie din toate unghiurile de misterul sufletului omenesc.

Știința nu a devenit încă atotcuprinzătoare. Acest capitol este intitulat „Către o psihologie a răului“ tocmai pentru că nu avem încă un corp de cunoaștere științifică despre răul omenesc, pe care să-l putem numi psihologie. De ce? Conceptul de rău s-a aflat în centrul gândirii religioase timp de milenii. Totuși, este absent din știința psihologiei — despre care se crede că ar trebui să aibă un interes vital în chestiune. Principalul motiv al acestei stranie stări de lucruri este acela că modelele științifice și religioase au fost considerate până în prezent absolut de neamestecat — la fel ca uleiul și apa, incompatibile și respingându-se reciproc.

* J. R. R. Tolkien, *Întoarcerea regelui*, trad. rom. apărută la RAO, București, 2002. (N. trad.)

La sfârșitul secolului al XVII-lea, după ce cazul Galileo Galilei s-a dovedit dureros atât pentru știință, cât și pentru religie, cele două au ajuns la un fel de contract social nescris, de a nu îngădui vreo relație între ele. Lumea a fost destul de arbitrar divizată între „natural“ și „supranatural“. Religia a fost de acord ca „lumea naturală“ să fie singurul regat al oamenilor de știință. Iar știința a fost de acord, în schimb, să nu-și bage nasul în domeniul spiritual — sau să nu aibă de-a face cu valorile. Într-adevăr, știința se definește pe sine ca fiind „în afara valorilor“.

Așa că în ultimii trei sute de ani a existat o stare de profundă separare între religie și știință. Acest divorț uneori caustic — iar alteori remarcabil de amiabil — a decretat ca problema răului să rămână în custodia gânditorilor religioși. Cu câteva excepții, oamenii de știință n-au primit nici măcar dreptul de vizitare a subiectului, dacă nu din alte motive, măcar pentru faptul că știința se presupune că este „În afara valorilor“. Chiar cuvântul „rău“ necesită o judecată de valoare *a priori*. Prin urmare, acelei științe aflate strict în afara valorilor nu-i este permis să se ocupe de acest subiect. Însă toate acestea se schimbă. Rezultatul unei științe fără valori și adevăruri religioase va apărea ca o sminteală strangeloveană* a rasei armelor; rezultatul unei religii fără îndoiala de sine și cercetarea științifică ar fi o sminteală rasputiniană, ca aceea a comunității Jonestown**. Datorită unei mari varietăți de factori, separarea dintre religie și știință nu mai funcționează. Astăzi există mai multe motive ce constrâng la o reintegrare

* Aluzie la filmul *Dr. Strangelove sau cum am învățat să nu mă mai îngrijorez și să iubesc bomba* (Stanley Kubrick, 1964), o comedie neagră pe tema unui posibil război atomic, declanșat din greșeală de un general psihopat. (N. trad.)

** Jonestown este comunitatea înființată de adepții Templului Popoarelor (Peoples Temple), al căror mentor era Jim Jones. Sinuciderea lor în masă în 1978 și implicarea CIA în aceste evenimente este încă un subiect mult discutat. (N. trad.)

— unul dintre ele fiind chiar problema răului — până la punctul creării unei științe care să nu mai fie în afara valorilor. Această reintegrare deja a început de mai multe decenii. De fapt, este evenimentul cel mai incitant din istoria intelectuală a sfârșitului secolului al XX-lea.

Știința a evitat problema răului din cauza imensității misterului implicat. Nu e vorba de faptul că oamenii de știință nu gustă misterul, ci de acela că atitudinea și metodologia lor de abordare este, în general, reduționistă. Ei au un stil analitic, sunt axați pe „emisfera stângă a creierului“. Procedura lor standard este de a preleva mici bucăți una câte una și apoi de a le examina într-o izolare relativă. Ei preferă misterele mici în locul celor mari. Teologii nu au astfel de scrupule. Apetitul lor se dovedește la fel de mare ca și Dumnezeu. Faptul că Dumnezeu este invariabil mai mult decât pot ei digera nu îi descurajează deloc. Din contră, în timp ce unii caută în religie o scăpare din mister, pentru alții religia reprezintă o cale de a-și apropia misterul. Aceștia din urmă nu au nimic împotriva să întrebuițeze metodele reduționiste ale științei, dar sunt dispuși să se folosească și de mijloacele de sinteză ale „emisferei drepte a creierului“ pentru explorare: meditație, intuiție, trăire, credință și revelație. Pentru ei, cu cât e mai mare misterul, cu atât mai bine.

Problema răului constituie, într-adevăr, un mister foarte mare. Ea nu se supune cu ușurință unui reduționism. Totuși, vom descoperi că unele probleme ce privesc răul omenesc pot fi reduse la o dimensiune care să le facă proprii pentru o investigație științifică. Însă piesele jocului sunt atât de legate între ele, încât este dificil și deformativ a le cerceta separat. În plus, harta jocului e atât de imensă, încât, în realitate, nu putem spera să obținem mai mult decât licăriri din marele tablou. Așa cum se întâmplă cu primele încercări de explorare științifică, și noi vom fi nevoiți să sfârșim cu mai multe întrebări decât răspunsuri.

Problema răului, de pildă, cu greu poate fi separată de problema binelui. Dacă n-ar exista bine în lume, n-am putea să luăm în considerare problema răului.

E un lucru straniu. De zeci de ori am fost întrebat de pacienți sau de cunoștințe: „Doctore Peck, de ce există răul în lume?” — însă nimeni nu m-a întrebat vreodată în toți acești ani: „De ce există binele în lume?” E ca și cum am presupune automat că există o lume în mod natural bună, care a fost cumva contaminată de rău. În lumina cunoașterii științifice însă, este mai ușor, de fapt, să explicăm răul. Faptul că lucrurile se degradează e explicabil în acord cu legile naturale ale fizicii. Faptul că viața evoluează în forme din ce în ce mai complexe nu este atât de ușor de înțeles. Faptul că, în general, copiii mint, fură și trișează constituie o observație obișnuită. Faptul că uneori ei se maturizează și ajung adulți onești pare mult mai remarcabil. Regula care domină pare a fi mai degrabă lenea decât hărnicia. Dacă ne gândim serios la acest lucru, probabil că va avea mai mult sens să presupunem că lumea este în mod natural rea și că a fost cumva, într-un fel misterios, „contaminată” de bine, mai degrabă decât invers. Misterul binelui se dovedește chiar mai mare decât misterul răului*.

Iar aceste mistere sunt de nedescâlcit. Titlul acestui capitol este el însuși o denaturare. Ar fi mai potrivit să citim „Spre o psihologie a binelui și a răului”. Nu putem investiga în mod legitim problema răului omenesc fără a cerceta simultan problema binelui omenesc. În capitolul final voi arăta că o concentrare exclusivă pe problema răului este, de fapt, extrem de periculoasă pentru sufletul investigatorului.

Avem în minte, de asemenea, faptul că așa cum chestiunea răului ridică inevitabil chestiunea diavolului, la fel chestiunea insolubilă a binelui ridică problema lui Dumnezeu și a crea-

* Vezi discuția despre entropie, lene și păcatul originar în M. Scott Peck, *Drumul către tine însuși*, ed. cit.

ției. Mușcând mici bucăți din mister — așa cum, de fapt, cred că trebuie să facem — de viață și de moarte, și rumegându-le cu măselele noastre științifice, abordăm în fond chestiuni vaste și magnifice, aflate dincolo de înțelegerea noastră. Fie că știm, fie că nu, pășim literalmente pe pământ sfânt. Se cuvine un sentiment de venerație. În fața unui astfel de mister sfânt, cel mai bine este să ne amintim să pășim cu acea grijă născută atât din teamă, cât și din iubire.

O problemă a vieții și a morții

Pentru a începe, avem nevoie măcar de o definiție de lucru. Faptul că nu avem o definiție general acceptată a răului se datorează misterului enorm înglobat în această temă. Totuși, cred că în inima noastră avem o anume înțelegere a naturii lui. Pentru moment, nu pot să fac mai mult decât să-i acord atenție fiului meu, care, cu acel mod caracteristic de a privi lucrurile al unui copil de opt ani, a explicat simplu: „Tată, răul este «viața»* citită invers.” Răul reprezintă opusul vieții. Este ceea ce se opune forței vieții. Pe scurt, el are de-a face cu uciderea. Mai exact, cu crima — cu uciderea care nu e necesară, care nu duce la supraviețuirea biologică.

Să nu uităm acest lucru. Sunt oameni care au scris despre rău la un nivel atât de intelectual, făcând să sune totul atât de abstract, încât a devenit irelevant. Crima nu este abstractă. Să nu uităm că George voia să sacrifice chiar viața propriului copil.

Când spun că răul are de-a face cu uciderea nu mă refer doar la omorârea trupului. Răul constituie, de asemenea, ceea ce ucide spiritul. Există mai multe atribute esențiale ale vieții — în special ale vieții omenesti —, precum facultatea de a simți, mobilitatea, conștientizarea, creșterea, autonomia, voința. Este posibil să ucizi sau să încerci să ucizi unul dintre aceste atribute fără a distruge, de fapt, corpul. Astfel, putem

* Viață se traduce în limba engleză prin *live*, iar răul, prin *evil*. (N. trad.)

„frânge“ un cal sau chiar un copil fără a face rău nici unui fir de păr din capul lui. Erich Fromm simțea acut acest lucru atunci când a lărgit definiția necrofiliei, incluzând dorința unor anumiți oameni de a-i controla pe ceilalți — de a-i face controlabili, de a le nutri dependența, de a le descuraja capacitatea de a gândi ei înșiși, de a le diminua originalitatea și imprezibilitatea, de a-i plafona. Distingându-i pe necrofili de persoanele „biofile“, care apreciază și încurajează varietatea formelor de viață și unicitatea fiecărui individ, Fromm arată că „un tip de caracter necrofilic“ este acela al cărui scop îl reprezintă evitarea inconsecvenței vieții, transformându-i pe ceilalți în automate obediente, jefuindu-i de umanitatea lor*.

Răul reprezintă, așadar, pentru moment, acea forță ce rezidă în interiorul sau în exteriorul ființelor omenești, care caută săucidă viața și faptul de a trăi. Iar binele este opusul său — e ceea ce promovează viața și ființele vii.

În ultimul timp am vorbit și am ținut multe conferințe. Recent, m-am întrebat ce anume încerc, în fond, să spun. Există, oare, o temă, un mesaj central în toate discuțiile și prelegerile mele?

Există. Gândindu-mă la acest lucru, mi-am dat seama că, într-un fel sau altul, indiferent de temă, încerc întotdeauna, pe orice cale, să văd dacă pot să-i ajut pe oameni să-L ia mult mai în serios pe Dumnezeu, pe Cristos și pe ei înșiși decât în general.

De la început, ni se spune că Dumnezeu ne-a creat după propriul Său chip. Luăm noi acest lucru în serios? Acceptăm responsabilitatea faptului că suntem ființe după chipul lui Dumnezeu? Acceptăm responsabilitatea faptului că viața omenească este sacră?

Vorbind despre relația Sa cu ființele omenești, Iisus a spus: „Eu am venit ca viața să aibă și din belșug să aibă“ (Ioan 10, 10). Din belșug. Ce cuvânt minunat! Acest bărbat

* Erich Fromm, *The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*, Harper & Row, 1964.

straniu, care în mod clar aprecia nunțile și vinul, uleiurile fine și o companie plăcută, și care S-a lăsat omorât, nu era atât de preocupat de durata vieții, cât de vitalitatea ei. Nu era interesat de marionetele omenești; legat de aceasta, el i-a spus unui om odată: „Lasă morții să-și îngroape morții“ (Matei 8, 22). El era interesat de spiritul vieții, de faptul de a trăi. Iar despre Satan, spiritul răului însuși, Iisus a spus: „El, de la început, a fost ucigător de oameni“ (Ioan 8, 44). Răul n-are nimic de-a face cu moartea naturală; el este preocupat doar de moartea nenaturală, de uciderea trupului și a spiritului.

Scopul acestei cărți este acela de a ne încuraja să luăm viața omenească în serios, într-un mod atât de serios, încât să luăm și răul omenesc mai în serios — îndeajuns de în serios pentru a-l studia cu toate mijloacele aflate la îndemână, inclusiv cu metodele științei. Intenția mea este aceea de a ne face curaj să recunoaștem răul drept ceea ce este, în toată realitatea lui îngrozitoare. Nu este nimic morbid în propunerea mea. Dimpotrivă, ea reprezintă un omagiu pentru o „viață ... din belșug“. Singurul motiv valid pentru a recunoaște răul omenesc este acela de a-l vindeca așa cum putem și — după cum se întâmplă deseori — atunci când nu putem, să-l studiem până când vom descoperi anumite forme de vindecare, iar în cele din urmă, îi vom șterge urâtenia de pe fața pământului.

Așadar, e clar că prin încurajarea de a dezvolta o psihologie a răului nu vorbesc de o studiere a răului în abstract, nici de o psihologie abstractă, despărțită de valorile vieții și ale faptului de a trăi. Nu poți studia o boală fără intenția de a o vindeca, decât dacă ești un fel de nazist. O psihologie a răului trebuie să fie o psihologie vindecătoare.

Vindecarea constituie rezultatul iubirii. Este o funcție a iubirii. Oriunde există iubire există vindecare. Și oriunde nu există iubire există totuși puțină — dar prețioasă — vindecare. În mod paradoxal, o psihologie a răului trebuie să fie o psihologie prin care se manifestă iubirea. Trebuie să fie plină de iubire de viață. Fiecare pas spre această cale trebuie să fie un punct de vedere metodologic, supus nu doar iubirii pentru

adevăr, dar și iubirii pentru viață: pentru căldură, lumină, răs, spontaneitate și bucurie, grijă omenească și slujire.

Poate că sunt deja contaminat de știință. Vreau să mă „contaminez“ și în continuare. Psihologia științifică pe care o sugerez — dacă este să fie altfel decât sterilă, moartă și ea însăși rea, dacă este să fie bogată, fertilă și productivă pentru umanitate — trebuie să reușească să integreze multe lucruri care, în mod curent sau în general, nu sunt considerate „științifice“. De pildă, trebuie să acordăm o atenție serioasă literaturii și în special mitologiei. Pentru că ființele omenești, luptându-se cu răul de-a lungul secolelor, au încorporat în mod conștient sau inconștient lecțiile acestor confruntări în povestiri mitice. Mitologia reprezintă un depozit uriaș de astfel de lecții, iar noi continuăm să adăugăm la el. De pildă, personajul Gollum din recente cărți ale lui Tolkien, *Hobitul* și trilogia *Stăpânul inelelor*, reprezintă, probabil, cea mai bună descriere a răului făcută vreodată. Autorul acestora, J. R. R. Tolkien, profesor de literatură, știe în mod clar cel puțin tot atâtea despre răul omenesc cât un psihiatru sau un psiholog.

La celălalt capăt al spectrului, în studiul răului trebuie, de asemenea, aplicate metodele științei „grele“: nu doar testele *Rorschachs*, ci și procedurile biochimice cele mai avansate și analizele statistice cele mai sofisticate ale modelelor eredității. Un redactor care a citit o primă versiune a manuscrisului acestei lucrări a exclamat: „Bine, Scotty, doar nu vrei să spui că răul ar putea fi genetic, biochimic sau fizic!“ Totuși, același redactor știa foarte bine că urma să vorbim despre faptul că aproape toate bolile au rădăcini fizice și emoționale. Știința benefică, psihologia benefică nu pot avea niște viziuni înguste. Toate căile trebuie explorate, toate pietrele trebuie întoarse.

În cele din urmă, o psihologie a răului bineînțeles că trebuie să fie și o psihologie religioasă. Nu vreau să spun prin aceasta că ea ar trebui să îmbrățișeze o anume teologie. Doresc să precizez însă că ea nu trebuie doar să îmbrățișeze

cunoștințele valide din toate tradițiile religioase, ci trebuie, de asemenea, să recunoască realitatea „supranaturală“. Așa cum am menționat, trebuie să fie o știință supusă iubirii și caracterului sacru al vieții. Nu poate fi o psihologie pur seculară.

Există mai multe modele teologice ale răului. Probabil că ceea ce au toate în comun este neputința lor de a distinge în mod adecvat între răul omenesc, cum ar fi crima, pe de o parte, și răul natural, pe de alta, cum ar fi moartea și distrugerea ce rezultă din incendii, inundații sau cutremure. Știind că scriu o carte despre rău, un prieten mi-a spus: „Poate mă vei ajuta să înțeleg paralizia cerebrală a fiului meu.“ Nu pot. Cartea rabinului Harold S. Kushner, *When Bad Things Happen to Good People (Când oamenilor buni li se întâmplă lucruri rele)*, se ocupă cât se poate de bine de problema răului natural. Lucrarea de față se va preocupa doar de subiectul răului omenesc și, în special, de oamenii „răi“.

Ea nu intenționează să fie un studiu exhaustiv asupra subiectului. Dorința mea nu este să fiu savant sau înțelept, ci să ating atât cât pot inima chestiunii, astfel încât să încurajez cercetarea științifică și înțelepciunea. Deși alte tradiții religioase au mult de oferit unei psihologii a răului, în drumul meu spre această psihologie voi vorbi mai ales cu vocea mea de creștin*.

* Există trei modele teologice principale ale răului, aflate „în circulație“. Unul este nondualismul hindus și budist, în care răul este văzut, pur și simplu, drept cealaltă față a monedei. Dacă există viață, trebuie să existe și moarte. Dacă există creștere, trebuie să existe și descreștere. Dacă există creație, trebuie să existe și distrugere. Prin urmare, distincția dintre rău și bine este privită de nondualism ca o iluzie. Această atitudine și-a făcut cale în așa-numitele secte creștine, precum Știința Creștină și recent popularul Curs în Miracole. Dar ea este considerată de teologi și creștini o erezie. Un al doilea model susține că răul este distinct de bine, dar este, de asemenea, creația lui Dumnezeu. Pentru a ne înzestra cu liber arbitru (fapt esențial pentru crearea noastră după chipul Lui), Dumnezeu ne-a permis opțiunea alegerii greșite și astfel a „permis“ răul. Acest model pe care îl numesc „dualism integrat“ este cel pe care l-a propus Martin Buber, ce se referea la rău ca la o „drojdie într-un aluat“, fermentul pus în suflet de Dumnezeu, fără

În mod similar, nu-mi stă în intenție să trec în revistă toate teoriile psihologice existente pe marginea acestui subiect. E de ajuns să recunoaștem că deși nu avem un corp de cunoștințe științifice despre răul omenesc care să merite să fie numit cu termenul de „psihologie“, științele comportamentului au așezat o fundație care face posibilă dezvoltarea unei astfel de psihologii. Descoperirea de către Freud a inconștientului și conceptul de umbră introdus de Jung sunt, amândouă, fundamentale.

Munca unui psiholog merită însă o atenție specială. Fugind din calea persecuției evreilor, practică de regimul lui Hitler, psihanalistul Erich Fromm și-a petrecut mare parte din restul vieții studiind răul nazismului. El a fost primul și singurul om de știință care a identificat în mod clar un tip de personalitate rea, care a încercat să examineze în profunzime oamenii răi și a sugerat că ei trebuie să fie studiați în continuare*.

Munca lui Fromm se bazează pe studierea mai multor lideri naziști ai celui de-al Treilea Reich și ai Holocaustului. El are un avantaj față de mine în tratarea subiectului său, prin aceea că acesta poate fi certificat cu siguranță drept rău de judecata istoriei. Dar munca lui este slăbită din același motiv. Deoarece nu și-a întâlnit niciodată subiecții, ei fiind toți oameni aflați în poziții de înaltă putere politică într-un anume regim, într-o anume cultură, într-un anumit timp, se poate rămâne cu impresia că adevăratele ființe omenești rele

de care aluatură omenesc nu crește. (*Good and Evil [Binele și răul]*, Charles Scribner's Sons, New York, 1953, p. 94). Ultimul model major este acela al creștinismului tradițional, pe care îl etichetez drept „dualism diabolic“. Aici, răul este privit nu ca o creație a lui Dumnezeu, ci ca un cancer ingrozitor, dincolo de controlul Său. Deși acest model (pe care îl promovez în capitolul 6) are propriile-i neajunsuri, el este singurul dintre cele trei care se ocupă în mod adecvat de chestiunea crimei și a ucigașului.

* *The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*; vezi, de asemenea, lucrarea sa, *The Anatomy of Human Destructiveness (Anatomia spiritului distructiv al omului)*, Holt, Rinehart & Winston, 1973, o lucrare mai elaborată, dar mai puțin fecundă.

sunt „dincolo“ și „în trecut“. Cititorul ajunge să creadă că răul real n-are nimic de-a face cu mama celor trei copii de la ușa de-alături sau cu diaconul din biserică de peste drum. Conform propriei mele experiențe, ființele omenești rele sunt comune și, de obicei, par oameni obișnuiți pentru observatorul superficial.

Marele teolog evreu, Martin Buber, distinge două tipuri de mituri despre rău. Unul se referă la oamenii aflați într-un proces de „alunecare“ în rău. Celălalt, la aceia care deja au alunecat, „au căzut victime“ și au fost stăpânite de un rău „radical“*.

În cazul lui George, avem o povestire din viața reală, ce corespunde primului tip de mit. El încă nu devenise rău, dar era pe punctul să devină. Felul în care a avut de-a face cu diavolul a reprezentat punctul moral de cotitură al vieții sale. Dacă nu renunța la pact, ar fi devenit în cele din urmă rău. Dar el nu era încă rău și, binecuvântat fiind cu sentimentul de vinovăție, a reușit să se întoarcă din drum.

Să luăm în continuare în discuție un cuplu care, la fel ca subiecții lui Fromm, se conformează celui de-al doilea tip de mituri — oameni care au trecut pragul și au coborât într-un rău „radical“, din care probabil nu mai pot scăpa.

Cazul lui Bobby și al părinților săi

Era în februarie, la mijlocul primului meu an de instruire psihiatrică. Lucram într-o clinică de bolnavi internați. Bobby, un băiat de cincisprezece ani, fusese internat cu o noapte înainte la camera de urgență cu diagnosticul de depresie. Înainte de a-l vedea pe Bobby pentru prima oară, am citit nota scrisă în fișa lui de psihiatru care-l internase:

Fratele mai mare al lui Bobby, Stuart, de șaisprezece ani, s-a sinucis în luna iunie, împușcându-se în cap cu pușca sa de calibru

* *Good and Evil*, ed. cit., pp. 130-140.

22. Bobby a părut inițial să facă față destul de bine morții fratelui său, dar de la începutul școlii, din septembrie, rezultatele lui școlare au fost foarte slabe. Elev de nota nouă altădată, acum nu mai face față la nici o materie. De Ziua Recunoștinței, a devenit în mod clar deprimat. Părinții lui, care păreau foarte îngrijorați, au încercat să-i vorbească, dar el a devenit din ce în ce mai necomunicativ până la Crăciun. Deși mai înainte nu a avut un comportament antisocial, ieri, Bobby a furat o mașină, a lovit-o (nu mai condusesese înainte) și a fost reținut de poliție. Procesul lui se va judeca pe 24 martie. Din cauza vârstei, a fost eliberat și dat în custodia părinților, care au fost sfătuiți să-i facă imediat un examen psihiatric.

Asistentul l-a adus pe Bobby în biroul meu. Avea trupul tipic al unui adolescent de cincisprezece ani, care de-abia depășise prima fază de creștere de la începutul adolescenței: brațe și picioare lungi și subțiri ca niște bețe, un bust îngust, care nu apucase să se împlinească. Hainele, care nu i se potriveau deloc, erau de nedescris. Părul, destul de lung și nespălat, îi cădea pe ochi, așa că era dificil să-i vezi chipul, mai ales că-și ținea privirea îndreptată spre podea. Mi-a întins mâna fără vlagă și apoi l-am condus să ia loc.

— Sunt doctorul Peck, Bobby, i-am spus. O să fiu doctorul tău. Cum te simți?

Bobby n-a răspuns. Nu făcea altceva decât să privească podeaua.

— Ai dormit bine azi-noapte? am întrebat.

— Cred că da, a murmurat Bobby.

A început să-și scarpine o mică rană de pe dosul mâinii. Am observat că avea mai multe astfel de răni pe mâini și antebrațe.

— Ești nervos pentru că te afli aici, în spital?

Nici un răspuns. Bobby începuse să-și zgândăre și mai tare rana. În sinea mea, m-am înfiorat de vătămarea pe care și-o pricinuia.

— Aproape oricine este nervos când vine prima oară în spital, am comentat, dar o să-ți dai seama că este un loc unde

te afli în siguranță. Poți să-mi spui cum s-a întâmplat de-ai ajuns aici?

— M-au adus părinții.

— De ce-au făcut asta?

— Pentru că am furat o mașină și poliștii au zis că trebuie să vin aici.

— Nu cred că ți-au spus să vii la spital, i-am explicat. Au vrut doar ca tu să vii să vezi un doctor. Apoi, doctorul pe care l-ai văzut azi-noapte s-a gândit că ești atât de deprimat, încât ar fi mai bine pentru tine să stai în spital. Cum s-a întâmplat de-ai furat mașina?

— Nu știu.

— E destul de înfricoșător să furi o mașină, mai ales atunci când ești singur, nu ești obișnuit să conduci și nici măcar nu ai carnet de conducere. La acest lucru trebuie să te fi împins ceva foarte puternic. Ai vreo idee despre ceea ce te-a determinat să faci așa ceva?

Nici un răspuns. Nici nu mă așteptam la vreunul. Băieții de cincisprezece ani care au dat de necaz și vin la psihiatru pentru prima oară nu sunt prea dispuși să vorbească, mai ales atunci când sunt deprimați, iar Bobby era în mod clar foarte deprimat. Între timp, avusesem ocazia să arunc câteva priviri asupra chipului lui, atunci când din greșeală își ridicase privirea din podea. Avea o față ștearsă, fără expresie. Nu se întrezărea pic de viață în ochii lui. Era acel chip care poate fi văzut în filmele despre supraviețuitorii lagărelor de concentrare sau despre victimele dezastrelor naturale, care și-au văzut casele distruse și familiile nimicite: confuz, apatic, fără speranțe.

— Ești trist? l-am întrebat.

— Nu știu.

Probabil că nu știe, m-am gândit. Adolescenții abia încep să învețe să-și identifice sentimentele. Cu cât e mai puternic sentimentul, cu cât e mai coplesitor, cu atât sunt mai puțin capabili să-l numească.

— Cred că ai niște motive serioase să fii trist, i-am spus. Știi despre fratele tău, Stuart, care s-a sinucis vara trecută. Erai apropiat de el?

— Da.

— Vorbește-mi despre voi doi.

— Nu-i nimic de zis.

— Moartea lui trebuie să te fi rănit și să te fi tulburat, i-am spus.

Nici o reacție. Poate cu excepția faptului că a început să-și sape și mai adânc una dintre rănilile de pe antebraț. În mod clar, nu era capabil încă să vorbească în această primă ședință despre sinuciderea fratelui său. Am decis să abandonez chestiunea pentru moment.

— Dar părinții tăi? I-am întrebat. Ce poți să-mi spui despre ei?

— Sunt buni cu mine.

— Asta e frumos. Cum anume sunt buni cu tine?

— Mă duc cu mașina la întâlnirile cercetașilor.

— Da, asta e bine, am comentat. Sigur, se presupune că aceste lucruri trebuie să fie făcute de părinți atunci când pot. Cum te înțelegi cu ei?

— OK.

— Nu sunt probleme?

— Câteodată îi supăr.

— Cum adică?

— Îi fac să sufere.

— Cum îi faci să sufere, Bobby?

— Ca acum, când am furat mașina. Asta i-a făcut să sufere, a spus Bobby, nu cu mândrie, ci cu o greutate în glas, fără speranță și plin de tristețe.

— Crezi că poate de aceea ai furat mașina — ca să-i rănești?

— Nu.

— Eu bănuiesc că n-ai vrut să-i rănești. Mai poți să-mi descrii și alte feluri în care i-ai făcut să sufere pe părinții tăi? Bobby n-a răspuns. După o pauză lungă, a spus:

— Pur și simplu știu că-i rănesc.

— Dar cum de știi asta?

— Nu știu.

— Te pedepsesc?

— Nu, sunt buni cu mine.

— Atunci, cum de știi că îi rănești?

— Strigă la mine.

— Da? Pentru ce fel de lucruri strigă la tine?

— Nu știu.

Bobby începuse să-și zgândăre febril rănilile, iar capul lui se înclinase nefiresc de mult. Am simțit că ar fi mai bine să-mi orientez întrebările spre subiecte neutre. Poate în acest fel s-ar fi deschis mai mult și am fi putut să inițiem o relație.

— Ai animale acasă? I-am întrebat.

— Un câine.

— Ce fel de câine?

— Un ciobănesc german.

— Care e numele lui?

— Numele ei, m-a corectat Bobby. O cheamă Inge.

— Parcă ar fi un nume german.

— Da.

— Un nume german pentru un ciobănesc german, am comentat, sperând cumva să ies din rolul meu interogator. Te joci mult cu Inge?

— Nu.

— Ai grijă de ea?

— Da.

— Dar nu ești foarte entuziasmat în ceea ce o privește...

— Este câinele tatălui meu.

— Aha, și tu trebuie să ai grijă de ea?

— Da.

— Nu mi se pare prea corect. Asta te înfurie?

— Nu.

— Ai un animal care să fie numai al tău?

— Nu.

E clar, nu înaintasem prea mult cu subiectul animalelor de casă, așa că m-am decis să îndrept discuția spre o altă temă, care stârnește deseori entuziasmul tinerilor.

— N-a trecut mult de la Crăciun, am continuat. Ce-ai primit de Crăciun?

— Nu cine știe ce.

— Părinții tăi trebuie să-ți fi dat ceva. Ce ți-au dăruit?

— O armă.

— O armă? am repetat prosteste.

— Da.

— Deci, ce fel de armă? l-am întrebat încet.

— De calibru 22.

— Un pistol de calibru 22?

— Nu, o pușcă de calibru 22.

A urmat un lung moment de liniște. Am simțit că îmi pierd mințile. Voiam să pun capăt interviului, să mă duc acasă. În cele din urmă, m-am căznit să spun ceea ce trebuia spus:

— Înțeleg că fratele tău s-a omorât cu o pușcă de calibru 22.

— Da.

— Asta ai cerut de Crăciun?

— Nu.

— Ce-ai cerut?

— O rachetă de tenis.

— Dar ai primit, în schimb, o armă.

— Da.

— Ce-ai simțit când ai primit același fel de armă cu care s-a împușcat fratele tău?

— Nu era același fel de armă.

Am început să mă simt mai bine. Poate că fusese doar o confuzie.

— Îmi pare rău, i-am spus. Credeam că era același fel de armă.

— Nu era același fel de armă, a răspuns Bobby. Era chiar acea armă.

— Aceași armă?

— Da.

— Vrei să spui că era chiar pușca fratelui tău?

De dataasta chiar aveam nevoie să mă duc acasă.

— Da.

— Vrei să spui că părinții tăi ți-au dat de Crăciun arma fratelui tău, aceea cu care s-a împușcat?

— Da.

— Ce-ai simțit când ai primit de Crăciun arma fratelui tău? am întrebat.

— Nu știu.

Aproape că am regretat întrebarea. De unde să fi știut? Cum ar fi putut răspunde la o asemenea întrebare? M-am uitat la el. Pe fața lui nu apăruse nici o schimbare, ca și cum nici nu am fi vorbit despre armă. A continuat să-și zgândărească rănilile. De altfel, arăta ca și cum ar fi fost deja mort — ochi încețoșați, indiferent, apatic, aproape fără nici o trăire, dincolo de spaimă.

— De fapt, nu mă așteptam să știi, am continuat. Spune-mi, îți vezi vreodată bunicii?

— Nu, ei trăiesc în Dakota de Sud.

— Ai vreo rudă pe care o vezi?

— Câteva.

— E cineva care îți place?

— Îmi place de mătușa Helen.

Mi s-a părut că am detectat un mic semn de entuziasm în răspunsul lui.

— Ți-ar plăcea ca mătușa Helen să vină în vizită la tine aici, la spital?

— Locuiește departe.

— Dar dacă totuși ar veni?

— Dacă o să vrea.

Încă o dată am simțit în el o foarte mică lucire de speranță și, de asemenea, în mine însumi. Voi încerca să o contactez pe mătușa Helen. Deocamdată, trebuia să pun capăt interviului. Nu mai puteam suporta. I-am descris lui Bobby cum merg lucrurile în spital și i-am explicat că îl voi vedea iarăși a doua zi, iar până atunci asistentele îl vor ține sub strictă suprave-

ghere și îi vor da un somnifer înainte de culcare. Apoi l-am dus înapoi în salon. După ce i-am scris rețeta, am ieșit în curtea clădirii. Ninge. Asta mi-a dat un motiv de bucurie. Am stat în ninsoare câteva minute. Apoi m-am întors în birou și am devenit foarte ocupat cu completarea actelor de rutină plicticoase. Eram fericit să fac asta.

A doua zi, m-am întâlnit cu părinții lui Bobby. Mi-au spus că sunt oameni care muncesc din greu. El era strungar, un specialist mecanic mândru de marea precizie a pieselor pe care le făcea. Ea lucra ca secretară la o companie de asigurări și era foarte încântată de ordinea din casa lor. Mergeau la biserica lutherană în fiecare duminică. El bea bere cu moderație la sfârșit de săptămână. Ea făcea parte din liga de bowling a femeilor, care se reunea marți seara. De statură medie, nici arătoși, nici urâți, făceau parte din stratul înalt al clasei muncitorilor — liniștiți, ordonați, viguroși. Se părea că nu există nimic care să aibă vreo legătură cu tragedia care-i lovise. Mai întâi Stuart, iar acum Bobby.

— Am plâns în hohote, doctore! a exclamat mama.

— Sinuciderea lui Stuart a fost o surpriză pentru dvs.? am întrebat.

— Absolut. Un adevărat șoc. Un șoc teribil, a răspuns tatăl. Era un băiat atât de bun. Cu școala se descurca bine. Era la cercetași. Îi plăcea să vâneze pui de ciocănitore în spatele casei. Era un băiat liniștit și toată lumea îl plăcea.

— Părea deprimat înainte de a se sinucide?

— Nu, deloc. Părea exact așa cum era de obicei. Bineînțeles, era tăcut și nu ne spunea prea multe despre ceea ce avea în minte.

— A lăsat vreun bilet?

— Nu.

— A avut vreuna dintre rudele dvs. vreo boală mintală, vreo depresie serioasă sau s-a sinucis?

— Nimeni din familia mea, a răspuns tatăl. Părinții mei au emigrat din Germania, așa că am puține rude pe-aici, iar pe

celelalte nu le cunosc prea bine, deci nu pot să vă spun prea multe despre ele.

— Bunica mea a devenit senilă și a fost nevoie să fie internată în spital, dar nimeni altcineva n-a avut vreo boală mintală, a adăugat mama lui Bobby.

— Cu siguranță, nimeni nu s-a sinucis. Oh, doctore, doar nu credeți că există vreo șansă ca Bobby să fi... intenționat... să-și facă ceva, nu-i așa?

— Ba da, am răspuns. Cred că există o șansă destul de mare.

— O, Doamne, nu cred că aș putea suporta! s-a văitat încet mama. Astfel de lucruri — a-ți face rău singur, adică — se întâmplă des în familii?

— Cu siguranță. Statistic, cel mai mare risc de sinucidere îl prezintă oamenii care au avut un frate sau o soră care s-au sinucis.

— O, Doamne! s-a văitat din nou mama. Vreți să sugerați că Bobby ar putea să facă și el același lucru?

— Nu v-ați gândit că Bobby ar putea fi în pericol?

— Nu, până acum, a răspuns tatăl.

— Dar înțeleg că Bobby este deprimat de ceva vreme, am remarcat. Acest lucru nu v-a îngrijorat?

— Sigur că am fost îngrijorați, a răspuns tatăl. Dar ne-am gândit că este firesc, după moartea fratelui lui. Ne-am zis că-i va trece, cu timpul.

— Nu v-a venit ideea să-l duceți să-l vadă un psihiatru? am continuat.

— Nu, bineînțeles că nu, a răspuns din nou tatăl, de data asta cu o urmă de iritare. V-am spus că am crezut că o să-i treacă. N-am avut idee că ar putea fi ceva atât de serios.

— Am înțeles că notele lui Bobby de la școală au devenit foarte mici, am remarcat.

— Da, este o rușine. Era un elev atât de bun!

— Cei de la școală trebuie să se fi îngrijorat puțin de această problemă, am comentat. Nu v-au căutat să vă vorbească despre această chestiune?

Mama părea puțin indispusă:

— Ba da, ne-au căutat. Și bineînțeles că și eu am fost îngrijorată. Mi-am rupt din timpul meu de la slujbă ca să mă duc la o ședință la școală.

— Aș vrea să am permisiunea dvs. să comunic cu cineva de la școală în privința lui Bobby, dacă acest lucru va fi necesar. S-ar putea să fie de mare folos.

— Bineînțeles.

— La întâlnirea pe care ați avut-o, am întreat, v-a sugerat cineva de la școală că Bobby ar trebui să vadă un psihiatru?

— Nu, a răspuns mama.

Părea să-și fi regăsit imediat calmul. De fapt, nici nu eram sigur că și-l pierduse.

— Au sugerat că s-ar putea ca băiatul să aibă nevoie de o consiliere, dar nu psihiatrică. Bineînțeles, dacă ar fi fost de părere că e nevoie de un psihiatru, am fi făcut ceva în privința asta.

— Da. Atunci am fi știut că e vorba de ceva serios, a adăugat tatăl. Dar deoarece ei au spus că e vorba de consiliere, ne-am gândit că sunt îngrijorați doar de notele lui. Nu spunem că n-am fi fost și noi îngrijorați de acest lucru. Dar nu i-am pedepsit niciodată pe copiii noștri, decât atunci când n-am avut încotro. Nu e prea bine să-ți pedepsești copiii, nu-i așa, doctore?

— Nu sunt sigur că a-l duce pe Bobby la un consilier ar fi fost același lucru cu a-l pedepsi, am comentat.

— Asta-i altceva, doctore, a continuat mama, ceva mai ofensiv. Nu ne vine prea ușor să-l ducem pe Bobby de ici-colo în timpul săptămânii. Amândoi muncim mult, înțelegeți. Iar acești oameni care oferă consiliere nu lucrează în weekenduri. Nu putem pleca de la slujbă în fiecare zi. Trebuie să ne câștigăm traiul, nu?

Nu mi se părea că ar fi fost foarte rodnic pentru mine să mă angajez într-o dispută cu părinții lui Bobby referitor la faptul dacă ar fi putut sau nu descoperi servicii de consultanță seara sau la sfârșit de săptămână. Am decis să ridic chestiunea mătușii Helen.

— Știți, am spus, e posibil ca șefii mei și cu mine să decidem că Bobby are nevoie de mai mult decât o spitalizare de scurtă durată — că ar putea avea nevoie de o schimbare completă de decor, pentru un timp. Aveți vreo rudă la care ar putea sta?

— Mi-e teamă că nu, a răspuns imediat tatăl. Cred că nici una dintre rudele noastre n-ar vrea să aibă pe mâini un adolescent. Cu toții au viețile lor de trăit.

— Bobby a vorbit despre mătușa Helen, am sugerat. Poate că ea ar fi dispusă să-l ia.

Mama a sărit de pe scaun:

— V-a zis Bobby că nu vrea să mai stea cu noi?

— Nu, încă n-am vorbit despre acest subiect, i-am răspuns. Vreau doar să văd ce opțiuni are. Cine este mătușa Helen?

— Este sora mea, a răspuns mama. Dar ea iese din chestiune. Locuiește la mai multe sute de kilometri de aici.

— Nu-i așa departe, i-am răspuns. Mă gândesc la o schimbare de decor pentru Bobby. Această distanță ar putea fi perfectă. E îndeajuns de aproape ca să poată să vă viziteze, dar suficient de departe pentru a se simți la mare distanță de locul unde s-a sinucis fratele lui și, poate, departe de alte presiuni pe care le-ar putea resimți aici.

— Nu cred că metoda asta o să funcționeze, a replicat mama.

— Nu?

— Ei bine, Helen și cu mine nu suntem prea apropiate. Nu suntem apropiate deloc.

— De ce?

— Nu ne-am înțeles niciodată prea bine. E cu nasul pe sus, așa e ea. Nici nu știu de ce-ar fi așa cu nasul pe sus. Nu e decât o menajeră. Ea și soțul ei — care nu e prea strălucit, înțe-

legeți — nu au altă slujbă decât aceea că fac curat prin case. Nu știu ce-i face să creadă că pot să privească mereu de sus.

— Înțeleg că dvs. nu vă înțelegeți prea bine cu ea, am recunoscut. Există o altă rudă la care ar putea să locuiască Bobby?

— Nu.

— Chiar dacă nu vă place de sora dvs., Bobby pare să aibă sentimente pozitive față de ea și acest lucru este important.

— Uite ce este, doctore, a ridicat tatăl glasul, nu știu ce insinuăți. Puneți toate întrebările astea de parcă ați fi un polițist. Nu am făcut nimic rău. Nu aveți nici un drept să-l luați pe băiat de la părinții lui, dacă la asta vă gândiți. Am muncit din greu pentru acest băiat. Suntem niște părinți buni.

Îmi venea din ce în ce mai tare să vomit.

— Sunt îngrijorat de cadoul pe care i l-ați dat de Crăciun lui Bobby, am spus.

— Cadou de Crăciun?

Părinții păreau încurcați.

— Da. Am înțeles că i-ați dat o armă.

— Așa este.

— Asta a cerut el?

— De unde să știu eu ce a cerut el? a întrebat amenințător tatăl.

Apoi imediat atitudinea lui s-a schimbat într-una plângăcioasă:

— Nu-mi amintesc ce mi-a cerut. Ni s-au întâmplat atâtea, înțelegeți? A fost un an atât de dificil pentru noi!

— Cred că a fost, într-adevăr, așa, am spus, dar de ce i-ați dat o armă?

— De ce? De ce nu? Este un cadou bun pentru un băiat de vârsta lui. Majoritatea băieților de vârsta lui și-ar da un dinte pentru a avea o armă.

— Mă gândeam, am spus încet, că având în vedere faptul că celălalt copil al dvs. s-a sinucis cu o armă, n-ar trebui să aveți un sentiment prea bun față de arme.

— Sunteți una dintre acele persoane care au ceva împotriva armelor, nu-i așa? m-a întrebat tatăl, devenind din nou puțin amenințător. E-n regulă. Este dreptul dvs. Nu mă înnebunesc după arme, dar am impresia că nu armele reprezintă problema, ci oamenii care le folosesc.

— Într-o anumită măsură, sunt de acord cu dvs., am replicat. Stuart nu s-a sinucis doar pentru că avea o armă. Trebuie să fi existat și alte motive mai importante. Știți care ar putea fi acestea?

— Nu. Am precizat deja că nici măcar nu știam că Stuart ar fi deprimat.

— Așa este. Stuart era deprimat. Oamenii nu se sinucid dacă nu sunt deprimați. Deoarece n-ați știut că Stuart era deprimat, probabil că n-ați avut nici un motiv să vă îngrijorați de faptul că avea o armă. Dar știați despre Bobby că este deprimat. Știați despre depresia lui cu mult înainte de Crăciun, cu mult înainte de a-i fi dat arma.

— Vă rog, doctore, se pare că nu înțelegeți, a intervenit mama, mieroasă, sprijinindu-și soțul. Chiar n-am știut că e ceva atât de serios. Ne-am gândit că e supărat din cauza fratelui său.

— Așa că i-ați dat arma cu care s-a sinucis fratele său. Nu orice armă. Chiar acea armă.

Tatăl luă din nou cârma discuției.

— Nu ne puteam permite să-i cumpărăm o armă nouă. Nu știu de ce ne zgândăriți atât. I-am dat cel mai bun cadou pe care ni l-am permis. Banii nu cresc în copaci, după cum știți. Nu suntem decât oameni obișnuiți, care muncesc. Am fi putut să vindem arma și să luăm bani pe ea. Dar nu am făcut acest lucru. Am ținut-o ca să putem să-i dăm lui Bobby un cadou frumos.

— Nu v-ați gândit cum va percepe Bobby acest cadou? am întrebat.

— Ce vreți să spuneți?

— Dându-i arma cu care s-a sinucis fratele lui, a fost ca și cum i-ați fi spus să ia locul fratelui, ca și cum i-ați fi spus să meargă să se sinucidă și el.

— Nu i-am spus nimic de genul acesta.

— Bineînțeles că nu, dar nu v-ați gândit că ar fi posibil ca așa să înțeleagă Bobby?

— Nu, nu ne-am gândit așa. Nu suntem oameni educați, ca dvs. Nu am fost la facultate și nu am învățat tot felul de moduri ciudate de a gândi. Nu suntem decât niște oameni care muncesc. N-ar trebui să se aștepte cineva de la noi să gândim astfel de lucruri.

— Poate că nu, am replicat. Dar altceva mă îngrijorează. Aceste lucruri n-au nevoie să fie gândite.

Ne-am privit atent unii pe alții o vreme. Oare ce simt ei? — m-am întrebat. Fără îndoială, nu par să se simtă vinovați. Furioși? Însăpământați? Victimizati? Nu știu. Nu simțeam nici o simpatie pentru ei. Știam doar ceea ce simțeam eu. Mă simțeam dezgustat. Și, de asemenea, foarte obosit.

— Aș vrea să îmi semnați permisiunea de a discuta cu sora dvs., Helen, despre Bobby și despre situația lui, am spus întorcându-mă către mamă. La fel și dvs., întorcându-mă către tată.

— Ei bine, n-o să semnez, a spus el. Nu o să vă las să scoateți din familie această problemă, dvs., care vorbiți cu atâta superioritate, ca și cum ați fi un fel de judecător.

— Dimpotrivă, i-am explicat, rece și rațional. Încerc să fac tot ce pot pentru a menține problema în familie, pe cât posibil. În acest moment, dvs., Bobby și cu mine suntem singurele persoane implicate. Cred că este nevoie să o implicăm și pe mătușa lui Bobby, măcar atât cât e necesar pentru a afla dacă ea poate fi de ajutor. Dacă dvs. îmi legați mâinile, astfel încât să nu pot face acest lucru, va trebui să discut foarte atent chestiunea cu șefii mei. Bănuiesc că vom ajunge la concluzia că avem obligația să trimitem cazul lui Bobby la Agenția de Stat pentru Protecția Copiilor. Dacă vom face acest lucru, atunci veți avea parte de un judecător adevărat. S-ar putea să

fim nevoiți totuși să facem acest lucru. Mi se pare însă că Helen, în situația în care ne va ajuta, ar putea fi soluția pentru a evita aducerea acestui caz în atenția statului. Însă depinde numai de dvs. Este doar alegerea dvs. dacă îmi veți da permisiunea de a lua legătura cu Helen.

— Oh, soțul meu este așa de neîndemânatic, doctore! a exclamat mama lui Bobby, cu un zâmbet vesel și fermecător. El e doar foarte supărat că trebuie să-l vadă pe fiul nostru stând într-un spital de boli mintale, iar noi nu suntem obișnuiți cu oameni atât de educați ca dvs. Bineînțeles că vom semna permisiunea. Nu am nici o obiecție ca sora mea să fie implicată. Vrem să facem tot ce putem pentru a ajuta. Nu ne pasă decât de ceea ce e mai bine pentru Bobby.

Au semnat permisiunea și-au plecat. Seara, soția mea și cu mine am mers la o petrecere între angajați. Am băut puțin mai mult decât de obicei.

A doua zi, am contactat-o pe mătușa Helen. Ea și soțul ei au venit imediat să mă vadă. Au înțeles rapid situația și au părut destul de grijulii. Și ei erau niște oameni care munceau, dar au fost de acord ca Bobby să locuiască cu ei, atâta vreme cât asistența psihiatrică era plătită. Din fericire, pentru că erau angajați, părinții lui Bobby aveau asigurare de sănătate, cu avantaje mari în ce privește tratamentul psihiatric. L-am contactat pe cel mai competent psihiatru din orașul în care locuia Helen, iar el a fost de acord să preia cazul lui Bobby pentru o psihoterapie pe termen lung, ca pacient neinternat. Bobby nu a înțeles de ce e necesar să locuiască cu mătușa și cu unchiul lui, iar eu am simțit că nu este pregătit să primească o explicație reală. Nu i-am spus decât că ar fi mai bine pentru el în felul acesta.

În două zile, Bobby nu mai avea nici o problemă în privința schimbării care avea să urmeze. Starea lui s-a îmbunătățit rapid după câteva vizite ale mătușii Helen, în așteptarea schimbării de domiciliu și datorită îngrijirii pe care o primise de la asistenți și surori. Înainte de a fi lăsat în grija surorii ma-

mei lui, la trei luni după ce fusese internat în spital, rănilor de pe brațe și de pe mâini se cicatrizaseră și chiar putea să glumească cu angajații spitalului. Șase luni mai târziu, am auzit de la Helen că Bobby părea să se simtă bine, iar notele de la școală îi crescuseră din nou. De la psihiatru am înțeles că între el și Bobby se stabilise o relație terapeutică bazată pe încredere, dar era doar la începutul confruntării cu realitatea psihologică în privința părinților lui și a felului în care fusese tratat de aceștia. După aceea, n-am mai avut știri. Pe părinții lui Bobby i-am revăzut doar de două ori după prima noastră întâlnire și doar pentru două minute de fiecare dată, când Bobby era încă în spital. Mi s-a părut că e suficient atât.

Ori de câte ori un copil este adus să urmeze un tratament psihiatric, se obișnuiește să se spună despre el sau ea că e un „pacient identificat”. Prin acest termen, noi, psihoterapeuții, înțelegem faptul că părinții — sau alți identificatori — au etichetat copilul ca fiind un pacient, adică un om care are ceva nelalocul lui și are nevoie de tratament. Motivul pentru care folosim termenul respectiv este acela că am învățat să devenim sceptici față de validitatea acestui proces de identificare. Deseori, când începem să evaluăm problema, descoperim că sursa ei nu se află la copil, ci mai degrabă la părinții lui, în familie, în școală sau societate. Altfel spus, de obicei descoperim că respectivul copil este mai puțin bolnav decât părinții lui. Deși părinții sunt cei care l-au identificat pe copil ca fiind un individ ce are nevoie de o corecție, de obicei chiar ei, identificatorii, sunt aceia care au cea mai mare nevoie de corecție. Ei sunt cei care ar trebui să fie pacienți.

Cazul lui Bobby exemplifică această situație. Deși era foarte deprimat și avea o nevoie disperată de ajutor, sursa, cauza depresiei lui nu se găsea în el, ci în comportamentul părinților față de el. Deși era deprimat, nu avea nimic bolnav care să stea în spatele acestei depresii. Orice băiat de cincisprezece ani ar fi fost deprimat în acele circumstanțe. Mala-

dia esențială în această situație nu se găsește în depresia lui, ci în mediul familial, la care depresia băiatului a reprezentat un răspuns destul de firesc.

Pentru copii — chiar adolescenți — părinții sunt ca niște zei. Felul în care se comportă părinții pare a fi felul în care și ei *trebuie* să se comporte. Copiii rareori pot să-și compare în mod obiectiv părinții proprii cu alți părinți. Ei nu pot să facă evaluări realiste ale comportamentului părinților lor. Tratat rău de părinți, copilul va presupune că el este cel rău. Dacă este tratat ca un cetățean de rangul doi, hidos și stupid, el va crește având imaginea de sine a unui om de rangul doi, hidos și stupid. Crescuți fără iubire, copiii ajung să creadă despre sine că nu merită să fie iubiți. Am putea spune că aceasta este legea generală a dezvoltării copiilor: *ori de câte ori există un deficit major în iubirea parentală, e foarte probabil ca respectivul copil să răspundă la acest deficit presupunând că el este cauza deficitului și dezvoltând, prin urmare, o imagine de sine negativă nerealistă.*

Când a venit prima oară la spital, Bobby zgândărea adevărate găuri în carnea lui, distrugându-se bucată cu bucată. Era ca și cum ar fi crezut că este ceva rău, ceva diavolesc înăuntrul lui, dedesubtul pielii sale și căuta acel rău săpând în propriul trup pentru a-l scoate afară. De ce?

Dacă se întâmplă să se sinucidă o persoană apropiată, primul nostru răspuns, după șocul inițial — dacă suntem oameni normali, cu o conștiință umană normală —, va fi acela de a ne întreba cu ce am greșit. Așa trebuie să fi făcut și Bobby. În zilele imediat următoare morții lui Stuart, el și-a reamintit tot felul de mici incidente: faptul că doar cu o săptămână înainte îi spusese fratelui său că este un nenorocit; că în urmă cu o lună îl lovise în timpul unei încăierări; că atunci când Stuart îl necăjea, deseori își dorea ca fratele lui să fie șters de pe fața pământului. Bobby se simțea responsabil cel puțin într-un anumit grad pentru moartea lui Stuart.

Ce ar fi trebuit să se întâmple în acest punct — și ce s-ar fi întâmplat într-o familie sănătoasă? Părinții ar fi trebuit să înceapă să-l liniștească. Ar fi trebuit să discute cu el despre sinuciderea lui Stuart. Ar fi trebuit să-i explice că, deși ei nu și-au dat seama, Stuart trebuie să fi fost bolnav mintal. Trebuia să-i fi zis că oamenii nu se sinucid din cauza certurilor de zi cu zi sau a rivalității cu frații lor. S-ar fi convenit să-i spună că nimeni nu este mai responsabil decât ei, părinții, cei care au avut cea mai mare influență asupra vieții lui Stuart. Dar, cu siguranță, Bobby n-a avut parte de o asemenea liniștire.

Când liniștirea de care avea nevoie nu a apărut, Bobby a devenit în mod vizibil deprimat. Notele lui la școală au scăzut. În acest punct, părinții ar fi trebuit să intervină sau, dacă le lipseau cunoștințele pentru a interveni ei înșiși, ar fi trebuit să caute ajutor calificat. Dar ei nu au reușit să facă așa ceva, deși acest lucru le-a fost sugerat de cei de la școală. Probabil că Bobby a interpretat lipsa de atenție față de depresia lui ca pe o confirmare a propriei vinovății. Bineînțeles, dacă nimeni nu era preocupat de depresia lui, însemna că o merită. Merita să se simtă mizerabil. Era normal ca el să se simtă vinovat.

Prin urmare, în preajma Crăciunului, Bobby deja se judeca pe sine ca fiind un criminal. Apoi, fără să o ceară, i s-a dat arma „ucigașă“ a fratelui său. Cum ar fi putut el să înțeleagă semnificația acestui „dar“? Să se fi gândit el oare: „Părinții mei sunt oameni răi și datorită răutății lor ei vor distrugerea mea, așa cum, probabil, au dorit-o și pe a fratelui meu“? Cu greu s-ar putea presupune asta. Dar nici nu se poate presupune că a gândit următorul lucru, chiar dacă avea doar cinci-sprezece ani: „Părinții mei mi-au dat arma din cauza unui amestec de lene, neatenție și zgârcenie. Ei nu mă iubesc prea tare — și ce dacă?“ Deoarece el deja credea despre sine că este rău și îi lipsea maturitatea de a-și înțelege clar părinții, Bobby nu putea interpreta darul decât într-un singur fel: că arma constituie un mesaj prin care i se spunea: „Ia arma cu care s-a sinucis fratele tău și fă și tu la fel. Meriți să mori.“

Din fericire, Bobby nu a făcut imediat așa. El a ales ceea ce constituia, probabil, singura lui alternativă psihologică: să se eticheteze pe sine în mod public drept criminal, astfel încât să poată fi pedepsit pentru răutatea lui, iar societatea să fie protejată de el, bătându-l în închisoare. A furat o mașină. În cel mai real sens al cuvântului, a furat ca să poată să trăiască.

Toate acestea au fost presupuneri. Nu am cum să cunosc precis ce s-a întâmplat în mintea lui Bobby. Înainte de toate, adolescenții sunt cei mai retrași indivizi. Nu sunt capabili să destăinuiească unei persoane funcționarea internă a minții lor și cu atât mai puțin unui adult străin, înfricoșător, în halat alb. Dar chiar dacă ar fi fost dispus să se destăinuiească mie, Bobby tot n-ar fi fost capabil să-mi spună aceste lucruri, deoarece conștientizarea lui față de ele era încețoșată. Când suntem adulți, cea mai mare parte a „vieții gândirii“ noastre pornește de la un nivel inconștient. Pentru copii și adolescenți, aproape toată activitatea mentală este inconștientă. Ei simt, decid și acționează cu foarte puțină conștientizare a ceea ce sunt. Așa că trebuie să deducem ceea ce se întâmplă din comportamentul lor. Și totuși, am aflat destule pentru a ști că astfel de deducții pot avea o acuratețe remarcabilă.

De la ele putem ajunge la o altă lege în procesul de dezvoltare a copilului, una care este specifică problemei răului: *Când un copil se confruntă în mod grosolan cu o răutate semnificativă a părinților lui, cel mai probabil el va interpreta greșit situația și va crede că răul rezidă în el însuși.*

Când este confruntat cu răutatea, cel mai înțelept și mai sigur pe sine adult va fi, de obicei, confuz. Imaginați-vă atunci cum trebuie să stea lucrurile când un copil naiv se întâlnește cu răutatea aceluia pe care îl iubește cel mai mult și de care depinde. Adăugați la aceasta faptul că oamenii răi refuză să-și recunoască propriile eșecuri, dorind, de fapt, să-și proiecteze propriul rău în alții. Nu este de mirare faptul că acei copii vor interpreta în mod greșit acest proces, ajungând să se urască pe sine. Și nu este de mirare faptul că Bobby își zgândărea acele găuri din propriul trup.

Putem înțelege atunci faptul că Bobby, pacientul identificat, nu era el însuși atât de bolnav, ci răspundea în felul în care ar răspunde toți copiii, într-un mod predictibil, la această ciudată răutate „bolnăvicioasă“ a părinților lui. Deși el era identificat drept individul cu care ceva era în neregulă, privind situația în întregul ei, locul răului nu se găsea în el, ci în altă parte. De aceea el avea o nevoie imediată nu atât de tratament, cât de protecție. Tratamentul adevărat va veni mai târziu și va fi lung și dificil, așa cum se întâmplă întotdeauna când e vorba de o schimbare majoră a imaginii de sine ce nu corespunde realității.

Să ne întoarcem de la pacientul identificat la părinți, adevărata cauză a problemei. În mod corect, ei ar trebui identificați oficial ca fiind cei bolnavi. Ei ar fi trebuit să fie tratați. Și totuși n-au fost. De ce nu? Există trei motive.

Primul, și probabil cel mai constrângător, este acela că ei nu voiau acest lucru. Cineva trebuie să dorească să fie tratat. Măcar la un anumit nivel. Iar pentru a dori acest lucru, acel cineva trebuie să creadă despre sine că are nevoie de tratament. El trebuie, cel puțin la un anumit nivel, să-și recunoască imperfecțiunea. Există un număr enorm de oameni în această lume care au probleme psihiatrice serioase și identificabile, care din punctul de vedere al unui psihiatru au o nevoie disperată de tratament, dar ei nu-și recunosc această nevoie. Așa că nu au parte de tratament, chiar atunci când acesta le este oferit în cele mai bune condiții. Nu toți acești oameni sunt răi. De fapt, majoritatea nu sunt. Dar în această categorie de persoane care se opun tratamentului psihiatric se înscriu oamenii cu adevărat răi.

Părinții lui Bobby au dat multe semne că ar respinge orice tip de terapie le-aș fi putut oferi. Nici măcar nu voiau să accepte că ar avea vreo vină în privința sinuciderii lui Stuart. Reacionau doar cu răceală și printr-o atitudine amenințătoare la sugestia mea că ei, în realitate, își dovediseră nepăsarea prin faptul că nu căutaseră mai devreme un ajutor calificat pentru Bobby. Iar judecata lor în ce privește alegerea cadou-

lui de Crăciun fusese în cel mai bun caz slabă. Deși nu am simțit la ei vreo dorință veritabilă de a avea grijă de Bobby, ideea că ar fi mai bine pentru el să trăiască în altă parte era respinsă, deoarece implica o critică adusă capacității lor de a fi părinți. În loc să-și recunoască vreun defect, au refuzat să-și asume vreo vină, pe temeiul că erau „oameni ai muncii“.

Totuși, aș fi putut măcar să le ofer terapie. Faptul că, după toate probabilitățile, ar fi respins oferta nu era un motiv suficient pentru a nu face terapie — aș fi putut măcar să încerc să-i ajut să-și dezvolte înțelegerea și compasiunea. Dar am simțit că și dacă s-ar fi produs vreun miracol și ei ar fi fost dispuși să urmeze o psihoterapie, aceasta ar fi eșuat.

Este o situație tristă, dar, de fapt, oamenii cei mai sănătoși — cei mai onești, ale căror modele de gândire sunt mai puțin distorsionate — sunt și cel mai ușor de tratat prin psihoterapie și, probabil, ei sunt cei ce beneficiază cel mai mult de ea. Din contră, cu cât un pacient este mai bolnav — mai necinstit în comportamentul lui și cu o gândire mai distorsionată —, cu atât suntem mai puțin în măsură să-l ajutăm cu oarecare succes. Atunci când gândirea lor este foarte distorsionată și lipsită de onestitate, vindecarea pare imposibilă. În rândul terapeuților, nu de puține ori îi vom auzi pe aceștia spunând despre psihopatologia pacientului că este „copleșitoare“. Folosim cuvântul în sensul lui propriu. Literalmente, ne simțim copleșiți de mulțimea labirintică de minciuni, motivații strâmbe și comunicare distorsionată în care vom fi atrași dacă încercăm să lucrăm cu astfel de oameni, în relația psihoterapeutică intimă. De obicei, simțim nu numai că vom eșua în încercările noastre de a-i scoate din mlaștina maladiei, ci chiar că am putea fi trași în jos, spre ei. Suntem prea slabi pentru a ajuta astfel de pacienți — prea orbi pentru a vedea capetele coridoarelor încurcate prin care vom fi conduși, prea mici pentru a ne menține iubirea în fața dușmăniei lor. Așa s-a întâmplat când m-am ocupat de părinții lui Bobby. M-am simțit copleșit de boala pe care am perceput-o în ei. Nu numai că ar fi respins

orice ofertă le-aș fi făcut pentru a-i ajuta, dar știam că-mi lipsește puterea de a reuși în încercarea de vindecare.

Iată un alt motiv pentru care n-am încercat să lucrez cu părinții lui Bobby. Pur și simplu, nu i-am plăcut. A fost chiar mai mult decât atât, m-au revoltat. Pentru a ajuta oamenii, în psihoterapie este nevoie măcar de un germene de sentimente pozitive față de ei, de o urmă de compasiune pentru situația dificilă în care se găsesc, de un grăunte de empatie pentru suferințele lor, de o anumită considerație pentru persoana lor și de speranță în potențialul lor de ființe omenești. N-am simțit aceste lucruri. Nu mă puteam vedea stând cu părinții lui Bobby oră după oră, săptămână după săptămână, lună după lună, dedicându-mă îngrijirii lor. Cu greu puteam sta în aceeași încăpăre cu ei. Mă simțeam murdar în prezența lor. Nu știam cum să-i dau mai repede afară din biroul meu. Câteodată, încerc să lucrez cu cineva al cărui caz îl suspectez ca fiind lipsit de speranță fie pentru că există șansa ca judecata mea să fie greșită până la urmă, fie măcar pentru a învăța ceva. Dar nu era cazul părinților lui Bobby. Nu numai că mi-ar fi respins terapia, eu i-am respins pe ei.

Oamenii au sentimente unul față de altul. Când psihoterapeuții au sentimente față de pacienții lor, ei numesc aceste sentimente „contratransfer“. Contratransferul poate parcurge întreaga gamă a emoțiilor omenești, de la cea mai intensă iubire la cea mai intensă dușmănie. Volume întregi au fost scrise pe subiectul contratransferului. El poate fi extrem de util sau extrem de dăunător în relațiile terapeutice. Dacă sentimentele terapeuților sunt nepotrivite, contratransferul va tulbura și va devia procesul de vindecare. Dacă însă contratransferul va fi unul potrivit, el va constitui cel mai bun instrument de a înțelege problema pacientului.

Una dintre sarcinile cruciale ale psihoterapeutului este aceea de a-și da seama dacă acest contratransfer este sau nu potrivit. Pentru a-și împlini această sarcină, terapeuții trebuie să se analizeze continuu pe sine, ca și pe pacienții lor. În cazul în care contratransferul este nepotrivit, ține de responsabilita-

tea terapeutului fie să se vindece pe sine, fie să trimită pacientul la un alt terapeut, capabil de o mai mare obiectivitate în acel caz particular.

Sentimentul pe care o persoană sănătoasă îl trăiește în relația cu o persoană rea este unul de repulsie. Acest sentiment poate fi aproape instantaneu dacă răul întâlnit este ostentativ. Dacă răul este mai subtil, respingerea se poate dezvolta treptat, pe măsură ce relația cu persoana rea se adâncește.

Sentimentul de repulsie îi poate fi extrem de folositor terapeutului. El poate fi un excelent instrument de diagnosticare. Poate indica mai adevărat și mai rapid decât orice altceva faptul că terapeutul se află în prezența unei ființe omenești rele. Însă, la fel ca un bisturiu ascuțit, este un instrument care trebuie folosit cu mare grijă. Dacă repulsia rezultă nu din ceva ce există în pacient, ci din vreo afecțiune a terapeutului, vor apărea, probabil, tot felul de suferințe până când terapeutul nu va avea sinceritatea de a-și recunoaște propria problemă.

Dar ce face ca repulsia să fie un răspuns sănătos? De ce ar putea fi aceasta un contratransfer potrivit pentru un terapeut sănătos emoțional? Repulsia este o emoție puternică, ce ne face să dorim imediat să evităm sau să scăpăm de o prezență revoltătoare. Iar acesta este cel mai potrivit lucru care trebuie făcut de o persoană sănătoasă, aflată în împrejurări normale, atunci când se confruntă cu o prezență rea: să fugă de aceasta. Răul este revoltător, deoarece este periculos. El va contamina sau va distruge persoana care rămâne prea mult în prezența lui. Cu excepția cazului când ești foarte sigur pe tine, cel mai bun lucru pe care poți să-l faci atunci când te afli față-n față cu răul este să fugi. Contratransferul repulsiei este instinctiv sau, dacă vrei, un dar de la Dumnezeu, un sistem radar care te atenționează din vreme pentru a te salva*. În ciuda

* Apare în acest caz următoarea chestiune: dacă o persoană rea trăiește sau nu experiența repulsiei în prezența altei persoane. Nu știu. Este o problemă fascinantă pentru cercetare, deoarece răspunsul ar putea dezvălui multe despre natura și geneza răului în ființele omenești. Teoretic, dacă

volumului mare al literaturii de specialitate pe acest subiect al contratransferului, n-am citit nimic specific despre repulsie. Există mai multe motive pentru această absență. Repulsia în contratransfer este atât de specifică răului, încât e greu să scrii despre una fără să amintești și de cealaltă; deoarece răul a fost, în general, cu mult dincolo de investigarea psihiatrică, la fel s-a întâmplat și cu și acest sentiment specific de contratransfer*. Mai mult, psihoterapeuții sunt, de regulă, oameni blânzi și o astfel de reacție negativă dramatică din partea lor ar fi ca o amenințare pentru imaginea lor de sine. Apoi, din cauza negativității intense a acestei reacții, există o tendință profundă a psihoterapeuților de a evita menținerea relațiilor cu clienții răi. În cele din urmă, așa cum am mai menționat, foarte puțini oameni răi doresc de la început să fie clienți ai psihoterapiei. Cu excepția unor împrejurări extraordinare, ei vor face tot ce le stă în putință să fugă de iluminarea adusă de procesul terapeutic. Așa că psihoterapeuților le-a fost dificil să stea prea mult timp împreună cu oamenii răi pentru a-i studia, pe aceștia sau propriile lor reacții.

Mai există încă o reacție pe care răul o stârnește adesea în noi: confuzia. Descriind întâlnirea cu o persoană rea, o femeie a scris că era „ca și cum mi-aș fi pierdut brusc capacitatea de a gândi“**. Încă o dată, această reacție este una foarte potrivită. Minciuna aduce confuzie. Răul este reprezentat de „oamenii minciunii“, ei amăgindu-i pe ceilalți și construind

o persoană devine rea, deoarece este crescută într-o casă rea, părinții îi vor apărea copilului ca fiind normali și nu i se va dezvolta acel sistem radar care să-l atenționeze. De asemenea, apropierea forțată și de lungă durată de părinții săi răi, impusă de faptul de a fi copil, va fi suficientă pentru a distruge în timp orice mecanism preexistent de reacție salvatoare.

* Respingerea poate fi trăită și în prezența unei boli fizice. Ea este, de pildă, răspunsul comun la lepră și a fost studiată în raport cu reacțiile oamenilor la vederea leproșilor cu amputări sau cu alte diformități. Deși psihiatrării sunt conștienți de astfel de relații, ei nu au scris despre această problemă, așa cum apare în relațiile terapeutice de durată.

** *The New Yorker*, 3 iulie 1978, p. 19.

înveliș după înveliș de autoamăgire. Dacă este confuz în reacția sa față de un pacient, terapeutul trebuie să se întrebe dacă acesta nu este cumva rezultatul propriei ignoranțe. Dar, de asemenea, este de datoria terapeutului să-și pună întrebarea: „Oare ceva din comportamentul pacientului îmi provoacă confuzie?“ Munca pe care am depus-o în cazul descris în capitolul 4 a fost inefficientă timp de patru luni, deoarece nu am reușit să-mi pun această întrebare.

Am afirmat că repulsia de contratransfer este o reacție potrivită — chiar salvatoare — față de oamenii răi. Există o excepție. Dacă sentimentul de confuzie poate fi stăpânit — dacă răul poate fi diagnosticat și dacă terapeutul, știind cu ce se confruntă, decide să încerce să creeze o relație în scopul vindecării cu persoana rea —, atunci și numai atunci respingerea de contratransfer poate și trebuie lăsată la o parte. Există o mulțime de „dacă“. Încercarea de a vindeca răul nu trebuie privită ca un lucru ușor. Ea trebuie să fie făcută de pe poziția unei remarcabile puteri psihologice și spirituale.

Singurul motiv pentru care acest lucru poate fi realizat este acela că un terapeut cu o astfel de putere va ști că, deși de oamenii răi trebuie să te temi, ei sunt, în același timp, demni de milă. Fugind mereu de lumina dezvăluirii de sine și de vocea propriei conștiințe, acestea sunt ființele omenești cele mai înfricoșate. Își trăiesc viața într-o teroare absolută. Nu e nevoie să fie încredințate iadului; deja trăiesc în iad*.

* Dumnezeu nu ne pedepsește; ne pedepsim singuri. Cei care sunt în iad se află acolo datorită propriei lor alegeri. Ei ar putea să iasă din el dacă ar alege acest lucru, însă valorile lor fac ca drumul de ieșire din iad să pară îngrozitor, periculos, înspăimântător de dureros și imposibil de urmat. Așa că ei rămân în iad, deoarece li se pare că acolo sunt în siguranță și că le este ușor. Ei preferă această cale. Situația aceasta și psihodinamica pe care o implică au constituit subiectul cărții lui C. S. Lewis, *The Great Divorce (Marele divorț)*. Ideea conform căreia oamenii se află în iad ca urmare a propriei alegeri nu este foarte familiară, dar, în fapt, reprezintă o bună psihologie și o teologie potrivită.

Prin urmare, nu doar de dragul societății, ci și pentru propriul bine, trebuie făcută încercarea de a-l salva pe cel rău din iadul în care trăiește. Știind atât de puțin despre natura răului, în mod curent ne lipsește capacitatea de a-l vindeca. Neputința noastră terapeutică este greu remarcabilă, având în vedere faptul că noi nici măcar nu percepem răul ca pe o boală specifică. Una dintre tezele acestei cărți este aceea că răul poate fi definit ca o formă specifică de boală mintală și trebuie să facă subiectul unei investigații științifice la fel de intense ca aceea pe care o dedicăm altor afecțiuni psihiatrice majore.

E un lucru natural și înțelept ca în împrejurări normale să ne ferim de mușcătura viperei. Totuși, este corect ca oamenii de știință — herpetologii experimentați — să se apropie de locul cu pricina pentru a învăța, pentru a obține venin ca să dezvolte un antidot ce va servi la protejarea ființelor omenești și, poate, chiar să ajute evoluția șarpelui. Șerpilor le pot crește aripi și pot deveni dragoni, iar dragonii pot fi îmblânziți pentru a deveni slujitori credincioși și pașnici ai lui Dumnezeu. Dacă îl putem vedea pe cel rău ca fiind bolnav și demn de milă — dar nu mai puțin periculos — și suntem siguri pe acțiunile noastre, este potrivit să ne transformăm repulsia într-o compasiune plină de grijă pentru a-l aborda în vederea vindecării.

Revăzând cazul lui Bobby și al părinților lui după un interval de douăzeci de ani, mă îndoiesc că astăzi, cu toată experiența pe care am acumulat-o, aș trata acest caz în mod diferit. Încă mai cred că sarcina mea principală era să-l salvez pe Bobby de părinții lui și aș apela și astăzi, ca și odinioară, la puterea temporală pentru a împlini această sarcină. În acești douăzeci de ani, n-am aflat nimic care să sugereze că oamenii răi pot fi influențați rapid de alte mijloace decât de puterea brută. Ei nu răspund, cel puțin pe termen scurt, nici la bună-tatea plină de blândețe, nici la o altă formă de persuasiune spirituală cu care sunt obișnuiți. Un lucru s-a schimbat însă în

ultimii douăzeci de ani. În prezent, știu că părinții lui Bobby erau răi. Atunci nu știam. Am simțit răutatea lor, dar nu aveam un nume pentru ea. Șefii mei nu au putut să mă ajute dând un nume aceluia fapt cu care mă confruntam. Numele acesta nu există în vocabularul de specialitate. Ca oameni de știință, mai curând decât ca preoți, de la noi nu se așteaptă să gândim în astfel de termeni.

Când numim ceva în mod corect, acest fapt ne dă o anumită putere asupra aceluia lucru*. Atunci când i-am văzut pe părinții lui Bobby, nu știam care este natura forței cu care aveam de-a face. Am fost revoltat, dar nu curios. Am evitat să am de-a face cu ei nu doar dintr-un respect sănătos pentru acea forță, ci și pentru că m-am temut de ea — nemăsurat. Astăzi încă mă tem de ea, dar nu mai am o frică oarbă. Știindu-i numele, cunosc ceva despre dimensiunile acelei forțe. Deoarece am un teren sigur pe care să stau, îmi pot permite să fiu curios în privința naturii ei. Îmi pot permite să mă îndrept către ea. Așa că astăzi aș face ceva diferit în cazul lui Bobby. După ce aș reuși să-l scot pe Bobby din casa părinților lui, aș încerca, dacă aș avea ocazia, să-i spun blând, în cei mai vagi termeni, că părinții lui sunt posedați de un fel de forță distructivă, îndreptată nu doar împotriva copiilor, ci și împotriva lor înșile. Și dacă s-ar întâmpla să am timpul și energia necesare, m-aș oferi să lucrez cu ei, într-o încercare de a cuceri acea forță. Dacă prin cine știe ce șansă ar fi de acord, aș începe să fac terapie cu ei nu pentru că astăzi mi-ar plăcea mai mult de ei — nici măcar pentru că aș avea o încredere mai mare în puterea mea de-ai vindeca —, ci doar pentru că, știind numele acelei forțe, am devenit îndeajuns de puternic să învăț și să încerc acest demers. Și este sarcina noastră „să lucrăm câmpurile pe care le cunoaștem“.

* Vezi Ursula Le Guin, *A Wizard of Earthsea (Un mag din Earthsea)*, Parnassus Press, 1968, pentru o relatare extraordinară privind puterea numirii.

Răul și păcatul

Pentru a-i înțelege mai bine pe părinții lui Bobby și pe alții ca ei, care vor fi descriși în capitolul următor, este necesar să trasăm mai întâi distincția dintre rău și păcatul comun. Nu păcatul în sine îi caracterizează pe oamenii răi, ci mai degrabă subtilitatea, persistența și consecvența păcatelor lor. Aceasta pentru că defectul central al răului nu este păcatul, ci refuzul de a-l recunoaște*.

Părinții lui Bobby și oamenii descriși în capitolul următor, cu excepția răutății pe care o manifestă, sunt oameni dintre cei mai obișnuiți. Trăiesc pe aceeași stradă cu tine sau pe oricare alta. Pot fi bogați sau săraci, educați sau needucați. Personaje care nu sunt prin nimic impresionante. Nu sunt recunoscuți drept criminali. Deseori, sunt „cetățeni cu greutate” — profesori la școala de duminică, polițiști, bancheri sau membri activi în PTA**.

Cum se poate întâmpla așa ceva? Cum pot să fie răi și să nu fie recunoscuți drept criminali? Cheia stă în cuvântul „recunoscuți”. Sunt criminali prin aceea că ei comit „crime” împotriva vieții și a entuziasmului vieții. Dar cu câteva rare excepții — cum ar fi cazul lui Hitler — atunci când dobândesc o extraordinară putere politică, ce îi plasează dincolo de constrângerile vieții obișnuite, „crimele” lor sunt atât de subtile și ascunse, încât nu pot fi în mod clar recunoscute drept crime. Tema ascunderii și a acoperirii va tot apărea de-a lungul cărții. Ea constituie fundamentul titlului *Psihologia minciunii*.

Am petrecut mult timp lucrând în închisori cu criminali recunoscuți. Aproape niciodată nu i-am văzut ca fiind oameni răi. În mod clar ei erau distructivi și deseori își repetau actele distructive. Dar exista ceva aleatoriu în distructivitatea lor.

* Jung descrie răul ca fiind refuzul de a „întâlni” Umbra.

** PTA este cea mai extinsă organizație de asistență voluntară pentru copii din SUA. Alcătuită din părinți, educatori, studenți și alte persoane ce activează în școli și comunități, principalul scop al organizației este acela de a aduce în prim-plan obligațiile națiunii americane față de copii. (N. trad.)

Mai mult, deși față de autorități ei își neagă, în general, responsabilitatea pentru faptele lor rele, există totuși o anumită deschidere în ticăloșia lor. Ei înșiși sunt gata să sublinieze acest lucru, pretinzând că au fost prinși tocmai pentru că sunt „criminali cinstiți”. Adevăratul rău, vă vor spune ei, este întotdeauna în afara închisorii. În mod clar, aceste afirmații sunt autojustificatoare. Dar cred că sunt, de asemenea, corecte.

Oamenilor din închisoare li se poate pune aproape întotdeauna un diagnostic psihiatric standard, de un fel sau altul. Diagnosticile acoperă toată gama și corespund, în termeni profani, unor trăsături precum nebunia, impulsivitatea, agresivitatea sau lipsa de discernământ. Bărbații și femeile despre care voi discuta, precum părinții lui Bobby, nu au astfel de defecte evidente și nu se încadrează în mod clar în compartimentele rutinei noastre psihiatrice. Și nu pentru că răul lor este clasificat drept sănătos, ci, pur și simplu, pentru că nu am găsit încă o definiție a bolii lor.

După ce am făcut distincția între oamenii răi și criminali, voi face, bineînțeles, distincția dintre răul ca trăsătură de caracter și faptele rele. Cu alte cuvinte, nu faptele rele sunt cele care fac o persoană să fie rea. Altfel, cu toții am fi răi, pentru că toți facem lucruri rele. Păcatul este definit cel mai generic drept „ratarea țintei”. Aceasta înseamnă că păcătuim de fiecare dată când nu reușim să lovim centrul țintei. Păcatul este, nici mai mult, nici mai puțin, decât eșecul de a fi întotdeauna perfect. Deoarece este imposibil să fim mereu perfecți, cu toții suntem păcătoși. În mod obișnuit, nu reușim să facem tot ce ne stă în putință și cu fiecare eșec comitem o anume crimă împotriva lui Dumnezeu, a vecinilor noștri, a noastră, dacă nu chiar împotriva legii.

Bineînțeles, există crime de o amplitudine mai mare sau mai mică. Este însă o greșeală să ne gândim la păcat sau la rău ca fiind o chestiune de grad. Poate părea mai puțin odios să înșeli un bogat decât un sărac, dar înșelăciunea tot înșelăciune rămâne. Există diferențe în fața legii între o afacere frau-

duloasă, declararea de deduceri false din impozitul pe venit, copierea la un examen, a-i spune soției că ai muncit până târziu, când, de fapt, i-ai fost infidel sau a-i spune soțului (sau ție însăși) că pur și simplu n-ai avut timp să-i iei hainele de la curățătorie, când, de fapt, ai petrecut o oră la telefon cu vecina. Sigur, unele fapte sunt mai scuzabile decât altele — și, probabil, foarte multe dintre ele beneficiază de anumite circumstanțe —, dar rămâne faptul că toate sunt minciuni și trădări. Dacă ai fost suficient de atent, încât să nu fi făcut nici unul dintre aceste lucruri de curând, atunci întreabă-te dacă nu cumva te-ai mințit pe tine însuși. Sau dacă nu cumva te-ai tras singur pe sfoară. Sau poate că ai făcut mai puțin decât ai fi putut — ceea ce înseamnă autotrădare. Fii perfect onest cu tine însuși și îți vei da seama de păcatul tău. Dacă nu îți dai seama de el, atunci nu ești perfect onest cu tine însuși, fapt care este el însuși un păcat. Nu avem scăpare: cu toții suntem păcătoși*.

Dacă oamenii răi nu pot fi definiți prin ilegalitatea faptelor sau prin mărimea păcatelor lor, atunci cum am putea noi

* Deși s-a abuzat frecvent și chiar cu răutate de ea, probabil cea mai mare frumusețe a doctrinei creștine constă în felul în care înțelege ea păcatul. Este vorba despre două abordări complementare. Pe de o parte, ea insistă asupra naturii păcătoase a omului. Prin urmare, orice creștin autentic se va considera un păcătos. Faptul că mulți „creștini” devotați din diferite culte nu se consideră în sufletul lor păcătoși nu trebuie privit ca un eșec al doctrinei, ci ca un eșec al individului de a începe să trăiască conform acelei doctrine. Vom vorbi mai târziu despre răul în viziunea creștină. Pe de altă parte, doctrina creștină insistă, de asemenea, asupra faptului că păcatele noastre ne sunt iertate — cel puțin atât timp cât ne căim pentru ele. Dându-ne seama cu adevărat de mărimea păcătoșeniei noastre, s-ar putea să ne simțim copleșiți de deznădejde dacă nu am crede în același timp în natura iertătoare și milostivă a Dumnezeuului creștin. Prin urmare, Biserica, atunci când se găsește pe calea corectă, va stăruie la nesfârșit asupra faptului că fiecare păcat care a fost comis, oricât de mic (un proces cunoscut sub numele de „scupulozitate excesivă”), este totuși un păcat. Deoarece Dumnezeu ne iartă, neputința de a ne ierta pe noi înșine înseamnă a ne situa la un nivel mai înalt decât Dumnezeu — căzând, prin urmare, în păcatul unei mândrii pervertite.

să-i definim? Răspunsul constă în consistența păcatelor lor. Deși, de obicei, sunt subtile, distructivitatea lor este remarcabil de puternică. Acest lucru se întâmplă deoarece aceia care „au trecut peste linie” sunt caracterizați prin refuzul *absolut* de a tolera ideea propriei păcătoșenii.

Am vorbit despre George, *binecuvântat cu sentimentul de vinovăție*, care a reușit să se întoarcă din drumul lui către rău. Deoarece era dispus — cel puțin într-un grad rudimentar — să tolereze ideea propriei păcătoșenii, el a reușit să respingă pactul cu diavolul. Dacă nu ar fi avut durerea dată de „vinovățiile” pe care le trăia după încheierea pactului, deteriorarea lui morală ar fi continuat. Mai mult decât orice altceva, sentimentul propriei păcătoșenii ne apără pe fiecare dintre noi de a urma o deteriorare similară. Așa cum am scris în altă parte:

„Fericiți sunt cei săraci cu duhul” — a început prin a spune Iisus în momentul în care s-a adresat mulțimilor. Ce a vrut el să afirme prin acest cuvânt de început?... Ce este atât de măreț în a te simți mic pe tine însuși, în a avea acest sentiment al propriului păcat? Dacă te întrebi acest lucru, poate îți este de folos să-ți amintești de farisei. Ei erau bogătașii din vremea lui Iisus. Ei nu se simțeau săraci cu duhul. Ei simțeau că au totul, că sunt cei care cunosc cum merg lucrurile, cei care merită să fie conducătorii culturali în Ierusalim și Palestina. Ei au fost cei care l-au omorât pe Iisus.

Cei săraci cu duhul nu comit răul. Răul nu este comis de oameni care se simt nesiguri în privința dreptății lor, care își pun întrebări asupra propriilor motive, care se îngrijorează de faptul că se pot trăda pe ei înșiși. Răul în această lume este comis de bogătașii spiritului, de fariseii din zilele noastre, de aceia ce-și dau singuri dreptate și cred despre sine că sunt fără păcat, deoarece nu sunt dispuși să sufere disconfortul unei autoexaminări semnificative.

Oricât de neplăcut ar fi, sentimentul păcatului personal este ceea ce ne face să ne ținem în frâu păcatul. Uneori, acest lucru e foarte dureros, dar el reprezintă o mare binecuvântare, deoarece este

singura gardă eficientă împotriva înclinației noastre spre rău. Sfânta Thérèse de Lisieux spune foarte frumos acest lucru, în felul ei blând: „Dacă vrei să porți senin încercarea de a-ți displăcea ție însuși, atunci vei fi pentru Iisus un plăcut loc de adăpostire.“*

Cel rău nu își poate purta senin încercarea de a-i fi neplăcut lui însuși. De fapt, nu o poate purta deloc. Nu pot, de pildă, să detectez nici un pic de autoînvinovărire la părinții lui Bobby. Și asta pe lângă refuzul lor de a-și judeca răutatea.

Ticăloșia oamenilor are multe forme. Ca rezultat al refuzului de a tolera sentimentul propriei păcătoșenii, cel rău devine un sac fără fund, lacom de păcat. Am întâlnit, de pildă, în cariera mea, oameni extrem de lacomi. În astfel de cazuri, ei sunt atât de zgârciți, încât „darurile“ lor pot fi ucigătoare. În *Drumul către tine însuși* am sugerat faptul că păcatul de bază este lenea. În următoarea secțiune, am sugerat că el ar putea fi mândria — deoarece toate păcatele pot fi îndreptate, cu excepția păcatului de a crede că ești fără păcat. Dar poate că această problemă — care păcat este cel mai mare — constituie, la un anumit nivel, o chestiune de discutat. Toate păcatele trădează și ne izolează de divinitate sau de creaturile din preajma noastră. Așa cum spunea un profund gânditor religios, orice păcat „ne poate afunda în iad“:

...Există o stare a sufletului împotriva căreia Iubirea însăși este neputincioasă, deoarece ea împietrește sufletul în fața Iubirii. Iadul este în mod esențial o stare pe care ne-o însușim noi înșine: o stare de separare totală de Dumnezeu, care este rezultatul nu al repudierii omului de către Dumnezeu, ci al repudierii lui Dumnezeu de către om și este o repudiere eternă, deoarece a devenit în ea însăși de nezdruccinat. Există analogii cu experiențele omenești: ura, care este atât de oarbă, atât de întunecată, încât Iubirea o face doar să fie și mai violentă; mândria, care este atât de împietrită, încât umilința o face să fie și mai disprețuitoasă.

* Marilyn von Waldener și M. Scott Peck, *What Return Can I Make?*, nepublicată încă.

re; apatia — ultima, dar nu cea din urmă —, care ia în posesie personalitatea omului și pe care nici o criză, nici un apel, nici un îndemn nu o poate urni spre activitate, ci din contră, o face să se îngroape și mai adânc în imobilitatea sa. Așa se întâmplă și cu sufletul și Dumnezeu; mândria poate să se întărească în iad, ura poate deveni mai puternică în iad, fiecare dintre cele șapte rădăcini ale acțiunii greșite pot să se întărească în iad și, nu în cele din urmă, lenea, care vine din plictiseala de lucrurile divine, apatia care nu poate fi tulburată de căință, chiar dacă sufletul înțelege abisul în care se prăbușește, deoarece de prea multă vreme, poate în lucruri mici, el s-a obișnuit să refuze orice l-ar putea costa vreun efort. Fie ca Dumnezeu în mila Lui să ne salveze de aceasta.*

O trăsătură predominantă a comportamentului celor pe care îi numesc răi este găsirea unui țap ispășitor. Deoarece în inimile lor se consideră dincolo de reproș, acești oameni trebuie să lovească pe oricine le aduce reproșuri. Îi sacrifică pe ceilalți pentru a-și păstra propria imagine de perfecțiune. Să luăm exemplul simplu al unui băiat de șase ani, care-și întrea-bă tatăl: „Tată, de ce-ai făcut-o pe bunica «javră»?“ „Ți-am spus să nu mă mai superi“, se răstește tatăl. „Acum o să-ți primești pedeapsa. Am să te învăț să nu mai folosești un limbaj atât de urât, am să-ți spăl gura cu săpun. Poate asta te va învăța să vorbești cum trebuie și să-ți ții gura închisă când ți se spune.“ Îmbrâncindu-l pe copil până în baie, tatăl îi aplică pedeapsa menționată. Răul a fost comis în numele „cuvinitei discipline“.

Găsirea țapului ispășitor este un mecanism pe care psihiatrii îl numesc proiecție. Întrucât cei răi se simt în sinea lor fără greșală, conflictul lor cu lumea este inevitabil — conflict pe care-l vor percepe invariabil ca fiind din vina lumii. Deoare-

* Gerald Vann, *The Pain of Christ and the Sorrow of God (Durerea lui Cristos și suferința lui Dumnezeu)*, Temple Gate Publishers, Springfield, Illinois, copyright Aquin Press, 1947, pp. 54–55.

ce trebuie să-și nege propria răutate, îi vor percepe pe ceilalți ca fiind răi. Ei *proiectează* propriul rău asupra lumii. Nu gândesc niciodată despre sine că sunt răi; pe de altă parte, ei văd mult rău în ceilalți. Tatăl percepe blasfemia și necurăția ca existând în fiul său și trece la acțiune pentru a curăța „murdăria” copilului. Tatăl proiectează propria-i murdărie asupra fiului, iar apoi își atacă fiul în numele faptului de a fi un bun părinte.

Deseori, răul este comis pentru a găsi un țap ispășitor, iar oamenii pe care îi etichetezi ca fiind răi sunt găsitori cronici de țapi ispășitori. În *Drumul către tine însuși*, definesc răul ca fiind „un exercițiu de putere politică — ca o impunere a propriei voințe asupra celorlalți printr-o coerciție fătășă sau mascată — pentru a evita... dezvoltarea spirituală”*. Cu alte cuvinte, cei răi îi atacă pe ceilalți în loc să se confrunte cu propriile eșecuri. Dezvoltarea spirituală necesită recunoașterea nevoii de dezvoltare. Dacă nu reușim să recunoaștem acest lucru, nu avem nici o altă opțiune decât aceea de a încerca să eradicăm dovada imperfecțiunii noastre**.

Un lucru destul de straniu este acela că oamenii răi sunt deseori destructivi, deoarece încearcă să distrugă răul. Proble-

* Ed. cit., p. 248. (N. trad.).

** Ernest Becker, în ultima sa lucrare, *Escape from Evil (Evadarea din rău)*, Macmillan, 1965, sublinia rolul esențial pe care îl are găsirea de țapi ispășitori în geneza răului uman. Cred că el se înșală atunci când se concentrează exclusiv asupra fricii de moarte, ca fiind singurul motiv pentru găsirea țapilor ispășitori. Într-adevăr, cred că frica de autocritică este un motiv mult mai puternic. Deși Becker nu spune acest lucru, el trebuie să fi echivalat frica de autocritică cu frica de moarte. Autocritica este o chemare spre o schimbare de personalitate. Când critic o parte din mine, îmi iau obligația să schimb acea parte. Dar procesul schimbării personalității este unul dureros. Este ca moartea. Vechiul model al personalității trebuie să moară pentru ca noul model să-i ia locul. Omul rău este patologic atașat de *status-quo*-ul personalității lui, pe care în narcisismul său îl vede ca fiind perfect. Cred că e destul de posibil ca oamenii răi să perceapă chiar o schimbare foarte mică în sinele lor iubit ca pe o anihilare totală. În acest sens, amenințarea autocritică poate fi simțită de cel rău ca fiind sinonimă cu amenințarea sfârșitului. Pe măsură ce vom trata mai profund subiectul narcisismului, va deveni mai clar cum se întâmplă acest lucru.

ma constă în aceea că ei reperează greșit locul răului. În loc să-i distrugă pe ceilalți, ar trebui să desființeze boala din ei înșiși. Pentru că viața le amenință deseori imaginea de sine perfectă, ei sunt angajați în distrugerea și ura pentru această viață — de obicei, în numele corectitudinii. Greșeala însă nu constă atât de mult în faptul că ei urăsc viața, cât în faptul că *nu* urăsc partea păcătoasă din ei înșiși. Mă îndoiesc că părinții lui Bobby au dorit în mod conștient să-l ucidă pe Stuart sau pe Bobby. Presupun că dacă i-aș fi cunoscut mai bine, aș fi descoperit că modelul lor de comportament criminal era complet dictat de o formă extremă de autoprotejare, din cauza căreia ei îi sacrifică invariabil pe ceilalți și nu pe sine.

Care este cauza acestui refuz al dușmăniei de sine, a acestui refuz de a nu-ți fi pe plac ție însuși, care pare să fie păcatul central aflat la rădăcina comportamentului de găsire de țapi ispășitori al acelor pe care îi numesc răi? Cauza nu este, cred, absența conștiinței. Există oameni, atât în închisoare, cât și în afara ei, cărora se pare că le lipsește cu totul conștiința sau supraeul. Psihiatrii îi numesc psihopați sau sociopați. Fără să simtă nici o vină, ei nu numai că fac crime, dar deseori întreprind acest lucru într-o stare de abandonare nepăsătoare. Nu prea există un model sau un înțeles pentru comportamentul lor criminal; el nu este caracterizat de căutarea unui țap ispășitor. Lipsiți de conștiință, psihopații par să fie suprațai sau îngrijorați de foarte puține lucruri — inclusiv de propriul comportament criminal. Ei par să fie la fel de fericiți în închisoare sau în afara ei. Încearcă să-și ascundă crimele, dar eforturile le sunt deseori neînsemnate, neglijente și prost plănificate. Deseori, despre ei se spune că sunt „imbecili moral” și aproape există un fel de inocență în lipsa lor de îngrijorare și de preocupare.

Nu la fel se întâmplă cu aceia pe care îi numesc răi. Dedițați total păstrării propriei imagini perfecte de sine, ei sunt angajați neîncetat în efortul de a menține aparența unei purități morale. Ei sunt foarte grijulii cu acest lucru. Sunt extrem

de sensibili la normele sociale și la ce ar putea gândi ceilalți despre ei. Ca și părinții lui Bobby, se îmbracă bine, merg la muncă la timp, își plătesc impozitele și, din exterior, par să ducă o viață dincolo de orice reproș.

Cuvintele „imagine“, „aparență“ și „din afară“ sunt cruciale pentru a înțelege moralitatea celor răi. Deși pare să le lipsească orice motivație de *a fi* buni, ei doresc intens să apară ca fiind buni. „Bunătatea“ lor se află doar la nivelul de pretenție. Este, în fapt, o minciună. De aceea sunt „oameni ai minciunii“.

De fapt, minciuna nu este destinată atât de mult să-i amăgească pe ceilalți, cât amăgirii de sine. Ei nu pot sau nu vor tolera durerea unor reproșuri aduse lor. Eticheta după care își conduc viața este menținută ca o oglindă în care să-și vadă reflectată o imagine corectă. Totuși, autoamăgirea n-ar fi necesară dacă cei răi n-ar fi conștienți de bine și de rău. Mîntim doar atunci când încercăm să acoperim ceva despre care știm că este ilicit. Minciuna trebuie să fie precedată de o anume formă rudimentară de conștiință. Nu e nevoie să ascundem ceva dacă n-am ști dinainte că lucrul acela trebuie ascuns.

Ajungem astfel la un fel de paradox. Am spus că oamenii răi se percep pe sine ca fiind perfecți. În același timp însă, cred că ei au un sentiment nemărturisit al naturii lor rele. Într-adevăr, este vorba chiar de acest sentiment de care ei încearcă din răspuțeri să fugă. Elementul esențial al răului nu îl reprezintă absența sentimentului păcatului sau imperfecțiunea, ci lipsa disponibilității de a tolera acest sentiment. În același timp, cei răi sunt conștienți de răul lor și se străduiesc cu disperare să evite conștientizarea acestuia. În loc de o lipsă fericită a simțului moralității, ca la psihopați, ei sunt angajați continuu în dosirea dovezilor răului lor sub covorul propriei conștiințe. Pentru tot ceea ce au făcut, părinții lui Bobby găseau un raționament — o acoperire destul de bună pentru ei înșiși, chiar dacă nu la fel de bună și pentru mine. Problema nu constă într-un defect al conștiinței, ci în efortul de a-i nega conștiinței ceea ce i se cuvine. Devenim răi încercând să ne

ascundem de noi înșine. Ticăloșia celui rău nu este comisă în mod direct, ci indirect, ca parte a procesului de mușamalizare. Răul nu își are originea în absența vinovăției, ci în efortul de a scăpa de ea.

Deseori se întâmplă ca omul rău să poată fi recunoscut chiar prin deghizarea lui. Minciuna poate fi recunoscută înainte de a afla de fapta rea pe care ea este destinată s-o ascundă — recunoaștem acoperirea înaintea faptei. Vedem zâmbetul care ascunde dușmănia, manierele șlefuite și alunecoase care maschează furia, mănușa de catifea care acoperă pumnul. Deoarece astfel de oameni sunt atât de experimentați în deghizare, rareori este posibilă reperarea malițiozității răului. Deghizarea este, de obicei, impenetrabilă. Dar putem surprinde licăriri „ale jocului nefiresc de-a v-ați ascunselea în obscuritatea sufletului, joc în care sufletul omenesc singur evadează, se evită pe sine, se ascunde de sine“*.

În *Drumul către tine însuși*, am sugerat faptul că lenea sau dorința de a scăpa de „suferința legitimă“ stă la rădăcina tuturor bolilor mintale. În lucrarea de față discutăm, de asemenea, despre evitarea durerii și fuga din fața ei. Ceea ce îi distinge pe cei răi de restul păcătoșilor care sunt bolnavi mental este un tip specific de durere de care ei fug. Ei, în general, nu sunt oameni care evită durerea sau oamenii leneși. Dimpotrivă, se căznesc mai mult decât majoritatea dintre noi în efortul lor continuu de a obține și de a menține o imagine de înaltă respectabilitate. Ei pot fi dispuși, chiar tânjesc, să depună

* Martin Buber, *Good and Evil*, ed. cit., p. 111. Deoarece motivația principală a răului este deghizarea, unul dintre locurile în care e cel mai probabil să fie găsiți oamenii răi este Biserica. Ce cale mai bună de a-și ascunde propriul rău de sine și, de asemenea, de ceilalți există decât aceea de a fi diacon sau de a ocupa o altă funcție creștină foarte vizibilă în cultura noastră? În India, presupun că individul rău va manifesta o tendință similară de a fi un „bun“ hindus sau un „bun“ musulman. Nu vreau deloc să afirm faptul că cei răi nu ar fi altceva decât o minoritate printre oamenii religioși sau că motivațiile religioase ale celor mai mulți oameni ar fi în vreun fel contrafăcute. Vreau doar să precizez că oamenii răi tind să găviteze în jurul pietății pentru deghizarea și ascunderea pe care le-o oferă.

mari eforturi în căutarea unui statut social. Există un singur fel de durere pe care ei nu o pot tolera: durerea propriei conștiințe, durerea de a-și da seama de păcatele și imperfecțiunea lor.

Deoarece ei vor face aproape orice pentru a evita durerea care provine din autoexaminare, în împrejurări normale cei răi sunt ultimii oameni care ar veni vreodată să facă psihoterapie. Cei răi urăsc lumina — lumina bunătății care li se arată, lumina privirii atente care îi expune, lumina adevărului care penetrează amăgirea lor. Psihoterapia este un proces de luminare prin excelență. Cu excepția unor motivații extrem de încurcate, o persoană rea va alege orice alt drum ce se poate imagina decât spre canapeaua psihiatrului. Supunerea la o disciplină de autoobservație cerută de psihanaliză i se pare ca un fel de sinucidere. Cel mai important motiv pentru care știm atât de puțin din punct de vedere științific despre răul omenesc este acela că răul se împotrivesc cu tărie studierii sale.

Dacă defectul central al individului rău nu ține de conștiință, atunci unde se găsește el? Problema psihologică esențială a răului omenesc, cred eu, constă într-o varietate particulară de narcisism.

Narcisismul și voința

Narcisismul sau preocuparea de sine ia multe forme. Unele dintre ele sunt normale. Unele sunt normale în copilărie, dar nu și la maturitate. Unele au un caracter mai patologic decât altele. Subiectul este tot atât de complex, pe cât de important. Nu stă în intenția acestei cărți să prezinte o perspectivă echilibrată asupra acestei teme, așa că vom începe imediat cu o variantă patologică pe care Erich Fromm o numea „narcisism malign“.

Narcisismul malign este caracterizat printr-o voință nesupusă. Toți adulții sănătoși mintal se supun într-un fel sau altul unei instanțe mai înalte decât ei înșiși, Dumnezeu, Adevărul,

Iubirea sau unui alt ideal. Ei fac ceea ce Dumnezeu dorește ca ei să facă mai degrabă decât ceea ce doresc ei înșiși. „Facă-se voia Ta, nu voia mea“ — spune o persoană supusă lui Dumnezeu. Ei cred în ceea ce este adevărat mai degrabă decât în ceea ce le-ar plăcea să fie adevărat. Spre deosebire de părinții lui Bobby, pentru indivizii sănătoși ceea ce iubesc devine mai important decât orice răsplată. Pe scurt, într-un grad mai mare sau mai mic, toți indivizii sănătoși mintal se supun cerințelor propriei conștiințe. Nu la fel se întâmplă însă cu cei răi. În conflictul dintre vinovăția proprie și voință, vinovăția trebuie să plece, iar voința, să învingă.

Cititorul poate va fi izbit de extraordinara voință a oamenilor răi. Ei sunt bărbați și femei care au în mod evident o voință puternică, fiind hotărâți să-și urmeze calea. Există o putere remarcabilă în felul în care ei încearcă să-i controleze pe ceilalți*.

Teologii vorbesc despre rău ca fiind o consecință a liberului arbitru. Când Dumnezeu ne-a creat după propriul său chip, dându-ne libertatea de alegere, El a fost nevoit să le lase oamenilor și opțiunea răului. Problema poate fi văzută, de asemenea, în termenii secularizați ai unei teorii evoluționiste. „Voința“ creaturilor mai puțin evolute pare a fi în mare par-

* Controlul total pe care-l dorește cel rău este bine exprimat de mitul mormon în care lui Cristos și lui Satan li se cere să se prezinte la Dumnezeu cu un plan privitor la rasa umană, aflată la începuturile ei. Planul lui Satan era simplu (cam în felul în care ar gândi mulți mari oameni de afaceri și conducători militari): Dumnezeu are armate de îngeri la comanda sa; în felul acesta, el poate da câte un inger cu putere represivă asupra fiecărui om și nu va avea probleme în a-i ține sub ascultare. Planul lui Cristos era radical diferit și mult mai imaginativ (și biofil în același timp): „Să le acordăm oamenilor liber arbitru și să-i lăsăm să facă ce vor“, a propus el, „dar permite-mi să viețuiesc și să mor ca unul dintre ei, atât pentru ca ei să aibă un exemplu al felului în care să trăiască, cât și al felului în care Tu ai grijă de ei.“ Dumnezeu, bineînțeles, a ales planul lui Cristos, considerându-l mai creativ, iar Satan s-a răscolat împotriva acestei alegeri. Natura celor răi, care dorește să controleze totul este, de asemenea, tratată pe larg de Marguerite Shuster, în disertația sa nepublicată: „Power, Pathology and Paradox“ („Putere, patologie și paradox“), Fuller Theological Seminary, 1977.

te sub controlul instinctelor lor. Când oamenii au evoluat din maimuțe, ei au depășit în bună măsură controlul instinctelor, ajungând la liber arbitru. Această evoluție îi pune pe oameni fie în poziția de a face în totalitate doar ceea ce vor, fie de a căuta noi mijloace de autocontrol prin supunerea la principii mai înalte. Dar aceasta tot ne lasă cu întrebarea de ce unele ființe omenești pot să dobândească o astfel de supunere, în timp ce altele nu pot.

Într-adevăr, e foarte tentant să credem că problema răului are legătură cu voința însăși. Poate că individul rău este născut cu o voință mai puternică, fiindu-i astfel imposibil să o supună vreodată. Cred totuși că toți marii oameni sunt înzestrați cu caracteristica de a avea o voință extrem de puternică, indiferent dacă măreția lor este orientată spre bine sau spre rău. Voința puternică a lui Iisus — puterea și autoritatea — radiază din Evangheliile tot așa cum voința lui Hitler radiază din *Mein Kampf*. Dar voința lui Iisus era cea a Tatălui Său, iar voința lui Hitler îi aparținea doar lui însuși. Distincția crucială este aceea între „disponibilitate și încăpățănare“*.

Acest refuz încăpățânat de a nu se supune ce caracterizează narcisismul malign este descris în povestirea despre Satan, cât și în cea despre Cain și Abel. Satan a refuzat să se supună judecății lui Dumnezeu, conform căreia Cristos îi era superior. Faptul că Cristos era preferat însemna că Satan nu era. Satan era mai mic decât Cristos în ochii lui Dumnezeu. Pentru ca Satan să accepte judecata lui Dumnezeu el ar fi trebuit să-și accepte propria imperfecțiune. El nu putea face asta sau nu voia. Era de negândit ca el să fie imperfect. Prin urmare, îi era imposibil să se supună, răzvrătirea și căderea fiind inevitabile. La fel, acceptarea de către Dumnezeu a sacrificiului lui Abel implica o critică adusă lui Cain: Cain era mai mic decât Abel în ochii lui Dumnezeu. Deoarece a refuzat să-și recunoască imperfecțiunea, la fel ca și Satan, era inevitabil pen-

* Dr. Gerald G. May, *Will and Spirit (Voință și spirit)*, Harper & Row, 1982.

tru Cain să ia legea în propriile-i mâini și săucidă. Similar, într-un mod mai subtil de obicei, toți cei răi iau, de asemenea, legea în mâinile lor pentru a distruge viața sau entuziasmul, de a trăi în apărarea imaginii de sine narcisice.

„Înainte de căderea stă mândria“, s-a spus și, bineînțeles, oamenii obișnuiți numesc mândrie ceea ce noi am definit prin imaginativul termen psihiatric de „narcisism malign“. Mergând la rădăcina răului, nu este o întâmplare faptul că autoritățile bisericești au considerat, în general, mândria ca fiind primul dintre păcate. Prin păcatul mândriei ei nu înțeleg, în genere, împlinirea legitimă de care cineva se va bucura după o treabă bine făcută. În timp ce o astfel de mândrie, la fel ca și narcisismul normal, poate avea defectele sale, pe de altă parte ea reprezintă o încredere în sine sănătoasă, provenită dintr-un simț real al valorii personale. Vorbesc mai degrabă de un fel de mândrie care neagă în mod nerealist natura noastră păcătoasă și imperfecțiunea noastră inerentă — un fel de mândrie sau de aroganță care îi împinge pe oameni să respingă și chiar să atace judecata implicată de dovezile de zi cu zi ale propriilor greșeli. În ciuda rezultatelor, părinții lui Bobby nu vedeau nici o greșală în felul în care avuseseră grijă de copil. Folosind cuvintele lui Buber, cei care suferă de un narcisism malign insistă asupra „afirmării independente a fiecărei concluzii“*.

Care este cauza acestei mândrii pline de trufie, a acestei arogante imagini de sine perfecte, a acestui tip de narcisism malign? De ce el îi afectează doar pe puțini oameni, în timp ce majoritatea par să scape din cleștii lui? Nu știu. În ultimii cincisprezece ani, psihiatrării au început să dea din ce în ce mai multă atenție fenomenului narcisismului, dar înțelegerea noastră asupra subiectului este abia la început. Nu am reușit încă, de pildă, să distrugem diferitele tipuri de preocupare de sine exagerată. Există mulți oameni care sunt în mod clar — chiar gros-

* *Good and Evil*, ed. cit., p. 136.

lan — narcisici într-un fel sau în altul, dar nu sunt răi. Tot ce pot să afirm în această privință este faptul că trăsătura particulară a narcisismului ce-i caracterizează pe oamenii răi pare a fi una care afectează voința, în mod special. Asupra motivului pentru care o persoană este victima acestui tip de narcisism sau a altuia nu pot decât să fac o presupunere vagă.

Din experiența mea, răul pare să existe în familie. Persoana descrisă în capitolul 4 avea părinți răi. Dar tiparul familial, chiar dacă este corect descris, nu rezolvă nimic din vechea controversă „înnăscut *versus* dobândit“. Răul apare în familie, deoarece e genetic și, prin urmare, moștenit? Sau pentru că este învățat de copilul care-și imită părinții? Sau poate că reprezintă o apărare împotriva părinților? Și cum putem explica faptul că mulți dintre copiii părinților răi, deși de obicei îngroziți, nu sunt răi? Nu știu și nu vom ști până când nu se va depune un efort enorm de cercetare științifică, extrem de migăloasă.

Totuși, o teorie importantă asupra genezei narcisismului patologic susține că acesta este un fenomen defensiv. Deoarece aproape toți copiii demonstrează o multitudine formidabilă de caracteristici narcisice, se presupune că narcisismul reprezintă o etapă pe care, în general, „o depășim“ în cursul unei dezvoltări normale, într-o copilărie stabilă, în grija unor părinți iubitori și înțelegători. Dacă părinții sunt cruzi și ne iubitori sau în cazul în care copilăria este traumatizantă în vreun fel, se crede că narcisismul infantil va fi păstrat ca un fel de fortăreață psihologică, menită să protejeze copilul împotriva vicisitudinilor vieții sale intolerabile. Această teorie s-ar putea aplica foarte bine și genezei răului omenesc. Constructorii catedralelor medievale plasau pe contraforți figuri de garguie — ele însele simboluri ale răului — pentru a alunga spiritele unui rău mai mare. La fel, copiii ar putea deveni răi pentru a se apăra pe sine împotriva atacurilor violente ale părinților care sunt răi. Este posibil, prin urmare, să gândim răul omenesc — sau o parte a lui — ca fiind un fel de garguie psihologic.

Există însă și alte feluri de a privi geneza răului omenesc. În realitate, unii dintre noi sunt foarte buni, iar alții, foarte răi, iar majoritatea se află undeva pe la mijloc. Am putea gândi că binele și răul omenesc sunt un fel de continuum. Ca indivizi, putem parcurge într-o direcție sau alta acest continuum. Tot așa cum există tendința ca omul bogat să devină și mai bogat, iar cel sărac să devină și mai sărac, există tendința ca omul bun să devină mai bun, iar cel rău să devină mai rău. Erich Fromm vorbește mai pe larg despre aceste chestiuni:

Capacitatea noastră de a alege se schimbă în mod constant, în funcție de acțiunile din viața noastră. Cu cât vom continua mai mult să luăm decizii rele, cu atât inima noastră se va împietri; cu cât mai frecvent vom lua decizii corecte, cu atât inima noastră se va îmblânzi — sau poate, mai bine spus, va începe să trăiască... Cu fiecare pas în viață prin care îmi crește încrederea în sine, integritatea, curajul, convingerea, va spori și capacitatea mea a alege alternativa dezirabilă, până când, în cele din urmă, va deveni mai dificil pentru mine să aleg indezirabilul decât acțiunea dezirabilă. Pe de altă parte, fiecare act de renunțare și de lașitate mă slăbește, deschide calea pentru mai multe concesii și, în cele din urmă, libertatea este pierdută. Între cele două extreme, cea în care nu mai pot face un act greșit și cea în care mi-am pierdut libertatea de a alege acțiunea corectă, există nenumărate grade ale libertății de alegere. În viață, gradul libertății de alegere este diferit la orice moment. Dacă gradul libertății de a alege binele este mare, e nevoie de mai puțin efort pentru a alege binele. Dacă este mic, va fi nevoie de un efort mai mare, de ajutorul celorlalți și de împrejurări favorabile... Majoritatea oamenilor nu reușesc în arta de a trăi, dar nu pentru că ar fi în mod inerent răi sau pentru că ar fi lipsiți de voința de a duce o viață mai bună; ei eșuează, deoarece nu s-au trezit și nu și-au dat seama că stau la o răscruce de drumuri și trebuie să decidă. Nu sunt conștienți atunci când viața le pune o întrebare și încă au mai multe posibilități de răspuns. Apoi, cu fiecare pas făcut pe drumul greșit, devine din ce în ce mai dificil pentru ei să admită faptul că *se află* pe drumul

greșit, deseori doar pentru că trebuie să se întoarcă la prima cotitură greșită și să accepte faptul că au risipit energie și timp*.

Fromm vedea geneza răului omenesc ca pe un proces în dezvoltare: noi nu suntem creați sau forțați să fim răi, ci devenim răi cu încetul, de-a lungul timpului, prin lungi serii de alegeri. Susțin perspectiva lui — în special accentul pe care-l pune pe alegere și voință. Cred că ea este corectă atât cât se poate. Dar nu am convingerea că reprezintă întregul adevăr despre chestiunea respectivă. Pe de o parte, ea nu ține cont de forțele extraordinare care tind să formeze ființa unui copil înainte ca el să aibă prea multe posibilități de a-și exercita voința printr-o adevărată libertate de alegere. Pe de altă parte, poate că subestimează chiar puterea voinței.

Am văzut cazuri în care un individ a făcut o alegere rea fără vreun motiv aparent, în afară de pura dorință de a-și exercita libertatea voinței. Este ca și cum oamenii și-ar spune lor înșile: „Știu care ar fi acțiunea corectă în această situație, dar nici în ruptul capului nu am să mă îngrădesc cu noțiuni de moralitate sau chiar cu propria-mi conștiință. Dacă am să fac lucrul cel bun, ar fi pentru că așa e bine. Dar dacă am să fac lucrul cel rău, ar fi pentru că așa vreau eu. Prin urmare, am să fac răul deoarece am libertatea să-l fac.“

Malachi Martin, descriind lupta unui om de a se elibera de posedare, dă cea mai bună descriere a voinței omenești în acțiune:

Dintr-o dată a știut ce este puterea. Era voința lui. Voința lui autonomă. El însuși ca o ființă liberă să aleagă. Cu privirea profundă a minții sale, a refuzat o dată pentru totdeauna toată acea structură de iluzii mentale despre motivații psihologice, stimulări comportamentale, obstacole mentale, etici conjuncturale, loialități sociale, lozinci comune. Totul era scrum deja nimic și dezintegrat în flăcările experienței care încă-l consuma. Doar voința sa rămăsese. Doar libertatea spiritului de a alege îl făcea

* *The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*, ed. cit., pp. 173–178.

să fie ferm. Doar agonia liberului arbitru a rămas... după aceea s-a întrebat multă vreme câte alegeri reale a făcut el liber în viața lui înainte de acea noapte. Pentru că acum el trăia agonia alegerii libere — total libere. Doar de dragul de a alege. Fără nici un stimul din afară. Fără nici un ajutor al amintirii. Fără nici un impuls din partea gusturilor dobândite și a persuasiunilor. Fără nici o rațiune, cauză sau motivație care să îi decidă alegerea. Fără nici o acuzare din dorința de a trăi sau a muri — deoarece în acest moment era indiferent la amândouă. Era, într-un fel, la fel ca măgarul pe care-l închipuiseră filozofii medievali, neajutorat, imobilizat și destinat să moară de foame, din cauză că se găsea la aceeași distanță față de două căpițe egale de fân și nu se putea decide de care să se apropie să mănânce. Liber arbitru absolut... Trebuia să aleagă. Libertatea de a accepta sau de a respinge. I se propunea un pas în întuneric... Totul părea să aștepte viitorul lui pas. Pasul lui însuși. Doar al lui.*

În perspectiva mea, chestiunea voinței libere, la fel ca alte adevăruri, constituie un paradox. Pe de o parte, voința liberă este o realitate. *Putem* fi liberi să alegem fără „obstacole“, condiționări sau mulți alți factori. Pe de altă parte, nu putem alege liber. Există doar două feluri de a fi: supunerea față de Dumnezeu și față de bine și refuzul de a ne supune la orice este peste propria noastră voință — refuz care în mod automat ne face sclavii forțelor răului. Până la urmă, trebuie să aparținem ori lui Dumnezeu, ori diavolului. Acest paradox a fost, bineînțeles, exprimat de Cristos atunci când a spus: „Oricine va voi să-și salveze viața o va pierde și oricine își va pierde viața de dragul Meu o va găsi“ (*Matei* 10, 39; 16, 25, *Marcu* 8, 35; *Luca* 9, 24). Paradoxul a fost exprimat, de asemenea, de eroul Dysert în ultimele rânduri ale piesei de teatru *Equus*, a lui Peter Shaffer** : „Nu pot spune că acest lucru

* *Hostage to the Devil (Ostaticul diavolului)*, Bantam Books, 1977, pp. 192–193.

** Piesa a fost pusă în scenă de regizorul Alexandru Darie la Teatrul Bulandra, București în 1993. (*N. trad.*)

este lăsat de Dumnezeu — nu pot merge atât de departe. Dar îi voi aduce totuși omagiu. Acest lanț tăios este acum în gura mea. Și nu mai poate ieși.** Așa cum scrie C.S. Lewis: „Nu există un teren neutru în univers. Fiecare centimetru pătrat, fiecare fracțiune de secundă este cerută de Dumnezeu sau de Satan.“** Presupun că singura stare de libertate se găsește exact la jumătatea distanței între Dumnezeu și diavol, neangajat nici față de bine, nici față de egoismul absolut. Dar această libertate se va destrăma. Este intolerabilă. Așa cum indică Martin, trebuie să alegem. O supunere sau alta.

La sfârșitul acestei secțiuni care s-a ocupat de concepte din știința psihologiei, se cuvenea să fim lăsați față în față cu noțiunea de voință. Am luat în considerare diferiți factori posibili în geneza răului omenesc. Nu cred că avem nevoie să îl alegem pe unul ca fiind cel corect și să îi dăm la o parte pe ceilalți. Există o regulă în psihiatrie conform căreia toate problemele psihologice semnificative sunt determinate de mai mulți factori — ele au, de obicei, mai multe cauze diferite, la fel ca plantele, care deseori au multe rădăcini. Problema răului, sunt sigur, nu face excepție. Dar este bine să ne amintim că printre acești factori se află și misterioasa libertate a voinței omenești.

* Avon Books, 1974.

** „Christianity and Culture“ („Creștinism și cultură“), din *Christian Reflections (Reflecții creștine)*, editată de Walter Hooper, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1967, p. 33.

CAPITOLUL 3

Întâlnirea cu răul în viața cotidiană

În cazul lui George, am avut de-a face cu o persoană care nu era rea, ci se afla în mare pericol de a deveni astfel. Apoi, în capitolul care a urmat, pentru a ilustra câteva dintre principiile implicate, a fost descris un cuplu care, din diferite motive, a încălcat măsura. Voi continua să descriu alți oameni, care sunt răi în mod fățiș. Voi vorbi, de asemenea, despre chestiunea vindecării celor care, la fel ca Bobby, sunt victimele lor.

Deoarece i-am întâlnit în practica mea psihiatrică pe bărbații, femeile și familiile descrise în acest volum, mă îngrijorez că cititorul ar putea gândi: „Oh, da, dar acestea sunt cazuri speciale. Se prea poate ca acești oameni să fie răi, dar aici nu e vorba de genul de oameni pe care-i cunosc — colegii, cunoștințele, prietenii sau rudele mele.“ Printre necunoscuții, există tendința de a gândi că oamenii care merg la psihiatru sunt anormali, că au ceva radical diferit în comparație cu populația obișnuită. Nu e chiar așa. Fie că vă place sau nu, psihiatrul depistează la fel de multă psihopatologie la o petrecere, la o conferință, într-o organizație, ca și în propriul cabinet. Nu spun că nu există absolut nici o diferență între cei care merg la psihiatru și cei care nu merg, dar diferențele sunt subtile și uneori în defavoarea populației „normale“. Procesul vieții este dificil și complex chiar în cele mai favorabile împrejurări. Cu toții avem probleme. Oare unii oameni merg la psihiatru, deoarece problemele lor sunt mai mari decât ale majorității sau pentru că au un curaj și o înțelepciune mai

mare, înfruntându-și problemele mai direct? Câteodată este în joc prima cauză, alteori, cealaltă, iar uneori, amândouă. Deși datele pe care le prezint sunt extrase din practica mea psihiatrică, în cea mai mare parte a timpului voi vorbi nu atât despre pacienți aflați sub terapie, cât despre ființe omenești de oriunde și oricând.

Într-adevăr, cazul lui Bobby și al părinților lui a fost destul de neobișnuit sub un anumit aspect: rezultatul destul de fericit. Se poate spune că Bobby a fost norocos că a furat o mașină și a atras atenția asupra sa înainte de a se sinucide. A fost norocos că a avut o rudă dispusă să-și asume povara de a avea grijă de el. Și a fost norocos pentru că, datorită asigurării de sănătate a părinților lui, au existat bani pentru a urma o psihoterapie. Cele mai multe victime ale răului nu sunt atât de norocoase.

Dar în alte privințe, cazul lui Bobby nu a fost unul neobișnuit. Chiar și în practica mea personală relativ limitată văd părinți ca ai lui Bobby în fiecare lună sau cam așa ceva. La fel stau lucrurile și în cazul altor psihiatri. Ne lovim de rău nu doar o dată sau de două ori în timpul vieții, ci acesta e aproape un fapt de rutină atunci când venim în contact cu crize omenești. Și ține de punctul meu de vedere faptul că denumirea de „rău“ trebuie să aibă un loc bine definit în vocabularul nostru. Este adevărat că există multe pericole reale într-o astfel de denumire și ele vor fi discutate în ultimul capitol. Dar fără acest nume nu vom ști niciodată clar ce să facem în asemenea cazuri. Vom rămâne limitați în ce privește capacitatea noastră de a ajuta victimele răului. Și nu vom avea siguranța că ne vom putea ocupa și de răul din noi înșine. Căci cum putem vindeca ceea ce nici măcar nu îndrăznim să studiem?

Deși cititorul ar putea recunoaște că exista ceva rău în părinții lui Bobby, mulți profani vor fi înclinați să simtă că acest caz este aberant. Doar pentru că afirm că ne lovim de rău în mod regulat, aceasta nu înseamnă că așa stau lucrurile în realitate. În fond, nu sunt mulți părinți care le dau copiilor lor

de Crăciun arme cu care să se sinucidă! Prin urmare, voi prezenta cazul unui alt băiat de cincisprezece ani, care era atât un pacient identificat, cât și o victimă a răului. Valoarea acestui caz mult mai subtil poate consta în diferențele pe care le prezintă față de cazul lui Bobby. Pentru că vom vorbi despre un băiat ai cărui părinți erau avuți și care, deși nu manifestau vreo dorință vizibilă de a-l ucide literalmente, dintr-un anumit motiv, păreau înclinați să-i ucidă spiritul.

Cazul lui Roger și al părinților lui

La un anumit moment al carierei mele, am avut un post administrativ în guvern, care, în general, făcea imposibilă pentru mine practicarea unor terapii de lungă durată. Din când în când totuși, primeam oameni pentru consultații scurte. Deseori, erau figuri politice de rang înalt. Așa era și Dl R., un avocat înstărit, care-și părăsise firma pentru a lucra într-un post de consilier general al unui mare departament federal. Era în iunie. Dl R. mi-a cerut părerea în privința fiului său, Roger, care împlinise cincisprezece ani cu o lună înainte. Deși Roger era un elev bun, frecventând una dintre școlile publice din suburbii, notele lui scăzuseră treptat, dar constant în clasa a noua. La evaluarea de sfârșit de an, consilierul școlii le spusese Dlui și Dnei R. că Roger va promova în clasa a zecea, dar că sugerează o evaluare psihiatrică pentru a determina cauza declinului său școlar.

Așa cum îmi este obiceiul, mai întâi l-am văzut pe Roger, pacientul identificat. Arăta foarte mult ca o versiune a lui Bobby, dintr-o clasă socială superioară. Deși purta cravată și haine bine croite, avea totuși un aspect șleampăt, neîndemânat, de pubertate târzie. Era, de asemenea, tăcut și își ținea privirea ațintită în podea. Nu-și frământa mâinile și nu părea atât de deprimat ca Bobby. Dar ochii lui aveau aceeași lipsă de viață. În mod clar, Roger nu era un băiat fericit.

Ca și cu Bobby, în discuția mea cu Roger, la început n-am ajuns nicăieri. Nu știa de ce notele lui erau atât de slabe. Nu conștientiza de faptul că era deprimat. Totul în viața lui, după cum spunea el, era „în regulă”. În cele din urmă, am decis să intru într-un joc pe care, de obicei, îl rezerv copiilor mici. Am luat un vas ornamental de pe biroul meu.

— Să presupunem că aceasta este o sticlă magică, am explicat, și dacă o lustruiești puțin, va apărea un spirit, care-ți va împlini trei dorințe. Oricare din lume. Ce i-ai cere?

— Cred că un casetofon stereo.

— Bine, i-am spus. Ai cerut un lucru inteligent. Mai ai două dorințe. Vreau să te gândești la ceva mare. Nu-ți fă griji că va părea imposibil. Ține minte, spiritul poate face orice. Așa că cere ceea ce-ți dorești tu cel mai mult.

— Cum ar fi o motocicletă? a întrebat Roger fără entuziasm, dar parcă mai puțin apatic decât se arătase până atunci. Se părea jocul îi era pe plac, cel puțin ceva mai mult decât orice încercasem până în acel moment.

— Bine, i-am zis. E o alegere bună. Dar ți-a mai rămas doar una. Așa că amintește-ți să te gândești la ceva mare. Gândește-te la ceva ce e cu adevărat important.

— Vreau să merg la o școală cu internat.

Luat prin surprindere, l-am fixat pe Roger cu privirea. Brusc, nivelul dorințelor lui se mutase la ceva real și personal. În gând, îmi țineam pumnii strânși.

— E o dorință interesantă, am comentat. Poți să-mi spui mai multe despre acest lucru?

— N-am nimic să vă spun, a murmurat Roger.

— Poate că vrei să te duci la o astfel de școală, deoarece nu-ți place aceea la care te afli acum, i-am sugerat.

— Școala e în regulă, a răspuns Roger.

Am încercat iarăși:

— Poate că vrei să pleci de-acasă, atunci. E posibil ca așa să fie ceva care te supără.

— Acasă e în regulă, a replicat Roger, dar în vocea lui se simțea o oarecare teamă.

— Le-ai spus părinților tăi că vrei să te duci la o școală cu internat?

— Toamna trecută.

Vocea lui Roger era aproape o șoptă.

— Cred că ți-a trebuit ceva curaj! Și ei ce-au răspuns?

— Au spus „nu”.

— Da? De ce-au spus ei asta?

— Nu știu.

— Ce ai simțit atunci când ei au spus „nu”? l-am chestionat în continuare.

— Că e totul în regulă, a răspuns Roger.

Mi s-a părut că ajunsesem destul de departe pentru o singură ședință. Era nevoie de un timp mai lung pentru ca Roger să dezvolte o încredere suficientă în terapeut, astfel încât să devină deschis cu adevărat. I-am spus că o să vorbesc cu părinții lui o vreme și cădupă aceea voi discuta din nou cu el.

DI și Dna R. erau un cuplu arătos, de patruzeci și ceva de ani — cu o vorbire cultivată, impecabil îmbrăcați, în mod clar oameni care proveneau din familii bogate.

— Sunteți atât de drăguț că vă întâlniți cu noi, doctore! a spus Dna R., scoțându-și cu eleganță mânușile albe. Aveți o reputație excelentă. Sunt sigură că sunteți un om foarte ocupat.

Le-am cerut să-mi spună cum vedeau ei problema lui Roger.

— Ei bine, tocmai de aceea am venit la dumneavoastră, doctore, a precizat Dna R., zâmbind politicos. Nu știm cum să privim problema. Dacă am cunoaște cauza, am fi putut lua măsurile convenite și n-am mai fi avut nevoie să vă consultăm.

Destul de repede, cu ușurință, aproape familiar, alternându-și fluent răspunsurile, mi-au prezentat situația. Roger petrecuse o vară foarte frumoasă într-o tabără de tenis, până la începutul anului școlar. În familie nu avuseseră loc schimbări. Fusese dintotdeauna un copil normal. Perioada prenatală

decursese normal. Nașterea la fel. Nu existaseră probleme cu hrănitul în timpul perioadei de alăptare. Educația în ce privește mersul la toaletă decursese normal. Relațiile cu cei de-o seamă cu el fuseseră normale. Nu existaseră tensiuni în casă. Ei — părinții — avuseseră o căsnicie fericită. Bineînțeles, se mai certau din când în când, dar niciodată în fața copilului. Roger avea o soră în vârstă de zece ani, care se descurca bine la școală. Cei doi se ciorovăiau, bineînțeles, dar niciodată mai mult decât e normal. Sigur că pentru Roger era mai dificil să fie copilul mai mare, dar acest fapt nu explică în realitate lucrurile, nu-i așa? Nu — scăderea notelor lui rămânea un mister.

Era o plăcere să intervievezi oameni atât de inteligenți și de sofisticăți, care-mi răspundeau la întrebări înainte să le fi pus. Totuși, mă simțeam oarecum inconfortabil.

— Deși nu *știți* ce-l supără pe Roger, am spus, sunt sigur că ați luat în considerare mai multe explicații posibile.

— Ne-am întrebat, desigur, dacă școala este bună pentru el, a răspuns Dna R. Deoarece până acum a mers bine, am ezitat să continui pe această cale. Dar, în fond, copiii se schimbă, nu-i așa? Poate că nu de asta are nevoie acum.

— Da, a adăugat Dl R. Ne-am gândit să-l ducem la o școală parohială catolică din apropiere. Se află chiar peste drum și e extrem de ieftină.

— Sunteți catolici?

— Nu, anglicani, a răspuns Dl R. Dar ne-am gândit că Roger ar putea beneficia de disciplina dintr-o școală parohială.

— Are o reputație foarte bună, a adăugat Dna R.

— Spuneți-mi, am întrebat, v-ați gândit vreodată la posibilitatea de a-l trimite pe Roger la o școală cu internat?

— Nu, a răspuns Dna R. Bineînțeles, am face acest lucru dacă ne-ar fi recomandat, doctore. Dar ar fi o soluție costisitoare, nu-i așa? Este revoltător că în zilele noastre aceste școli au taxe.

A urmat un moment de tăcere.

— Roger mi-a spus că v-a întrebat toamna trecută dacă ați putea să-l duceți la o școală cu internat.

— Da?

Dl R. a privit în gol pentru o secundă.

— Nu-ți amintești, dragă? a intervenit Dna R., tresărind ușor. Ne-am gândit la asta destul de serios atunci.

— Bineînțeles, așa e, a fost de acord Dl R. Când ați întrebat dacă ne-am gândit la asta, doctore, am presupus că v-ați referit la ceva recent — de când Roger are probleme cu notele. Atunci, mai demult, ne-am gândit destul de mult la această variantă.

— Bănuiesc că v-ați decis împotriva soluției respective?

Dna R. a prins mîngea:

— Poate că avem prejudecăți asupra subiectului, dar atât eu, cât și soțul meu credem că ei, copiii, nu trebuie să fie trimiși de acasă la o vârstă prea mică. Atât de mulți copii, mă gândesc, merg la școli cu internat doar pentru că părinții lor nu-i doresc. Cred că ei se simt cel mai bine atunci când se află într-un cămin bun, stabil, nu credeți, doctore?

— Dar poate că în situația de față ar trebui să reconsiderăm această idee, dragă, dacă doctorul crede că așa este indicat, a intervenit Dl R. Ce părere aveți, doctore? Credeți că problema lui Roger s-ar rezolva dacă l-am trimite la o astfel de școală?

Eram cu inima îndoită. Am simțit că ceva este complet în neregulă cu Dl și Dna R. Dar era ceva subtil. Cum putuseră uita că fiul lor le ceruse să meargă la o școală cu internat? Dar apoi au pretins că și-au amintit. Era o minciună, am suspectat eu, o acoperire. Totuși, nu puteam fi sigur. Și acum ce urma? Trebuia să-mi construiesc întregul caz pe o astfel de minciună mărunță? Mi-am imaginat că în acea casă era ceva atât de rău, încât Roger avea nevoie disperată să plece de-acolo — și de aceea voia să meargă la o școală cu internat. Însă toate acestea erau deocamdată doar în imaginația mea. Roger nu amintise nimic despre ceva rău acasă. La suprafață, Dl și Dna R. păreau foarte inteligenți, părinți responsabili și preocupați.

În ce mă privea însă, aveam presentimentul că școala cu internat ar fi fost cel mai sănătos loc pentru Roger. Dar nu dețineam nici o dovadă în acest sens. Cum puteam să justific acest lucru în fața părinților lui, mai ales că păreau atât de preocupați de costuri, în ciuda averii lor? Și de ce oare erau atât de îngrijorați de costuri? Fără îndoială, nu exista nici o cale să le garantez că notele lui Roger s-ar îmbunătăți sau că ar fi mai fericit dacă ar pleca de acasă. Dar oare nu-i făceam un rău dacă nu susțineam acest lucru? Îmi doream să nu mă fi aflat în această situație.

— Ei bine? a întrebat Dna R., așteptându-mi răspunsul.

— Mai întâi de toate, am răspuns, cred că Roger este deprimat. Nu cunosc cauza. Adolescenții de cincisprezece ani, de obicei, nu sunt capabili să ne spună de ce sunt deprimați și, în mod normal, ne ia multă vreme și efort pentru a putea afla. Dar notele lui mici reprezintă un simptom al depresiei, iar depresia e un semn că ceva nu este în regulă. Trebuie făcute unele schimbări. Nu e vorba doar de plecatul de-acasă. Nu e vorba de un lucru pe care îl va depăși de la sine. Cred că problema va continua să se înrăutățească până nu se va face ceea ce trebuie făcut. Legat de ce-am afirmat până în acest moment, aveți vreo întrebare?

Nu aveau nici una.

— Apoi, cred că a-l trimite pe Roger la o școală cu internat ar fi un lucru bun — sau unul dintre lucrurile bune, am continuat. Dar nu am cum să fiu sigur în acest moment. Mă bazez mai ales pe simpla lui dorință. Totuși, nu este puțin. Conform experienței mele, copiii de această vârstă nu fac cu ușurință astfel de cereri. Mai mult, deși nu sunt capabili să-și exprime motivele, deseori au un instinct a ceea ce este bine pentru ei. Roger încă mai vrea să meargă la o școală cu internat, la șase luni după ce a vorbit prima oară cu dvs. despre acest lucru, și cred că dorința lui ar trebui luată foarte în serios și respectată. Aveți vreo întrebare până în acest moment? Este ceva ce nu înțelegeți?

Au spus că au înțeles.

— Dacă ar trebui să luați o decizie chiar în acest moment, am conchis, v-aș sfătui să-l trimiteți la o școală cu internat. Dar nu consider că trebuie să luați hotărârea imediat. Cred că aveți timp să priviți lucrurile mai în profunzime. Deoarece în acest moment nu vă pot da o garanție fermă că Roger se va descurca mai bine la o școală cu internat și pentru că dvs. doriți să aveți convingerea că acesta este cel mai bun lucru ce poate fi făcut, vă sugerez să priviți lucrurile mai în profunzime. Așa cum v-am explicat la telefon, când ați sunat prima oară, nu dau decât consultații pe termen scurt, astfel că nu aș putea să vă ajut în continuare. În plus, nu sunt cea mai indicată persoană să facă asta. Când lucrăm cu adolescenți care nu reușesc să-și recunoască sentimentele, unul dintre mijloacele cele mai bune pe care le avem este testarea psihologică. Aș vrea să vă trimit împreună cu Roger la dr. Marshall Levenson. Este un psiholog care nu numai că face teste psihologice, dar e specializat și în evaluarea și psihoterapia adolescenților.

— Levenson? a întrebat Dl R. Acesta e un nume evreiesc, nu-i așa?

M-am uitat la el surprins:

— Nu știu. Presupun că așa e. Probabil că jumătate dintre cei care practică meseria mea sunt evrei. De ce întrebați?

— Fără vreun motiv anume, a răspuns Dl R. N-am prejudecăți sau ceva de genul acesta. Am fost doar curios.

— Spuneți că acest om este psiholog? a întrebat Dna R. Care-i sunt recomandările? Nu sunt sigură că l-aș încredința pe Roger cuiva care nu este psihiatru.

— Recomandările doctorului Levenson sunt impecabile, am precizat. Prezintă la fel de multă de încredere ca orice psihiatru. Aș fi fericit să vă trimit la un psihiatru dacă aceasta este ceea ce doriți. Dar, sincer vă spun, nu știu o altă persoană în această zonă a cărei judecată să o respect mai mult cu privire la genul acesta de cazuri. În plus, probabil că orice psihiatru va dori să-l trimită pe Roger la un psiholog pentru a-l testa, deoarece numai psihologii fac teste. De asemenea,

am continuat privind-l pe Dl R., onorariile psihologilor sunt ceva mai mici decât ale psihiatrilor.

— Banii nu constituie o problemă atunci când vine vorba despre unul dintre copiii noștri, a răspuns Dl R.

— Oh, sunt sigură că dr. Levenson este potrivit, a adăugat Dna R., începând să-și pună mânușile.

Am scris numele lui Marshall Levenson și numărul lui de telefon pe o rețetă albă și i-am dat-o Dlui R.

— Dacă nu mai sunt întrebări, aș vrea să-l văd și pe Roger.

— Roger? m-a privit alarmat Dl R. De ce vreți să-l vedeți pe Roger încă o dată?

— I-am spus că după ce am să stau de vorbă cu dvs. am să mă mai întâlnesc o dată cu el. Fac acest lucru în mod obișnuit cu toți pacienții adolescenți. Am astfel ocazia să le precizez ceea ce am recomandat în ce-i privește.

Dna R. s-a ridicat:

— Mi-e teamă că trebuie să plecăm. Nu ne-am așteptat să dureze atât de mult. Ați fost foarte bun, doctore, că ne-ați acordat atât de mult din timpul dvs.

Mi-a întins mâna înmănușată.

I-am luat mâna. Dar pe când făceam acest lucru, am privit-o în ochi spunându-i:

— Trebuie să-l văd pe fiul dvs. Nu va dura mai mult de două minute.

Dl R. părea să nu se grăbească. Încă așezat, a declarat:

— Nu înțeleg de ce trebuie să-l mai vedeți încă o dată pe Roger. Ce treabă are el cu ceea ce ne-ați recomandat? În fond, e decizia noastră, nu-i așa? El este doar un copil.

— Este absolut decizia dvs., am recunoscut. Dvs. sunteți părinții lui și dvs. sunteți cei ce plătiți facturile. Dar este vorba de viața lui. El este cel mai preocupat de ceea ce se întâmplă cu ea. Am să-i spun despre recomandarea mea privind școala cu internat, iar în ceea ce-l privește pe dr. Levenson, am să precizez că este doar o recomandare și că dvs. veți lua decizia. De fapt, am să-i spun că dvs. îl cunoașteți și știți mai

bine decât mine ce este mai potrivit pentru el. Ați petrecut cincisprezece ani cu el, iar eu doar ceva mai puțin de o oră. Dar are dreptul să știe ce i se întâmplă și, presupunând că o să-l duceți la dr. Levenson, mi se pare corect să-i explic la ce să se aștepte. Să nu procedez astfel ar fi inuman, nu credeți?

Dna R. s-a uitat la soțul ei:

— Lasă doctorul să facă ceea ce crede că e mai bine, dragă. Vom întârzia și mai mult la întâlnire dacă o să stăm să discutăm chestiuni filozofice.

Așa că am stat din nou de vorbă cu Roger și i-am explicat pe scurt recomandările mele. I-am explicat, de asemenea, că, dacă va merge la doctorul Levenson, va trebui să facă teste psihologice. I-am spus că nu trebuie să se teamă de ele. L-am asigurat că aproape toată lumea le găsește distractive. Roger a spus că este „în regulă“. Nu a avut nici o întrebare. La sfârșit, instinctiv, am făcut ceva puțin neobișnuit. I-am dat cartea mea de vizită și i-am spus că mă poate suna, dacă simte nevoia. Avea un portofel și a pus cu grijă cartea de vizită în el.

L-am sunat în acea seară pe Marshall Levenson pentru a-l anunța că-i îndrumasem către el pe Roger și pe părinții lui. I-am spus că nu sunt sigur de faptul că ei vor urma recomandarea mea.

O lună mai târziu, l-am întâlnit pe Marshall la o întrunire și l-am întrebat despre caz. A afirmat că părinții nu-l contactaseră. Am fost teribil de surprins. Am presupus că nu voi mai auzi niciodată de Roger.

M-am înșelat. Era la sfârșitul lui ianuarie, șase luni mai târziu, când Dl R. m-a sunat pentru o a doua consultație:

— Problema lui Roger s-a agravat, a spus el. De data asta, băiatul a intrat într-un necaz serios.

Mi-a relatat că directoarea școlii lui Roger îmi scrisese o scrisoare despre „incidentul“ care avusese loc, pe care aveam să o primesc în câteva zile. Am fixat o întâlnire pentru săptămâna următoare.

Scrisoarea mi-a ajuns a doua zi după-amiază. Era de la Sora Mary Rose, directoarea liceului St. Thomas Aquinas, din cartierul în care locuia familia:

Dragă doctore Peck,

Când i-am sfătuit pe Dl și Dna R. să caute consultație psihiatrică pentru fiul lor, ei mi-au spus că dvs. l-ați tratat anterior pe Roger și m-au rugat să vă trimit acest raport.

Roger a venit la noi toamna trecută de la școala publică locală, unde notele lui erau din ce în ce mai mici. Nu s-a descurcat bine nici aici din punct de vedere școlar, obținând doar o medie de cinci în acest trimestru. Adaptarea lui socială a fost însă excelentă. Este plăcut atât de elevi, cât și de profesori. Impresionantă a fost în special performanța lui în programul nostru comunitar. Participând la acest program, Roger a ales ca, în timpul orelor de după școală, să lucreze cu copiii retardați din zonă. El a manifestat un entuziasm vizibil în privința acestei activități nu numai în prezența mea; și supraveghetorii, în raportul lor, au accentuat neobișnuita lui empatie și devotament în activitatea desfășurată cu copiii. De fapt, ei chiar au votat să-l finanțeze pentru a participa la o conferință despre retardarea mentală, ce urma să aibă loc în New York City, în perioada vacanței de Crăciun.

Incidentul care a dus la trimiterea acestei scrisori s-a produs pe 18 ianuarie. În acea după-amiază, Roger împreună cu un coleg au spart camera Părintelui Jerome, un bătrân preot pensionar care locuiește în școală, și i-au furat un ceas de mână și mai multe alte obiecte personale. În mod normal, această faptă ar fi atras exmatricularea din școală și, într-adevăr, celălalt băiat implicat a fost deja exmatriculat. Incidentul însă mi s-a părut că nu se potrivește cu caracterul lui Roger. Prin urmare, în ciuda slabelor rezultate școlare, s-a votat să-l menținem pe Roger în școală, în cazul în care confirmați că acest lucru ar fi în interesul lui. Evident, îl plăcem foarte mult pe acest tânăr și simțim că avem ceva să-i oferim.

Cred că încă o anume informație v-ar fi de folos. La întâlnirea consiliului profesoral, mai mulți dintre profesorii lui au mențio-

nat că Roger părea să fie chiar mai deprimat după reîntoarcerea din vacanța de Crăciun decât înainte de incidentul în chestiune. Aștept recomandarea dvs. Vă rog, nu ezitați să mă contactați dacă doriți mai multe informații.

A dumneavoastră,
Mary Rose, OSC
Director

Când familia a venit la întâlnire, l-am văzut din nou pe Roger. Ca și mai înainte, părea stresat. Totuși, era diferit, avea o atitudine rigidă. Din felul lui de a fi răzbătea o notă de dezamăgire și falsă bravadă. Nu știa de ce spărsese camera bătrânului preot.

— Spune-mi despre părintele Jerome, am întrebat.

Roger s-a uitat la mine puțin surprins:

— Nu e nimic de spus, a zis el.

— Este un om de treabă sau nu? am insistat. Ți place sau nu-ți place de el?

— Cred că e în regulă, a răspuns Roger, ca și cum nu s-ar mai fi gândit vreodată la această întrebare. Obișnuia să ne invite câteodată în camera lui pentru prăjituri și ceai. Cred că îmi place de el.

— Mă întreb: ce motiv ai avea ca să furi de la un om care-ți place?

— Nu știu, v-am spus.

— Poate căutai mai multe prăjituri, am sugerat.

— Cum? Roger părea jenat.

— Poate căutai puțină bunătate. Poate că ai nevoie de foarte multă bunătate.

— Ei, asta-i! a exclamat cu duritate Roger. Nu căutam decât ceva să furăm.

Am schimbat subiectul.

— Ultima oară când te-am văzut, Roger, ți-am recomandat să consulți un psiholog, dr. Levenson. Te-ai dus vreodată să-l vezi?

— Nu.

- De ce nu?
- Nu știu.
- Părinții tăi au vorbit vreodată cu tine despre acest lucru?
- Nu.
- Ce crezi despre asta? Nu ți s-a părut straniu faptul că ți-am recomandat ceva, iar apoi tu și părinții tăi nu ați mai vorbit despre acest lucru?
- Nu știu.
- Am vorbit, de asemenea, despre posibilitatea ca tu să mergi la o școală cu internat, am continuat. Ai mai discutat cu părinții tăi despre acest lucru?
- Nu. Mi-au spus doar să mă duc la liceul St. Thomas.
- Ce-ai simțit atunci?
- A fost în regulă.
- Te-ai mai duce la școala cu internat, dacă ai avea posibilitatea?
- Nu. Vreau să stau la St. Thomas. Te rog, doctore, ajută-mă să stau la St. Thomas!
- Am fost surprins și emoționat de afirmația spontană a lui Roger. În mod clar, școala devenise importantă pentru el.
- De ce vrei să rămâi?
- Roger m-a privit confuz pentru moment, apoi meditativ.
- Nu știu, a răspuns el, după o pauză. Cei de acolo mă plac. Simt că sunt plăcut acolo.
- Cred că așa este, Roger, am precizat. Sora Mary Rose mi-a scris și mi-a spus foarte clar că lor le place de tine și că vor să rămâi. Și pentru că și tu vrei să stai, probabil că acest lucru i-l voi recomanda atât ei, cât și părinților tăi. Apropo, Sora Mary Rose mi-a scris că ai făcut o treabă bună cu copiii retardați. Cum a fost călătoria la New York?
- Roger m-a privit inexpressiv.
- Ce călătorie?
- Călătoria la conferința despre retardarea mentală. Sora Mary Rose mi-a spus că ai fost finanțat să mergi acolo. Mie

- mi se pare aproape o onoare pentru cineva care nu a împlinit încă șaisprezece ani. Cum a fost conferința?
- N-am fost.
- Nu ai fost? am repetat prosteste.
- Apoi am început să mă simt îngrozit. Intuitiv, mi-am dat seama ce va urma.
- De ce n-ai fost?
- Nu m-au lăsat părinții mei.
- Și de ce nu te-au lăsat?
- Au spus că nu păstrez curățenia în camera mea.
- Cum te-ai simțit atunci?
- Roger părea nătâng.
- În regulă.
- Mi-am permis o notă de revoltă în voce:
- În regulă? Ai câștigat o excursie incitantă la New York City pe propriile tale merite, dar nu ai fost lăsat să mergi și îmi spui că totul este în regulă! Sunt aiureli!
- Roger m-a privit foarte nefericit.
- Camera mea nu era curată, a repetat el.
- Crezi că pedeapsa a fost pe măsura faptei? Consideri că faptul că nu ți-ai strâns lucrurile din cameră a reprezentat un motiv suficient pentru a ți se refuza acea călătorie incitantă — o călătorie pe care ai câștigat-o, o călătorie care ar fi fost educativă pentru tine?
- Nu știu.
- Roger stătea acolo fără să rostească un cuvânt.
- Ești dezamăgit, furios?
- Nu știu.
- Crezi că se poate ca tu să fi fost atât de dezamăgit și de furios, încât să spargi camera Părintelui Jerome?
- Nu știu.
- Bineînțeles că nu știa! Cum ar fi putut? Era complet inconștient.
- Ești vreodată furios pe părinții tăi, Roger? l-am întrebat blând.

Și-a ținut privirea îndreptată către podea.

— Ei sunt în regulă, mi-a spus.

Dacă depresia lui Roger era neschimbată, la fel era și comportamentul manierat al părinților lui.

— Îmi pare rău că vă deranjăm din nou, doctore, m-a anunțat Dna R., în timp ce-i conduceam în biroul meu, după ce-l văzusem pe Roger.

Ea s-a așezat și și-a scos mânușile:

— Nu ne displace faptul că am venit aici, a zâmbit ea, dar, bineînțeles, noi facem asta de dragul lui Roger, în speranța că acest lucru nu va mai fi încă o dată necesar. Ați primit, cred, scrisoarea de la directoare?

Am confirmat.

— Soția mea și cu mine suntem foarte îngrijorați de faptul că băiatul este pe cale de a deveni un infractor de drept comun, a spus Dl R. Poate ar fi trebuit să vă urmăim sfatul și să-l trimitem la acel doctor pe care ni l-ați recomandat. Cum se numea el? Era un nume care-mi suna străin.

— Dr. Levenson.

— Da. Așa cum am menționat, poate c-ar fi trebuit să-l trimitem la dr. Levenson.

— De ce n-ați făcut-o?

M-am așteptat ca răspunsul lor să fie bine pregătit. Întorcându-se la mine, trebuia să-și fi închipuit că întrebarea era inevitabilă. Într-adevăr, nu au piedut nici o clipă pentru a ajunge ei înșiși la chestiune. Dar eram curios să le ascult răspunsul.

— Ei bine, ne-ați lăsat impresia că această hotărâre depinde de Roger, a răspuns cu ușurință Dl R. Îmi amintesc că ați spus că e vorba de viața lui — sau ceva de genul acesta. Apoi, știam că ați discutat cu el despre acest lucru. Pentru că nu și-a exprimat nici un entuziasm în această privință, am presupus că nu vrea să-l vadă pe dr. Levenson și am decis că ar fi mai bine să nu insistăm în această chestiune.

— În plus, am mai fost preocupați și de respectul de sine al lui Roger, a adăugat Dna R. Deoarece nu mergea bine cu școala, am fost îngrijorați de efectul pe care l-ar putea avea asupra încrederii lui în sine faptul de a vedea un doctor. Respectul de sine este atât de important pentru tineri, nu credeți, doctore?... Dar poate că ne-am înșelat, a adăugat ea, cu un zâmbet fermecător.

Era un răspuns inteligent. Din câteva cuvinte, faptul că nu-mi urmase recomandarea devenise o combinație de greșală a mea și a lui Roger. Părea că nu are nici un rost să mă cert cu ei în această chestiune.

— Aveți habar de ce Roger ar fi putut să fie implicat în acest furt?

— Deloc, doctore, a răspuns Dna R. Am încercat, bineînțeles, să vorbim cu el, dar nu ne-a dat nici un indiciu. Nu, nu am aflat nimic.

— Furtul este deseori un act de furie, am explicat. Aveți vreo idee despre motivul pentru care s-ar fi putut simți Roger furios sau ofensat în ultima vreme? Furios pe lume, sau pe școală, sau pe dvs.?

— Nu cunoaștem nici un motiv, doctore, a răspuns Dna R.

— Nu vă amintiți nici un incident pe care să-l fi avut cu Roger în luna de dinaintea furtului și care să-l fi înfuriat sau ofensat?

— Nu, doctore, a răspuns Dna R. încă o dată. Așa cum v-am spus, habar nu avem.

— Am înțeles că nu l-ați lăsat pe Roger să meargă într-o călătorie la New York, la o conferință despre retardarea mentală, în timpul vacanței de Crăciun.

— Oh, Roger este supărat pentru *asta*? a exclamat Dna R. Nu părea supărat când i-am spus că nu poate să meargă.

— Lui Roger îi este foarte dificil să-și exprime furia, am continuat. Este o parte importantă a problemei pe care o are. Dar spuneți-mi, nu v-ați gândit că ar putea fi supărat pentru faptul că nu l-ați lăsat să meargă în călătorie?

— Cum să ne fi dat seama? Nu putem să prezicem astfel de lucruri, a răspuns Dna R., puțin amenințătoare. După cum știți, nu suntem psihologi. N-am făcut decât ceea ce-am crezut că este bine.

Prin fața ochilor mi-a trecut imaginea unor nesfârșite ședințe strategice, cu Dl R. stând în consiliul în care politicienii fac și discută tocmai astfel de predicții. Dar, precizez încă o dată, nu era de nici un folos să mă lupt în această problemă.

— De ce ați crezut că era bine să nu-l lăsați pe Roger să meargă în călătorie la New York? am întrebat.

— Deoarece nu-și strânsese lucrurile din cameră, a răspuns Dl R. I-am spus de mai multe ori să păstreze curățenia în cameră și el nu vrea să asculte deloc. Așa că i-am zis că nu poate să fie un ambasador în străinătate până când nu-și poate ține în ordine propria casă.

— Nu prea-mi dau seama ce legătură există între a fi ambasador în străinătate și o călătorie de un weekend la New York, am spus, începând să devin exasperat. Mă gândesc că așteptările dvs. în această privință sunt nerealiste. Foarte puțini băieți de cincisprezece ani își țin camera în ordine. De fapt, personal, m-aș îngrijora dacă și-ar ține-o ordonată. Nu mi se pare un motiv adecvat pentru a-i interzice unui tânăr să meargă într-o excursie incitantă și educativă, pe care a câștigat-o prin propriile-i eforturi, într-un domeniu valoros.

— Ei bine, avem unele întrebări în această privință, doctore, a intervenit cu amabilitate și drăgălășenie Dna R. Nu sunt deloc sigură că e bine pentru Roger să lucreze cu acei copii retardați. În fond, unii dintre copiii aceia sunt și ei bolnavi mintal.

M-am simțit neajutorat.

— Această conversație este foarte plăcută, a adăugat Dl R., dar trebuie să facem ceva. Trebuie făcut ceva sau băiatul va ajunge un infractor de drept comun. Am discutat ca în vară

să-l trimitem la o școală cu internat. Recomandarea dvs. rămâne încă valabilă, doctore?

— Nu, am răspuns. În iunie mi-a fost destul de dificil să vă recomand ca Roger să aibă o întâlnire cu dr. Levenson înainte de a lua o decizie clară. Nu vreau să exclud școala cu internat, dar acum mi-e mult mai greu să o recomand. Lui Roger îi place noua școală. Se simte îngrijit acolo și cred că ar fi traumatizant pentru el dacă ar trebui mutat brusc. Nu văd nici un motiv pentru o măsură luată în pripă, așa că voi recomanda încă o dată ca Roger să aibă o discuție cu dr. Levenson.

— Aceasta nu face decât să ne întoarcă de unde am plecat, a exclamat Dl R., evident iritat. Nu puteți să ne faceți o recomandare mai limpede, doctore?

— Ei bine, pot să vă fac o recomandare, am spus.

— Care-i aceasta?

— Recomand hotărât ca dvs. amândoi să intrați în tratament. Cred că Roger are foarte mare nevoie de ajutor. Cred, de asemenea, că și dvs. aveți nevoie.

A urmat un moment de tăcere mormântală. Apoi, Dl R. a zâmbit, puțin amuzat.

— E foarte interesant, doctore, a rostit el calm. Aș fi foarte interesat să aflu de ce anume gândiți că avem nevoie de tratament, așa cum ați afirmat.

— Mă bucur că sunteți interesat, i-am răspuns. M-am gândit că poate veți fi iritați. Cred că amândoi trebuie să urmați o terapie, deoarece mi-e foarte clar că vă lipsește empatia față de Roger. Iar singurul lucru despre care cred că ar putea să vă facă să-l înțelegeți mai bine pe băiat ar fi câteva ore de psihoterapie.

— Într-adevăr, doctore, a continuat la fel de calm și polițicos Dl R., recunosc că recomandarea dvs. mă intrigă. Nu vreau să mă laud, dar cred că sunt un om de succes în profesiunea mea. Și soția mea se bucură de succes. Nu avem probleme cu celălalt copil al nostru. Iar soția mea e un lider al co-

munității, după cum știți. Este membru în comitetul zonal și foarte activă în problemele bisericii. Sunt intrigat de faptul că dvs. ne-ați putea considera bolnavi mintal.

— Ceea ce susțineți dvs., l-am parafrazat, este că Roger e cel bolnav, iar dvs. sunteți sănătoși. Este foarte adevărat că problemele lui Roger sunt cele mai vizibile. Dar înainte de toate, problemele lui Roger sunt, de fapt, problemele dvs. Și din punctul meu de vedere, ați greșit în tot ceea ce ați făcut în ultimii ani pentru a-i rezolva problemele lui Roger. Băiatul voia să meargă la o școală cu internat. L-ați refuzat, fără să vă mai gândiți la această chestiune. V-am sfătuit să-l duceți să stea de vorbă cu dr. Levenson. Ați respins acest sfat. Iar acum, când a fost recompensat pentru rolul jucat în problemele comunității, i-ați refuzat răsplata, fără a vă gândi ce efect ar putea avea acest lucru asupra lui. Nu spun că ați vrut în mod conștient să-i faceți rău lui Roger. Susțin însă că, din punct de vedere psihologic, comportamentul dvs. indică faptul că, la nivel inconștient, aveți o mare animozitate față de el.

— Mă bucur că am auzit punctul dvs. de vedere, doctore, a spus Dl R., în cea mai pură manieră avocătească. Pentru că e vorba doar de un punct de vedere, nu-i așa? Și bănuiesc că ar putea exista și alte puncte de vedere. Admit că în clipa de față, când Roger pare să devină un infractor, încep să simt o anume animozitate față de el. Și știu că, din punctul dvs. de vedere psihologic, noi, părinții lui, părem responsabili pentru fiecare prostie mărunță pe care o face. E ușor pentru dvs. să ne arătați cu degetul. Nu ați transpirat ca noi pentru a-i da cea mai bună educație și un cămin foarte stabil. Nu, dvs. n-ați transpirat deloc.

— Doctore, ceea ce încercă să afirme soțul meu, zise Dna R., intervenind în discuție, este că ar trebui să existe și alte explicații. Unchiul meu, de exemplu, era alcoolic. E oare posibil ca problemele lui Roger să fie moștenite, ca el să aibă un fel de genă defectă, care să-l facă rău indiferent de felul în care l-am trata?

M-am uitat la ei cu o groază crescândă:

— Adică vreți să mă întrebați dacă e posibil ca Roger să fie un bolnav incurabil — asta vreți să spuneți, nu-i așa?

— Ei bine, nu vrem să credem că este incurabil. Sper că există unele medicamente sau alte lucruri care l-ar putea ajuta, a precizat cu calm Dna R. Dar, bineînțeles, nu ne așteptăm ca dvs., doctorii, să găsiți un leac pentru orice, nu?

Ce puteam să spun? A fost necesar să rămân la un nivel științific, detașat.

— Există multe condiții psihiatrice care sunt în întregime sau parțial moștenite și au o bază genetică. Însă nu există absolut nici o dovadă care să sugereze faptul că dificultățile lui Roger s-ar număra printre aceste condiții. Diagnosticul meu în cazul fiului dvs. este acela că suferă de o depresie, care nu este ereditară și nici incurabilă. Din contră, cred că dificultățile lui sunt complet vindecabile, dacă va fi ajutat să-și înțeleagă sentimentele și dacă dvs. veți fi ajutați să vă schimbați felul în care-i răspundeți. Nu pot garanta că diagnosticul meu e absolut corect. Este cea mai bună presupunere bazată pe experiența și judecata mea. Estimez că în proporție de nouăzeci la sută diagnosticul meu e corect. Nu vă pot spune că e corect sută la sută. Dacă nu aveți încredere în ceea ce vă spun, puteți să-i solicitați încă o consultație unui alt psihiatru. Pot să vă recomand eu câțiva sau puteți să căutați dvs. înșivă unul. Dar trebuie să vă precizez un lucru: nu cred că mai avem prea multă vreme. Deși consider că problema fiului dvs. este vindecabilă în cazul în care i se dă ajutorul corect în acest moment, nu sunt sigur că va mai fi la fel dacă nu primește foarte repede sprijinul respectiv.

— Așadar, aceasta este opinia dvs., doctore, m-a sfredelit cu privirea Dl R., în cea mai pură manieră avocătească.

— Da, am recunoscut, aceasta este opinia mea.

— Dar nu este vorba de o dovadă științifică, nu-i așa? Credeți, dar nu știți care este problema lui Roger. Am dreptate, nu-i așa?

— Da, așa este.

— Deci, este perfect posibil ca Roger să aibă o problemă ereditară incurabilă, pe care să nu puteți să o diagnosticați în acest moment.

— Da, este posibil, dar prea puțin probabil.

Am făcut o pauză pentru a-mi aprinde o țigară. Mâinile îmi tremurau. M-am uitat la ei:

— Știți ceva, am spus, ceea ce mă uimește în toată această chestiune este faptul că dvs. amândoi păreți mult mai doriți să credeți că Roger are o boală incurabilă — doriți mai mult să acceptați un eșec — decât să credeți că dvs. înșivă aveți nevoie de tratament.

Pentru o fracțiune de secundă, am putut vedea frica în ochii lor, o frică pur animalică. Dar și-au redobândit într-o clipită atitudinea politicoasă.

— Tot ce încercăm să facem este să vedem faptele așa cum sunt, doctore. Nu ne puteți critica pentru că dorim să separăm faptele de ficțiune, nu-i așa? a explicat Dl R.

— Multor oameni le este frică să facă psihoterapie, am comentat, simțindu-mă ca și cum aș fi fost în pielea unuia care vinde Biblii la Kremlin. Mi se pare o ezitare naturală. Nimeni nu este nerăbdător să-și vadă examinate gândurile și sentimentele profunde. Dar odată ce ai început să faci psihoterapie, nu mai e atât de înspăimântătoare. Dacă v-ar fi mai ușor, aș fi dispus să lucrez cu dvs. eu însumi. Mi-aș încălca regula potrivit căreia nu dau decât consultații, dar aș face orice îmi stă în putere pentru ca dvs. și Roger să primiți tot ajutorul de care aveți nevoie.

Bineînțeles că nu m-am așteptat să mi se răspundă pozitiv la această ofertă și o parte din mine, fără îndoială, spera ca ei să nu accepte. Dar m-am simțit constrâns să o fac. Deși ideea de a încerca să lucrez cu ei mi se părea neplăcută, fiind de bună credință, nu puteam să-i trimit automat la altcineva. Acum, la aproape șapte ani de la cazul lui Bobby, știu mai multe despre cum să mă împotrivesc.

— O, sunt sigur că aveți dreptate, doctore, a spus Dna R., prietenoasă, ca și cum am fi discutat la un ceai. Cred că este foarte plăcut să vorbești despre tine însuși și să ai pe cineva care să te asculte. Dar consumă groaznic de mult timp și e teribil de scump, nu-i așa? Mi-aș dori să avem un venit mare ca să ne putem permite așa ceva. Însă avem doi copii de crescut. Mă tem că, pur și simplu, nu dispunem de miile de dolari pe care să-i cheltuim an după an așa, doar de amorul artei.

— Nu știu dacă aveți un venit mare sau nu, i-am răspuns, dar știu că, după toate probabilitățile, cheltuielile vă vor fi acoperite de programul federal de asigurări, care oferă nenumărate beneficii pacienților neinternați care urmează o psihoterapie. Probabil că dvs. înșivă ar trebui să plătiți doar o cincime din costul tratamentului. Și dacă tot sunteți îngrijați de costul terapiei, am putea face o terapie de familie, în care terapeutul va vorbi cu dvs. și cu Roger laolaltă.

Dl R. s-a ridicat în picioare:

— A fost o conversație foarte interesantă, doctore. Da, foarte edificatoare. Dar v-am luat destul timp. Iar eu trebuie să mă întorc la birou.

— Dar cum rămâne cu Roger? am întrebat.

— Roger?

Dl R. m-a privit cu ochi goi.

— Da. El se face vinovat de furt și intrare prin efracție. Are note mici la școală. Este deprimat. Este înspăimântat. Are necazuri. Ce se va întâmpla cu el?

— Ei bine, o să ne gândim serios la Roger, a răspuns Dl R. Da, o să ne gândim foarte serios. Și dvs. ne-ați dat mult de gândit, doctore. Ne-ați fost de foarte mare ajutor.

— Sper, am spus, ridicându-mă în picioare. Discuția se terminase, fără îndoială, fie că-mi plăcea sau nu. Și mai sper că veți lua în seamă cu toată seriozitatea ceea ce v-am recomandat.

— Bineînțeles, doctore, a aprobat Dna R. Vom lua foarte în serios tot ce ne-ați spus.

Ca și înainte, Dl și Dna R. au încercat să mă oprească să mai vorbesc cu Roger.

— Nu este o mobilă, am insistat. Are dreptul să știe ce se întâmplă.

Așa că, la sfârșit, am petrecut câteva momente cu Roger. Am înțeles că încă mai avea cartea mea de vizită în portofel. I-am spus că o voi suna pe sora Mary Rose și că o voi sfătui ca el să continue cursurile la liceul St. Thomas. I-am mai zis că am recomandat din nou ca el să aibă o întâlnire cu dr. Levenson. I-am precizat, de asemenea, că le-am recomandat părinților lui să urmeze o terapie.

— Înțelegi, Roger, nu cred că este doar problema ta. Am convingerea că părinții tăi au probleme psihologice cel puțin la fel de mari ca ale tale. Consider că nu încearcă deloc să te înțeleagă. Și nu știu dacă îți vor oferi ajutorul de care ai atâta nevoie.

Roger era, după cum mă așteptam, la fel de impasibil atunci când a plecat.

După trei săptămâni, am primit un cec într-un plic închis, împreună cu un bilet scris de Dna R. cu stiloul ei elegant:

Dragă doctore Peck,

Ați fost atât de amabil că ați acceptat să ne vedem luna trecută imediat cum v-am solicitat. Soțul meu și cu mine am apreciat cu adevărat preocuparea dvs. pentru Roger. Am vrut să vă înștiințez că v-am urmat sfatul și l-am trimis pe Roger la o școală cu internat. Este o școală militară din Carolina de Nord și are o reputație excelentă prin faptul că lucrează cu copiii care au probleme de comportament. Sunt sigură că lucrurile se vor îmbunătăți de acum înainte. Vă mulțumesc mult pentru tot ceea ce ați făcut pentru noi.

Cu toată sinceritatea, a dumneavoastră,
Dna R.

Toate acestea au avut loc în urmă cu zece ani. N-am nici o idee despre ce s-a întâmplat cu Roger. Acum ar trebui să aibă douăzeci și cinci de ani. Câteodată, mi-amintesc să mă rog pentru el.

Unul dintre motivele pentru care este dificil să scrii despre rău este subtilitatea lui. Am început cu cazul lui Bobby și al părinților lui, deoarece avea o claritate evidentă. A-i face cadou unui copil arma cu care s-a sinucis fratele său este un act atât de revoltător, încât oricine ar gândi: „Da, aici e vorba despre rău.“ Dar actul comis de părinții lui Roger nu mai pare atât de revoltător; avem de-a face doar cu neacordarea permisiunii de a pleca într-o excursie și cu diferite opțiuni privind școlile — genuri de decizii pe care părinții le iau în mod obișnuit. Faptul că judecata părinților lui Roger în aceste chestiuni diferă de a mea nu este un motiv suficient pentru a-i eticheta pe aceștia drept oameni răi. Oare nu mă fac eu însumi vinovat de răutate prin faptul că-i etichetez drept răi pe clienții care nu sunt în acord cu opinia mea și nu reușesc să-mi ia în seamă sfatul? Oare nu folosesc greșit conceptul de rău, aplicându-l fățiș oricui se opune judecății mele?

Problema unei posibile aplicări greșite a conceptului de rău este foarte reală și îi vom acorda un spațiu în capitolul final. Cu siguranță, e obligația mea să justific concluzia că Roger era o victimă a răului. Acest lucru este important pentru mine, deoarece, dintre cele două cazuri, cel al lui Bobby și cel al lui Roger, ultimul este mai tipic. Deși răul se poate manifesta clar, ca în cazul lui Bobby, rareori se întâmplă astfel. De cele mai multe ori, manifestările lui par comune, normale la suprafață și chiar aparent raționale. Așa cum am menționat, cei răi sunt maeștri ai deghizării. Ei nu sunt în stare să-și arate fățiș adevăratele culori. Șarpele este recunoscut pentru felul în care se furișează, și asta nu fără motiv.

Prin urmare, extrem de rar putem considera că o persoană este rea din observarea unui singur act; judecata noastră trebuie făcută pe baza unui ansamblu de acte, ținând în același

timp cont de manierele și stilul lor. Nu este vorba doar de faptul că părinții lui Roger au ales o școală împotriva dorințelor lui Roger sau contrar sfatului meu; într-un an, ei au făcut trei astfel de alegeri consecutive. Nu este vorba de faptul că n-au luat în seamă sentimentele lui Roger într-o anumită ocazie; ei au procedat astfel ori de câte ori li s-a ivit ocazia. Lipsa lor de preocupare pentru el ca persoană a fost de o consecvență absolută.

Dar oare putem numi aceasta rău? Nu am putea spune oare că Dl și Dna R. erau extrem de insensibili și să ne oprim aici? Dar, de fapt, nu erau oameni insensibili. Fiind foarte inteligenți, prindeau foarte fin nuanțele sociale. În acest caz nu vorbim de fermieri săraci și murdari din Appalachia, ci de un cuplu bine educat, grațios, cu maniere elegante, expert în evenimente sociale, întruniri și petreceri. N-ar fi putut fi ceea ce erau dacă le-ar fi lipsit sensibilitatea. Dl R. nu lua decizii legale negândite, iar Dna R. își amintea totdeauna să trimită flori cu ocazia potrivită. Dar de Roger nu-și aminteau sau nu-l luau în considerare. De fapt, insensibilitatea lor față de el era selectivă. Conștient sau inconștient, aceasta reprezenta o alegere.

De ce? De ce erau ei nevoiți să facă o astfel de alegere? Era oare vorba doar de faptul că nu voiau să fie deranjați de Roger și că toate reacțiile față de el se bazau mai degrabă pe ceea ce era mai ieftin sau mai ușor de făcut, decât pe nevoile reale ale băiatului? Sau oare voiau ca, în cine știe ce fel întunecat, să-l distrugă? Nu știu. Nu voi ști niciodată. Bănuiesc că există ceva de neînțeles în privința răului. Sau dacă nu de neînțeles, este ceva ce pur și simplu nu poate fi cercetat. Cei răi își ascund întotdeauna motivațiile sub minciuni.

Dacă cititorul revede relatarea mea privind interacțiunile mele cu Dl și Dna R., va descoperi undeva între zece și douăzeci de minciuni. Încă o dată, constatăm această consecvență izbitoare. Nu e vorba de o minciună sau două. Părinții lui Roger m-au mințit în mod repetat și cu dibăcie. Ei erau oameni ai minciunii. Minciunile lor nu erau grosolane. Nici unele care ar fi meritat aduse în fața unui tribunal. Totuși,

mințeau metodic. Chiar și faptul că au venit să mă vadă era, în fond, o minciună.

De ce mi-au solicitat serviciile, când, de fapt, nu erau preocupați în mod real de Roger și nu-i interesa deloc sfatul meu? Răspunsul este că acest lucru făcea parte din felul cum pretindeau ei că sunt. Voiau să *pară* că încercau să-l ajute pe Roger. Primind sfaturi de la școală de fiecare dată când era sesizat comportamentul lui Roger, ar fi părut indolenți dacă nu le-ar fi dat atenție. În cazul în care ar fi fost întrebați: „L-ați dus la psihiatru, nu-i așa?“, Dl și Dna R. ar fi putut răspunde: „O, da, de mai multe ori. Dar se pare că niciodată nu i-a fost de ajutor.“

O vreme, m-am întrebat de ce l-au adus pe Roger pentru a doua oară la mine, când prima noastră întâlnire nu fusese tocmai plăcută pentru ei și știau că vor fi nevoiți să-și înfrunte eșecul în ce privește respectarea recomandărilor mele. Mi s-a părut o opțiune bizară. Dar apoi mi-am amintit că fusesem foarte clar când le-am spus că nu dau decât consultații foarte scurte. Acest lucru însemna că nu erau presați să-mi urmeze recomandările. Găsiseră o cale de scăpare. Programul meu se potrivea cu prefăcătorii lor.

Firește, deoarece are ca scop ascunderea părții negative, rolul pe care alege să-l joace cel rău este, de obicei, opusul acelei laturi, adică iubirea prefăcută. Mesajul pe care Dl și Dna R. încercau să-l transmită era următorul: „Deoarece suntem părinți buni și iubitori, ne preocupăm foarte mult problema lui Roger.“ Așa cum am arătat în capitolul anterior, prefăcătorii celui rău are drept scop propria înșelare și, în aceeași măsură, înșelarea celorlalți. Sunt sigur că Dl și Dna R. credeau cu adevărat că fac tot ce le stă în putință pentru Roger. Iar atunci când ar fi spus — și sunt sigur că așa s-a întâmplat — „L-am dus la psihiatru de mai multe ori, dar nimeni nu-l poate ajuta“, în momentul respectiv ar fi uitat detaliile ce compun adevărul.

Orice psihoterapeut cu experiență știe că există din belșug părinți lipsiți de iubire și că marea majoritate a unor astfel de

părinți pretind într-un anume grad că sunt iubitori. Bineînțeles, nu toți merită să fie numiți răi! Sigur că nu este așa. Presupun că este o chestiune de grad — ținând seama de cele două tipuri de mituri ale lui Martin Buber — și că există „cădere“ și „căzuți“. Însă nu știu exact unde să trag linia între cele două categorii. Nu știu dacă Dl și Dna R. au trecut această linie.

Mai întâi, este vorba despre gradul în care erau ei dispuși să-l sacrifice pe Roger pentru a-și păstra imaginea de sine narcisistă. Păreau dispuși să facă orice pentru acest lucru. Nu-i supăra deloc să se gândească la fiul lor ca la un „infractor genetic“ — să-l dezmiereze numindu-l incurabil, fără speranță, malformed, ca apărare împotriva sugestiei mele că ei înșiși ar avea nevoie de terapie. Am simțit că nu există nici o limită în disponibilitatea lor de a-l folosi ca țap ispășitor. Apoi, este vorba de gradul minciunilor — de profunzimea și distorsionarea lor. Dna R. a scris: „Am vrut să vă înștiințez că v-am urmat sfatul și l-am trimis pe Roger la o școală cu internat.“ Ce afirmație extraordinară! Ea spune că am sfătuit-o să-l ia pe Roger de la St. Thomas, când, de fapt, o sfătuisem tocmai să nu facă acest lucru. În această frază afirmă că ei mi-au urmat sfatul, când, în realitate, nu era așa. Sfatul meu principal a fost ca ei înșiși să facă terapie. În sfârșit, afirmația implică faptul că ei au făcut ceea ce au făcut *pentru că* eu îi sfătuisem să facă astfel, când, de fapt, ei consideraseră sfatul meu ca lipsit de importanță. Nu o minciună, nu două minciuni, ci trei, împletite într-o singură frază scurtă. Este, cred, o formă de geniu care aproape ar putea fi admirată pentru perversitatea sa. Presupun, de asemenea, că Dna R. chiar credea în ceea ce spunea când a scris „am urmat sfatul dvs.“. Buber are dreptate atunci când scrie despre „jocul nefiresc de-a v-ați ascunselea“ în obscuritatea sufletului, în care sufletul omenesc singur evadează, se evită pe sine, se ascunde de sine*.

* *Good and Evil*, Charles Scribner's Sons, 1953, p. 111.

Cea mai obișnuită victimă a celui rău este, de regulă, copilul. E de așteptat să fie așa, nu numai din cauza faptului că cei mici sunt cei mai slabi și mai vulnerabili membri ai societății noastre, ci și pentru că părinții exercită o putere absolută asupra vieților copiilor lor. Doga stăpânului asupra sclavului nu este prea diferită de doxa părintelui asupra copilului. Imaturitatea copilului și dependența care rezultă de aici îi dă părintelui o mare putere, dar nu neagă faptul că această putere, la fel ca orice putere, e supusă abuzului răutății în diferite grade. Mai mult, relația dintre părinte și copil presupune o intimitate obligatorie. Un stăpân de sclavi poate oricând să-și vândă sclavul dacă i se pare că relația dintre ei este intolerabilă. Dar la fel cum copilul nu este independent de părinți, nici părinților nu le este prea ușor să scape de copiii lor și de presiunea pe care o exercită aceștia*.

Analizând cazurile lui Bobby și Roger, o altă trăsătură tipică, și intrigantă în același timp, este extraordinara unitate a părinților. Fiecare cuplu de părinți funcționa ca o entitate. Nu putem spune că tatăl lui Bobby era rău, iar mama lui, complet diferită, și nici că mama lui era rea, iar tatăl, doar luat de val. Din câte pot afirma, amândoi erau răi. La fel Dl și Dna R. Ambii păreau la fel de nesinceri; ambii păreau să participe la luarea de hotărâri distructive; ambii păreau la fel de disponibili să-l descrie pe Roger ca pe un caz incurabil, când, în fapt, amândoi purtau vina pentru această problemă**.

* Dacă cineva i-ar căuta pe oamenii răi, cea mai simplă cale de a-i afla ar fi să le ia urma pornind de la victimele lor. Cel mai bun loc pentru a căuta ar fi printre părinții copiilor sau ai adolescenților tulburați din punct de vedere emoțional. Nu vreau să spun că *toți* copiii tulburați emoțional sunt victime ale celor răi sau că *toți* părinții unor astfel de copii sunt persoane malefice. Configurația răului este prezentă doar la o minoritate de astfel de cazuri. Reprezintă însă o minoritate substanțială.

** Această unitate a părinților nu este surprinzătoare pentru psihiatri. Când examinăm cazuri de copii maltratați, descoperim, de obicei, că ambii părinți au fost implicați în această faptă. Chiar în cazurile de incest repetat

Victimele răului întâlnite în practica psihiatrică de zi cu zi nu sunt însă întotdeauna copii. Să ne întoarcem privirea către cazul lui Hartley și al lui Sarah, un cuplu fără copii, trecut bine de patruzeci de ani. Voi descrie o singură convorbire, pe care am purtat-o cu amândoi. Discuția respectivă va demonstra victimizarea unui adult de către un altul — cel rău, o victimizare diferită radical, în unele feluri, de cea a unui copil. Ne va furniza, de asemenea, un indiciu pentru o înțelegere mai bună a fenomenului „cuplului rău”, despre care am discutat. În același timp, cazul va scoate în evidență o dimensiune nouă și sinuoasă a problemei clasificării psihiatrice a răului omenesc.

Cazul Hartley și Sarah

Prima oară i-am văzut la o săptămână după ce Hartley fusese externat dintr-un spital de stat. Cu o lună înainte, într-o dimineață de sâmbătă, Hartley se tăiase de o parte și de alta a gâtului cu un brici. Cu bustul dezgolit, a ieșit din baie și a intrat în sufragerie, unde Sara ținea evidența banilor din cont: „Am încercat să mă sinucid”, a anunțat el.

Sarah s-a întors și a văzut sângele curgându-i pe piept. A chemat poliția, care, la rându-i, a chemat o ambulanță. Hartley a fost dus la camera de urgență. Tăieturile erau destul de superficiale; nu reușise să-și secționeze nici carotida, nici jugulara. După ce tăieturile au fost cusute, a fost transferat la un spital de stat. Era a treia încercare de sinucidere și a treia internare într-un spital în ultimii cinci ani.

Deoarece se mutaseră recent în zonă, Hartley a fost trimis să fie îngrijit de clinica noastră, după ce fusese externat.

tată-fică, descoperim, de obicei, o anume complicitate din partea mamei. Încă o dată, nu vreau să spun că toți părinții incestuoși sau care-și maltratează copiii sunt răi. Citez acest fenomen doar pentru a ilustra faptul că ambii părinți sunt aproape la fel de vinovați de apariția unei boli psihice la copiii lor. Cei care au citit cartea *Sybil*, scrisă de Flora Schreiber (Warner Books, 1974), își vor aminti de adevărul acestui principiu.

Diagnosticul său de externare era „Reacție depresivă involutivă”. Lua doze mari de antidepresive și tranchilizante.

Când am intrat în camera de așteptare pentru a-l întâmpina, Hartley stătea tăcut lângă soția sa, privind în gol — un om de înălțime medie, grizonat, care părea mai mic decât era în realitate, ca și cum ar fi fost îndesat într-un spațiu foarte mic. M-am simțit obosit uitându-mă la el. Doamne, m-am gândit, mi-aș dori ca spitalul de stat să facă ceva pentru ca oamenii aceștia să se simtă puțin mai bine înainte de a-i da afară de-a-colo. E atât de deprimant, ca Black Hole din Calcutta*. Dar am încercat să-l întâmpin binevoitor.

— Sunt doctorul Peck, i-am spus. Veniți la mine în birou.

— Poate să vină și soția mea? a murmurat Hartley pe un ton rugător.

M-am uitat la Sarah, o femeie slabă, cu trăsături aspre, mai scundă decât soțul ei, părând totuși considerabil mai voluminoasă.

— Dacă se poate, doctore..., a răspuns ea zâmbind dulce.

Zâmbetul ei nu m-a făcut să mă simt mai fericit. Într-un fel, nu se potrivea cu expresia amară, conferită de ridurile subțiri din jurul gurii ei. Purta ochelari cu ramă de oțel și-mi amintea de femeile misionare.

I-am condus pe amândoi în biroul meu. După ce ne-am așezat cu toții, l-am privit pe Hartley.

— De ce ați vrut ca soția dvs. să vină și ea? am întrebat.

— Mă simt mai bine când este aproape de mine, mi-a răspuns el, hotărât.

Nu exista nici un fel de căldură în spusele lui. Era doar o declarație de fapt.

* Black Hole (Gaura Neagră) reprezintă o cameră de detenție de șapte metri pătrați în Fortul William (Calcutta), în care, la 20 iunie 1956, au fost ținuți peste noapte o sută patruzeci și șase de britanici, prizonieri ai nababului din Bengal, Siraj-ud-Dowla. Dintre cei o sută patruzeci și șase de britanici înghesuți în celulă, au supraviețuit doar douăzeci și trei. Incidentul a devenit un mit în idealizarea imperialismului britanic în India. (*N. trad.*)

Probabil că arătam doritor să pun o întrebare.

— Hartley e așa de multă vreme, doctore, a anunțat Sarah, zâmbind veselă. Nu-i place să mă piardă din vedere nici o secundă.

— Pentru că sunteți gelos? l-am întrebat pe Hartley.

— Nu, a spus el posomorât.

— Atunci de ce?

— Sunt speriat.

— Speriat de ce? l-am întrebat.

— Nu știu. Sunt doar speriat.

— Cred că e din cauza gândurilor lui, doctore, a intervenit Sarah. Haide, Hartley, poți să-i povestești despre gândurile tale, l-a instruit ea.

Hartley nu spunea nimic.

— Despre ce gânduri vorbește soția? l-am întrebat.

— Gândurile mele despre „ucide“, a răspuns Hartley în felul lui monoton.

— „Ucide“? am repetat. Vreți să spuneți că aveți gânduri despreucidere.

— Nu, doar „ucide“.

— Mă tem că nu înțeleg, am afirmat neajutorat.

— Mă gândesc doar la cuvânt, a explicat Hartley fără vreo emoție. Îmi vine în minte cuvântul „ucide“. Ca și cum mi l-ar rosti cineva. Îmi vine totdeauna. Dar mai ales dimineața. Când mă scol, merg să mă bărbieresc și mă uit în oglindă, atunci apare. „Ucide“. Aproape în fiecare dimineață.

— Vreți să spuneți, ca o halucinație? am întrebat. Auziți o voce care vă îndeamnă să ucideți?

— Nu, a răspuns Hartley. Nu e o voce. Îmi apare doar cuvântul în minte.

— Când vă bărbieriți?

— Da. Totdeauna mă simt rău dimineața.

— Vă bărbieriți cu un brici? am întrebat cu o intuiție subită. Hartley a dat din cap.

— Sună ca și cum ai vrea să omori pe cineva cu briciul, am continuat.

Hartley părea înfricoșat. Era primul semn de emoție pe care l-am văzut pe fața lui.

— Nu, a spus el apăsător. Nu vreau să ucid pe nimeni. Nu este un sentiment. Doar un cuvânt.

— Totuși, se pare că ați vrut să vă sinucideți. De ce oare?

— Mă simt îngrozitor. Nu sunt bun pentru nimeni. Nu sunt decât o povară pentru Sarah.

Greutatea vocii lui mă apăsa. Fără îndoială, nu era o bucurie să-l ai prin preajmă.

— Este o povară pentru dvs.? am întrebat-o pe Sarah.

— O, nu mă plâng, a răspuns ea bucuroasă. Dar mi-ar plăcea să am mai mult timp pentru mine însămi și, bineînțeles, să avem ceva mai mulți bani.

— Deci, credeți că el este o povară, nu-i așa?

— Dumnezeu mă ajută, a răspuns Sarah.

— De ce nu aveți bani destui?

— Hartley nu mai muncește de opt ani, este prea deprimat, sărăcuțul. Dar ne descurcăm cu slujba mea de la compania de telefoane.

— Eram agent de vânzări, a intervenit plângăcios Hartley.

— A reușit să lucreze zece ani după ce ne-am căsătorit, a încuviințat Sarah. Dar n-a fost niciodată foarte întreprinzător — nu-i așa, dragă?

— Câștigam peste douăzeci de mii de dolari doar din comisioane în anul în care ne-am căsătorit, a obiectat Hartley.

— Da, dar asta se întâmpla în '56. Atunci a fost un an exploziv pentru ceasurile electronice de mână, a explicat răbdătoare Sarah. Oricine ar fi vândut ceasuri de mână în '56 ar fi câștigat banii ăștia.

Hartley era tăcut.

— De ce n-ați mai lucrat?

— Din cauza depresiei mele. Mă simțeam atât de rău dimineața! Pur și simplu, nu mă mai puteam duce la muncă.

— Ce vă făcea să fiți atât de deprimat?

Hartley arăta încurcat, ca și cum n-ar fi putut să-și amintească ceva.

— Trebuie să fi fost cuvintele mele, a precizat el în cele din urmă.

— Vreți să spuneți cuvintele din mintea dvs., precum „ucide“?

El a dat afirmativ din cap.

— Ați spus „cuvinte“, la plural. Mai sunt și alte cuvinte? Hartley a rămas tăcut.

— Haide, dragă, spune-i doctorului despre celelalte cuvinte.

— Uneori, sunt și alte cuvinte, a recunoscut el ezitant, precum „taie“ sau „ciocan“.

— Și altele?

— Uneori, „sânge“.

— Toate sunt cuvinte pline de mânie, am comentat. Nu cred că v-ar fi venit în cap dacă nu ați fi fost foarte furios.

— Nu sunt furios, a insistat Hartley posomorât.

— Dvs. ce credeți? am întrebat, întorcându-mă către Sarah. Credeți că este furios?

— Oh, bănuiesc că Hartley mă urăște, a răspuns cu zâmbetul ei vesel, ca și cum ar fi vorbit despre o glumă drăguță, făcută de copilul vecinilor.

Am privit-o cu uimire. Am început să bănuiesc că era adevărat ceea ce zicea, dar cu greu m-aș fi așteptat ca ea să fie atât de calmă și de conștientă de acest lucru.

— Nu vă e frică de faptul că v-ar putea face rău?

— O, nu, Hartley n-ar face rău nici unei muște, nu-i așa, dragă?

Hartley n-a răspuns.

— Serios, am spus către Sarah, el se gândește la „a ucide“, „sânge“ și „ciocan“. Cred că, dacă aș fi în locul dvs., aș fi desul de înspăimântat să trăiesc alături de cineva care mă urăște și se gândește la astfel de lucruri.

— Dar nu înțelegeți, doctore! mi-a explicat Sarah placid. Nu poate să-mi facă rău. E atât de neputincios!

I-am aruncat o privire rapidă lui Hartley. Nu avea absolut nici o expresie pe chip. Am stat timp de aproape un minut într-o tăcere incremenită, încercând să mă concentrez asupra felului în care trebuia să procedez. În cele din urmă, l-am întrebat:

— Ce simțiți auzind că soția dvs. vă numește neputincios?

— Are dreptate, sunt slab, a murmurat el.

— Dacă are dreptate, am continuat, ce vă face să simțiți *acest* lucru?

— Mi-ar plăcea să fiu mai puternic, mi-a răspuns el fără entuziasm.

— Hartley nu e în stare nici măcar să conducă o mașină. Nu poate ieși din casă fără mine. Nici să meargă la supermarket sau într-un loc aglomerat — nu-i așa, dragă?

Hartley a dat din cap, aprobând mut.

— Se pare că sunteți întotdeauna de acord cu soția dvs., am subliniat.

— Are dreptate. Nu pot să merg nicăieri fără ea.

— De ce nu puteți?

— Sunt speriat.

— De ce naiba sunteți speriat? am întrebat, încercând să-l impulsionez.

— Nu știu, a răspuns el umil. Nu pot să spun decât că devin înspăimântat ori de câte ori trebuie să fac ceva eu însumi. Sunt înspăimântat când Sarah nu este primprejur să mă ajute.

— Parcă ați fi un copil mic, am comentat.

Sarah a zâmbit complice.

— Hartley este un copil în unele feluri, a zis ea. Nu te-ai maturizat prea mult, nu-i așa, dragă?

— Poate că dvs. nu vreți ca el să se maturizeze, am rostit repede, întorcându-mă către ea.

Sarah mi-a aruncat o privire de ură subită.

— Să vreau eu? a strigat ea. Dar când au fost luate în considerare dorințele mele? Dorințele mele nu contează. N-au contat niciodată pentru nimeni. Nu este o problemă legată de ceea ce vreau sau nu vreau. Fac doar ceea ce trebuie să fac, ceea ce Dumnezeu vrea să fac. Oh, nimeni nu vorbește despre ce aș vrea eu. Cui îi pasă că Hartley este o povară? Cui îi pasă că eu fac toată munca, că întotdeauna eu conduc mașina, că fac toate cumpărăturile? Dar nu mă plâng. Nu. Ce drept am cu? Nu, Sarah nu are drepturi. Sarah nu se plânge. Hartley este deprimat. Eu nu trebuie să mă plâng. Hartley este un vierme, nu un bărbat. Dar nimănui nu-i pasă de Sarah. Eu trebuie doar să duc poverile pe care Dumnezeu mi le-a dat. Sarah face ceea ce trebuie să facă.

Am fost luat prin surprindere de acest atac virulent și nu eram sigur că mai vreau să intru în dispută cu ea. Dar am continuat mai mult din curiozitate, decât crezând că aș putea să dau un ajutor în această situație.

— Înțeleg că nu aveți copii, am spus. E vorba de o alegere pe care ați făcut-o dvs.?

— Hartley este incapabil să facă copii, a anunțat Sarah.

— Da? De unde știți asta?

Sarah mi-a aruncat o privire care sugera că sunt neștiutor în ale vieții.

— Deoarece am fost examinată de un ginecolog, a explicat ea. A spus că sunt în perfectă stare. Nu este nimic în neregulă în ceea ce mă privește.

— Și dvs. ați fost examinat? l-am întrebat pe Hartley.

A clătinat din cap că nu.

— De ce nu?

— De ce aș mai fi fost examinat? m-a contrazis Hartley, ca și cum aș fi fost incapabil să văd ceea ce era evident. Nu e nimic în neregulă cu Sarah, deci trebuie să fie vina mea.

— Domnule Hartley, sunteți cel mai pasiv om pe care l-am întâlnit, i-am spus. Acceptați, pur și simplu, că soția dvs. spune adevărul despre examinarea ei. La fel de pasiv, presupu-

neți că, deoarece rezultatul examinării a fost normal, dvs. trebuie să fiți anormal. Există o mulțime de cazuri în care atât soțul, cât și soția sunt normali, dar nu pot avea copii. S-ar putea să fiți perfect în regulă. De ce nu verificați?

— N-are nici un rost, doctore, a răspuns Sarah în locul lui. Suntem prea bătrâni ca să mai avem copii. Și nu avem bani pentru mai multe testări. Uitați că eu sunt singura care aduce bani în casă. În plus, a adăugat ea zâmbind, vi-l puteți imagina pe Hartley tată? El nu poate să-și aibă grijă nici măcar de viața lui.

— Dar nu credeți că ar fi de folos pentru Hartley să afle că nu este incapabil din punct de vedere fizic să fie tată?

— Sarah are dreptate, a intervenit Hartley, venind, de fapt, în apărarea afirmației soției sale cu privire la nepotrivirea lui cu rolul de tată. Nu ar avea nici un rost.

Începusem să mă simt foarte obosit. Mai aveam douăzeci de minute până să vină următorul pacient, dar eram foarte tentat să închei pe loc interviul. Nu exista vreo speranță de a schimba lucrurile. Nu se întrevedea vreo posibilitate de a-l ajuta pe Hartley. Era prea departe. Dar de ce? M-am întrebat cum și de ce, pentru numele lui Dumnezeu, se ajunsese la această mizerie?

— Povestiți-mi despre copilăria dvs., i-am cerut lui Hartley.

— Nu e nimic de spus, a murmurat el.

— Ei bine, cât de departe ați ajuns cu școala? am întrebat.

— Hartley a mers la Yale, a răspuns din nou Sarah în locul lui. Dar apoi a picat la examene, nu-i așa, dragă?

Hartley a dat din cap.

M-am simțit rău gândindu-mă că acest „vierme“, cum îl numise Sarah în mod aspru, fusese odată un student cu ochi strălucitori.

— Cum s-a întâmplat de ați ajuns la Yale?

— Familia mea era avută.

— Dar trebuie să fi fost, de asemenea, și un tânăr minunat, am comentat.

— Nu e de-ajuns să fii minunat dacă nu muncești, a intervenit încă o dată Sarah. Ești frumos pe cât te faci de frumos, asta am susținut întotdeauna.

M-am întors către ea:

— Sunteți conștientă că ori de câte ori încerc să mă concentrez pe orice calitate ar putea avea soțul dvs., imediat săriți și îl „castrați“?

Ea a țipat la mine:

— Să-l castrez? Îl castrez, asta fac eu? Toți doctorii sunt la fel. „Poate că tu îl castrezi“, îmi spun ei. Este doar vina mea, nu-i așa? Da, întotdeauna Sarah e de vină. El nu muncește, nu conduce mașina, nu face nimic, dar Sarah e mereu de vină. Ei bine, vreau să vă spun că el a fost castrat înainte să-l întâlnesc eu. Mama lui era o alcoolică nenorocită. Tatăl lui era la fel de slab ca și el. N-a putut nici măcar să-și termine facultatea. Apoi, m-au acuzat pe mine că m-am căsătorit cu el pentru bani. Hm, ce bani? Nenorocita de maică-sa a cheltuit toți banii, dându-i pe pileală. N-am văzut nici un ban. Nu m-a ajutat nimeni niciodată. Nimeni nu o ajută pe Sarah. Sarah le face pe toate. Dar ea îl castrează, o acuză ei. Credeți că a fost vreodată vreunul dintre doctori interesat de mine? Nu. Nici unul. Ei doar mă acuză.

— Eu aș fi interesat de dvs., Sarah, am rostit blând și am adăugat: dacă m-ați lăsa. De ce nu-mi spuneți ceva despre familia dvs. și despre felul cum ați crescut?

— O, deci acum eu sunt pacientul, nu-i așa? m-a întrebat ea cu amărăciune. Ei bine, îmi pare rău. Nu o să fiu un cobai. Nu am nevoie de ajutorul dvs. Nu e nimic în neregulă cu mine. Primesc tot ajutorul de care am nevoie de la pastorul meu. El mă înțelege. Știe prin ce trec. Dumnezeu îmi dă toată puterea de care am nevoie. L-am adus pe Hartley aici pentru a fi ajutat. El este cel care are nevoie de ajutor. Ajutați-l pe el — dacă puteți.

— Vorbesc foarte serios, Sarah, am continuat. Aveți multă dreptate spunând că Hartley are nevoie de ajutor și îi vom da

tot sprijinul pe care i-l putem da. Dar cred că și dvs. aveți nevoie de ajutor. Situația în care vă găsiți este teribil de dificilă și văd cât de supărată sunteți din această cauză. Consider că v-ați simți mult mai bine dacă ați vorbi cu cineva sau dacă m-ați lăsa să vă fac un tranchilizant ușor.

Dar Sarah își recăpătase stăpânirea de sine. Se trase înapoi pe scaun și îmi zâmbi, ca și cum aș fi fost un tânăr de treabă, dar prost orientat.

— Muțumesc, doctore, sunteți foarte bun, a spus ea, dar cred că nu sunt supărată. Există foarte puține lucruri care mă supără în această lume.

— Sunt de altă părere, am contrazis-o. Cred că sunteți supărată, chiar foarte supărată.

— Poate că aveți dreptate, doctore, a răspuns Sarah, fără să se mai agite. Boala lui Hartley a fost o povară teribilă pentru mine. Mi-ar fi mult mai ușor dacă el n-ar mai exista.

M-am cutremurat în sinea mea. Hartley nu părea afectat; era deja atât de deprimat, de prăbușit, încât nu mai putea fi afectat de ceva.

— Atunci, de ce nu-l părăsiți? am întrebat. Cred că v-ați simți mai bine fără această povară. Și pe termen lung, poate că ar fi mai bine și pentru Hartley dacă ar fi forțat să stea pe propriile-i picioare.

— Oh, mi-e teamă că Hartley are mult prea multă nevoie de mine, doctore, a zâmbit Sarah cu un aer matern.

S-a întors către soțul ei:

— N-ai fi în stare să te descurci dacă te-aș părăsi, nu-i așa, dragă?

Hartley arăta îngrozit.

— Ar fi, fără îndoială, foarte dificil pentru el, am recunoscut. Dar s-ar putea face în așa fel, încât Hartley să meargă să stea într-un spital o perioadă lungă de timp. Dvs. ați ști că el este bine tratat, iar el ar fi sprijinit acolo, atât cât e necesar pentru a se produce o schimbare.

— Crezi că ți-ar plăcea asta, dragă? l-a întrebat Sarah. Ți-ar plăcea să mergi la spital și să mă părăsești?

— Te rog, s-a văitat Hartley, te rog, nu!

— Dragă, spune-i doctorului că nu vrei să te părăsesc, i-a ordonat Sarah.

— Te iubesc, s-a smiorcăit Hartley.

— Vedeți, doctore, a explicat Sarah victorioasă, nu pot să-l părăsesc când el mă iubește.

— Dar dvs. îl iubiți? am întrebat.

— Iubire? a întrebat Sarah aproape amuzată. Ce-i aia iubire? Cred că cel mai bine ar fi să numim sentimentul datorie, doctore. Sunt datoare să am grijă de el.

— Nu sunt sigur cât de mult este datorie și cât de mult este nevoie, am spus înfruntând-o. Din perspectiva mea, se pare că aveți o nevoie profundă de această sarcină pe care o reprezintă Hartley. Poate e din cauză că n-ați avut un copil al dvs. Probabil că încercați să faceți din Hartley bebelușul pe care nu l-ați putut avea. Nu știu. Dar dintr-un motiv sau altul, aveți o nevoie copleșitoare de a-l domina pe Hartley, tot așa cum el are o nevoie copleșitoare de a depinde de dvs. Nevoile dvs. sunt împlinite de această stranie căsătorie, la fel cum sunt și ale lui.

Sarah a râs bizar, ciudat, scoțând un hohot straniu, îngrozitor.

— Mere și portocale, doctore, a zis ea. Da, mere și portocale. Nu le poți compara. Nu puteți să-l comparați pe Hartley cu mine. Suntem ca merele și portocalele. Dar nu știți cine este ce, nu-i așa? Eu sunt un măr sau o portocală? Am o coajă încrețită sau o coajă netedă? Sau am o coajă groasă?

A hohotit din nou în felul ei ciudat.

— Da, bănuiesc că am o coajă groasă. Trebuie să avem coaja groasă împotriva celor ce ne persecută. Voi sunteți persecutorii pseudoștiințifici. Dar e în regulă. Știu cum să mă descurc cu cei ce decojesc portocalele și taie merele. Dumnezeu mă iubește. Puterea noastră este în ceruri. Puteți gândi ceea ce gândiți, puteți spune ceea ce spuneți. Dar să știți că sunt niște gunoaie, m-a jignit ea. La ghenă, acolo sfârșesc ele,

nu-i așa? Cojile de portocalele și feliile de mere. În gunoi. Și acolo vor sfârși toți persecutorii pseudoștiințifici. În gunoi, cu toate celelalte fructe, a sfârșit ea triumfător.

Am început să mă tem că făcusem o greșală înfruntând-o pe Sarah, ascultând-o cum își pierde controlul. Hartley, în nenorocirea sa, cu încercările lui de sinucidere și cu existența lui patetică, era într-o stare îndeajuns de rea; la ce le-ar fi slujit amândurora să sfârșească în spital? Probabil că ea se simțise pusă la colț. Mai bine îi dădeam spațiu ca să poată să-și revină.

— Aproape că mi s-a terminat timpul și trebuie să hotărâm un plan de tratament. Înțeleg că dvs. nu simțiți că ați avea nevoie de vreun tratament acum, Sarah, și fără îndoială păreți să funcționați bine. Dar Hartley în mod clar pare să aibă nevoie de asistență, nu credeți?

— Da, săracul Hartley, nu face prea bine, a fost de acord Sarah, acționând ca și cum în ultimele minute nu se întâmplase nimic. Trebuie să facem ceva ca să-l ajutăm.

Am oftat ușurat. Amestecul meu în căsnicia lor, deși nu reușise să amelioreze nimic, cel puțin nu făcuse nici un rău în plus.

— Credeți că ar trebui să rămâneți la medicamentele dvs.? l-am întrebat pe Hartley.

El a dat din cap, fără să spună vreun cuvânt.

— Gândurile tale se înrăutățesc atunci când nu-ți iei pastilele, nu-i așa, dragă? a spus Sarah.

— Cred că așa trebuie procedat, am comentat. Dar psihoterapia? V-ați gândit dacă v-ar plăcea să petreceți ceva timp vorbind cu cineva despre dvs. înșivă în profunzime?

Hartley a scuturat din cap.

— Mă face să mă simt rău, a murmurat el.

— Penultima dată a încercat să se sinucidă atunci când au încercat să-i facă psihoterapie, a confirmat Sarah.

Am scris rețeta cu aceleași medicamente pe care Hartley le lua și în spital, cu același dozaj și am precizat că aș vrea

să-l văd din nou peste trei săptămâni pentru a-mi da seama dacă medicația trebuie ajustată.

— Dar, bineînțeles, întâlnirea nu va fi tot atât de lungă ca aceasta, am explicat. De fapt, va fi foarte scurtă.

— Bineînțeles, doctore, a încuviințat Sarah când ne-am ridicat cu toții în picioare. Deja ați făcut foarte mult pentru Hartley. Nu vă putem mulțumi îndeajuns.

Două minute mai târziu, după ce scrisesem o scurtă notă în agendă, am ieșit pentru o ceașcă de cafea. Hartley și Sarah tocmai îi plătiseră secretarei pentru vizită și ieșeau pe ușă, când am auzit-o pe Sarah spunând:

— Acest doctor e mult mai bun decât cel de la clinica cealaltă. Nu crezi? Măcar este american. N-am putut înțelege nimic din ce a spus celălalt, nu-i așa, dragă?

Probabil cel mai interesant aspect al acestui caz nu este răul din Sarah, ci relația lui Hartley cu acest rău. Hartley era rob de Sarah. Tema robiei este frecventă în basme și mituri, în care prinți, prințese și alte ființe devin captive ale puterii răului unor vrăjitori malefici sau demoni. La fel ca și alte mituri despre rău, și acestea au nevoie să fie studiate. Dar spre deosebire de ceea ce se întâmplă în astfel de mituri, nu am fost capabil să-l salvez pe Hartley din sclavia sa. Pentru că era o robie voită. El își vânduse voluntar sufletul soției lui, Sarah. De ce?

La un moment dat, în timpul ședinței, i-am spus lui Hartley că era „cel mai pasiv om pe care l-am întâlnit vreodată“. O persoană pasivă înseamnă o persoană inactivă — cel ce ia în loc să dea, cel ce urmează pe altcineva în loc să fie conducătorul, cel ce primește în loc să facă. Aș putea folosi un număr de alte cuvinte: „dependent“, „infantil“, „leneș“*. Hartley era

* Erich Fromm a pus în circulație termenul de „simbioză incestuoasă“, referindu-se la una dintre cele trei componente ale „sindromului decăderii“ sau ale caracterului rău. Deși lui Hartley îi lipseau celelalte componente, el era însăși încarnarea definiției simbiozei incestuoase. Termenul sugerează

monumental de leneș. Relația lui cu Sarah semăna cu aceea a unui copil agățat de mama lui. El nici nu a vrut măcar să intre singur în biroul meu și cu atât mai puțin să-și asume riscul sau să folosească energia pentru a gândi independent, pentru sine.

De ce era Hartley atât de leneș? Nu știm cu siguranță. Comentariile pe care le făcuse Sarah, conform cărora mama lui era alcoolică, iar tatăl lui la fel de slab ca și el, sugerează că provenea dintr-o familie în care părinții îi serviseră ca modele de lene, iar el probabil că nu reușise să primească împlinirea de care avea nevoie în copilăria timpurie. Putem presupune că, atunci când o întâlnește pe Sarah, era deja o persoană profund leneșă, un copil în haine de adult, care în mod inconștient căuta o mamă puternică, pe care nu o avusese, ca să aibă grijă de el. Sarah se potrivise perfect rolului, la fel cum el, probabil, se potrivise cerințelor ei de a avea un potențial sclav. Odată ce relația dintre ei s-a stabilit, a devenit un cerc vicios, intensificând, firește, boala fiecăruia. Dominația ei a încurajat mai departe supușenia lui, iar slăbiciunea lui a hrănit dorința ei de a avea putere asupra cuiva.

Prin urmare, Hartley nu era, pur și simplu, o victimă fără voie a răului din Sarah. Acest lucru este important, deoarece cazul exemplifică un adevăr general: nu devenim parteneri ai răului în mod accidental. Ca adulți, nu suntem forțați de soartă să cădem în capcana unei puteri rele; intrăm singuri în această capcană. Vom vedea cum acționează acest principiu în toate capitolele ce vor urma, atunci când vom discuta despre fenomenul de grup rău, analizând felul în care un mare

faptul că el intrase într-o relație de supunere față de rău, deoarece el însuși era parțial rău. Este adevărat că nu se simțea confortabil în robia sa. Vag conștient de faptul că era prins într-o capcană mortală, oscila între două căi cât mai ușoare de scăpare: a o omori pe Sarah sau a se omori pe sine. Era prea leneș pentru a lua măcar în considerare calea legitimă de scăpare ce i se deschidea, dar care reprezenta în mod clar calea mai dificilă, cea a independenței psihologice.

număr de oameni pot cu atâta ușurință să participe la un comportament dintre cele mai atroce.

Pentru moment însă, suntem preocupați de cel mai mic grup — cuplul — și de felul cum participă doi oameni la rău. Cazul lui Hartley și Sarah a fost adus în discuție, în parte, datorită observației că pare imposibil de precizat care dintre cei doi parteneri ai cuplului rău era *cel* rău. Amândoi părinții lui Bobby păreau răi. Atât Dl R, cât și Dna R erau implicați în mod egal în distrugerea spiritului lui Roger. Tocmai datorită naturii răului lor, nu am reușit să mă apropiu îndeajuns de ei pentru a-i cunoaște mai bine. Bănuiala mea pur speculativă este că ei nu erau răi în egală măsură, așa cum păreau. Mă îndoiesc că doi oameni foarte răi pot trăi împreună în aceeași locuință, având o căsnicie trainică. Ar fi prea distructivi pentru cooperarea de care e nevoie. Presupun, prin urmare, că unul sau altul dintre părinții lui Bobby avea un rol dominant în răul lor tacit și cred că același lucru este adevărat și în cazul Dlui și Dnei R. În orice cuplu rău, dacă i-am examina suficient de îndeaproape pe cei doi, îmi imaginez că am găsi un partener care este măcar într-o anumită măsură rob al celuilalt, în același fel în care Hartley era rob al Sarah, deși puțin probabil în aceeași măsură.

Dacă cititorul crede că relația dintre Hartley și Sarah era una bizară, sunt de acord. Am ales acest caz, deoarece ei formau cel mai „bolnav“ cuplu de acest fel pe care l-am întâlnit în anii în care am practicat psihiatria. Deși bizar, genul de relație pe care-l ilustrează este destul de comun. Fenomenul robiei în căsnicie nu e unul rar. Cititorii care sunt psihiatri trebuie să fi văzut în practica lor zeci de astfel de cazuri. Și presupun că orice cititor, reflectând, va putea să recunoască acest gen de căsnicie măcar la câteva dintre cunoștințele lor.

Răul a fost definit drept folosirea puterii pentru a distruge dezvoltarea spirituală a celorlalți în scopul apărării și păstrării integrității propriului sine bolnav. Pe scurt, este vorba de găsirea unui țap ispășitor. Găsim un țap ispășitor nu în cel puternic, ci în cel slab. Pentru ca răul să-și folosească în acest

mod malefic puterea, trebuie mai întâi să aibă capacitatea de a o întrebuința. Cei răi trebuie să-și domine într-un fel victimele. Cea mai comună relație de dominație este aceea dintre părinte și copil. Copiii sunt slabi, lipsiți de apărare, prinși în capcana relațiilor cu părinții lor. Sunt născuți în robia față de părinții lor. Nu este de mirare, deci, că majoritatea victimelor răului, precum Bobby și Roger, sunt copii. Ei, pur și simplu, nu sunt liberi sau nu au îndeajuns de multă putere ca să scape.

Pentru ca adulții să fie victime ale răului, trebuie să nu aibă puterea de a scăpa. Ei ar putea fi neputincioși când un pistol este îndreptat spre capul lor sau dacă s-ar afla în situația evreilor mănați în camerele de gazare ori a locuitorilor din Mylai, aliniați pentru a fi împușcați. Sau ar putea fi neputincioși în virtutea lipsei lor de curaj. Spre deosebire de evrei, de locuitorii din Mylai și de copii, Hartley era, din punct de vedere fizic, liber să scape. Teoretic, putea să plece de lângă Sarah. Dar era legat de ea cu lanțurile lenei și ale dependenței și, deși adult, era neputincios ca un copil. Ori de câte ori adulții care nu se află în bătaia puștii devin victime ale răului, acest lucru se întâmplă deoarece, într-un fel sau altul, au încheiat un târg precum Hartley.

Boala mintală și numele răului

Problema găsirii unui nume pentru acest fenomen este una dintre temele acestei lucrări. Ea a fost discutată în mai multe contexte: știința nu a reușit să numească răul ca subiect al cercetării sale; numele răului nu a apărut în lexiconul psihiatric; ezităm să etichetăm indivizi cu numele de „rău“; însă, în prezența unor astfel de omeni, am putea trăi o groază *nenumită* sau repulsie; totuși, a numi răul nu este o acțiune lipsită de pericol.

A numi corect un lucru ne dă o anumită putere asupra lui. Prin numele lui, îl identificăm. Suntem lipsiți de putere asupra unei boli până când nu-i putem da un nume potrivit, cum ar fi „pneumonie pneumococică“ sau „embolie pulmonară“. Fără astfel de identificări nu știm cum să o tratăm. Este o mare di-

ferență atât din punct de vedere terapeutic, cât și al prognozei dacă etichetăm tulburarea mintală a unei persoane ca fiind „schizofrenie“ sau „psihonevroză“. Chiar dacă nu avem la îndemână un tratament eficient, este bine să avem o denumire. Pityriasis rozeu este o boală de piele urâtă și câteodată foarte deranjantă, pentru care nu există o terapie potrivită. Dar pacientul este fericit să plătească o consultație la un dermatolog pentru a i se spune: „Nu este decât un Pityriasis rozeu. Nu e lepră. Nu avem un tratament pentru această boală, dar nu te îngrijora, nu-ți va face nici un rău și va dispărea de la sine în două sau trei luni.“

Nici nu putem începe să ne ocupăm de o boală până când nu o identificăm după numele ei propriu. Tratamentul unei maladii începe cu diagnosticul. Dar este răul o boală? Mulți nu l-ar considera astfel. Există mai multe motive pentru care cineva ar ezita să categorisească răul ca boală. Unele dintre motive sunt emoționale. De exemplu, suntem obișnuiți să simțim milă sau compasiune pentru cel bolnav, dar emoțiile pe care un om rău le trezește în noi sunt mânia și dezgustul, dacă nu chiar ura. Am putea oare să simțim milă și compasiune pentru părinții care-i dau fiului lor mai mic arma cu care fratele acestuia s-a sinucis de Crăciun? Am putea oare să privim cu bunăvoință orice criminal, cu excepția acelor câțiva care sunt atât de bolnavi, încât se vede clar că sunt „cu mințile aiurea“? Oamenii etichetați în acest context ca răi nu sunt nebuni în sensul pe care-l dăm, de obicei, acestui cuvânt. Nu sunt bâlbâiți sau demenți. Sunt coerenți și stăpâni pe sine, au slujbe cu responsabilități, câștigă bani, funcționează aparent bine în sistemul social și cu greu ar putea fi identificați ca măcar puțin dereglați, la o analiză superficială. Iar faptul că nu putem simți nici un pic de compasiune pentru cei care sunt răi spune ceva doar despre reacția noastră emoțională, nerăspunzând la întrebarea dacă răul este sau nu o boală. Chiar atunci când suntem înspăimântați sau dezgustați de leproși, recunoaștem că lepra este o boală.

Dincolo de reacțiile noastre emoționale, există trei motive raționale care ne fac să ezităm să privim răul ca pe o boală. Deși fiecare dintre aceste trei motive este convingător în felul său, voi adopta totuși poziția potrivit căreia răul trebuie privit ca o boală mintală. Voi face acest lucru în contextul examinării erorii inerente fiecăruia dintre aceste trei argumente.

Primul argument susține că oamenii n-ar trebui considerați bolnavi dacă nu suferă de o durere sau de un handicap — că nu există boală fără suferință. Acesta este un argument vechi, dar la fel de aprig contestat astăzi ca întotdeauna. Cuvântul din limba engleza care desemnează o boală este „disease“ și înseamnă concret „suferință“. O persoană este bolnavă atunci când trăiește „dis-ease“*, adică nu îi este ușor și are parte de un disconfort. Bineînțeles, cel mai probabil este să spunem despre noi că suntem bolnavi atunci când suferim într-un fel pe care nu-l dorim și nu este necesar. Cu siguranță, oamenii „răi“ pe care i-am descris nu vor spune despre ei că sunt bolnavi și nici nu vor părea că suferă. Fără îndoială că ei nu se vor identifica pe sine ca pacienți. Așa cum am menționat, oamenilor răi le este caracteristic, în narcisismul lor, să creadă că nu e nimic rău în legătură cu ei, că sunt specimene omenești perfecte din punct de vedere psihologic. Dacă suferința și autodefînirea sunt considerate criterii pentru boală, atunci un individ rău ar fi ultimul dintre oameni considerat bolnav mintal.

Dar există mari probleme cu acest argument. Există o mulțime de boli fizice care sunt complet lipsite de simptome în primele lor stadii. Un individ cu o funcție de conducere descoperă la un examen medical de rutină că are presiunea sângelui foarte crescută, iar el susține că este într-o formă perfectă. Oare nu ar trebui să-i prescriem medicamente care să-i reducă presiunea sângelui (medicamente care s-ar putea să-l facă

* În lb. engleză, „ease“ înseamnă „ușor“, iar „dis“ este o particulă de negare. (N. trad.)

să se simtă mai puțin în formă)? Sau trebuie să așteptăm până când suferă un accident vascular fatal sau care să-l lase invalid pentru a considera hipertensiunea lui o boală? Testul Papanicolau a devenit o procedură de rutină în asistența medicală regulată acordată femeilor, deoarece detectează cancerul de col uterin în momentul în care boala poate fi încă tratată și cu ani înainte de a-i cauza femeii vreun disconfort sau vreun handicap. Oare ar trebui să amânăm tratamentul chirurgical dureros până când ea va începe să se simtă rău — iar atunci ureterele îi vor fi blocate de tumoare și va muri din cauza rinichilor? Dacă definim boala doar în termenii suferinței pe care o produce, atunci ar trebui să declarăm că cele mai multe cazuri de hipertensiune și de cancer nu sunt, de fapt, boli. Pare absurd.

Bineînțeles, atunci când medicul ne spune că avem o problemă serioasă, de cele mai multe ori ținem seama de cuvintele lui fie că avem dureri sau nu. Acceptăm afirmația lui că suntem bolnavi și, ca urmare, începem să spunem despre noi înșine că suntem bolnavi, chiar dacă de fapt nu ne simțim bolnavi.

Dar nu întotdeauna. Să ne gândim la cazul unui fermier care suferă un infarct serios, își pierde cunoștința și este dus la spital. A doua zi, când se trezește la salonul de terapie intensivă, se căznește să se dea jos din pat și să-și smulgă monitorul cardiac de la piept. Asistentele îi spun să rămână culcat și să se relaxeze, deoarece a suferit un atac de cord, este serios bolnav și trebuie să se liniștească dacă nu vrea să aibă un alt atac. „Este ridicol!“ — țipă fermierul, luptându-se și mai tare. „Nu este nimic în neregulă cu mine. Inima mea este trainică precum dolarul. Nu știu cum de m-ați înșelat să mă aduceți aici, dar eu trebuie să merg acasă să mulg vacile!“ După ce este chemat medicul și încercările de a-l liniști eșuează, ar trebui oare să-l lăsăm pe om să se îmbrace și să se ducă acasă să muncească la ferma lui? Sau trebuie să-l împiedicăm, sedându-l rapid în măsura în care e necesar, și în aceste condiții să continuăm să-i dăm informații adevărate despre starea lui și să-i acordăm timp să se împace cu ele?

Sau să luăm în discuție un alcoolic în timpul tratamentului de dezalcoolizare, care nu a dormit de trei zile, tremură ca o frunză, are o temperatură de 40°C, are pulsul 145 și pe deasupra este sever deshidratat. El e convins că spitalul este un lagăr de exterminare japonez și că trebuie să evadeze imediat, cu orice preț, pentru a-și salva viața. Ar trebui oare să-l lăsăm să fugă din spital și să alerge nebunește pe străzi, ascunzându-se în spatele mașinilor, până când ar cădea mort de oboseală din cauza convulsiilor sau a deshidratării? Sau trebuie să-l reținem împotriva voinței lui și să-i administrăm doze masive de tranchilizante, până când reușește să fie cuprins de somnul de care are disperată nevoie și începe să-și revină?

Evident, în fiecare dintre cele două cazuri vom urma cea de-a doua opțiune, deoarece știm că acești oameni sunt foarte bolnavi, în ciuda faptului că ei nu s-ar caracteriza astfel și nici nu ar accepta definiția noastră. Noi ne dăm seama că neputința lor de a realiza că sunt bolnavi, chiar dacă sunt puși în fața unor dovezi copleșitoare, face parte, de fapt, din boala înșăși. Oare nu se întâmplă la fel cu cei care sunt răi? Nu vreau să sugerez că oamenii răi trebuie să fie închiși în spitale psihiatrice sau lipsiți de drepturile lor civile în cursul normal al vieților lor. Dar afirm, așa cum am mai spus-o, că neputința celor răi de a-și da seama că este ceva în neregulă cu ei constituie o componentă esențială a condiției lor. Și mai afirm, de asemenea, că maladia, fie că e vorba de răutate, delir, psihoză, diabet sau hipertensiune, reprezintă o realitate obiectivă și nu trebuie definită printr-o recunoaștere subiectivă sau printr-o lipsă de recunoaștere.

Folosirea conceptului de suferință emoțională pentru a defini boala este, de asemenea, greșită, sub mai multe alte aspecte. Așa cum observam în cartea mea, *Drumul către tine însuși*, deseori aceia dintre noi care sunt cei mai sănătoși și mai avansați din punct de vedere spiritual sunt chemați să sufere în feluri mult mai dureroase decât experiențele trăite de un om obișnuit. Marii conducători, atunci când sunt buni și înțelepți,

probabil că îndură suplicii de un grad necunoscut omului obișnuit. Reciproc, lipsa disponibilității de a suferi o durere emoțională este cea care stă, de obicei, la rădăcina bolii emoționale. Cei care au experimentat profund depresia, îndoiala, confuzia sau disperarea pot fi infinit mai sănătoși decât cei care afișează, în general, siguranță de sine, se complac și sunt mulțumiți de propria persoană. Negarea suferinței definește boala mai bine decât acceptarea suferinței.

Oamenii răi neagă suferința provenită din vinovăția lor — dureroasa recunoaștere a propriului păcat, inadecvarea și imperfecțiunea lor —, aruncând durerea asupra celorlalți, prin mecanisme de proiecție și găsirea de țapi ispășitori. Poate că ei înșiși nu suferă, dar cei din jurul lor, da. Ei cauzează suferință. Cei răi creează pentru cei pe care-i domină o societate bolnavă în miniatură.

În realitate, noi nu existăm doar ca indivizi, ci și ca ființe sociale, suntem componente ale unui organism mai mare, numit societate. Chiar dacă în definirea bolii am pune accentul pe suferință, nu este nici necesar, nici înțelept să concepem boala în termeni legați doar de individ. Poate că părinții descriși până acum nu suferă ei înșiși, dar familiile lor suferă. Iar simptomele unei familii tulburate — depresia, sinuciderea, notele mici la școală ale copiilor — decurg din modul de conducere pe care îl exercită ei. În termeni de „teoria sistemelor”, suferința copiilor este simptomatică nu pentru propria lor boală, ci pentru cea a părinților. Să-i considerăm oare sănătoși pe indivizi doar pentru că ei înșiși nu suferă — indiferent cât de multă amărăciune și durere provoacă altor ființe omenesti?

În sfârșit, cine poate spune în ce fel suferă cei răi? Fără îndoială, este adevărat faptul că cei răi nu *par* să sufere profund. Pentru că ei nu pot admite slăbiciunea sau imperfecțiunea din sine, *par* să nu sufere. Ei trebuie să *pară* în propriii lor ochi că sunt mereu la înălțime, mereu la cârmă. Narcisismul le cere acest lucru. Totuși, noi știm că în realitate nu sunt la înălțime. Oricât de competenți s-ar descrie pe sine unii părinți, în

realitate știm că sunt incompetenți în acest rol. Aparența de competență e doar atât: o aparență. O pretenție. În loc să fie ei înșiși la cârma propriei persoane, narcisismul lor este cel care comandă, cerându-le mereu, forțându-i să-și mențină pretenția de a fi sănătoși și integri.

Gândiți-vă la energia psihică necesară pentru a susține permanent pretenția atât de caracteristică celor răi! Ei canalizează, probabil, tot atâta energie în raționamentele lor nesincere și în compensațiile distructive pe cât consumă un om sănătos pentru un comportament plin de iubire. De ce? Ce anume îi posedă, ce-i impulsionează? E vorba mai ales de frică. Sunt îngroziți de faptul că amăgirea lor se va destrăma și că vor fi expuși lumii întregi și lor înșile. Sunt continuu înspăimântați de faptul că vor ajunge față în față cu propriul lor rău. Dintre toate emoțiile, frica este cea mai dureroasă. Chiar dacă în viața de zi cu zi încearcă să *pară* calmi și stăpâni pe sine, cei răi își duc viețile în frică. Este o teroare — și o suferință — cronică, țesută atât de adânc în alcătuirea ființei lor, încât probabil că nici măcar nu o mai simt. Iar dacă ar simți-o, narcisismul lor omniprezent le-ar interzice să o recunoască vreodată. Chiar dacă nu putem să avem milă pentru cei răi, putem, cu siguranță, să simțim milă pentru bătrânețea lor inevitabil mizerabilă sau pentru starea sufletelor lor după moarte, pentru viețile pe care le trăiesc într-o aproape nesfârșită anxietate.

Indiferent dacă oamenii răi suferă sau nu, experiența suferinței este atât de subiectivă, iar semnificația ei, atât de complexă, încât cred că cel mai bine e să nu definim boala și afecțiunile în termeni de suferință. În schimb, cred că boala și maladia trebuie definite drept *orice defect din structura trupurilor sau a personalităților noastre care ne împiedică să ne atingem potențialul ca ființe omenesti*.

Bineînțeles, s-ar putea să existe unele diferențe de opinie în privința a ceea ce constituie exact potențialul uman. Totuși, există un număr suficient de bărbați și femei în toate culturile și în toate timpurile care, la vremea maturității lor depline,

au dobândit un fel de grație a existenței, despre care spunem în general: „Au devenit oameni adevărați.“ Prin aceasta vrem să spunem că viețile lor aproape au atins divinul. Putem să-i studiem pe acești oameni, observându-le trăsăturile*. Pe scurt, ei sunt înțelepți și conștienți; se bucură de gustul vieții, deși înfruntă și acceptă moartea. Nu numai că lucrează eficient, dar sunt și creativi, și fără urmă de îndoială iubesc celelalte ființe omenești, pe care le conduc atât cu intenții, cât și cu rezultate benefice.

Cei mai mulți oameni însă au trupul și spiritul atât de schilodite, încât, cu toate eforturile lor, nu pot atinge o condiție atât de elevată fără o masivă asistență terapeutică. Printre aceste legiuni de schilodiți — marea masă a umanității suferinde — cei răi rămân, poate, cei mai demni de milă dintre toți.

Am afirmat că există încă două motive pentru care am ezitat să etichetăm răul drept boală. Aceste motive pot fi contrazise în și mai puține cuvinte. Primul constă în ideea că omul bolnav trebuie să fie o victimă. Tindem să gândim boala ca pe ceva ce ni se întâmplă, o circumstanță asupra căreia nu deținem controlul, un accident nefericit ce apare printr-o soartă de neînțeles, un blestem în cadrul creației, la care noi nu luăm parte.

Bineînțeles, multe boli așa par. Dar multe altele — probabil majoritatea — nu se conformează deloc unui asemenea model. Oare copilul care aleargă pe stradă, când i s-a spus să nu facă asta și este lovit de o mașină este o victimă? Dar șoferul care face un „accident“, în timp ce conducea cu o viteză mult peste limita admisă pentru a ajunge la o întâlnire la care întârziase? Sau haideti să examinăm enorma varietate a bolilor psihosomatice și a afecțiunilor cauzate de stres. Oamenii care suferă de dureri de cap pentru că nu le place slujba pe care o au sunt victime? Ale cui? O femeie care are o criză de

* Vezi descrierea făcută de Abraham Maslow persoanelor „realizate“ în cartea sa, *Motivation and Personality*, Harper Bros., 1954.

astm de fiecare dată când este ignorată, izolată sau lipsită de îngrijirea altora este oare o victimă? Într-un fel sau altul, într-o oarecare măsură, toți acești oameni și mulți alții se auto-victimizează. Motivele, eșecurile și alegerile lor sunt profund și intim legate de apariția afecțiunilor și a maladiilor proprii. Deși într-un anumit grad ei sunt responsabili de condiția în care se află, îi considerăm totuși bolnavi.

Recent, această chestiune a fost dezbătută în legătură cu alcoolismul — mulți insistând cu putere că este vorba despre o boală, iar alții susținând că nu este o boală, deoarece pare să fie autoprovocată. Nu doar medicii, ci și tribunalele și legislatorii au fost implicați în această dezbateră și au ajuns la concluzia că alcoolismul reprezintă, într-adevăr, o boală, în ciuda faptului că alcoolicul poate părea că nu este victima nimănui, cu excepția propriei persoane. Chestiunea răului e similară. Rădăcina răului dintr-un individ poate fi găsită aproape întotdeauna, într-o oarecare măsură, în circumstanțele copilăriei lui, în păcatele părinților sau în ereditatea sa. Totuși, răul este întotdeauna și o alegere a cuiva — de fapt, o serie întregă de alegeri. Faptul că suntem cu toții responsabili pentru starea de sănătate a sufletului nostru nu înseamnă că o stare de sănătate precară este altceva decât o boală. Încă o dată spun: cred că suntem pe cel mai sigur și mai solid teren atunci când nu definim boala în termeni de victimizare sau de responsabilitate, menținându-ne, în schimb, în cadrele definiției oferite deja — o boală sau o afecțiune este orice defect în structura trupului sau a personalității noastre, care ne împiedică să ne atingem potențialul ca ființe omenești.

Argumentul final împotriva etichetării răului drept boală e credința că răul este aparent netratabil. De ce să desemnăm drept boală o stare pentru care nu există vreun tratament cunoscut și nici vindecare? Dacă am găsi un elixir al tinereții în geanta neagră a doctorului, ar avea sens să considerăm bătrânețea o boală. Dar, în general sau în mod curent, nu gândim astfel despre bătrânețe. O acceptăm ca pe o componentă in-

vitabilă a condiției omenești, ca pe un proces natural, care face parte din noi și împotriva căruia am fi nebuni să ne răsculăm.

Acest argument ignoră însă faptul că există o mulțime de afecțiuni, de la scleroza multiplă la deficiența mintală, pentru care nu există nici un tratament sau medicament, dar pe care nu ezităm să le numim boli. Probabil că le denumim astfel tocmai pentru că sperăm să găsim mijloace pentru a le combate. Dar nu la fel se întâmplă și cu răul? Este adevărat că deocamdată nu posedăm vreo formă de tratament eficientă sau funcțională pentru a-i vindeca cu totul pe cei răi de ură și de dorința de a distruge. Într-adevăr, analizele răului prezentate până acum relevă mai multe motive pentru care este extrem de dificil să-l abordăm și cu atât mai mult să-l vindecăm. Dar este vindecarea imposibilă? Nu putem decât să ne ridicăm mâinile în fața acestei dificultăți și să spunem: „Ne depășește”? Chiar în condițiile în care aceasta este cea mai mare problemă a umanității? În loc să fie un argument efectiv, faptul că nu știm la momentul acesta cum să tratăm răul din indivizii umani este cel mai bun motiv pentru a desemna răul drept maladie. Pentru că a pune eticheta de maladie implică faptul că nu este inevitabilă, că vindecarea ar fi posibilă, că ar trebui să fie studiată științific și că ar trebui căutate metode de tratament. Dacă răul este o boală, el ar trebui să devină un obiect de cercetare, la fel ca alte boli mintale, cum sunt schizofrenia sau neurostenia. Faptul că fenomenul răului poate și trebuie să fie subiect al cercetării științifice este teza centrală a acestei cărți. Putem și trebuie să ieșim din starea noastră prezentă de ignoranță și de neputință către o adevărată psihologie a răului.

Desemnarea răului drept boală ne obligă, de asemenea, să abordăm răul cu compasiune. Prin natura lui, răul ne inspiră mai degrabă o dorință de a-l distruge, decât de a-l vindeca, o dorință de a-l urî, decât de a avea milă pentru el. În vreme ce aceste reacții naturale servesc pentru a-l proteja pe cel neinițiat, ele împiedică, de asemenea, găsirea oricărei soluții posi-

bile. Nu cred că ne vom apropia mai mult decât astăzi de înțelegerea și de vindecarea, sper, a răului omenească până când profesioniștii vindecării nu vor socoti răul o boală, aflată în domeniul responsabilității lor profesionale.

Există un preot bătrân și înțelept, retras în munții din Carolina de Nord, care a dus o lungă bătălie cu forțele întunericului. După ce mi-a făcut favoarea de a se uita peste un manuscris al acestei cărți, a comentat: „Îmi pare bine că ai etichetat răul drept boală. Nu numai că este o maladie; e maladia absolută.“

Dacă răul ar trebui considerat o tulburare psihiatrică, este el suficient de specific pentru a sta singur într-o categorie sau se potrivește într-una dintre categoriile deja existente? În mod surprinzător, având în vedere gradul în care a fost neglijat răul, sistemul prezent al clasificării bolilor psihiatrice pare destul de adecvat pentru adăugarea lui ca simplă subcategorie. Categoria largă a tulburărilor de personalitate acoperă în mod curent acele stări psihiatrice în care negarea responsabilității personale reprezintă trăsătura predominantă. În virtutea indisponibilității de a tolera propriul păcat și a negării propriei imperfecțiuni, răul se potrivește ușor în această categorie largă de diagnostic. Mai mult, există în această clasă o subcategorie intitulată „Tulburarea de personalitate de tip narcisic“. Cred că ar fi destul de potrivit să clasificăm oamenii răi ca făcând parte dintr-o variantă specifică a tulburării de personalitate de tip narcisic.

Însă trebuie să abordăm o chestiune legată de acest subiect. Să ne amintim că, atunci când am confruntat-o pe Sarah cu responsabilitatea ei față de natura propriei căsnicii, ea „a luat-o razna“. În atacul ei virulent despre „mere și portocale“ și despre persecutorii pseudoștiinței, și-a pierdut nu numai stăpânirea de sine, ci părea să-și fi pierdut și firul gândurilor. Logica ei s-a dezintegrat. O astfel de dezorganizare în gândire este mai caracteristică schizofreniei decât tulburării de personalitate. Să fi fost Sarah schizofrenică?

Între noi, psihiatrii, deseori discutăm despre ceva ce numim „schizofrenie ambulatorie“. Prin acest nume facem referire la oamenii ca Sarah, care funcționează, în general, bine în societate, nu dezvoltă niciodată o schizofrenie reală și nu au nevoie de spitalizare, dar care manifestă o dezorganizare a gândirii — mai ales în condiții de stres — ce seamănă cu schizofrenia „clasică“. Însă ea nu există ca o categorie de diagnostic instituită, din simplul motiv că nu știm îndeajuns de multe despre această stare pentru a o defini. Nu știm, de fapt, dacă există vreo relație reală cu adevărata schizofrenie*.

În ciuda lipsei de claritate însă, problema trebuie ridicată, deoarece mulți oameni răi sunt văzuți de psihiatrii care-i diagnostichează ca având o schizofrenie ambulatorie. Reciproc, mulți dintre cei pe care-i socotim schizofrenici ambulatorii sunt oameni răi. Deși nu sunt identice, cele două categorii par să se suprapună în bună măsură. De asemenea, ar fi realist să introducem elementul unei confuzii de diagnostic. Realitatea este că găsirea unui nume pentru rău se află încă într-un stadiu primitiv.

Dar cred că poate a sosit timpul să distingem un nou tip de tulburare de personalitate, care să-i cuprindă pe cei pe care i-am numit răi. În plus față de abrogarea responsabilității, manifestare care caracterizează toate tulburările de personalitate, aceasta s-ar distinge prin:

* Relația dintre rău și schizofrenie nu este doar o chestiune fascinantă de speculație, ci și o cercetare foarte serioasă. Mulți (dar fără îndoială nu toți) dintre părinții copiilor schizofrenici par să fie schizofrenici ambulatorii, oameni răi, sau și una, și cealaltă. S-a scris mult despre părinții „schizofrenogenici“, iar cuvântul descrie, de obicei, schizofrenicul ambulatoriu sau persoana rea. Să însemne oare aceasta că schizofrenia ambulatorie este o variantă a adevăratei schizofrenii și că e vorba de o simplă transmitere genetică? Sau că schizofrenia copilului este produsul psihologic al spiritului distructiv al părinților? S-ar putea oare ca răul însuși să aibă o bază genetică, așa cum pare să fie cazul celor mai multe exemple de schizofrenie? Nu știm, și nici nu vom ști până când psihologia răului omenesc nu va deveni subiect al unei cercetări științifice aprofundate.

- a) un comportament constant distructiv, care găsește țapi ispășitori și poate fi deseori destul de subtil;
- b) o intoleranță excesivă, deși, de obicei, mascată, la critică și la alte forme de rănire a narcisismului;
- c) preocuparea pronunțată pentru imaginea publică și o imagine de sine axată pe respectabilitate contribuie la stabilitatea stilului de viață, dar, de asemenea, și la o anume prefăcătorie și negarea sentimentelor de ură sau a motivelor de răzbunare;
- d) o deviere intelectuală, o probabilitate crescută pentru manifestarea unei tulburări de gândire, ca în cazul schizofreniei medii, în momentele de stres.

Până acum am vorbit despre necesitatea unei catalogări adecvate a răului din punctul de vedere al celor răi: astfel am putea aprecia mai bine natura afecțiunii lor, am putea ajunge să știm cum să ne ocupăm de ea și, sper, în cele din urmă, cum să o vindecăm. Dar mai există și un alt motiv vital pentru a clasifica în mod corect răul: vindecarea victimelor celor răi.

Dacă răul ar fi ușor de recunoscut, de identificat și de tratat, nu ar mai fi nevoie de această carte. Însă acesta este cel mai dificil dintre toate lucrurile cu care ne confruntăm. Dacă noi, ca oameni maturi, detașați și obiectivi avem mari dificultăți în a înțelege răul, gândiți-vă cum este pentru un copil care trăiește într-un astfel de mediu. Copilul poate supraviețui emoțional doar în virtutea unei fortificări masive a psihicului său. În timp ce astfel de fortificări ale apărării psihologice sunt esențiale pentru supraviețuire de-a lungul copilăriei, ele îi distorsionează sau îi compromit inevitabil viața ca adult.

Se întâmplă, deci, ca acei copii cu părinți răi să intre în perioada adultă cu tulburări psihiatrice semnificative. Am lucrat cu astfel de victime de-a lungul mai multor ani, deseori obținând rezultate excelente și fără a fi nevoie să folosim cuvântul „rău“. Dar e îndoielnic faptul că unii pot fi vindecați pe de-a-ntregul de cicatricele dobândite trăind în apropierea ce-

lor răi, atâta vreme cât nu este denumită în mod corect sursa problemelor lor.

Găsirea unei soluții de acceptare și de înțelegere față de răul provocat de către părinți este, probabil, cea mai dificilă și mai dureroasă sarcină psihologică cu care se poate confrunta o ființă omenească. Cei mai mulți eșuează și rămân victime ale răului. Cei ce reușesc cu adevărat să-și dezvolte acea viziune arzătoare de care este nevoie pentru înfruntarea răului sunt aceia care pot să numească răul. „A găsi soluția înseamnă a ajunge să numești.“ Ca terapeut, consider că este de datoria noastră să facem ceea ce ne stă în putere pentru a ajuta victimele răului să ajungă la numirea corectă a afecțiunii lor. Urmează două cazuri tipice, în care ar fi fost imposibil să ofer asistența pe care trebuie s-o acorde un terapeut dacă nu aș fi recunoscut de la început fața răului și nu i-aș fi pronunțat numele.

Cazul visului voodoo

Angela nu putea vorbi.

A intrat în terapie la vârsta de treizeci de ani, pentru că avea grave dificultăți în ce privește stabilirea unei relații intime cu cineva. Era o profesoară competentă, care putea să-și țină cu elocvență cursurile în fața studenților. Din momentul în care a intrat în relație cu mine, Angela a devenit aproape mută. Lungile momente de tăcere erau întrerupte câteodată de scurte spasme de vorbire aproape neinteligibilă. Când încerca să vorbească, deseori, după ce rostea câteva cuvinte, ajungea să bolborosească în șoaptă. Inițial, am crezut că aceste șoapte reflectă o tristețe copleșitoare, dar, treptat, mi-am dat seama că, de fapt, era acționat un mecanism al cărui scop era să o împiedice să vorbească clar. Ele îmi aminteau de un copil care încearcă, plângând, să protesteze împotriva tratamentului nedrept aplicat de părinții care îi ordonă să-și retragă cuvintele. Angela recunoștea că are dificultăți similare de a vorbi în orice relație intimă, dar în mod clar problema se în-

răutățea când era vorba de mine. Era evident că reprezentam o figură autoritară — parentală — pentru ea. Tatăl Angelei își părăsise familia când ea avea cinci ani. Nu-și putea aminti decât că a fost crescută de mama ei. Aceasta era o femeie ciudată. Pe vremea când Angela, italiancă de origine, era o fetiță în vârstă de unsprezece ani, cu părul negru, mama ei i l-a vopsit blond. Însă fetița nu voia să aibă părul vopsit. Îi plăcea părul ei negru. Dar, din anumite motive, mama ei dorea să aibă un copil blond, așa că a făcut-o blondă.

Incidentul era tipic. Mama ei părea să nu aibă capacitatea sau dorința de a o recunoaște pe Angela ca pe o ființă omenească separată, cu propriile ei drepturi. Angela nu avea parte, de exemplu, de intimitate. Deși avea o cameră proprie, mama ei îi interzicea strict să-și închidă ușa. Angela nu a înțeles niciodată motivul acestei interdicții, dar n-ar fi avut nici un rost să protesteze. Odată, la vârsta de paisprezece ani, a încercat; drept urmare, mama ei a făcut o depresie care a durat mai mult de o lună, timp în care Angela a fost nevoită să gătească și să aibă grijă de fratele ei cel mic. Primul cuvânt cu care am numit-o pe mama Angelei a fost „intruzivă“. Era iremediabil intruzivă. Nu avea nici cea mai mică ezitare să se amestece în modul de a fi sau în intimitatea Angelei și nu tolera nici o interferență cu intruziunea ei.

În cel de-al doilea an al terapiei Angelei, am reușit să stabilim o legătură între dificultatea ei de a vorbi și intruziunea mamei. Tăcerea Angelei era, de fapt, un șanț de apărare pe care mama sa nu-l putea trece. Oricât ar fi dorit mama să se amestece în gândurile Angelei sau în modul ei de a fi, fiica își putea păstra intimitatea minții prin tăcere. Ori de câte ori mama încerca să-i invadeze intimitatea, Angela devenea mută. Am descoperit, de asemenea, că acest șanț de apărare al tăcerii nu servea doar pentru a o ține pe mamă în afară, ci și pentru a ține furia Angelei înăuntru. Angela învățase că era o prostie să încerce vreodată să-și contrazică mama; pedeapsa pentru această crimă era devastatoare. Prin urmare, a devenit,

de asemenea, mută ori de câte ori era în pericol să-și exprime resentimentele.

Psihoterapia este, bineînțeles, un proces intens intruziv, iar terapeutul reprezintă invariabil o figură autoritară. Dat fiind faptul că jucam un rol parental pentru ea și că doream să intru în cele mai ascunse colțuri ale minții ei, nu e de mirare că Angela reactivase puternic în fața mea șanțul de apărare al tăcerii pe care-l săpase în timpul copilăriei. Doar după ce și-a dat seama că există o diferență esențială între mine și mama ei a putut să se dispenseze de acest șanț de apărare. Deși am căutat să-i cunosc gândurile și chiar să le influențez, Angela a început gradual să realizeze că, spre deosebire de mama sa, eu aveam un respect constant și veritabil pentru propria-i identitate și pentru individualitatea unică a sufletului ei. A fost nevoie de doi ani pentru ca ea să poată discuta liber cu mine.

Dar tot nu era eliberată de mama ei. Căsătorindu-se cu un bărbat care, la fel ca tatăl ei, a părăsit-o, Angela — având un copil de întreținut — a fost nevoită să se bizuie pe mama sa pentru ajutoare financiare ocazionale. Mai important, ea se agăța încă de speranța că, într-un fel, într-o zi, mama ei se va schimba și o va aprecia pentru ceea ce este. În acest moment, la începutul celui de-al treilea an de terapie, Angela mi-a povestit visul care urmează.

— Eram într-o clădire. A apărut un fel de grup misterios de oameni, purtând pelerine albe. Într-un fel, se presupunea că particip la un ritual secret înspăimântător. Simultan, aveam puteri oculte. Puteam să mă ridic spre tavan și să plutesc. Dar participam, de asemenea, și la ritual. Nu era ceva ce voiam să fac. Eram captivă în acea situație. Era foarte neplăcut.

— Ce idei ai despre acest vis? am întrebat.

— O, știu perfect de unde vine, a răspuns Angela. Săptămâna trecută, la o petrecere, era un cuplu care fusese în Haiti. Ei au descris vizita pe care o făcuseră într-un loc unde se practica voodoo. Era un luminiș în pădure. Acolo se găseau pietre cu urme de sânge pe ele și pene de găină împrăștiate peste tot. M-am simțit oribil ascultându-i cum vorbeau despre

acea scenă. Sunt sigură că acesta-i motivul pentru care am avut visul. În vis, era ca un fel de ritual voodoo și parcă urma să fiu forțată să omor ceva. Totuși, într-un fel, era ca și cum eu aveam să fiu victima. Of, era urât — nu vreau să mai vorbesc despre asta.

— Ce altceva mai crezi despre vis? De ce altceva crezi că se mai leagă visul? am întrebat.

Angela părea posomorâtă.

— De nimic. Singurul motiv pentru care am avut visul a fost, probabil, acela că i-am auzit pe acei oameni vorbind despre voodoo.

— Însă doar faptul acesta nu explică visul, am insistat. Dintre toate experiențele pe care le-ai avut în ultimele două săptămâni, ai ales-o tocmai pe aceasta ca să visezi despre ea. Trebuie să existe unele motive pentru alegerea ta. Trebuie să existe un motiv special pentru care te preocupă ritualurile voodoo.

— Ritualurile voodoo nu mă interesează deloc. Nici măcar nu-mi place să mă gândesc la vis. A fost sângeros, urât.

— Ce te-a tulburat cel mai mult în acest vis?

— Era ceva rău acolo. De aceea nu vreau să vorbesc despre asta.

— Poate că se petrece ceva rău în viața ta în prezent, am comentat.

— Nu, nu, a protestat Angela. Este doar un vis stupid și așa vrea să trec peste subiect.

— Crezi că există ceva rău în legătură cu mama ta? am întrebat.

— Ceva bolnav, nu rău, a răspuns Angela.

— Care este diferența?

Angela nu a răspuns la aceasta în mod direct.

— De fapt, sunt furioasă pe mama mea, a spus ea în schimb, pentru a nu știu câta oară.

— Da? Povestește-mi despre acest lucru.

— Ei bine, știi că luna trecută mi s-a stricat mașina. Am reușit să fac un împrumut la bancă, astfel încât să-mi ajungă pentru o rată la mașina cea nouă, dar nu am avut suficienți bani să plătesc dobânda. Așa că am sunat-o pe mama și am întrebat-o dacă mi-ar putea împrumuta o mie de dolari fără dobândă. A fost foarte drăguță pe moment. „Bineînțeles“, mi-a spus. Dar banii n-au venit. Așa că, după două săptămâni, am sunat-o din nou. Mi-a depănat aceeași poveste, cum că nu poate să-mi dea banii nici peste două săptămâni, pentru că ar pierde dobânda la bancă. N-am înțeles deloc care era problema și am început să-mi dau seama că, probabil, nu vrea să-mi împrumute banii, deși nu avea de gând să-mi mărturisească direct acest lucru. Apoi, săptămâna trecută, am primit un telefon de la fratele meu. Am discutat despre felul în care ea se folosește totdeauna de el pentru a-mi transmite mesaje pe care nu vrea să mi le adreseze ea însăși. Oricum, el voia să-mi spună doar că mama avea un chist la sân și probabil că trebuia să facă o operație. A mai precizat că mama era îngrijorată că nu avea suficienți bani pentru îngrijirea medicală necesară la vârsta ei. Între timp, imaginea devenise clară. În sfârșit, în urmă cu trei zile am primit un formular de împrumut de la mama mea, ca să-l semnez. Știam că nu se aștepta să-l semnez. Acum un an nu l-aș fi semnat. Dar la naiba cu ea! Am nevoie de bani și nu am de unde să-i iau din altă parte. Așa că l-am semnat. Dar mă simt încă vinovată.

— Spui că în urmă cu un an nu l-ai fi semnat? am întrebat.

— M-aș fi simțit prea vinovată. Dar toate discuțiile despre mama mea pe care le-am avut în cadrul terapiei m-au făcut să-mi dau seama că e vorba doar de un anume joc al ei. Întotdeauna e gata să intre în spital. Întotdeauna e gata să aibă o operație. Întotdeauna oferă ceva cu dreapta și-mi ia cu stânga.

— De câte ori ai spune că a jucat mama ta acest joc cu tine?

— Nu știu, de sute sau poate de mii de ori.

— E aproape un fel de ritual atunci, nu-i așa?

— Chiar așa este.

— Înseamnă că mai târziu te-ai angajat într-un ritual malfic, nu-i așa? am comentat.

Angela m-a privit cu o tresărire, ca și cum ar fi înțeles unde voiam să ajung.

— Crezi că despre asta a fost visul?

— Așa bănuiesc, am răspuns. Chiar dacă ai trecut prin acest fel de ritual de sute de ori, chiar dacă știi că ea dorește să te simți vinovată, tot izbutește să câștige, nu-i așa? Tu tot te simți vinovată.

— Da. Adică de unde să știu că ea nu are nici un chist la sân? Poate că am fost crudă față de ea.

— Deci tu nu ești niciodată sigură dacă ești victima sau călăul în acest ritual, la fel ca în vis.

— Ai dreptate, a fost de acord Angela. Mă simt vinovată întotdeauna.

— Elementul-cheie în vis pare să fie natura rea a ritualului, am comentat. Ce anume crezi că există în această interacțiune ritualică pe care o ai cu mama ta, care să o facă rea?

Angela arăta supărată.

— Nu știu. Faptul că sunt crudă cu mama mea?

— Angela, câți bani are mama ta? am întrebat-o.

— N-am nici o idee.

— Nu te întreb până la ultimul cent, am spus. Dar știi că e proprietara a trei clădiri cu apartamente de închiriat în Chicago, corect?

— Bine, dar nu sunt prea mari, a protestat Angela.

— Nu, am continuat, nu sunt zgârie-nori. Dacă mi-amintesc bine, fiecare dintre ele are cam zece apartamente. Și se află într-o zonă bună. Iar mama ta este singurul lor proprietar. Corect?

Angela încuviință din cap.

— Deci, cam cât estimezi că ar valora doar aceste trei clădiri — lăsând la o parte banii din bancă — crezi că e vorba de jumătate de milion de dolari?

— Așa cred, a răspuns Angela fără chef. Dar, știi, nu mă pricep prea bine la bani.

— Da, am fost de acord. Consider că acesta e un fel de a evita să vezi ceea ce e evident. Crezi că clădirile cu apartamente ar putea valora chiar un milion de dolari?

— Da, se poate.

— Deci, știi că mama ta are cel puțin între o jumătate de milion și un milion de dolari pe numele ei, mi-am continuat logica matematică. Totuși, mama ta se comportă ca și cum pentru ea ar fi o mare povară să-ți împrumute o mie de dolari pentru ca tu și nepotul ei să aveți o mașină cu care să vă puteți descurca. Este, într-adevăr, o femeie bogată, dar pretinde că este săracă. Iar când spune că e săracă, aceasta este, de fapt, o minciună, nu-i așa?

— Da, cred că de aceea sunt și așa de furioasă pe ea, a recunoscut Angela.

— Angela, oriunde este ceva rău există și o minciună prin preajmă, am remarcat. Răul are întotdeauna ceva de-a face cu minciuna. Ceea ce face ca această interacțiune ritualică dintre tine și mama ta să fie rea este faptul că ea e bazată pe o minciună. Nu minciuna ta. Minciuna mamei tale.

— Dar mama nu este rea, a exclamat Angela.

— De ce spui asta?

— Deoarece ea doar... pentru că, pur și simplu, nu e. De aceea. Vreau să zic că este mama mea. Știu că e bolnavă, dar nu poate fi rea.

Ne reîntorsesem la chestiune.

— Care este diferența dintre bolnav și rău?

— Nu sunt sigură, a răspuns Angela, care nu arăta deloc fericită.

— Nici eu nu sunt sigur, Angela, am adăugat. De fapt, cred că răul este un fel de boală. Dar un anume fel de boală. Iar a-l numi boală nu înseamnă că e mai puțin rău. Indiferent dacă e boală sau nu, cred că răul este ceva foarte real. Și mai cred că vei ajunge să te împaci cu această realitate. Visul tău sugerează că relația cu mama ta este, de fapt, o relație cu răul. Și deoarece nu poți să pui capăt relației cu mama ta, cred că

trebuie să afli, pe cât poți mai bine, ce faci, de fapt. Noi doi împreună trebuie să înfruntăm onest problema dacă mama ta este sau nu rea și ce înseamnă acest lucru — ce semnificație a avut în trecut și ce va însemna el pentru tine în viitor.

Pentru a evalua cu adevărat forțele care acționau asupra Angelei, dar și asupra tinerei femei din următorul caz tipic, este necesar să ne îndreptăm încă o dată atenția asupra fenomenului narcisismului. Cu toții tindem mai mult sau mai puțin să fim egoiști când avem de-a face cu alții. De obicei, vedem orice situație dată mai întâi și cu precădere din perspectiva felului în care ea ne va afecta pe noi personal și doar mai apoi ne obosim să luăm în considerare felul în care aceeași situație ar putea afecta și o altă persoană implicată. Totuși, dacă ținem la cealaltă persoană, de obicei putem și, în cele din urmă, chiar ne gândim la punctul ei de vedere, care s-ar putea să fie destul de diferit de al nostru.

Cei răi nu fac la fel. Ei au un tip de narcisism total, care face să le dispară cu totul sau în mare parte capacitatea de a empatiza. După cum se pare, mama Angelei nu s-a oprit să se gândească la faptul că fiica sa poate că nu ar vrea ca părul să-i fie vopsit blond. Nu mai mult decât s-au oprit părinții lui Bobby să se gândească ce va simți el dacă-i vor da de Crăciun arma cu care s-a sinucis fratele său. Nu s-a oprit să se gândească mai mult decât s-a gândit Hitler, am putea presupune, la ceea ce-au simțit evreii atunci când au fost băgați în camerele de gazare.

Putem să vedem astfel că narcisismul îi face pe cei răi să fie periculoși nu doar prin faptul că-i motivează să-i socotească pe ceilalți țapi ispășitori, ci, de asemenea, pentru că-i lipsește înfrânarea ce rezultă din empatizare sau din respectul față de ceilalți. În afară de faptul că cei răi au nevoie de victime pe care să le sacrifice narcisismului lor, acest narcisism le permite să ignore umanitatea victimelor lor. De asemenea, îi motivează să ucidă sau îi face insensibili la actul de a uci-de. Orbirea narcisistului față de ceilalți se poate extinde chiar

dincolo de lipsa de empatie; narcisistul poate ajunge să nu-i mai „vadă“ deloc pe ceilalți.

Fiecare dintre noi este unic. Exceptând cadrul mistic de referință, cu toții suntem entități separate. Unicitatea noastră face din fiecare individ o „entitate-eu“, ne asigură fiecăruia o identitate separată. Există granițe ale sufletului individual. Iar atunci când avem de-a face cu alții, de obicei respectăm aceste delimitări. Este un fapt caracteristic — și o condiție a sănătății mintale — ca granițele eului nostru să fie clare și, în aceeași măsură, ca noi să le recunoaștem clar pe ale celorlalți. Trebuie să știm unde ne sfârșim noi și unde încep ceilalți.

Mamei Angelei îi lipsea în mod clar această cunoaștere. Când i-a vopsit părul Angelei, s-a comportat ca și cum fiica sa nici n-ar fi existat. Angela, ca individ distinct, unic, cu o voință și cu gusturi proprii, nu era ceva real pentru mama ei. Aceasta nu o vedea pe Angela ca fiind Angela. Ea nu accepta existența granițelor Angelei. Existența acestor granițe era pentru ea un fel de anatemă — fapt simbolizat de refuzul de a o lăsa pe Angela să-și închidă ușa propriei camere. Ea ar fi înghițit întregul sine al Angelei în propriul său eu narcisic dacă Angela n-ar fi putut să se retragă în spatele șanțului de apărare al tăcerii. Crescând, Angela a reușit să-și dezvolte și să-și păstreze granițele eului propriu doar prin acest fel de a se apăra de intruziunea narcisică și ofensivă a mamei sale. Într-un fel, ea a reușit să-și păstreze granițele eului doar exagerându-le, dar apoi, ca rezultat, a trebuit să plătească prețul izolării de ceilalți.

O altă formă de devastare pe care o poate provoca intruziunea narcisică este relația simbiotică. „Simbioza“ — așa cum este folosit termenul în psihiatrie — nu constituie o stare reciproc benefică de interdependență. Se referă la o cuplare reciproc parazitară și distructivă. În relația simbiotică, nici unul dintre parteneri nu se va separa de celălalt, chiar dacă este clar că acest lucru ar fi benefic pentru fiecare în parte, în cazul în care ar putea să o facă.

Hartley și Sarah aveau în mod clar o astfel de relație. Hartley, cel slab, nu putea supraviețui în starea sa infantilă fără Sarah, care să ia orice decizie în locul lui. Iar Sarah nu putea, de asemenea, supraviețui psihologic fără slăbiciunea lui Hartley, care-i hrănea nevoia narcisică de dominație și de superioritate. Ei nu funcționau ca doi indivizi separați, ci ca o unitate. Sarah îl înghițise pe Hartley printr-un consimțământ reciproc, până acolo încât el nu mai avea voință proprie sau identitate, cu excepția unui mic fragment, reflectat de neînsemnatele sale încercări de sinucidere. El își abandonase granițele eului, iar ea le încorporase în propriul său eu.

Deoarece Hartley și Sarah, doi adulți de vârstă mijlocie, „reușiseră“ să închege o relație simbiotică, nu este prea surprinzător faptul că anumiți părinți răi și narcisici pot reuși să cultive o astfel de relație cu un copil destinat să ajungă sub dominația lor. Cazul tipic care urmează descrie un proces de vindecare de lungă durată și, prin urmare, dezbărarea unui astfel de copil de relația simbiotică cu mama sa.

Cazul fobiei de păianjeni

Nu pot înțelege nici până astăzi cum se face că Billie și-a continuat terapia. Faptul că ea a mers în continuare la terapie se datorează într-o enormă măsură atât inteligenței terapeutului ei, cât și geniului pe care-l avea Billie. A fost un fel de miracol.

Billie a fost adusă la un coleg al meu de către mama ei, din cauza unor nereușite la școală. La acea vreme, avea șaisprezece ani și era foarte inteligentă, dar nu se descurca bine la școală. După șase luni de terapie, notele ei s-au îmbunătățit puțin. În plus, dezvoltase în mod clar un anume atașament față de terapeutul ei, un bărbat matur și bun, cu o răbdare infinită. În acest moment, mama sa a hotărât că problema fusese rezolvată. Dar Billie voia să continue terapia. Mama ei a refuzat să i-o plătească. Terapeutul tinerei redusese deja taxa la un minim de cinci dolari pe ședință. Billie, care primea ca

bani de buzunar cinci dolari pe săptămână și avea strânși două sute de dolari, a început să plătească din propriii ei bani. Cărând, mama nu i-a mai dat bani de buzunar. În timpul ultimului an de liceu, Billie și-a luat prima slujbă pentru a putea continua să-și plătească terapia. Asta se întâmpla în urmă cu șapte ani. Billie se află încă sub terapie, dar începe să se întrevadă sfârșitul.

Unul dintre motivele pentru care este atât de remarcabil faptul că Billie a rămas să facă terapie, plătind-o din banii ei de buzunar și apoi din micul ei salariu îl reprezintă acela că, în primii trei ani, tânăra nu a simțit că ar fi ceva în neregulă cu ea. La un nivel inconștient, probabil că ea știa că un anumit aspect este radical greșit. Dar la nivel conștient era absolut liniștită în ce privește „problemele” ei. Își dorea vag să aibă note mai bune, totuși era gata să recunoască că aproape niciodată nu-și făcuse temele pentru acasă. Eșecul ei la școală îl atribuia cu ușurătate „lenei” și, în fond, „Nu sunt destui copii leneși la liceu?” Singurul lucru care putea fi identificat ca simptom era frica ei de păianjeni. Billie ura păianjenii. Orice păianjen. Ori de câte ori vedea un păianjen, literalmente o lua la fugă, panicată. Dacă observa un păianjen în casă — oricât de minuscul sau de inofensiv ar fi părut —, nu putea sta locului până când nu-l omora cineva și-l arunca afară. Dar această fobie era egosintonică*. Deși recunoștea că oricui îi era mai puțin frică de păianjeni decât ei, Billie conchidea că acest lucru se datora faptului că ceilalți erau insensibili. Dacă ceilalți și-ar fi dat seama cât de dezgustători erau păianjenii, și lor le-ar fi fost la fel de frică.

Deoarece la nivel conștient simțea că nu e nimic în neregulă cu ea, este foarte surprinzător faptul că Billie nu prea a lipsit la întâlnirile de terapie. Dar, într-un fel, terapeutul ei „s-a aflat prin preajmă” de-a lungul a trei ani și Billie a făcut la fel. În aceasta perioadă, Billie și-a urât cu pasiune tatăl și

* În acord cu ea însăși. (N. trad.)

și-a adorat mama. De-o viață-ntreagă funcționar la bancă, tatăl ei era un bărbat timid și taciturn, care-i părea lui Billie tot atât de rece și de distant pe cât îi părea mama ei de caldă și de apropiată. Billie, singurul copil la părinți, era prietenă cu mama ei. Își mărturiseau una alteia cele mai intime secrete. Mama ei avea întotdeauna cel puțin câțiva amanți și, de-a lungul adolescenței, nimic nu-i plăcea mai mult fetei decât să asculte povești despre coborășurile și urcușurile legăturilor extraconjugale ale mamei ei. Nu părea să fie nimic rău în asta. Mama lui Billie arunca vina pentru aceste relații pe personalitatea izolată, lipsită de afecțiune a soțului ei. Părea un răspuns natural la lipsa lui de interes, iar Billie și mama ei erau unite în ura față de el. Ele se simțeau aproape ca niște conspiratoare voioase.

Mama era nerăbdătoare să afle toate detaliile sexuale și romantice ale vieții fiicei, iar Billie manifesta aceeași nerăbdare în a le asculta pe ale mamei. Billie se considera foarte norocoasă pentru faptul că avea o mamă atât de iubitoare și de plină de grijă. Nu a putut să explice de ce mama sa refuzase să plătească terapia, dar nu putea sau nu dorea să o critice în această privință. Ori de câte ori terapeutul ridica această chestiune, Billie dădea puternic înapoi.

Când Billie i-a spus mamei despre prietenii ei, a fost mult de povestit. Era foarte libertină. Mama ei nu a criticat niciodată acest fapt; în fond, și ea avea mulți amanți. Totuși, Billie nu voia să fie promiscuă. Din contră, tânjea dureros după o relație profundă și de durată cu un bărbat. Dar se părea că lucrurile nu mergeau niciodată. Se îndrăgostea până peste urechi de un bărbat și se muta aproape imediat la el în apartament, dar după câteva zile sau săptămâni relația se strica, iar Billie se întorcea acasă la părinți. Frumoasă, inteligentă și fermecătoare, Billie nu avea probleme să-și găsească noi iubiri. Într-o săptămână, se îndrăgostea din nou. Dar, ca întotdeauna, după câteva săptămâni, relația murea. Billie începuse destul de vag să se întrebe dacă nu cumva ea omora aceste relații.

Această fărâamă de îndoială și durerea ei că nu era capabilă să-și păstreze mai mult timp iubii au făcut ca Billie să lucreze mai mult în cadrul terapiei. Treptat, au apărut contururile tiparului. Billie nu putea tolera să fie singură. Când se îndrăgostea de un bărbat, voia să meargă cu el oriunde se ducea acesta. Dormea întotdeauna cu el, indiferent dacă era vorba de sex sau nu, deoarece acest lucru îi garanta că este cu ea — măcar în acea noapte. Când se trezeau dimineața, îl implora să nu se ducă la muncă, pentru că astfel s-ar fi îndepărtat de ea. Inevitabil, bărbatul se simțea sufocat. În cele din urmă, după câteva scuze, el punea capăt relației. Billie alegea atunci primul bărbat care-i ieșea în cale, chiar dacă inteligența și caracterul acestuia nu erau chiar dezirabile. Incapabilă să tolereze singurătatea, ea nu putea să aștepte atât cât era nevoie până să apară un iubit mai merituos. Se îndrăgostea de oricine îi era la îndemână, se agăța de el imediat și cercul vicios se relua.

Odată descoperită frica ei de a fi singură, a devenit clar de ce Billie nu se descurca bine la școală. Citirea unei cărți sau scrierea unei lucrări necesită singurătate. Billie nu era capabilă să-și facă tema pentru acasă, deoarece nu era dispusă să se îndepărteze de oameni — în special de mama ei, mereu gata să sporovăiască — îndeajuns de mult ca să-și ducă la bun sfârșit munca.

Deși problema fusese deja identificată, Billie se simțea neputincioasă pentru a face ceva în această privință. Recunoștea că spaima ei de a fi singură o limita în anumite privințe, dar ce putea să facă? Făcea parte din felul ei de-a fi. Oricât de autodestructiv ar fi fost acest tipar, așa era ea. Nici măcar nu-și putea imagina cum altfel ar fi putut fi. Așa că nu s-a schimbat nimic, cu excepția faptului că fobia ei de păianjeni s-a înrăutățit. Nu mai putea merge cu prietenii prin pădure și nici măcar nu mai putea pași pe o stradă întunecoasă noaptea, de teamă să nu fie atinsă din întâmplare de vreun păianjen.

În acest punct, terapeutul ei a făcut un pas îndrăzneț. A insistat ca Billie, care până atunci trăise întotdeauna fie cu părinții, fie cu vreun iubit, să-și ia un apartament singură. Ea a refuzat. Ar fi fost o cheltuială ridicolă. Oh, existau, bineînțeles, și avantaje: putea să-și aducă iubii acasă la ea, să asculte muzică atunci când voia, se putea simți mai independentă. Dar cum să-și permită acest lucru? După ce își găsisse o slujbă stabilă, terapeutul își ridicase taxa de la cinci dolari pe săptămână la nivelul standard, de douăzeci și cinci de dolari. Asta însemna că-i plătea lui mai mult de o sută de dolari pe lună — un sfert din salariul ei. Însă el s-a oferit să-i reducă iarăși taxa la cinci dolari pe oră. Billie a fost impresionată, dar a pretins că nu-și poate permite încă. În plus, ce s-ar fi întâmplat dacă într-o noapte ar fi găsit un păianjen în apartament, în timp ce era singură? Ce-ar fi făcut atunci? Nu, nici nu se punea problema unui apartament în care să stea singură.

Colegul meu i-a arătat că ea nu făcea absolut nimic pentru a se ocupa de frica de a fi singură. Până când nu va face un pas pentru a alege singurătatea, spunea el, nu vedea nici o speranță în privința terapiei ei. Trebuie să existe un alt pas, a argumentat ea. Terapeutul i-a cerut să găsească ea unul, ceea ce n-a reușit, dar a insistat asupra faptului că el era prea pretențios și că ar trebui să abandoneze ideea. El i-a spus că va refuza să o mai vadă până când nu-și va lua un apartament. Ea a fost revoltată de cruzimea lui, însă el a rămas neînduplecat. Așa că, în final, în cel de-al patrulea an de terapie, Billie și-a închiriat un apartament.

Imediat, s-au întâmplat trei lucruri. Primul a fost acela că Billie a devenit mai conștientă de forța constrângătoare a friicii ei de singurătate. În nopțile în care nu era cu iubitul ei se simțea extrem de neliniștită în apartamentul gol. Pe la ora nouă seara nu mai putea îndura și se întorcea la casa mamei sale, pentru a mai sta de vorbă, și apoi se culca acolo. La sfârșitul săptămânii, când nu avea nimic de făcut, își petrecea tot

timpul cu părinții. În timpul primelor șase luni în care a plătit chiria la apartament, nu a dormit acolo singură decât de cel mult cinci ori. Plătea pentru un apartament în care-i era prea frică să stea. O situație absurdă. S-a supărat pe ea însăși. A început să se gândească la faptul că poate era ceva bolnav în această frică de singurătate.

Cel de-al doilea lucru care s-a întâmplat a fost schimbarea ce a părut să se petreacă cu tatăl ei. Când ea a anunțat șovăind că își va lua propriul apartament, el a sugerat că poate ar avea nevoie de niște mobilă, pe care o moștenise și stătea nefolosită în magazie. Apoi, în ziua mutării, el a împrumutat un camion de la un prieten și a ajutat-o să-și încarce și să-și descarce mobila. I-a dat o sticlă de șampanie pentru inaugurarea casei. După ce s-a instalat, el a început să-i facă mici cadouri pentru decorarea apartamentului, aproape în fiecare lună — o veioză nouă, un afiș de atârnat pe perete, un preș pentru baie, o fructieră, un set de cuțite de bucătărie. Aceste cadouri i le dădea fără ostentație, învelite în hârtie de împachetat maronie, obișnuită, și i le lăsa fără tevatură la locul ei de muncă. Dar Billie și-a dat seama că fuseseră alese cu grijă. Toate erau cu bun gust. Nu se gândise până atunci că tatăl ei ar fi avut bun gust. Ea știa că el are puțini bani în plus pentru a cheltui pe astfel de lucruri. Deși rămăsese timid, retras și era dificil de discutat cu el, pentru prima oară, din câte putea să-și amintească, Billie a fost emoționată de interesul pe care i-l arăta tatăl ei. Se întreba dacă acest interes, așa subtil cum era, nu cumva existase dintotdeauna.

În privința apartamentului, mama fetei era tot atât de indiferentă, pe cât era tatăl de generos. De mai multe ori, ea îi ceruse mamei mici lucrușoare împrăștiate prin colțurile casei familiei, dar brusc mama ei părea să le fi găsit o întrebuintăre. Ea nu o întrebase niciodată despre noul apartament. De fapt, Billie începuse să observe că, ori de câte ori aducea vorba despre apartament, mama ei părea să fie iritată, chiar sar-

castică. „Nu te gândești că ești puțin cam egoistă vorbind mereu despre apartamentul tău, care este așa și pe dincolo?” — a spus ea odată. Cu timpul, Billie și-a dat seama că mama ei nu voia ca ea să se mute din casa părintească. Acesta a fost cel de-al treilea lucru care i s-a întâmplat.

Acest lucru s-a mărit ca un bulgăre de zăpadă. La început, Billie mai degrabă se bucura de faptul că mama ei era supărată pentru mutare. Oare acest lucru nu arăta cât de mult o iubește? Și nu era un lucru bun să fie mereu bine venită înapoi în casa părintească, s-o aibă pe mama ei, cu care să discute până noaptea târziu, să-și regăsească vechiul dormitor mereu pregătit pentru ea — să nu fie nevoie să se reîntoarcă în apartamentul gol, unde puteau apărea păianjeni în întuneric? Dar încetul cu încetul vraja începea să se destrame. Ea și mama ei nu-l mai puteau vorbi de rău pe tatăl fetei. Când mama ei îl blama, ca de obicei, Billie începea să spună: „Haide, mamă, nu este chiar așa de rău. Câteodată mă gândesc că e chiar drăguț.” Acest gen de răspuns părea să o nerveze pe mamă. Imediat, remarcele mamei despre tatăl ei deveneau foarte malițioase sau începea să devină agitată și să o certe pe Billie că nu era alături de ea. Aceste momente au devenit foarte neplăcute. În cele din urmă, Billie a fost nevoită să-i ceară mamei să nu-l mai vorbească de rău pe tatăl ei când erau împreună, deoarece discuția se transforma invariabil în ceartă. Mama a fost de acord în silă. Dar fără inamicul lor comun, Billie și mama ei nu prea mai aveau despre ce să vorbească. Apoi, era problema din serile de miercuri.

Billie lucra în cadrul departamentului de distribuție al unei mici edituri. În fiecare joi dimineață, făcea expedierea săptămânală de pachete către destinații din țară. Natura responsabilităților îi cereau ca, în acele dimineți, să fie la birou la ora șase. Ori de câte ori își petrecea noaptea în casa părinților, tot sporovăind cu mama ei, părea aproape imposibil să se ducă la culcare înainte de miezul nopții. Ca rezultat, în dimi-

nețile de joi Billie se simțea întotdeauna oribil, din cauza lipsei de somn. Cu ajutorul terapeutului, a făcut un legământ ca în nopțile de miercuri — măcar în acea noapte, dacă nu și în alta din săptămână — să doarmă singură în apartamentul ei, la care să se întoarcă nu mai târziu de ora nouă seara.

În primele zece săptămâni, Billie a fost incapabilă să-și țină legământul. N-a reușit nici măcar o dată să se întoarcă în apartamentul ei înainte de miezul nopții. În fiecare săptămână, terapeutul o întreba în ce măsură și-a ținut făgăduiala și în fiecare săptămână Billie trebuia să-și mărturisească eșecul. Mai întâi, a fost furioasă pe terapeut. Apoi, a fost furioasă pe sine, deoarece nu era în stare să-și țină hotărârea. A început să-și privească serios slăbiciunea. La mai multe ședințe a vorbit despre ambivalența ei față de legământ, de frica de singurătatea din apartamentul ei, de dorința de a rămâne la căldura casei părintești. În acest punct, terapeutul a întrebat-o pe Billie dacă ar exista vreo cale ca mama ei să poată să o ajute să-și țină legământul.

Billie a fost încântată de idee. Imediat i-a povestit mamei despre legământ și i-a cerut să o încurajeze ca, în serile de joi, să plece de acasă pe la opt și jumătate. Mama ei a refuzat: „Ce faci tu și cu terapeutul este treaba ta, nu a mea“, a spus ea. Billie a simțit că există oarecare adevăr în această afirmație, dar a început să-și suspecteze mama că ar putea avea motivele ei pentru a nu dori ca fiica sa să-și țină legământul. Suspicțiunea s-a accentuat. Și pe măsură ce a crescut, Billie a început să observe comportamentul mamei sale în serile de miercuri. A remarcat că, invariabil, pe la opt și jumătate, mama aducea în discuție unele subiecte foarte provocatoare. Odată ce și-a dat seama de acest tipar, Billie a încercat să o întrerupă. La nouă fără un sfert, în mijlocul unui astfel de subiect, Billie s-a ridicat și a anunțat că urma să plece. „Nu crezi că ești nepoliticoasă?“ — a întrebat-o mama ei. I-a reamintit mamei de legământ și i-a sugerat că, deși nu era responsabilitatea mamei ei să o ajute să-și țină acest legământ, aceasta era poate

datoare ca măcar să-l respecte. A avut loc o ceartă aprinsă. Mama ei a început să plângă. Billie s-a întors la apartament după miezul nopții. După aceea, Billie a observat că, dacă abilitatea mamei ei de a aduce în discuție un subiect provocator pe la opt și jumătate nu reușea să mai aibă vreun efect, ea demonstra o aceeași abilitate în a declanșa o ceartă. În a paisprezecea săptămână în care tot nu reușise să-și țină legământul, acest tipar a devenit clar pentru Billie. În acea seară de miercuri, la opt și jumătate, mama ei a început să povestească ceva. Billie s-a ridicat spunând că îi pare rău, dar nu are timp să o asculte. Mama ei a început cearta. Billie a anunțat că nu are timp nici să se certe. S-a îndreptat către ușă. Mama ei a apucat-o literalmente de mânecă. Billie s-a smuls. Când ceasul a bătut ora nouă, se găsea în apartamentul său. Cinci minute mai târziu, suna telefonul. Era mama ei. Billie plecase într-o grabă atât de mare, zise ea, că n-avusese timp să-i spună că doctorul credea că are pietre la vezica biliară.

Frica de păianjeni a tinerei s-a înrăutățit.

În acest punct, Billie încă își adora mama. În cadrul terapiei, devenise capabilă să-și critice mama destul de liber și de precis, totuși nu era niciodată cu adevărat furioasă pe ea și a continuat să profite de orice ocazie pentru a fi în compania mamei ei. Era ca și cum și-ar fi dezvoltat două creiere ce coexistau — unul nou, cu care se putea uita la mama ei în mod obiectiv, și cel vechi, care rămăsese absolut neschimbat.

Terapeutul a impulsionat-o. El a sugerat că mama ei se agăța de ea nu doar în serile de miercuri. Poate că mama ei nu voia ca Billie să o părăsească sau să-și dezvolte o existență separată, într-o altă dimensiune. El i-a amintit încă o dată că mama ei a refuzat să-i plătească terapia din momentul în care aceasta a devenit un lucru important în viața lui Billie. Oare mama ei era geloasă pe atașamentul fiicei față de terapie, deoarece reprezenta un atașament față de altceva decât ea? Și de ce o tot reținea pe Billie să-și ia propriul apartament? Oare nu cumva o împiedica pe Billie să-și dezvolte independen-

ța și separarea? Poate, i-a răspuns Billie. Dar mama ei nu obiectase niciodată împotriva prietenilor și amanților ei. Oare asta nu indica faptul că mama ei nu avea nici o dorință de a o ține lângă ea? Posibil, a recunoscut terapeutul ei, dar probabil că acest lucru indica, pur și simplu, că mama dorea ca Billie să fie o copie a ei. Poate că mama se folosea de promiscuitatea fiicei pentru a și-o justifica pe a sa. În plus, cu cât ele erau mai asemănătoare, cu atât mai puțin exista șansa de a se separa vreodată. Și așa a continuat bătaia săptămână după săptămână, lună după lună, cu nesfârșite reveniri asupra aceluiași chestiuni, fără să se întrevadă nici un semn de rezolvare la orizont.

Dar în al șaselea an de terapie, a apărut o schimbare subtilă, însă radicală. Billie a început să scrie poezii. La început, i-a arătat poemele mamei ei. Aceasta nu s-a arătat prea interesată. Dar Billie era mândră de propriile-i poezii. O dimensiune nouă, surprinzătoare a sa. Era unicitatea ei, ceva ce îi aparținea. Și-a cumpărat un caiet elegant, legat în piele, în care să-și scrie poemele. Impulsul de a scrie nu apărea des. Dar atunci când apărea, era constrângător. Pentru prima oară în viața ei, atunci când lucra la un poem, Billie și-a dat seama că se bucura să fie singură. Într-adevăr, avea nevoie să fie singură. Nu se putea concentra în casa părinților, cu întreruperile constante ale mamei ei. Astfel că, atunci când îi venea inspirația, se ridica brusc și anunța că trebuie să se întoarcă în apartamentul ei. „Dar nu este miercuri seara“, o muștră mama ei. Iar Billie trebuia să se smulgă încă o dată din brațele mamei. După un astfel de episod, în timp ce îi descria terapeutului felul în care mama ei se agăța de ea atunci când pleca pentru a scrie, Billie a comentat:

- E ca un păianjen nenorocit!
- Aștept de multă vreme să spui asta! a exclamat terapeutul.
- Să spun ce?
- Că mama ta e ca un păianjen.

- Și?
- Dar tu urăști păianjenii și ți-e frică de ei.
- Nu-mi urăsc mama, a răspuns. Și nici nu mi-e frică de ea.
- Poate ar trebui.
- Dar nu vreau.
- Atunci, în loc să faci asta, mai bine urăști și te temi de păianjeni?

Billie a lipsit de la următoarea întâlnire. Când s-a reîntors, terapeutul i-a sugerat că sărise peste întâlnire, deoarece se înfuriase pe el pentru că făcuse o legătură între mama ei și fobia de păianjeni. Billie a absentat și de la următoarele două întâlniri. Dar când s-a reîntors în sfârșit, era pregătită să înfrunte problema.

— Bine, a spus ea. Deci, am o fobie. Ce e totuși o fobie? Cum funcționează?

Fobia este rezultatul unei înlocuiri, a explicat terapeutul. Ea apare atunci când o frică sau o repulsie normală față de ceva este înlocuită cu altceva. Oamenii folosesc această substituție defensivă, deoarece nu vor să recunoască frica sau repulsia originală. În ce o privește pe Billie, ea nu voia să recunoască răutatea propriei mame. Firesc. Ce copil ar vrea să creadă despre mama lui că este malefică sau distructivă? Ca orice copil, Billie voia să creadă că mama ei o iubește, că o protejează, că este blândă și bună. Dar pentru a crede acest lucru, trebuia să scape de frica și de repulsia pe care le simțea instinctiv față de răutatea mamei ei. Ea a făcut acest lucru direcționându-și frica și repulsia spre păianjeni. Păianjenii erau răi — nu mama ei.

„Dar mama mea nu este rea“, a susținut Billie.

Era adevărat că mama ei nu dorea ca ea să devină independentă și că se folosea de tot felul de trucuri și vicleșuguri pentru a încerca să o rețină pe Billie din a-și dezvolta o existență complet separată. Dar asta nu era ceva rău. Se întâmpla astfel doar pentru că mama ei era atât de singură. Iar ea, Billie, în-

telegea singurătatea. E teribil de rău să te simți singur. E, de asemenea, omenește. Oamenii sunt creaturi sociale; au nevoie unele de celelalte. Faptul că mama ei se agăța de ea din cauza singurătății nu era ceva rău; ci doar ceva omenească.

— De vreme ce și singurătatea este omenească, a răspuns terapeutul, inabilitatea de a o tolera cu greu poate fi considerată o parte necesară a condiției umane.

El i-a explicat că e de datoria părinților să-și ajute copiii să-și dobândească independența și să se separe. În reușita acestei sarcini, este esențial ca părinții să-și tolereze propria singurătate, pentru a-și încuraja copiii să se desprindă de ei în cele din urmă. A descuraja o astfel de separare nu numai că reprezenta un eșec al îndatoririi părintești, dar și o sacrificare a dezvoltării copilului pe altarul dorințelor imature și egoiste ale părintelui. Era ceva distructiv. Da, cu siguranță este ceva rău, spunea terapeutul. Iar Billie avea dreptate să se teamă de aceasta.

Încet, Billie a ajuns să vadă. Și cu cât întrezărea mai mult, cu atât era mai mirată. A început să observe sute de mici moduri, infinit de subtile, în care mama ei încerca permanent să-i rețină spiritul în ghearele sale. În caietul ei cu coperte de piele, Billie a scris într-o seară:

Ambiguitatea și vinovăția

Te pot face să-ți pierzi mințile —

Îmi trimiți lenjeria pe care mi-ai spălat-o.

Adaugi în ea prima frunză ce-a căzut toamna.

Manipulare? Vinovăție?

... metodele tale chiar funcționează.

Totuși, lucrurile nu s-au schimbat prea mult. Billie, deja o tânără de douăzeci și trei de ani, își petrecea cele mai multe nopți dormind în casa părintească și cea mai mare parte a timpului liber cu mama ei. Deși nu reușea să-și plătească te-

rapia, își cheltuia o parte substanțială din salariul săptămânal pentru a o duce pe mama ei să ia cina la cel mai scump restaurant din zonă. Iar tiparul relațiilor ei cu bărbatul a continuat nealterat — îndrăgostirea, agățarea de ei, sufocarea, despărțirea, căutarea frenetică, din nou îndrăgostirea — bărbat după bărbat, iar și iar. Și era mai îngrozită de păianjeni ca niciodată. Partea grea abia începea.

— Nu se întâmplă nimic, s-a plâns într-o zi Billie în timpul terapiei.

— Și eu am aceeași senzație, a răspuns terapeutul.

— Bine, dar de ce nu? a întrebat Billie. Au trecut șapte ani de când stau de vorbă cu dvs. Ce naiba trebuie să fac mai mult?

— Închipuie-ți de ce mai ai încă fobia de păianjeni.

— Am recunoscut că mama mea este un păianjen, a răspuns Billie.

— Atunci, de ce continui să te arunci în culcușul și în pânza ei?

— Știți de ce. Ca și ea, sunt și eu singură.

Terapeutul s-a uitat la Billie. A sperat că este pregătită pentru ceea ce avea să-i spună.

— Deci, poate că într-un fel și tu ești un păianjen, a spus el.

Billie a plâns tot restul ședinței. La ședința următoare, era acolo, punctuală, chiar nerăbdătoare pentru munca dureroasă ce o aștepta. Era adevărat; uneori se simțea ca un păianjen. Când bărbatul începeau să o părăsească, se agăța de ei — la fel cum se agăța mama ei de ea. Îi ura pentru că plecau. Nu îi păsa de sentimentele lor. Nici de ei. Îi dorea pentru ea însăși. Da, era ca și cum ceva rău din ea, un impuls rău, o parte rea a ei o domina. Fobia de păianjeni nu numai că a ajutat-o să nege răutatea mamei sale, ci a folosit-o, de asemenea, pentru a nega răul din sine.

Totul era atât de bine legat și întrețesut. Se identifica perfect cu mama ei. Erau atât de asemănătoare! Cum putea lupta

cu adevărat împotriva răului mamei până când nu începea lupta împotriva ei însăși? Cum putea să-și condamne mama fără a se condamna pe sine că refuza să-și tolereze propria singurătate? Cum se putea opri din încercarea de a prinde bărbații în propria pânză — bărbați care s-ar fi convenit să fie liberi, drepți și puternici, așa cum și ea ar fi trebuit să fie liberă, dreaptă și puternică? Problema nu mai era cum să scape din pânza mamei sale, când identitatea mamei era atât de mult identitatea ei însăși; problema era de a scăpa de ea însăși. Și cum, pentru numele lui Dumnezeu, cum putea să facă asta?

Dar Billie a reușit. În numele lui Dumnezeu sau al adevăratului ei sine, ea a început, într-un fel, să se separe de mama ei, să se elibereze definitiv din relația simbiotică. Curând, a scris în caietul ei legat în piele:

*Cât mă uimește cum boala mea
Se ivește în mine mereu,
Parte din ființa mea,
Fără ca eu să o știu.
E-atât de greu să lupți cu inamicul
Pe care nu-l poți vedea;*

*Atât de înspăimântător să cred că ești în mine,
Atât de cufundată în gândurile și sentimentele mele,
Încât nu se poate distinge
De mine.*

Ea sunt eu.

*Mă simt ca un mulatru,
Membru al Ku-Klux-Klan-ului,
Urând esența unei părți din mine,
Căznindu-mă să distrug o parte din mine.*

*Acesta este probabil cel mai greu lucru
Pe care am să-l fac vreodată.
Câteodată pare atât de nefiresc.*

*Deseori mă întreb cum ar fi ca eu
Să devin diferită de tine;
Să am voința să doresc să fiu
Diferită de tine.*

Se pare că Billie a început să-și rupă lanțurile.

Charlene: un caz exemplificator

Am observat cât de dificilă este examinarea în profunzime a oamenilor răi, din cauza naturii lor, care-i face să evite lumina. Negându-și propria imperfecțiune, cel rău fuge atât de autoexaminare, cât și de orice situație în care ar putea fi cercetat atent de alții. Totuși, în acest capitol, femeia care va fi descrisă — și care într-o anumită măsură pare a fi rea — s-a supus totuși unei psihanalize extensive în scop terapeutic.

Deși acest gen de cazuri este rar, totuși nu este unic. Eu însumi am încercat să tratez un astfel de pacient și am supervizat terapeuți ce au lucrat cu mai multe cazuri remarcabil de asemănătoare. De fiecare dată, tratamentul, deși de lungă durată, a fost un eșec.

Nu este plăcut să dai greș. Dar acest lucru poate avea o mare valoare educațională pentru psihoterapie și, de asemenea, pentru viață în general. Probabil că avem mai mult de învățat din eșecurile noastre decât din succese. Cu siguranță, nici un pacient nu m-a învățat mai mult decât cel pe care-l voi descrie. Sper că exemplul va servi și altora. Examinând răspunsurile la unele întrebări precum: de ce a apelat Charlene la tratament, de ce a insistat să-l continue timp de patru sute de ședințe și de ce a eșuat total în răspunsul ei față de tratament, poate că vom ajunge, în cele din urmă, la o profunzime a înțelegerii prin care vom putea fi capabili să ajutăm la vindecarea oamenilor precum Charlene din această lume.

La început, confuzie

La început, nu exista nici un semn care să indice faptul că Charlene ar fi neobișnuită. A venit la mine la vârsta de treizeci și cinci de ani, plângându-se de o depresie ce a urmat despărțirii de prietenul ei. Depresia nu părea severă.

Era o femeie minionă și destul de atrăgătoare, dar nu de o frumusețe remarcabilă. Avea simțul umorului și era evident foarte inteligentă. În mod clar însă, era neîmplinită în jocul vieții. Din motive care îmi păreau destul de vagi la început, a eșuat de mai multe ori în încercarea de a absolvi un colegiu fără pretenții. Totuși, după un an în care și-a dovedit valoarea ca voluntar, a fost angajată de Biserica anglicană din orașul în care locuia ca profesoară de religie pentru grupele de copii mici. Șase luni mai târziu, era concediată de către rector. Ea atribuia acest lucru capriciilor acestuia. Dar tiparul a continuat. A pierdut încă șapte slujbe înainte de a obține una de operator telefonic, post pe care îl ocupa atunci când a venit să mă vadă. În mod similar, despărțirea recentă de prietenul ei era doar una dintr-un lung șir de relații romantice eșuate. De fapt, Charlene nu avea deloc prieteni.

Deși oamenii intră, de obicei, în terapie din cauza unei neîmpliniri sau a alteia, totuși lipsa de succes a lui Charlene, cu toate că era accentuată, era departe de a fi un caz singular. Cu greu aș fi crezut că ea va deveni unul dintre cei mai „groaznici“ pacienți cu care am lucrat vreodată.

Examinându-i trecutul, am descoperit că Charlene părea să-și fi făcut puține iluzii în privința părinților ei. Cu excepția unor sume considerabile de bani, se părea că nu-i dăduseră prea multe. Preocupat de averea pe care o moștenise, tatăl nu se implicase deloc în îngrijirea ei și a surorii sale, Edith. Mama lor, o anglicană fanatică, ce bolborosea continuu cuvinte despre Iisus, era neabătută în ura sa față de soțul ei. „Dacă n-ați fi fost voi, fetelor, l-aș fi lăsat demult pe tatăl vostru“, le spunea ea măcar o dată pe săptămână. „Bineînțeles“,

observa Charlene amuzată, „chiar când Edie și cu mine eram plecate de-acasă de peste zece ani, ea tot nu l-a părăsit.“

Edie devenise lesbiană. Charlene se considera bisexuală. Edie se descurca bine în afacerile bancare, dar nu era fericită. Ori de câte ori credea despre sine că are o problemă, Charlene nu avea nici o remușcare în a da vina pe părinți. „Ei chiar și-au bătut joc de noi — tatăl meu, îndrăgostit de acțiunile lui de la bursă și de obligațiunile bancare, iar mama mea, cu aerele ei și cu cartea de rugăciuni.“ Fără îndoială, părinții ei păreau neubitori, chiar răi și haini.

Dar mulți pacienți au părinți haini. Nici măcar neobișnuita credință religioasă pe care o avea Charlene nu o făcea să fie foarte aparte. După ce a fost concediată din serviciul ei de la biserică, Charlene a fost treptat atrasă de un cult care proclama o amestecătură de hinduism, budism, creștinism și teologie esoterică, alături de credința în „vibrațiile iubirii prin meditație“. Dar astfel de culte sunt cu zecile. Iar acesta părea să nu încurajeze nici fanatismul, nici dependența. Faptul că era membră a unei astfel de grupări părea destul de natural, având în vedere felul greșit în care se folosea mama ei de creștinism și de propria-i furie față de rectorul care o concediasă.

Ceea ce o distingea însă pe Charlene era confuzia mea în relația cu ea.

În general, după ce petrec cinci sau șase ore de terapie cu un pacient, psihiatrul au cel puțin o înțelegere superficială a problemei pacientului. Există măcar o tentativă de diagnostic. După patruzeci de ședințe cu Charlene, nu aveam nici cea mai vagă idee despre ce anume nu era în regulă cu ea. Neîmplinire, bine. Dar nu știam de ce.

Frustrat, mi-am derulat în minte o listă cu categoriile de diagnostic, punându-i diferite întrebări specifice. Am întrebat, de pildă, dacă nu avea o nevroză obsesiv-compulsivă și am chestionat-o în privința tuturor simptomelor posibile ale acestei nevroze, cum ar fi comportamentul ritualic. Charlene a înțeles perfect. Cu mult entuziasm, a descris mai multe ritualuri

minore, pe care le practica la începutul adolescenței — o perioadă obișnuită, aproape normală pentru acest gen de comportament. Își aranja obiectele în cameră într-un anumit fel și în anumite secvențe pentru a se simți confortabil înainte de a se duce seara la culcare. Când era copil, i s-a spus că în armată soldaților li se cere să-și facă patul atât de întins, încât dacă arunci o monedă pe așternut, aceasta să sară. Așa că, în fiecare dimineață, când avea vreo treisprezece-paisprezece ani, arunca o monedă pe pat înainte de a se spăla pe dinți. „Dar pe la cincisprezece ani, a spus ea, mi-am dat seama că acest lucru era o pierdere prostescă de vreme și m-am oprit. De atunci n-am mai avut nici un ritual.“ Așa că am fost iarăși zăpăcit și am rămas zăpăcit. Au trecut încă treizeci de ședințe înainte de a obține primul indiciu despre caracterul pe care-l avea Charlene.

Într-o zi, după nouă luni de terapie, când mi-a înmănat cecul pentru luna precedentă, am observat că fusese emis de o altă bancă.

— Ai schimbat banca? am întrebat-o din întâmplare. Charlene a dat din cap afirmativ.

— Da, am fost nevoită să o schimb.

— Ai fost nevoită să o schimbi? am ciulit eu urechile.

— Rămăsesem fără cecuri.

— Ai rămas fără cecuri? am repetat prost.

— N-ai observat? a spus Charlene puțin iritată. Fiecare cec pe care ți l-am dat avea un alt model imprimat pe el.

— Nu, n-am observat, am recunoscut. Dar ce-are asta de-a face cu schimbarea băncilor?

— Nu ești prea ager, nu-i așa? mi-a zis Charlene. La vechea mea bancă nu mai aveau cecuri cu desene noi, așa că a trebuit să-mi deschid un nou cont ca să primesc un carnet de cecuri cu desene noi.

Mai confuz decât fusesem vreodată, am întrebat:

— De ce trebuie să folosești un desen diferit de fiecare dată?

— Deoarece este o ofertă din dragoste.

— O ofertă din dragoste? am repetat încă o dată năucit.

— Da. Ori de câte ori scriu un cec cuiva mă întreb care ar fi desenul potrivit pentru acea persoană în acel moment. Vezi tu, e o chestiune de vibrații. Prin iubire intru în rezonanță cu vibrațiile lor și apoi fac selecția. Dar niciodată nu-mi place să-i dau unei persoane același desen de mai multe ori, iar vechea mea bancă avea doar opt modele diferite de cecuri. De fapt, din cauza ta am schimbat băncile, deoarece acesta este cel de-al nouălea cec pe care ți-l dau. Totuși, eram nevoită să schimb banca oricum, din cauza companiei de electricitate. Dar ei sunt mai impersonali. Este greu să-ți dai seama de vibrațiile lor.

Am rămas năucit. Poate că ar fi trebuit să abordez chestiunea „iubirii“ chiar acolo și atunci. Însă am fost copleșit de bizareria acestei acțiuni minore, dar repetitive.

— Această activitate sună puțin a ritual, a fost cel mai bun comentariu pe care l-am putut face.

— Da, cred că poți să spui că e un ritual.

— Dar am crezut că nu ai nici un ritual.

— O, am o mulțime de ritualuri, mi-a răspuns Charlene veselă.

Și avea. La următoarele câteva ședințe, mi-a povestit zeci de ritualuri. Aproape fiecare lucru pe care-l făcea era conectat într-un fel sau altul cu un ritual. A devenit foarte clar că Charlene avea, într-adevăr, o formă de tulburare obsesiv-compulsivă.

— Dacă ai zeci de ritualuri, am întrebat-o, cum se face că, atunci când te-am întrebat despre ritualuri, în urmă cu patru luni, mi-ai zis că nu ai nici unul?

— Nu am simțit că trebuie să-ți spun. Poate că nu am destulă încredere în tine.

— Dar mințai.

— Bineînțeles.

— Atunci, de ce-mi plătești cincizeci de dolari pe oră ca să te ajut, iar tu mă minți, punându-mă în situația de a nu ști cum să te ajut? am întrebat.

Charlene s-a uitat la mine cu viclenie:

— Fii sigur că n-o să-ți povestesc nimic până când n-o să cred că ești gata să afli, a răspuns ea.

Acum, că-și „mărturisise“ ritualurile, speram că Charlene va deveni din ce în ce mai deschisă în munca noastră împreună și, prin urmare, am fost mai puțin confuz. Dar lucrurile nu s-au întâmplat așa. Doar treptat a început să mi se dezvăluie faptul că era un „om al minciunii“. Deși în timpul lunilor și anilor ce-au urmat a dezvăluit vrând-nevrând un aspect sau altul despre sine, Charlene a rămas în mare parte enigmatică. Iar eu am rămas confuz. Care era calea pe care o dorea? A continuat până la sfârșit să-mi ascundă informații, dacă nu dintr-un alt motiv, măcar pentru a avea controlul asupra „spectacolului“. Și pe măsură ce o înțelegeam mai profund, creștea și uimirea mea în fața neputinței ei fundamentale de a înțelege.

Într-un fel sau altul: copil ori adult

La puțin timp după ce și-a dezvăluit ritualurile, Charlene a început să dezvăluie și altceva: dorința ei intensă pentru mine.

Acest lucru n-a fost surprinzător, la început. Țineam la Charlene. Nu lipsea la întâlniri și le plătea cu conștiinciozitate, ceea ce presupuneam că se întâmpla din dorința ei arzătoare de a se dezvolta. Eram dornic să vin în întâmpinarea eforturilor ei, dedicându-mi propriile mele eforturi. Tot ce spunea, orice i se întâmpla mă interesa profund și avea importanță pentru mine. E firesc ca un pacient, ca răspuns la o atenție susținută, să nutrească o dorință romantică pentru terapeut, când acesta este de sex opus. Astfel de cazuri apar mai ales

atunci când pacientul nu a reușit în timpul copilăriei să depășească dilema oedipiană.

Orice copil sănătos trăiește o dorință sexuală pentru părințele de sex opus. Această dorință își atinge, de obicei, apogeul în jurul vârstei de patru sau cinci ani și la ea se referă dilema oedipiană. Este ceea ce îl pune pe copil într-o situație extrem de dificilă. Iubirea romantică a copilului pentru părinte este o iubire fără speranță. Copilul îi va transmite părintelui: „Știu că-mi vei spune că nu pot să fac sex cu tine, deoarece sunt copil, dar privește cât de matur acționez și o să te răzgândești.“ Această acțiune matură necesită însă o energie enormă, ce nu poate fi, până la urmă, susținută de copil. El devine extenuat. Rezolvarea dilemei apare atunci când copilul extenuat acceptă realitatea faptului că este doar un copil și nu poate — și nici nu mai dorește — să aibă aparența unui matur. Astfel, copilul își dă seama că nu poate să păstreze prăjitura și să o și mănânce, în același timp; nu poate să-și posede sexual părințele, rămânând în același timp copil. Prin urmare, optează pentru avantajele faptului de a fi copil și renunță la sexualitatea lui prematură*. Dilema lui Oedip a fost rezolvată. Toată lumea respiră ușurată — în special copilul, care devine în mod vizibil mai fericit și mai relaxat.

În psihoterapie, pacientul care nu a reușit să-și rezolve dilema oedipiană în timpul copilăriei trebuie să treacă în esență prin același proces în relația cu terapeutul, în perioada adultă. El sau ea trebuie să învețe să renunțe la terapeut ca obiect al iubirii sexuale, romantice și să se vadă pe sine ca fiind copilul terapeutului la un nivel simbolic. Odată ce apare acest lucru, lucrurile merg foarte lin. Pacientul se poate relaxa și se poate bucura de îndrumarea părintească a terapeutu-

* Printre motivele pentru care complexul oedipian este atât de important în psihiatrie se numără faptul că adulții care au eșuat în a-și rezolva acest complex au, de obicei, o mare dificultate în a face renunțările necesare pentru succesul vieții de adult. Ei încă nu au învățat că nu pot să aibă prăjitura și să o și mănânce în același timp.

lui. Fără obstacole, el sau ea vor putea absorbi înțelepciunea și iubirea terapeutului.

Numai că lucrurile nu au mers așa între mine și Charlene.

Primul indiciu că tratamentul nu progresa a fost un sentiment crescând de repulsie pe care am început să-l trăiesc față de ea. Acesta era destul de neobișnuit în experiența mea. Când o pacientă atrăgătoare mă dorește, problema mea este, de obicei, cum să nu-i răspund în același fel. În mod normal, și eu am propriile mele sentimente și fantezii sexuale față de ea și trebuie să mă asigur că acestea nu vor interfera în vreun fel cu judecata și implicarea mea în ipostaza terapeutică. Cu siguranță, de obicei sentimentul cald ce apare față de pacientele care îmi încredințează iubirea lor nu-mi creează nici o dificultate.

Totuși, cu Charlene era o altă problemă. Nu aveam nici o fantezie sexuală pozitivă în ce o privea. Din contră, gândul la o relație sexuală cu ea îmi provoca scârbă. Chiar ideea de a o atinge nesexual îmi dădea aproape o senzație de vomă. Și lucrurile nu aveau să se îmbunătățească. Cu cât trecea timpul, cu atât dorința mea instinctivă era de a o menține la distanță.

E posibil ca sentimentul meu de repulsie din ce în ce mai accentuat să nu fi fost în primul rând o reacție sexuală. Nu numai eu aveam acest sentiment. O altă pacientă, o femeie inteligentă și perspicace, a început o ședință întrebându-mă:

— Știți, doamna care are programare întotdeauna înaintea mea, când vin să discut cu dvs...

Am dat din cap. Se referea la Charlene.

— Ei bine, îmi dă întotdeauna fiori. Nu știu de ce, n-am vorbit niciodată cu ea. Doar trece prin camera de așteptare, își ia haina și pleacă. N-am schimbat niciodată vreo vorbă cu ea, dar îmi dă fiori când o văd.

— Poate pentru că nu este o persoană prietenoasă, am sugerat.

— Dar nu — nu vorbesc nici cu ceilalți pacienți ai dumneavoastră. Este altceva. Este ca și cum — nu știu cum să spun asta — ar avea ceva rău în ea.

— Dar nu arată straniu, nu-i așa? am întrebat fascinat.

— Nu, arată ca o persoană obișnuită. Se îmbracă bine. Poate că este chiar o femeie educată. Dar ceva în privința ei mă sperie. Nu pot spune exact ce. Însă dacă am văzut vreodată o persoană rea, cu siguranță ea este aceea.

Indiferent dacă sentimentul meu de repulsie era sau nu de natură sexuală, comportamentul sexual pe care-l afișa Charlene în timpul ședințelor era extraordinar. De obicei, când o pacientă trăiește o afecțiune față de mine, ea este rușinoasă, chiar secretoasă în această privință la început. Charlene nu era așa. Ea, care în mod normal îmi ascundea informații, se arăta ostentativă în privința intențiilor de a mă seduce.

— Ești rece, spunea ea acuzator. Nu înțeleg de ce nu vrei să mă ții în brațe.

— Poate că aș putea să te țin dacă ai avea nevoie să fii alinată, i-am răspuns, dar eu resimt dorința ta de a fi ținută în brațe ca fiind una sexuală.

— Tu și distincțiile tale de chițibușar! a exclamat Charlene. Ce diferență ar fi dacă aș vrea să fiu alinată sexual sau în alt fel? Indiferent cum, am nevoie să fiu alinată.

— Nu ai nevoie de o relație sexuală cu mine, am încercat să-i explic iar și iar. Poți să ai o astfel de relație cu oricine. Mă plătești pentru un anumit gen de îngrijire.

— Păi, cred că n-ai deloc grijă de mine. Te simt aspru și distant. Nu ești cald. Nu văd cum ai putea să mă ajuți când nici măcar nu ai un sentiment de căldură față de mine.

Eu însumi începusem să-mi pun întrebări asupra acestui lucru. Charlene mă făcea întotdeauna să mă întreb dacă sunt un terapeut bun pentru ea.

Aceasta era, de asemenea, o trăsătură ilicită, vicleană, invadatoare a dorinței pe care Charlene o nutrea pentru mine. Vara, obișnuia să vină mai devreme la ședințele noastre și stă-

tea în grădină. Dacă mi-ar fi cerut permisiunea să facă acest lucru, nu cred că nu i-aș fi dat-o. Îmi place ca oamenii să se bucure de florile din grădină, a căror îngrijire este pasiunea mea și a soției mele. Dar ea nu a cerut niciodată permisiunea. În mai multe seri în care nu aveam ședință mă uitam afară și o vedeam pe Charlene în fața casei noastre, stând în mașina ei și ascultând radioul ce cânta încet în întuneric. Era sinistru. Când am întrebat-o despre acest lucru, mi-a spus simplu:

— Știi că ești bărbatul pe care-l iubesc. E firesc să doresc să fiu aproape de cel pe care-l iubesc.

Într-o zi, când nu aveam întâlnire, am intrat în biblioteca noastră și am găsit-o pe Charlene stând și citind una dintre cărțile mele. Am întrebat-o ce face acolo.

— E o cameră de așteptare, nu-i așa?

— E o cameră de așteptare atunci când ai întâlnire, i-am răspuns. Când nu aștept pacienți, este o cameră privată din propria mea casă.

— Ei bine, pentru mine este o cameră de așteptare, a spus Charlene, absolut liniștită. Când ai biroul în propria-ți casă, probabil că te aștepți să pierzi o parte din intimitate.

După ce i-am arătat faptul că nu are nici un motiv rezonabil pentru a se întâlni cu mine, practic i-am ordonat să plece. Mai mult decât oricând în viața mea, am simțit cum trebuie să fie pentru o femeie să aibă parte de avansuri nedorite și chiar să-i fie frică de a fi violată. Într-adevăr, de două ori la sfârșitul unei ședințe, Charlene practic m-a înhățat și a încercat să mă îmbrățișeze înainte de a o respinge.

Unul dintre motivele principale pentru care copiii nu pot să-și rezolve complexul oedipian este acela că nu reușesc să primească iubirea și atenția părintească necesară în anii de dinaintea vârstei de patru ani — așa-numiții ani preoedipieni. A rezolva dilema oedipiană e ca și cum ai încerca să construiești primul zid al unei case, însă nu poți să realizezi acest lucru până când nu există o fundație. Multe semne indicau faptul că Charlene fusese lipsită din punct de vedere emoțional de

acest început. Mama ei fusese în mod clar o femeie care nu dăruia. Charlene nu-și amintea ca vreunul dintre părinții ei să o fi ținut vreodată în brațe. Deseori avea vise cu sâni. În mod ritual, urma straniile legi dietetice ale cultului ei și, ca urmare, căuta întotdeauna hrană organică ciudată. Când lua masa cu alții, mânca întotdeauna ceva diferit de ei — ceva special. În termeni psihanalitici, problema de bază pe care o avea Charlene era nu un complex oedipian nerezolvat, ci un caz de fixație orală preoedipiană.

Dorința resimțită de Charlene de a mă atinge și de a fi atinsă de mine era, de fapt, o dorință de a fi îngrijită de mamă — căldura, îmbrățișarea de care fusese lipsită. Percepeam acea dorință a ei de a fi atinsă ca respingătoare și amenințătoare. În fond, nu de atingere avea ea nevoie disperată? Pentru a o vindeca, oare nu trebuia să fac acel lucru pe care-l găseam atât de dezgustător? Oare nu trebuia să o iau pe Charlene în poala mea, să o țin în brațe, să o dezmierd, să o sărut și să o mângâi până când ea și-ar fi găsit, în cele din urmă, pacea?

Poate da, poate nu. M-am gândit serios la asta. Dar mi-am dat seama de un lucru. Și anume că, deși eram dispus să am grijă de Charlene ca de un copil mic, bolnav și înfometat, ea nu era doritoare să primească o astfel de atenție. Nu dorea să-și asume rolul de copil în relația cu mine, și cu atât mai puțin pe acela de copil mic. Esența dezgustului meu de a o atinge stătea în insistența ei ca atingerea să fie de natură sexuală. Se vedea pe sine nu ca pe un copil înfometat, ci ca pe un adult complet. Am încercat în mod repetat, printr-o varietate de mijloace, inclusiv prin utilizarea canapelei, să o ajut să adopte o postură mai pasivă, încrezătoare, de copil față de mine. Toate încercările mele au dat greș. În timpul celor patru ani în care a făcut terapie cu mine, Charlene a insistat să controleze scena. Dacă ar fi fost ca un copil, ar fi trebuit să-mi cedeze frâiele, să mă lase să am grijă de ea în mod părintesc, în loc să-mi pretindă să am grijă de ea din punct de vedere sexual.

Dar nu a făcut așa ceva. Dorea să țină frâiele în mână în orice moment.

Procesul unei vindecări profunde, cel puțin în cadrul psihanalitic, cere ca pacientul să regreseze la un anumit nivel, într-un anumit grad. Este o cerință dificilă și înspăimântătoare. Unui adult, obișnuit cu independența și cu capcanele psihologice ale maturității, nu-i este ușor să se lase să devină iarăși asemenea unui copil, dependent și vulnerabil. Și cu cât mai profundă este tulburarea de care suferă — cu cât copilăria pacientului a fost mai înfometată, mai dureroasă și mai traumatizantă —, cu atât îi este mai dificil să se reîntoarcă la condiția copilăriei în cadrul relației terapeutice. Este ca o moarte. Totuși, acest lucru poate fi realizat, iar atunci când se întâmplă, apare vindecarea. În caz contrar, nu poate fi reconstruită nici fundația. Dacă nu există regresie, nu există nici vindecarea — este foarte simplu.

Dacă ar trebui să pun degetul exact pe o singură cauză pentru nereușita Charlenei de a se vindeca în acești ani lungi petrecuți cu mine, aceasta ar fi eșecul ei în a regresa. Când pacienții reușesc să regreseze, apare o calitate complet diferită a conduitei lor în timpul terapiei. Dezvoltă o stare de pace pe care nu o aveau înainte. Au un fel de inocență plină de încredere, care poate fi suspendată în orice moment atunci când e nevoie, dar care poate fi, de asemenea, recăpătată cu ușurință. Interacțiunea dintre pacient și terapeut devine nu numai lină, ci și jucăușă și plină de veselie. Este ca relația dintre o mamă iubitoare și copilul ei. Dacă această stare ar fi fost dobândită cu Charlene — și se pare că era foarte necesar acest lucru —, nu am nici o îndoială că așa fi putut și chiar așa fi luat-o în poala mea, dându-i tot ce avea nevoie. Dar această stare de lucruri nu a apărut. Deși în interiorul ei era în mod evident un copil mic, nu exista nimic inocent sau încrezător în ea. A continuat până la sfârșit să joace rolul de adult complet.

— Tot nu înțeleg de ce, a spus Charlene după trei ani de terapie.

acest început. Mama ei fusese în mod clar o femeie care nu dăruia. Charlene nu-și amintea ca vreunul dintre părinții ei să o fi ținut vreodată în brațe. Deseori avea vise cu sâni. În mod ritual, urma straniile legi dietetice ale cultului ei și, ca urmare, căuta întotdeauna hrană organică ciudată. Când lua masa cu alții, mânca întotdeauna ceva diferit de ei — ceva special. În termeni psihanalitici, problema de bază pe care o avea Charlene era nu un complex oedipian nerezolvat, ci un caz de fixație orală preoedipiană.

Dorința resimțită de Charlene de a mă atinge și de a fi atinsă de mine era, de fapt, o dorință de a fi îngrijită de mamă — căldura, îmbrățișarea de care fusese lipsită. Percepeam acea dorință a ei de a fi atinsă ca respingătoare și amenințătoare. În fond, nu de atingere avea ea nevoie disperată? Pentru a o vindeca, oare nu trebuia să fac acel lucru pe care-l găseam atât de dezgustător? Oare nu trebuia să o iau pe Charlene în poala mea, să o țin în brațe, să o dezmierd, să o sărut și să o mângâi până când ea și-ar fi găsit, în cele din urmă, pacea?

Poate da, poate nu. M-am gândit serios la asta. Dar mi-am dat seama de un lucru. Și anume că, deși eram dispus să am grijă de Charlene ca de un copil mic, bolnav și înfometat, ea nu era doritoare să primească o astfel de atenție. Nu dorea să-și asume rolul de copil în relația cu mine, și cu atât mai puțin pe acela de copil mic. Esența dezgustului meu de a o atinge stătea în insistența ei ca atingerea să fie de natură sexuală. Se vedea pe sine nu ca pe un copil înfometat, ci ca pe un adult complet. Am încercat în mod repetat, printr-o varietate de mijloace, inclusiv prin utilizarea canapelei, să o ajut să adopte o postură mai pasivă, încrezătoare, de copil față de mine. Toate încercările mele au dat greș. În timpul celor patru ani în care a făcut terapie cu mine, Charlene a insistat să controleze scena. Dacă ar fi fost ca un copil, ar fi trebuit să-mi cedeze frâiele, să mă lase să am grijă de ea în mod părintesc, în loc să-mi pretindă să am grijă de ea din punct de vedere sexual.

Dar nu a făcut așa ceva. Dorea să țină frâiele în mână în orice moment.

Procesul unei vindecări profunde, cel puțin în cadrul psihanalitic, cere ca pacientul să regreseze la un anumit nivel, într-un anumit grad. Este o cerință dificilă și înspăimântătoare. Unui adult, obișnuit cu independența și cu capcanele psihologice ale maturității, nu-i este ușor să se lase să devină iarăși asemenea unui copil, dependent și vulnerabil. Și cu cât mai profundă este tulburarea de care suferă — cu cât copilăria pacientului a fost mai înfometată, mai dureroasă și mai traumatizantă —, cu atât îi este mai dificil să se reîntoarcă la condiția copilăriei în cadrul relației terapeutice. Este ca o moarte. Totuși, acest lucru poate fi realizat, iar atunci când se întâmplă, apare vindecarea. În caz contrar, nu poate fi reconstruită nici fundația. Dacă nu există regresie, nu există nici vindecare — este foarte simplu.

Dacă ar trebui să pun degetul exact pe o singură cauză pentru nereușita Charlenei de a se vindeca în acești ani lungi petrecuți cu mine, aceasta ar fi eșecul ei în a regresa. Când pacienții reușesc să regreseze, apare o calitate complet diferită a conduitei lor în timpul terapiei. Dezvoltă o stare de pace pe care nu o aveau înainte. Au un fel de inocență plină de încredere, care poate fi suspendată în orice moment atunci când e nevoie, dar care poate fi, de asemenea, recăpătată cu ușurință. Interacțiunea dintre pacient și terapeut devine nu numai lină, ci și jucăușă și plină de veselie. Este ca relația dintre o mamă iubitoare și copilul ei. Dacă această stare ar fi fost dobândită cu Charlene — și se pare că era foarte necesar acest lucru —, nu am nici o îndoială că aș fi putut și chiar aș fi luat-o în poala mea, dându-i tot ce avea nevoie. Dar această stare de lucruri nu a apărut. Deși în interiorul ei era în mod evident un copil mic, nu exista nimic inocent sau încrezător în ea. A continuat până la sfârșit să joace rolul de adult complet.

— Tot nu înțeleg de ce, a spus Charlene după trei ani de terapie.

— Tot nu înțelegi ce? am întrebat.

— Nu înțeleg de ce un copil nu trebuie să facă sex cu părinții lui.

I-am explicat cu răbdare, încă o dată, că rolul părinților constă în a-și ajuta copilul să-și câștige independența — iar independența față de părinți este întotdeauna întârziată de legăturile incestuoase.

— Dar acesta n-ar fi un incest. Nu ești tatăl meu.

— Poate că nu sunt tatăl tău în realitate, am răspuns, dar rolul meu ca terapeut este unul parental. Treaba mea e să te ajut să te dezvolți, nu să te satisfac sexual. Poți să obții satisfacție sexuală din altă parte, de la cei de-o seamă cu tine.

— Dar ești de-o seamă cu mine!

— Charlene, ești pacienta mea. Ai tot felul de probleme serioase, pentru care trebuie să fii ajutată. Vreau să te sprijin în privința acestor probleme. Nu vreau să fac sex cu tine.

— Dar chiar dacă sunt pacienta ta, tot aș putea să fiu „seamănu tău“.

— Charlene, fapt este că tu nu ești „seamănu“ meu. Nu poți să-ți păstrezi nici măcar o slujbă banală mai mult de câteva luni. N-ai învățat nici măcar să-ți găsești calea la lumina zilei. Din punct de vedere psihologic, ești, practic, un copil mic. Înțeleg. Ai avut părinți groaznici și ai o mulțime de motive să fii încă un copil mic. Dar nu mai pretinde că ești de-o seamă cu mine. De ce nu te relaxezi și nu te bucuri de atenția pe care ți-o dau ca părinte? Chiar vreau să te iubesc în acest fel. Dar, te rog, oprește-te și nu mai încerca să mă ai din punct de vedere sexual. Renunță, Charlene!

— Nu voi renunța. Te vreau și intenționez să te am.

Deși nu putea fi mai ostentativă în privința a ceea ce dorea de la mine, tot am resimțit avansurile pe care mi le făcea Charlene ca fiind necinstite în natura lor. Ea dorea să obțină sânul de mamă sub deghizarea sexului. Căuta hrana copiilor mici sub deghizarea sexualității — ceea ce în sine nu este un fenomen neobișnuit, cu excepția faptului că Charlene refuza

cu încăpățănare să lase ca această deghizare să fie penetrată. Din timp în timp, îi spuneam într-un fel sau altul:

— În realitate, vrei să fii mama ta. Este în regulă. E frumos. Vreau să fac acest lucru. E ceva de care ai nevoie. De fapt, e un lucru pe care-l meriți. Ai fost înșelată în trecut și meriți ca această situație să fie reparată. Uită de chestiunea sexuală. Nu ești pregătită pentru ea. Ești prea tânără. Relaxează-te. Stai și bucură-te de căldura pe care ți-o dau. La-să-mă să te hrănesc.

Dar nu voia. Într-o anumită măsură, aceasta se întâmpla deoarece privea oferta mea ca pe o capcană, dar și pentru că felul în care fusese îngrijită de mama ei pe când era un copil mic se dovedise o capcană. Însă dacă doar această frică ar fi fost sursa rezistenței ei, probabil că ar fi putut fi rezolvată și depășită. Dar chestiunea puterii pure s-a dovedit mai importantă. Nu era vorba doar de faptul că îi era frică să-mi cedeze puterea maternală asupra ei. Mai degrabă era vorba de faptul că nu dorea să se supună vreunei puteri din indiferent ce motiv. Voia să se vindece, dar nu dorea să piardă nimic, nu accepta să cedeze la nimic în acest proces. Era ca și cum ar fi cerut: „Vindecă-mă, dar nu mă schimba.“ Voia nu doar să fie hrănită, ci să fie în același timp și șeful celui care o hrănește*.

Când Charlene mă mostra pentru lipsa mea de căldură și dorință de a o îmbrățișa, îmi tot spunea: „Vreau să mă confirmi. Cum să fii vindecată de un terapeut care nu dorește să mă

* Dorința de regresie spre stadiul de uniune cu mama este una dintre cele trei caracteristici pe care le-a descoperit Erich Fromm în analiza sa asupra modelului personalității rele sau a „sindromului decăderii“ (*The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*, Harper & Row, 1964). El eticheta această dorință drept „simbioză incestuoasă“. Cu siguranță, am descoperit această dorință la Charlene. Dar și la mulți alții. Unul dintre factorii cruciali în privința celor răi, presupun, nu constă doar într-o simplă dorință regresivă pentru Mamă (fapt care ar putea fi folosit în vindecare), ci mai degrabă în încercarea de a obține Mama fără regresie — insistența de a primi îngrijirea mamei fără a renunța la rolul de adult sau la vreuna dintre puterile asociate acestui rol.

confirme?“ Acesta era un cuvânt important. Esența iubirii materne față de copilul mic o constituie confirmarea. Mama obișnuită, sănătoasă își iubește copilul fără nici un motiv în afară de simplul fapt că acesta există. Copilul mic nu trebuie să *facă* nimic pentru a-i câștiga dragostea. Nu există motive atașate acestui fapt. Iubirea este necondiționată. Ea iubește copilul pentru el însuși, așa cum e el. Această iubire reprezintă o confirmare; ea spune: „Ai o mare valoare doar pentru simplul fapt că ești.“

În timpul celui de-al doilea și al treilea an al vieții copilului, mama începe din ce în ce mai mult să aibă unele așteptări de la acesta, cum ar fi, de exemplu, educația mersului la toaletă. Iar când apar aceste așteptări, iubirea ei devine inevitabil, cel puțin într-o anumită măsură, condiționată: „Te iubesc, dar...“ „...aș vrea să nu mai rupi cărțile“ „...aș vrea să nu mai dai jos veioza de pe masă“ „...aș vrea să te duci la toaletă ca să nu mai fie nevoie să spăl aceste scutece.“ Copilul învață cuvintele „bun“ și „rău“. Și mai ales că poate continua să fie confirmat pe de-a-ntregul doar dacă este un copil bun. Acum trebuie să-și câștige confirmarea. Și mereu de acum încolo. Perioada de confirmare necondiționată durează doar atât cât e bebeluș. Din punct de vedere psihologic, ca adulți, am învățat cu toții într-un grad mai mare sau mai mic că, pentru a fi iubiți, este responsabilitatea noastră de a ne face pe noi înșine demni de a fi iubiți.

Un element-cheie în comportamentul pe care-l avea Charlene îl constituia pretenția ei — nu solicitarea — ca eu s-o iubesc indiferent de felul în care se comporta — să o confirm nu doar pentru ceea ce ar putea deveni, ci și pentru ceea ce era în prezent — cu boala ei cu tot. Făcând astfel, i-aș fi dat ceea ce dorea de la mine — iubirea unei mame pentru bebelușul ei, iubirea necondiționată, consecventă pe care o trăise doar în starea de nou-născut. Nu e de mirare că s-a întâmplat așa, deoarece aveam dovada că nu primise de la mama ei o iubire necondiționată, cu rol de confirmare, pe vremea când era

nou-născut, iubire care se cuvine să fie moștenirea fiecărui copil. Fusese înșelată în privința acestei moșteniri. Dar îmi era imposibil să fac acest lucru pentru ea, deoarece pretindea să o iubesc necondiționat, atâta vreme cât ea era un adult bolnav. A insistat să o iubesc așa cum mama și-ar iubi copilul, dar a insistat, de asemenea, să o tratez ca pe un adult de seamă mea. Cererea ei era imposibil de îndeplinit dacă nu dintr-un alt motiv, atunci măcar pentru faptul că însemna să-i confirm boala*. Charlene nu voia să fie vindecată. Voia să fie iubită, nu schimbată. Voia să fie iubită pentru ea însăși, cu nevroza ei cu tot. Deși n-ar fi spus niciodată acest lucru, treptat mi-a devenit clar faptul că Charlene își continua terapia cu intenția de a-mi obține iubirea *fără* terapie — deci, de a avea atât iubirea mea, cât și nevroza ei.

Lege doar pentru ea

Din acel moment, dorința nutrită de Charlene a devenit evidentă. Deși era o dorință profundă, ea nu mi-a devenit clară decât în cel de-al treilea an de terapie, când mi-am dat seama că Charlene era, de fapt, autistă.

Sănătatea mintală cere ca voința umană să se supună ea însăși la ceva mai înalt decât ea. Pentru a funcționa bine în această lume, trebuie să ne supunem unor principii care depășesc tot ce am putea dori la un moment dat. Pentru oamenii religioși, acest principiu este Dumnezeu, iar ei vor spune: „Facă-se voia Ta, nu voia mea.“ Dar chiar și oamenii nereligioși, dacă sunt sănătoși, se supun „unei puteri mai înalte“, fie că știu acest lucru, fie că nu — indiferent dacă e vorba de adevăr sau iubire, de nevoile celorlalți sau de cerințele realității. Așa cum am definit-o în *Drumul către tine însuși*, „sănă-

* În cuvintele lui Martin Buber, răul insistă pentru „confirmarea independentă de toate dovezile“ (*Good and Evil*, Charles Scribner's Sons, 1953, p. 136).

tatea mintală reprezintă procesul continuu de dedicare față de realitate cu orice cost.“

Eșecul absolut de a te supune realității se numește autism. Cuvântul vine din rădăcina grecească *auto*, care înseamnă „sine“. Persoana autistă este oarbă față de anumite dimensiuni esențiale ale realității. Astfel de oameni trăiesc literalmente „într-o lume a lor“, în care sinele lor este stăpânul suprem.

Când o întrebam pe Charlene de ce voia să facă sex cu mine, răspunsul ei era întotdeauna foarte simplu: „Pentru că te iubesc.“ Deși am ridicat în mod repetat chestiunea veridicității acestei afirmații, pentru Charlene realitatea „iubirii“ ei era dincolo de orice îndoială. Pentru mine însă reprezenta o afirmație autistă. Când îmi dădea un cec diferit în fiecare lună, credea că face acest lucru *pentru* mine. În mintea ei existau unele conexiuni între mine și tiparul particular al cecului lunar. Dar conexiunea subzista doar în mintea ei. În realitate, nu era vorba doar de faptul că s-ar fi putut să nu-mi pese de modelul pe care îl folosea, dar, de asemenea, de acela că selecția ei nu avea nici o legătură cu realitatea mea.

Atâta vreme cât era interesată, Charlene iubea pe toată lumea. Cultul în care intrase avea ca doctrină principală iubirea omenirii. Charlene se vedea pe sine trecând prin lume și răspândind daruri și bunătate pe oriunde ajungea. Însă așa cum am trăit eu iubirea ei, aceasta excludea invariabil realitatea mea. Într-o seară de iarnă, de exemplu, la câteva minute după ce încheiasem o ședință, mi-am turnat un Martini și m-am dus în salon pentru a mă așeza lângă foc, într-un rar moment de relaxare, în care să mă ocup de corespondență. Am auzit zgomotul deranjant făcut de cineva care încearcă în mod repetat să pornească mașina. Am ieșit din casă. Era Charlene.

- Nu știi de ce nu merge, a spus ea. Nu pot s-o pornesc.
- Doar n-ai rămas fără benzină? am întrebat.
- Nu, nu cred că e asta.
- Cum nu crezi? Ce spune indicatorul de benzină?
- Păi, arată că rezervorul e gol, a răspuns veselă Charlene.

Ar fi trebuit să râd, dar eram enervat.

— Dacă indicatorul arată că rezervorul e gol, ce te face să crezi că mai ai benzină?

— O, întotdeauna arată că nu mai am benzină.

— Cum adică indică întotdeauna că rezervorul e gol? am întrebat. Este stricat?

— Nu, cel puțin nu cred. Vezi, nu cumpăr niciodată mai mult de zece litri. Așa sunt sigură că nu risipesc. În plus, este distractiv să ghicești când ai nevoie să umpli iar rezervorul. Sunt destul de bună la chestia asta.

— Cam de câte ori nu ghicești și rămâi fără benzină? am întrebat, uluit de descoperirea acestui nou ritual neobișnuit.

— O, nu prea des. Poate de trei sau de patru ori pe an.

— Presupun că e puțin probabil ca acum să fie unul dintre acele momente, am spus cu un pic de sarcasm. Ce-o să faci acum?

— Dacă mă lași să intru și să dau un telefon, o să chem o echipă de depanare.

— Charlene, este ora nouă seara și suntem departe de oraș. Ce crezi că vor face oamenii aceia?

— Ei bine, uneori vin și noaptea. Singurul alt lucru pe care l-aș putea face ar fi să împrumut niște benzină de la tine.

— Mă tem că nu am benzină pe aici, am răspuns.

— Am putea trage niște benzină din rezervorul mașinii tale, nu-i așa? a întrebat Charlene.

— Cred că da, am fost eu de acord, doar că nu am nimic cu care să putem trage benzină.

— Am eu un furtun, a răspuns veselă Charlene. Îl țin mereu în portbagaj. Îmi place să fiu întotdeauna pregătită.

Așa că am căutat o găleată și o pâlnie. Apoi am folosit furtunul ei și am tras o gură de benzină pentru ca să începă să curgă. I-am dat cinci litri. Mașina a pornit imediat și a plecat. Era foarte frig când am intrat în casă. Martini-ul din pahar se încălzise și se diluase. Nu-i mai simțeam gustul din cauza benzinei. Toată seara n-am mai avut în gură alt gust decât pe acela de benzină — acel gust rău pe care ea mi-l lăsase.

Două zile mai târziu, Charlene a venit la următoarea ședință. Nu a menționat nimic despre incidentul de la ședința anterioară. În cele din urmă, am întrebat-o ce părere are despre ceea ce s-a întâmplat.

— O, cred că a fost plăcut. M-am simțit bine.

— Te-ai simțit bine? am întrebat.

— Bineînțeles, a fost incitant. Ca un fel de aventură, felul cum am tras benzina și cum a pornit mașina. Și am trăit această aventură împreună. Știi că este pentru prima oară când facem ceva împreună? A fost distractiv să lucrăm amândoi în întuneric.

— Cum crezi că m-am simțit?

— Nu știu, presupun că ți-a plăcut și ție.

— De ce presupui asta?

— Nu știu de ce. Ți-a plăcut?

— Charlene, am întrebat, ți-a trecut oare prin minte că aveam și altceva de făcut în acea seară, decât să te ajut să-ți pornești mașina, ceva care poate că-mi doream să fac?

— Nu. Cred că oamenilor le place să ajute alți oameni. Cel puțin mie îmi place. Ție nu?

— Charlene, am întrebat din nou, în timpul acestui incident te-ai simțit vreun pic inconfortabil sau jenată? Te-ai simțit prost că a trebuit să-mi ceri ajutorul să ieși din încurcătura de care erai responsabilă?

— O, dar nu a fost greșeala mea.

— Nu?

— Nu, a declarat Charlene calmă. Mașina avea în rezervor mai puțină benzină decât credeam. Nu este greșeala mea. O să spui probabil că ar fi trebuit să apreciez mai bine, dar, în general, mă descurc destul de bine. Așa cum ți-am zis, rămân fără benzină doar de trei-patru ori pe an. E o medie destul de bună.

— Charlene, i-am spus, eu merg cu mașina de trei ori mai mult decât tine și nu am rămas niciodată fără combustibil.

— Se pare că a nu rămâne fără benzină e o mare problemă pentru tine. Vreau să spun că, într-adevăr, te stresează lucrul acesta. Nu e greșeala mea că te stresează atât.

Am renunțat. Pentru moment, eram prea obosit să mai dau cu capul în zidurile impenetrabile ale orbirii de care suferea Charlene. Pentru ea, sentimentele mele nu existau.

Autismul este în ultimă instanță narcisism. Pentru narcisistul total, ceilalți nu au mai multă realitate psihologică decât o mobilă. Narcisicii au doar ceea ce Martin Buber numește relații „eu-eu”^{*}. Deși nu am nici o îndoielă că Charlene credea cu adevărat că mă iubește, „iubirea” era doar în capul ei. Nu avea nici o realitate obiectivă. Ea se gândea la ea însăși ca fiind „o lumină pentru oameni”, emanând bucurie și fericire oriunde se ducea. Tot ceea ce eu și ceilalți trăiam însă în apropierea ei era un haos și o confuzie iritante, pe care ea le răspândea în jur.

Charlene vedea obiectele din jurul ei, nu se împiedica de ele, era oarbă doar în ceea ce mă privea pe mine și pe ceilalți oameni. De pildă, era complet dezorientată atunci când conducea pe o distanță mai lungă. Simptomul m-a încurcat multă vreme — poate tocmai pentru că răspunsul era atât de evident. Dar imediat ce am devenit conștient de autismul ei, încurcătura mea s-a rezolvat. Odată când s-a plâns că în ziua precedentă ajunsese în Newburgh, New York, când, de fapt, vruse să se ducă în New York City, am comentat:

— Se pare că ai confundat șoseaua 84 cu șoseaua 684.

— Așa e! a exclamat fericită Charlene. Trebuia să o iau pe 684.

— Ai fost în New York City de mai multe ori, iar intersecția este clar marcată. Cum ai putut să o confunzi?

— Ei bine, fredonam o melodie și încercam să mi-o amintesc cât mai bine.

^{*} Vezi cartea lui Martin Buber, *Eu și tu*, trad. rom. de Ștefan Aug. Doinaș, Humanitas, București, 1992. (N. red.)

— Deci, erai concentrată asupra altui lucru.

— Asta ți-am și spus, nu? a răspuns Charlene enervată.

— Deoarece te pierzi totdeauna, am insistat, poate că problema este mereu aceeași. Poate că nu acorzi destulă atenție semnelor de circulație.

— Ei bine, nu pot să fac două lucruri odată. Nu pot să-mi amintesc o melodie și în același timp să mă concentrez asupra semnelor de circulație.

— Corect, am apreciat. Nu poți să cânti o melodie, ca să zic așa, și să te aștepti ca departamentul transporturilor să danseze după ea. Dacă vrei să nu te pierzi, trebuie să fii atentă la semne. Dacă vrei să te pierzi tu însăși în fantezii, atunci o să te rătăcești de lumea exterioară. Îmi pare rău, Charlene, dar așa stau lucrurile.

Charlene a sărit de pe canapea:

— Ședința asta nu merge așa cum am intenționat eu să mergă, a spus ea cu răceală. Nu am de gând să stau aici și să fiu muștruluită ca un copil. Ne vedem săptămâna viitoare.

Nu era pentru prima oară când Charlene pleca în timpul unei ședințe. Totuși, m-am rugat de ea.

— Charlene, nu a trecut nici jumătate din timp. Te rog să rămâi și să încercăm să rezolvăm acest lucru. E o chestiune foarte importantă.

Dar ușa biroului meu s-a trântit irevocabil.

În acest punct am început să înțeleg un alt simptom pe care-l avea Charlene: neputința ei de a rămâne într-o slujbă mai mult de câteva luni. În timpul celor doi ani și jumătate petrecuți împreună până la acel moment, Charlene avusese patru servicii, care alternaseră cu lungi perioade de șomaj. Când a început cel de-al cincilea serviciu, am întrebat-o:

— Ești agitată?

M-a privit sincer surprinsă:

— Nu, de ce să fiu?

— Dacă aș avea o nouă slujbă, aș fi ușor agitat, am explicat. Mai ales dacă aș fi fost concediat de atâtea ori înainte. Aș

fi îngrozit de faptul că nu aș reuși să mă descurc. De fapt, sunt un pic speriat ori de câte ori am în față o situație nouă, căreia nu-i cunosc regulile.

— Dar eu știu regulile, m-a contrazis Charlene.

M-am uitat la ea consternat:

— Cum poți să știi regulile unei slujbe pe care nici măcar n-ai început-o?

— Slujba constă în a face parte din personalul auxiliar la o școală de stat pentru retardați. Femeia care m-a angajat mi-a spus că pacienții sunt ca niște copii. Știu totul despre cum trebuie să ai grijă de copii. În fond, am o soră mai mică și am fost profesoară la o școală de duminică, nu-i așa?

Explorând în continuare chestiunea, mi-am dat treptat seama că Charlene nu era niciodată agitată atunci când se confrunta cu o situație nouă, deoarece știa întotdeauna dinainte regulile. Ea însăși era cea care le făcea. Faptul că acestea erau regulile ei și nu regulile angajatorului părea un lucru care nu conta pentru ea. Nu conta nici faptul că inevitabil apăreau confuzii. Jucând după regulile ei predeterminate și având un dezinteres total pentru felul în care angajatorii doreau să fie făcute lucrurile, nu înțelegea niciodată de ce oamenii de la slujbă deveneau repede iritați de ea și, în scurt timp, sătui până peste cap, dacă nu chiar foarte furioși.

„Oamenii sunt așa de neomenoși“, explica ea. În repetate rânduri, se plânsese și de mine că sunt neomenos. Charlene punea mare preț pe omenie.

Motivul pentru care nu reușise să termine facultatea a devenit, de asemenea, clar. Charlene își făcea rareori lucrările la timp, iar atunci când le făcea, de obicei nu se refereau la subiectul indicat. Un psiholog la care am trimis-o pentru o consultație o descria pe Charlene ca având „un IQ care-ar fi scufundat și-un crucișător“. Totuși, fusese exmatriculată dintr-o facultate mediocră. Am încercat să-i explic în mod repetat — uneori cu blândețe, alteori cu asprime — faptul că dezinteresul față de ceilalți reprezenta esența eșecurilor ei și că narcisismul ei

era extrem de distructiv. Dar singurul ei fel de a privi vreodată problema suna astfel: „Lumea este prea inflexibilă. Și crudă.“

Spre sfârșitul terapiei, problema era elucidată din punct de vedere teologic și, de asemenea, psihologic.

— Totul pare fără sens, mi s-a plâns Charlene într-o zi.

— Care este sensul vieții? am întrebat-o cu aparentă inocență.

— De unde să știu? a replicat ea, evident iritată.

— Ești o persoană religioasă, i-am răspuns. Cu siguranță religia ta trebuie să aibă ceva de spus despre sensul vieții.

— Încerci să mă atragi într-o capcană, m-a provocat Charlene.

— Ai dreptate, am recunoscut. Încerc să te atrag în capcana de a vedea problema pe care o ai în mod clar. Ce susține religia ta despre sensul vieții?

— Nu sunt creștină, a declarat Charlene. Religia mea vorbește despre iubire, nu despre sensuri.

— Bine. Ce spun creștinii despre sensul vieții? Chiar dacă nu e credința ta, cel puțin reprezintă un model.

— Nu sunt interesată de modele.

— Ai fost crescută în Biserica creștină. Ai petrecut aproape doi ani ca profesor de doctrină creștină, am continuat să o întărit. Cu siguranță, nu ești bătută-n cap, astfel încât să nu-ți dai seama care este pentru creștini sensul vieții, scopul existenței omenești.

— Existăm pentru slava lui Dumnezeu, a spus Charlene cu o voce monotonă, joasă, plată, ca și cum ar fi repetat ursuz un catehism străin, învățat pe de rost și rostit ca sub amenințarea unei arme. Scopul vieții noastre este să-l slăvim pe Dumnezeu.

— Ei bine? am întrebat.

A urmat un moment de tăcere. Pentru o clipă, am crezut că va începe să plângă — singura dată de când lucrăm împreună.

— Nu pot să o fac. Nu există loc pentru *mine* în asta. Ar însemna moartea mea, a explicat ea cu o voce tremurătoare.

Apoi, cu o rapiditate care m-a înfricoșat, ceea ce părea să fie o șoptă înăbușită s-a transformat într-un strigăt:

— Nu vreau să trăiesc pentru Dumnezeu, nu voi face asta, vreau să trăiesc pentru mine, doar de dragul meu!

A fost o altă ședință de la care Charlene a plecat la mijlocul ei. Mi-a fost foarte milă de ea. Am vrut să plâng, dar lacrimile n-au vrut să vină. „O, Doamne, e atât de singură!“ — a fost tot ce am putut să șoptesc.

Visul despre mașina miraculoasă

Cât timp am făcut terapie cu Charlene, ea a susținut ferm nu doar că mă iubea, dar că voia, de asemenea, să se facă „bine“. Ajunsesem demult să bănuiesc că amândouă erau pretenții false — deși, foarte probabil, pretenții în care ea credea*. Inconștientul însă avea o tendință frumoasă și tenace de a spune adevărul. Așa că, spre sfârșitul terapiei, inconștientul lui Charlene a părut să releve cu o claritate izbitoare natura relației noastre.

— Am avut un vis noaptea trecută, a povestit Charlene la începutul celui de-al patrulea an de terapie. Se petrecea pe o altă planetă. Oamenii erau în război cu o rasă extraterestră. Multă vreme, a fost neclar cine va câștiga războiul. Dar eu am construit o mașină miraculoasă, care era atât ofensivă, cât și defensivă. Era enormă și foarte complexă, având în dotare mai multe arme diferite. Putea trage cu torpile pe sub apă, cu rachete la mari distanțe, putea să împrăștie substanțe chimice și să facă multe alte lucruri. Știam că vom putea câștiga războiul cu ea. Eram pe cale să fac ultimele retușuri la această mașină în laboratorul meu, când a intrat un bărbat. Era extra-

* Probabil că nu e lipsit de importanță faptul că Malachi Martin, în cartea sa, *Hostage to the Devil (Ostatic diavolului)*, eticheta primul stadiu, cel mai lung și cel mai dificil, al exorcismului cu numele de „pretenție“. Chiar dacă era sau nu posedată, pretenția ridicată de Charlene era penetrată doar de inconștientul ei. Falsitatea pretenției nu a fost niciodată recunoscută de ea în mod conștient.

terestru, unul dintre inamicii noștri. Am știut că venise pentru a încerca să-mi distrugă mașina înainte să poată fi folosită. Dar nu m-am alarmat. M-am simțit absolut încrezătoare în mine. Părea să mai fie o grămadă de timp. Am crezut că voi face sex cu el și că voi putea scăpa de el înainte să pună mâna pe mașina mea. Într-o parte a laboratorului meu, era o canapea. Ne-am așezat pe ea și am început să facem dragoste. Dar imediat după ce începusem, el a sărit brusc de pe canapea și a fugit să atace mașina. Am țâșnit și am început să apăs butoanele de activare a sistemului de apărare, care l-ar fi distrus. Dar nu funcționa. Am apăsat frenetic pe butoane și am tras de manete. Chiar în toiul acestei activități, m-am trezit foarte agitată. Îmi era neclar dacă eu aveam să reușesc să resping atacul lui viclean sau dacă el urma să-mi distrugă frumoasa mea mașină.

Unul dintre cele mai remarcabile lucruri în privința acestui vis a fost reacția violentă pe care a avut-o Charlene la interpretarea lui.

— Care a fost sentimentul tău predominant în privința acestui vis? Cel pe care l-ai avut atunci când te-ai trezit.

— Furie. Eram furioasă.

— Pe ce erai furioasă cel mai tare?

— Pe viclenie, a răspuns Charlene. Bărbatul m-a înșelat. Părea doritor să meargă în pat cu mine. Am crezut că-i pasă de mine. Dar apoi, imediat după ce capacitatea mea de reacție fusese adormită, a plecat și a început să-mi atace mașina. A pretins că-i pasă de mine, dar tot timpul nu i-a pasat decât de mașină. M-a înșelat. M-a folosit.

— Dar nu te-ai folosit și tu de el și nu l-ai dezamăgit la fel de mult? am întrebat.

— Ce vrei să spui?

— Păi, știai de la început că a venit pentru mașina ta, am explicat. Nu înțeleg de ce ar trebui să fii supărată pe el, când nu făcea altceva decât ceea ce știai deja că va face. Și mi se pare că ai încercat să-l dezamăgești, încercând să-l atragi în

pat. Deși aparent îl voiai din punct de vedere sexual, n-am auzit în acest vis faptul că ți-ar fi pasat de el. Într-adevăr, intenția ta era aceea de a scăpa de el, poate chiar de a-l omorî, după ce partida de sex s-ar fi terminat. Ai descris situația ca și cum credeai că te vei putea descurca.

— Nu, el m-a înșelat pe mine, a insistat Charlene. A pretins că mă iubește și, în realitate, nu era așa.

— Pe cine crezi că reprezenta el? am întrebat.

— Păi, s-ar putea să fi fost tu! Arăta ca tine, blond și înalt, a răspuns Charlene. Mi-am închipuit că probabil ești tu imediat ce m-am trezit complet.

— Deci, crezi că ești furioasă pe mine, pentru că te-am decepționat?

Charlene s-a uitat la mine ca și cum aș fi fost un idiot întrebând ceea ce era de la sine înțeles.

— Bineînțeles că sunt furioasă pe tine. Știi asta. Îți spun tot timpul că nu-ți pasă îndeajuns de mine. Aproape niciodată nu ești de partea mea. Faci foarte puțin efort pentru a înțelege ceea ce simt.

— Și nu transform relația noastră într-una sexuală.

— Da, și nu faci nici asta.

— Dar nu încerc să te decepționez în această privință, am comentat. Am precizat foarte clar că nu intenționez să am o relație sexuală cu tine.

— Dar mă amăgești atunci când afirmi că îți pasă de mine, a susținut în continuare Charlene. Îndrăznesc să spun că *gân-dești* în mod sincer că-ți pasă de mine. Dar așa te amăgești singur și ești întotdeauna mulțumit de tine. Ai fi foarte diferit dacă ți-ar păsa, într-adevăr, de mine.

— Dacă bărbatul din vis mă reprezintă pe mine, am întrebat, ce crezi că reprezintă mașina?

— Mașina?

— Da, mașina.

— Ei bine, nu m-am gândit la asta, a răspuns Charlene oarecum confuză. Presupun că reprezintă inteligența mea.

— Fără îndoială, ai o inteligență formidabilă, am comentat.

— Și cred că tu și terapia ta încercați să-mi subminați inteligența. (În mod evident, Charlene agreea această interpretare.) Ți-am spus, uneori chiar m-ai făcut să cred lucruri pe care nu le cred. Încerci să-mi înrobești inteligența și voința.

— Dar în vis, inteligența ta pare să fie dedicată în întregime luptei, am remarcat. Era plină de acele sisteme ofensive și defensive. Ți servește doar ca armă.

— Ei bine, am nevoie de o anumită ironie când mă confrunt cu tine, a răspuns fericită Charlene. Și tu ești destul de inteligent. Chiar un inamic teribil.

— De ce aș fi eu inamicul tău? am întrebat.

Charlene părea împietrită.

— În visul meu, tu ești inamicul, nu-i așa? a spus ea în final. Încerci să-mi distrugi mașina.

— Să presupunem că mașina nu reprezintă inteligența ta, ci nevroza ta. Este adevărat că încerc să-ți distrug nevroza.

Charlene a urlat:

— NU!

Era un „Nu“ de o asemenea forță și intensitate, încât m-am tras înapoi cu scaunul.

— Nu? am întrebat slab.

— NU. Nu este nevroza mea.

Încă o dată, m-am simțit țintuit în scaunul meu. Nici până astăzi nu știu cât de tare a rostit Charlene aceste cuvinte, dar am senzația că a urlat la mine cu toată intensitatea de care e capabilă o voce omenească.

— De ce susții că nu este nevroza ta? am întrebat în cele din urmă, temându-mă de furia ei.

— Pentru că în vis era frumoasă, s-a văicărit Charlene.

A continuat aproape slăvind imaginea mașinii:

— Mașina mea era un lucru frumos. Era complexă. Incredibil de complexă. Putea face atâtea lucruri. Am construit-o cu atâta grijă și ingeniozitate. Avea atât de multe niveluri și comenzi. Era o capodoperă inginerească. El n-ar fi trebui să

încerce niciodată să o distrugă. Era cel mai frumos lucru care s-a construit vreodată.

— Dar nu funcționa, am adăugat încet.

Charlene a țipat din nou:

— Ba da! Funcționa! Ar fi funcționat. Dacă aș fi avut mai mult timp. Nu aveam nevoie decât de ceva mai mult timp pentru a o testa. Ar fi funcționat frumos. Nu trebuia decât să-i fac ultimele retușuri.

— Cred că mașina reprezintă nevroza ta, Charlene, am spus. Nevroza ta este mare și complexă. Ai construit-o de-a lungul a mulți, mulți ani. Ea îndeplinește multe funcțiuni pentru tine, însă este o povară, te stânjenește în mod constant și nu funcționează atunci când ai nevoie de ea. Te împiedică să fii aproape de oameni, deoarece a fost construită pentru război — să te protejeze de oameni, așa cum, probabil, ai avut nevoie să fii protejată de părinții tăi. Dar acum nu mai ai nevoie de o astfel de protecție. Trebuie să fii deschisă față de oameni, nu să te războiești cu ei. Nu mai ai nevoie de acea mașină. Ți stă în drum. Este doar un sistem de luptă, destinat războiului — ceva care să-i țină pe oameni la distanță.

— Nu e destinată doar războiului, a urlat Charlene ca o fiară rănită. Face și alte lucruri. Are multe utilizări și pentru pace.

— Cum ar fi? am întrebat.

Charlene arăta din nou confuză. Pentru un moment, a părut că-și cercetează amintirile, iar apoi, cu absolută seriozitate și aparentă sinceritate, a proclamat:

— De exemplu, chiar în partea de jos a mașinii, exista o componentă care putea vindeca unghiile deformate, cum ar fi cele de la picior. În felul acesta, era de mare ajutor.

Aproape fără să vreau, am făcut ceva ce probabil că n-ar fi trebuit să fac. Am răs.

Charlene a sărit de pe canapea.

— Mașina nu este nevroza, a declarat ea cu o furie rece, ca a unui rege. Să nu mai vorbești despre ea astfel. Iar ședința de azi s-a încheiat în acest moment.

Într-o secundă, înainte să pot protesta, a ieșit din birou și s-a făcut nevăzută încă o dată.

Charlene a apărut la următoarea întâlnire, conform programului stabilit. A continuat terapia încă șase luni. Dar nu am reușit să mergem mai departe de această încercare de a interpreta visul. Am insistat asupra acestui lucru, dar fără succes, iar ea a respins orice tentativă de a ne reîntoarce la acel vis. Era foarte serioasă atunci când a spus nu vom mai discuta despre acest lucru vreodată.

Fără câștig de cauză

Charlene m-a distribuit în visul ei în rolul de inamic extraterestru. În realitate, nu eram un străin pentru ea. Mă văzuse de două până la patru ori în fiecare săptămână, de-a lungul a trei ani. Cred că am făcut tot ce-am putut pentru a fi iubitor și a merita sumele de bani substanțiale pe care mi le plătea. Ea însăși spunea și credea că mă iubește. Totuși, inconștientul ei — acel rezervor de adevăr din noi toți — mă etichetase ca inamic și străin.

Într-un fel, și eu am perceput-o într-un mod similar. Faptul că mi-era silă de îmbrățișările ei făcea parte, cred, din marea mea pentru propria-mi siguranță. Oare, la un anumit nivel, nu o percepeam și eu ca pe un inamic? Mai mult, exista în Charlene ceva pe care — deși am încercat cât am putut — nu am ajuns să-l înțeleg și cu care n-am fost în stare niciodată să empatizez. Ea îmi era tot atât de străină, bănuiesc, pe cât îi eram și eu ei. Mă acuza în permanență că sunt neomenos și că nu mă găsesc pe aceeași lungime de undă cu ea, iar eu mă întreb deseori dacă nu cumva avea dreptate — poate ar fi trebuit să o trimit la un alt terapeut, care era posibil să fie mai empatic. Dar nu cunoșteam pe nimeni care să fie mai po-

triv. Și, de fapt, ea eșuase cu terapeutul dinaintea mea și avea să eșueze și cu succesul meu.

Dar, de multe ori, existau momente când Charlene părea să fie mișcată de niște dorințe dincolo de înțelegerea mea, de motive atât de obscure, care ieșeau din raza experienței mele omenești. Mai mult decât orice altceva, era vorba de un element „inuman“, dincolo de o psihodinamică obișnuită, element pe care l-am etichetat — corect sau nu — drept rău. Dar nu pot fi absolut sigur de următorul aspect: lucrul respectiv îmi era străin deoarece era rău sau îl numesc rău deoarece îmi era străin?

Nu găsesc o cale mai bună de a rezuma acest element incomprehensibil — străin — decât aceea de a descrie reacția la vreme pe care o avea Charlene. Nu avea nici un entuziasm pentru zilele însorite de primăvară sau de toamnă ori pentru frumusețea apusurilor. Îi plăcea doar un singur fel de vreme: zilele mohorâte. Atunci venea fluierând. Charlene iubea zilele mohorâte. Nu acele zile blânde, ploioase, de toamnă, când frunzele cad în tăcere. Nu zilele de vară de pe țarm, în care ceața se rotește în straturi spulberate. Ci acele obișnuite zile mohorâte, pline de plictis. Acele zile pe care le poți întâlni în New England la mijlocul lui martie, când iarna și-a împrăștiat ravagiile pe pământ: crengi de copaci rupte, putrezite, pământul mocirlos și petice murdare de zăpadă. Zilele monotone și cenușii. Zilele deprimante. De ce? De ce iubea Charlene zilele cele mai urâte, pe care toată lumea le urăște? Iubea oare acele zile pentru că pe toți ceilalți ne făceau să ne simțim mizerabil? Sau le iubea pentru propria lor ură și vibra la acel ceva din ele care este atât de străin, încât nu putem să-l numim? Nu știu.

Cu teamă — deoarece nu mai făcusem așa ceva cu vreun pacient mai înainte —, în ultimul an am confruntat-o pe Charlene cu ceea ce mi se părea a fi răul ei. Prima oară, s-a întâmplat cu câteva luni înainte de visul cu „mașina miraculoasă“.

— Charlene, i-am spus, tu creezi haos și confuzie în jurul tău nu numai în viața de zi cu zi, dar chiar și aici, în terapia ta. Pretinzi întotdeauna că e vorba de ceva accidental. Acum am aflat că deseori aceasta e chiar intenția ta. Dar tot n-am înțeles de ce este asta intenția ta.

— Pentru că mi se pare distractiv.

— Distractiv?

— Da, e distractiv să te încurc. Ți-am spus. Mă face să mă simt puternică.

— Dar nu ar fi mai distractiv, am întrebat, să capeți un sentiment de putere provenit dintr-o competență reală?

— Nu prea cred.

— Nu te supără faptul că te distrezi pe seama altor oameni?

— Nu. Poate m-ar supăra dacă aş răni serios pe cineva. Dar nu se întâmplă asta, nu-i așa?

Charlene avea dreptate. Niciodată nu rănise serios pe cineva, din câte știam eu. Ea doar enerva îngrozitor pe toată lumea. Și se rănea pe sine. De ce-i plăcea acest lucru? Mi s-a părut că trebuie să insist.

— Charlene, am continuat, chiar dacă distrugerile tale sunt minore, tot mi se pare că e ceva — ei bine, ceva rău în această plăcere a ta.

— Cred că se poate spune acest lucru, a răspuns Charlene cu o voce egală.

— Charlene, nu pot să cred, am ripostat. Iată, ți-am spus că ești efectiv rea și se pare că nu te-ai supărat deloc din această cauză.

— Și ce-ai vrea să fac?

— Ei bine, ai putea începe să te simți rău gândindu-te la posibilitatea că ești un om care are ceva negativ.

— Se întâmplă să cunoști un bun exorcist pe aici, prin apropiere? a întrebat brusc Charlene.

Întrebarea m-a luat complet pe nepregătite.

— Nu, am recunoscut cu jumătate de gură.

— Atunci, ce rost ar avea să ne batem capul cu asta? a întrebat veselă Charlene.

M-am simțit amețit, aproape beat, ca și cum aş fi pierdut o rundă pe ringul de box, în fața unui luptător superior. Am dat înapoi. Dar am început — pentru prima oară în viața mea — să studiez fenomenul posedării și al exorcismului. Totul mi se părea bizar. Nu știam cum să-mi organizez lectura în privința acestui subiect. Am aflat totuși că cel puțin câțiva dintre scriitorii pe care i-am citit păreau nu numai sănătoși la cap, dar și oameni responsabili și plini de grijă. Am decis să mai încerc o dată, patru luni mai târziu.

— Charlene, ții minte că acum câteva luni m-ai întrebat dacă știu un bun exorcist? am întrebat.

— Bineînțeles. Mi-amintesc tot ce-am vorbit.

— Ei bine, nici azi nu cunosc vreunul. Dar am citit despre acest subiect. Cred că pot să te ajut să găsești un exorcist, dacă dorești.

— Mulțumesc, dar acum mă interesează mai mult bioenergeticienii.

— La naiba, Charlene, aproape am explodat, discutăm despre chestiunea răului, nu despre vreo mică tensiune sau anxietate. Nu e vorba de un mic neajuns. Ci de ceva foarte urât.

— Iar eu ți-am spus, a zis aspru Charlene, că sunt interesată de bioenergie, nu de exorcism. Punct. Mă întreb, totuși, cum poți să lucrezi cu mine dacă tu crezi că eu sunt rea. Cum mă poți confirma? Cum poți să-mi acorzi simpatia de care am nevoie? Am spus-o tot timpul: în realitate, nu-ți pasă de mine.

Am dat din nou înapoi și m-am întors pentru a nu-știu-câta oară la confruntarea cu încăpățânarea, egoismul, autodistructivitatea și eșecurile ei. Iarăși și iarăși am încercat să o ajut să regreseze, să mă lase să o iubesc ca pe un copil, să-mi permită să am grijă de ea în singurul fel în care aş fi putut și care părea sănătos. Era tot ce știam să fac. Dar — așa cum mă așteptam — nu s-a schimbat nimic. Nu știam cum altfel să proce-

dez, decât să aștept, cu din ce în ce mai puțină speranță, un miracol.

Deși în termeni psihiatrici Charlene era bolnavă, nu putea fi numită „instabilă“. Din contră, era înspăimântător de stabilă. Autismul ei era impenetrabil. Permanent. Dintre toate lucrurile neschimbătoare care o caracterizau, făcea parte și refuzul ei de a se supune regulilor terapiei și cerințelor de a fi sinceră. Deși câteodată hotăra să dezvăluie una sau alta, a continuat permanent să țină secrete cele mai multe informații cruciale, care-ar fi făcut posibilă o adevărată terapie. Ea-și păstra controlul la aproape toate ședințele până la sfârșit.

Prin urmare, am fost foarte uimit când, într-o după-amiază, a venit la cea de-a patru suta douăzeci și una ședință, s-a întins pe canapea și timp de cincizeci de minute mi-a spus blând și onest exact ceea ce gândea și simțea. Nimeni nu a făcut vreodată mai bine acest lucru. Timp de cincizeci de minute a fost pacientul perfect. Cu o excepție — fapt neștiut de mine —, aceea că nu a vorbit despre ceea ce era mai important. Cu cinci minute înainte de terminarea ședinței, mi-am exprimat uimirea și aprecierea pentru ceea ce făcuse.

— M-am gândit că o să-ți faci plăcere, a explicat ea.

— Dar ce s-a întâmplat, am întrebat, de te-ai comportat brusc atât de diferit la această întâlnire, de mi-ai relatat atât de deschis atâtea lucruri, în loc să transformi ședința într-o luptă și o înfruntare?

— Am vrut să-ți arăt că pot să fac asta, că sunt în stare să fac asociații libere și să urmez regulile, așa cum vrei tu să fac.

— Ei bine, chiar asta ai făcut, am răspuns. A fost frumos. Sper că vei fi în stare să continui.

— Nu, nu voi face asta.

— Nu vei face ce? am întrebat confuz.

— Nu voi mai face acest lucru încă o dată. Aceasta a fost ultima noastră ședință. Am decis că nu mă voi mai întoarce. Nu ești terapeutul potrivit pentru mine.

Mai rămăseseră treizeci de secunde din ședință. Am încercat să ripostez. Nu, ea nu se va mai întoarce să discute chestiunea. Următorul pacient aștepta. L-am lăsat să aștepte cincisprezece minute. Ea era de neclintit. Decisese că are nevoie de un terapeut mai puțin „rigid“ și că nu mai era nimic de spus. În cele din urmă, am lăsat-o să plece. I-am scris mai multe scrisori, dar nu am mai văzut-o vreodată. A fost un remarcabil tur de forță.

Răul și puterea

A fost, de asemenea, remarcabil de meschin.

Dorința pe care o avea Charlene de a face din mine o cucerire a ei, de a se juca cu mine ca și cum aș fi fost o jucărie, de a controla la modul absolut relația noastră nu avea limite. Părea să fie o dorință de putere în sine. Nu voia puterea pentru a face societatea mai bună, pentru a avea grijă de o familie, pentru a deveni o persoană mai eficientă sau pentru a face ceva creativ. Setea ei de putere nu era subordonată față de ceva mai înalt decât ea însăși.

Prin urmare, era ceva complet anost. Un fel de măiestrie cu care putea opera — așa cum era și talentul ei de coordonare atunci când a „deschis cortina“ în relația noastră. Dar măiestria aceasta nu avea un scop măreț. Nefiind subordonată nici măcar cerințelor unei intrigi, îi lipsea coerența. Pur și simplu, manifestarea era sensul ei ultim.

Din cauza acestei calități prostești, neînsemnate a vieții ei, Charlene nu părea un personaj important. Singura consecință a rolului ei în drama vieții o constituia seria de enervări minore pe care le cauza unui angajator sau altuia. Dar să presupunem că ea era angajator, nu angajat. Să ne imaginăm că moștenea nu un mic capital, ci o întregă corporație pe care să o conducă cu distructivitatea ei deviantă. Sau, mai posibil, să presupunem că Charlene ar fi devenit mamă. Atunci come-

dia zumzăitoare și ridicolă a vieții ei s-ar fi transformt brusuc într-o tragedie oribilă.

La un moment dat, am definit răul drept „exercitarea puterii politice — adică impunerea voinței cuiva asupra celorlalți prin coerciție fățișă sau voalată — pentru a împiedica... dezvoltarea spirituală“. Ceea ce făcea ca existența dusă de Charlene să fie o comedie ieftină și nu o tragedie înspăimântătoare era simplul fapt că, în realitate, ea nu poseda nici o putere politică pe care să o exercite. Dacă ar fi avut un soț, ar fi devenit, probabil, o ființă precum Sarah. Dacă ar fi avut un copil, ar fi devenit, probabil, o ființă ca Dna R. Dacă ar fi avut o țară, ar fi devenit, probabil, un Hitler sau un Idi Amin*.

Din cauza faptului că încăpățânarea lor este atât de puternică — și întotdeauna însoțită de o dorință de putere —, bănuiesc că e mult mai probabil ca oamenii răi să avanseze din punct de vedere politic decât restul. Totuși, în același timp, fiind nesupuși, este foarte probabil ca extrema lor încăpățânare să-i ducă la un dezastru politic. Pot să mă gândesc că în Charlene exista, adânc ascuns, un anume instinct pentru bunătațe, care o făcea să evite o relație reușită cu un partener sau să caute autoritatea asupra celorlalți. Am cunoscut mai mulți oameni care s-au sterilizat din punct de vedere medical sau social tocmai pentru că au conștientizat faptul că ar fi niște părinți incompetenți. Așa că nu știu sigur dacă Charlene era o persoană slabă din punct de vedere politic deoarece avea mai puțin sau mai mult rău în ea. Toate dovezile arătau că absoluta

* Idi Amin a luat puterea în Uganda în 1971, în urma unei lovituri de stat. El a instituit un regim de teroare, în urma căruia au fost uciși cinci sute de mii de oameni. Cruzimea sa, se spune, nu a fost egalată decât de excenricitățile sale. A fost caracterizat de BBC drept „tiranul-bufon“. Despre Idi Amin s-a afirmat că era un practicant al canibalismului. Considera că datoria lui era să transforme Uganda într-o „țară a negrilor“ (amintim doar faptul că a expulzat patruzeci de mii de asiatici, care jucau un rol important în economia țării). În 1979, a fugit în Libia, după care a obținut azil politic în Arabia Saudită, unde a și murit în 2003.

ei încăpățânare constituia singurul motiv pentru care nu era o ființă rea pe deplin. Dar i-aș acorda prezumția de nevinovăție.

Indiferent cum ar fi, Charlene a fost un eșec. Indiferent de motivul pentru care nu era o veritabilă ticăloasă, era incapabilă să fie creativă. Chiar dacă ar fi fost o binecuvântare deghizată, neputința ei rămânea o neputință. Iar de o incapacitate nu putem să râdem. Am folosit metafora comediei pentru a descrie ineficiența ei. Odată folosită această metaforă, vreau să o retrag. Nu consider că Charlene era distractivă în neputința ei. Nu cred că este distractiv când o ființă omenească este mai puțin decât ființa omenească care-ar putea fi. Strălucitoare din punct de vedere intelectual, Charlene reprezenta infinit mai puțin. Deși părea fericită așa cum înainta ea cu greu prin viață, lăsând în urma sa mici haosuri, și remarcabil de mulțumită de neputința ei, cred că era unul dintre cei mai triști oameni pe care i-am întâlnit.

Iar eu sunt foarte trist pentru că n-am putut s-o ajut. Indiferent dacă strigătul ei „de ajutor“ era o minciună, ea a venit totuși la mine. Avea nevoie — și prin urmare merita — mai mult decât am putut să-i dau în acel moment. Neputința și eșecul ei erau și ale mele.

Dacă ar trebui să repet experiența

Pe vremea când am lucrat cu Charlene, nu știam, practic, nimic despre răul omenesc fundamental. Nu credeam nici în existența diavolului, nici în aceea a fenomenului posedării. Nu asistasem niciodată la o ședință de exorcism. Nu auzisem niciodată cuvântul „eliberare“. Chiar și numele de rău era absent din vocabularul meu profesional. Nu primisem nici o instruire în privința acestui subiect. Acesta nu era un câmp recunoscut pentru psihiatrie sau pentru oricare om de știință. Fusesem învățat că toată psihopatologia poate fi explicată în termenii bolilor cunoscute sau ai psihodinamicilor și că era etichetată și cuprinsă în întregime în *Manualul de diagnostic și statistică*

standard. Faptul că psihiatria americană a ignorat aproape în întregime chiar realitatea fundamentală a voinței omenești nu mi s-a părut încă atât de ridicol. Nimeni nu mi-a povestit vreodată de vreun caz ca acela al lui Charlene. Nimic nu mă pregătise pentru un caz ca al ei. Eram asemeni unui copil mic.

Cu Charlene mi-am rupt dinții de lapte. Ea a fost, fără îndoială, unul dintre motivele pentru care am început această carte.

Tot ceea ce am învățat prin cazul lui Charlene de-a lungul anilor în care am lucrat cu ea este insignifiant față de tot ceea ce ar trebui să cunoaștem despre răul omenesc. Dar este îndejuns pentru a o trata foarte diferit pe Charlene dacă aș lua cazul de la început. Și în prezent ar fi posibil ca munca noastră să reușească.

Înainte de toate, aș diagnostica răul în cazul Charlene cu o mai mare rapiditate și cu o mai mare încredere în mine. Nu m-aș mai lăsa înșelat de trăsăturile obsesiv-compulsive, gândindu-mă că am de-a face cu o nevroză comună, sau de autismul ei, stând și gândindu-mă luni întregi dacă nu cumva am descoperit o varietate stranie de schizofrenie. N-aș mai fi petrecut nouă luni în confuzie și n-aș mai fi făcut interpretări inutile referitoare la complexul oedipian. Când am ajuns, în sfârșit, la concluzia că problema fundamentală și reală a lui Charlene era răul, am fost foarte ezitant, iar când am confruntat-o cu această concluzie, am făcut-o fără a-mi impune autoritatea. Nu cred că diagnosticul de rău este unul care-ar trebui pus cu ușurință. Totuși, tot ceea ce am învățat de atunci mi-a confirmat concluziile experimentale. Dacă ar fi să o iau de la capăt, cred că aș identifica problema lui Charlene în trei luni, nu în trei ani, și cu o fermitate care ar putea fi, probabil, vindecătoare.

Aș începe cu confuzia mea. Știu la ora actuală că una dintre caracteristicile celor răi este dorința lor de a provoca confuzie. Am devenit conștient de confuzia mea la o lună după ce-am început terapia cu Charlene, dar am presupus că provenea din stupiditatea mea. În primul an de terapie, nu mi-a trecut niciodată prin cap ideea că eram confuz, deoarece ea doorea să-mi provoace confuzie. Astăzi, aș lua în considerare o

astfel de ipoteză posibilă și aș începe să o testez foarte repede. Dacă aș fi făcut acest fel de test pe când lucram cu Charlene, e mai mult decât probabil că aș fi putut pune mai rapid un diagnostic.

Oare nu tocmai competența rece de care am dat dovadă în privința cazului ei a fost cea care a făcut-o pe Charlene să abandoneze tratamentul? Da, este o posibilitate reală.

Trebuie să ne întrebăm de ce a optat Charlene pentru tratament din capul locului. Motivul pentru care dorea ajutor nu s-a manifestat niciodată. Ceea ce a reieșit a fost dorința ei de a se juca cu mine și de a mă seduce. Trebuie să ne întrebăm atunci de ce ea a continuat atât de mult acest tratament. Încă o dată, răspunsul pare să fie acela că, în naivitatea și în dorința mea de a lua lucrurile potrivit valorii lor de suprafață, i-am oferit plăcerea continuă de a se juca cu mine și speranța permanentă că ar putea reuși să mă seducă, să mă posede sau să mă cucerească. La urmă, trebuie să ne întrebăm de ce a abandonat Charlene tratamentul în momentul în care a făcut-o. Cel mai simplu raționament ar fi acela că „am dibuit-o“ din ce în ce mai mult și astfel posibilitatea să fiu sedus a devenit din ce în ce mai lipsită de speranță, iar capacitatea ei de a se juca cu mine, tot mai limitată.

Dacă ar fi devenit clar mai aproape de începutul muncii noastre că eu nu numai că mi-am dat seama de răul ei, dar și că am puterea de a lupta împotriva lui, ar fi fost, într-adevăr, foarte posibil ca Charlene să se retragă dintr-o încheștare pe care în mod clar n-ar fi putut să o „câștige“. Iar dacă ar fi făcut așa, ar fi oare preferabil un astfel de rezultat celui de dinainte? Cu siguranță, ar fi economisit mai multe mii de dolari. Nu pot vedea vreun avantaj în eșecul unui tratament de patru ani față de eșecul unui tratament de patru luni. Cred totuși că exista o șansă ca Charlene să rămână în terapie. Am această bănuială din trei motive.

În primul rând, presupun că Charlene nu era iremediabil rea. Trebuie să reținem faptul că nu este deloc caracteristic pentru cei răi să se supună vreodată luminii scrutătoare a psi-

hoterapie. Este posibil ca Charlene să-și fi luat riscul din cauza dorinței ei puternice de a mă „bate“. Este, de asemenea, posibil ca ea să-și fi luat acest risc din cauză că o parte a ei — o mică parte cel puțin — să fi dorit cu adevărat ajutor; este posibil ca răul ei să nu fi fost de un soi pur. De fapt, cele două posibilități nu se exclud reciproc. Oamenii au deseori „două spirite“ și cel puțin cei care sunt răi sunt, de asemenea, și ambivalenți. Ipoteza mea principală este aceea că Charlene a intrat în tratament atât din dorința de a mă cuceri, cât și din aceea de a fi vindecată.

Totuși, acea parte care dorea cucerirea părea să fie mai puternică. Atunci cum pot presupune că, dacă aș fi tratat-o având mai multă înțelepciune decât atunci, ea s-ar fi lăsat cucerită — că ar fi putut pierde vreodată vreo bătălie pentru a-și câștiga sufletul? Un motiv îl reprezintă chestiunea autorității. Am învățat în ultimii ani faptul că răul — fie demonic, fie omenesc — este extrem de obedient la autoritate. Nu știu de ce se întâmplă așa. Dar știu că așa este.

Vreau să accentuez faptul că autoritatea asupra puterii răului nu vine prea ușor. Ea se câștigă printr-o străduință enormă, la care se adaugă înțelepciunea. O astfel de străduință se poate naște doar din iubire. Cred că atunci când am lucrat cu Charlene am avut iubire, dar s-a dovedit inutilă fără cunoaștere. Deținând azi această cunoaștere, aș trata-o din nou — dacă aș mai avea șansa —, dar mă cutremur când mă gândesc câtă energie mi s-ar cere. Iubirea veritabilă este întotdeauna, în ultimă instanță, un act de sacrificiu. Nu există cuvinte îndeajuns de puternice care să descrie ceea ce se întâmplă. N-am avut niciodată încrederea în mine de a duce o adevărată bătălie cu răul din Charlene. Știu în prezent că cel ce va duce bătălia adevărată cu răul trebuie să se aștepte la o secăuire dincolo de imaginație — din care probabil că nu și-ar mai reveni. Așa că astăzi mi-aș impune rapid (dar nu cu ușurință) autoritatea asupra răului din Charlene. Și, datorită cunoașterii nou dobândite, aș face altceva decât am făcut mai înainte: m-aș adresa fricii ei.

Am menționat că oamenii răi sunt demni de milă — nu de ură —, deoarece își duc viața într-o teroare absolută. La suprafață, Charlene părea neînfricăată. Nu-i era teamă de lucrurile care în mod normal îi fac pe oameni anxioși: a rămâne fără benzină, a rata ieșirea de pe autostradă, a-ți lua o nouă slujbă. Dar acum știu că acea stare a ei de calm superficial, aproape prostesc, masca profunzimea unei terori cunoscute doar de câțiva oameni. Insistența ei de a controla fiecare aspect al relațiilor noastre își avea rădăcina în panică: groaza că ar putea pierde controlul. Dumnezeu știe ce i s-ar fi putut întâmpla dacă i s-ar fi permis să aibă grijă de un „extraterestru“! Cererea ei ca eu să o confirm provenea din teama că ea era de neconfirmat, cererea ei ca eu să o iubesc provenea din teroarea că eu nu aș fi putut să o iubesc firesc.

Așa că aș căuta această frică. I-aș arăta-o. Aș simpatiza cu ea. „Doamne, Charlene, i-aș spune, nu știu cum poți trăi cu toată această teroare. În mod sigur n-aș vrea să fiu în locul tău. Nu te invidiez pentru groaza ta continuă.“ La acea vreme, nu am fost în stare să-i arăt lui Charlene simpatia pe care deseori mi-o cerea. Astăzi, i-aș arăta-o. Bineînțeles, ar putea respinge termenii în care această simpatie i-ar fi arătată. Pe de altă parte, i-aș oferi o compasiune veritabilă și astfel poate că și-ar da seama că are, într-adevăr, o nevoie disperată de a fi vindecată.

În sfârșit, i-aș oferi vindecarea. Când lucram cu ea, aproape că mă simțeam copleșit de boala pe care o avea. Nu eram sigur că am puterea să o vindec. Acum știu, de fapt, că eu singur nu am avut și încă nu am această putere, iar metoda psihanalitică pe care am folosit-o nu a fost chiar cea mai bună abordare a bolii ei. Atunci, nu cunoșteam altă cale. Astăzi, lucrurile sunt diferite. Cunosc alte abordări mult mai potrivite și, probabil, mai eficiente pentru un astfel de caz. În prezent, dacă aș percepe dovada că o parte sănătoasă a ei dorește ca întregul să fie vindecat, i-aș oferi lui Charlene cu convingere și autoritate mijloacele posibile pentru salvare: eliberarea și exorcizarea.

Despre posedare și exorcism

Diavolul există?

În urmă cu cinci ani, când am început să lucrez la această carte, nu mai puteam evita problema demonicului. Cazurile lui George și Charlene ridicaseră această problemă, dar nici unul dintre ele nu a cerut o rezolvare a chestiunii. A scrie direct despre subiectul răului era însă o altă poveste. De-a lungul anilor, ajungând să cred în realitatea unui spirit benefic sau Dumnezeu și în realitatea răului omenesc, m-am confruntat cu o întrebare evident intelectuală: există un spirit rău? Adică diavolul?

Credeam că nu. La fel ca nouăzeci la sută dintre psihiatri și ca majoritatea clericilor, nu credeam că diavolul există. Totuși, mândrindu-mă că sunt un om de știință cu mintea deschisă, am simțit că trebuie să examinez dovezile care mă provocau să mă preocup de această chestiune. M-am gândit că, dacă aş putea să văd unul dintre acele cazuri tradiționale de posedare, s-ar putea să-mi schimb părerea.

Bineînțeles, nu credeam că există posedare. În cei cincisprezece ani de intensă practică psihiatrică, nu am văzut nimic care să semene măcar puțin cu un astfel de caz. Se poate admite faptul ca, în primii zece ani de practică, din cauza prejudecăților, să fi trecut pe lângă un astfel de caz fără să-mi dau seama. Dar în cei cinci ani care au urmat cazurilor lui George și Charlene am fost, într-o anumită măsură, receptiv

la această posibilitate și tot nu am văzut vreun caz. Mă îndoiam că a existat vreunul vreodată. Dar faptul că nu văzusem niciodată un astfel de caz nu înseamnă că ele ies din chestiune în trecut sau în prezent. Am descoperit un mare volum de literatură pe acest subiect — însă nimic „științific“.

Cele mai multe relatări păreau naive, simpliste, falsificate sau senzaționale. Câțiva autori păreau însă profunzi și sofisticați, iar ei susțineau invariabil faptul că adevărata posedare este un fenomen foarte rar. Prin urmare, nu puteam presupune că este ceva ireal, doar pe baza experienței mele limitate.

Așa că am decis să ies în lume și să caut un caz. Am scris în dreapta și-n stânga și-am făcut cunoscut faptul că sunt interesat să observ cazuri de presupusă posedare pentru a le evalua. Răspunsurile au fost înșelătoare. Primele două cazuri s-au dovedit persoane suferinde de tulburări psihiatrice standard, așa cum am bănuit, și am început prin a face semne pe răbojul meu științific.

Cel de-al treilea caz însă s-a dovedit real.

De atunci, am mai fost profund implicat într-un singur alt caz veritabil de posedare. În ambele situații, am avut privilegiul de a fi prezent la două acțiuni de exorcizare, încheiate cu succes. Marea majoritate a cazurilor descrise în literatură sunt cele de posedare de către demoni minori. Acestea două erau foarte neobișnuite, pentru că amândouă erau cazuri de posedare satanică. Acum știu că Satan este real. L-am întâlnit.

Cititorul va fi, firește, dezamăgit — chiar sceptic —, pentru faptul că nu am să descriu în profunzime nici unul dintre aceste cazuri. Dar există mai multe motive constrângătoare pentru care mă abțin de la astfel de descrieri. Cel mai constrângător este acela că descrierea chiar și a unuia singur dintre cazuri ar dezechilibra complet această carte. Fiecare dintre cele două cazuri a fost extraordinar de complex — cu mult mai complex decât vreun caz al pacienților psihiatrici obișnuiți. A începe să vorbesc măcar despre unul ar necesita un întreg volum. Posedarea veritabilă, din câte știm, este foarte

rară. Răul omenesc, pe de altă parte, reprezintă un fenomen comun. Deoarece relația dintre posedare și răul comun este în cel mai bun caz obscură, ar fi foarte nerealist să dedic jumătate din paginile cărții de față acestui subiect. Cu toate acestea, aș fi fost tentat să fac aceasta dacă nu ar exista deja o lucrare care descrie destul de bine cinci cazuri de posedare — cartea lui Malachi Martin, *Hostage to the Devil*. Toată experiența mea confirmă acuratețea și profunzimea cărții lui Martin, iar o descriere de caz făcută de mine nu ar aduce o contribuție mai semnificativă decât scrierile sale.

Cititorul sceptic probabil că va întreba: „Cum pot să sper că îmi vei dovedi realitatea diavolului când nici măcar nu-mi prezinți dovezile pe care le ai?“ Răspunsul este acela că nu sper să-l conving pe cititor de realitatea lui Satan. Convertirea la credința în Dumnezeu necesită, în general, un fel de întâlnire reală — o experiență personală — cu Dumnezeu cel viu. Convertirea la credința că Satan există nu e diferită. Am citit cartea lui Martin înainte de a fi martor la o primă exorcizare; deși am fost intrigat, nu am fost convins de realitatea diavolului. Cu totul altfel au stat lucrurile după ce l-am întâlnit pe Satan față-n față. Nu există nici o cale prin care să pot translata experiența mea în experiența dumneavoastră. Intenția mea însă, ca rezultat al experienței mele, este ca acei cititori închiși la minte să devină mai deschiși în relația cu realitatea spiritului rău.

În sfârșit, doar pe baza a două cazuri, nu pot să ofer o prezentare largă, în profunzime, științifică asupra subiectelor spiritului rău, posedării și exorcismului. Există o veche maximă în știință conform căreia, odată ce ai răspuns la o întrebare, imediat apar altele să-i ia locul. Înainte, aveam o singură întrebare: există diavolul? Acum, că răspunsul la această întrebare e afirmativ, spre satisfacția mea personală, am o duzină de noi întrebări, pe care nu le aveam înainte. Misterul este enorm.

Cu toate acestea, mă simt totuși constrâns să povestesc câte ceva din cele ce cred că am învățat prin experiența mea extraordinară în privința acestor chestiuni. Fiind convins de realitatea posedării demonice, deși rară, sunt la fel de sigur că clerul, psihoterapeuții și instituțiile aflate în slujba omului au întâlnit astfel de cazuri, fie că știu asta, fie că nu. Pentru a le salva pe victimele posedării, aceste persoane vor avea nevoie de tot ajutorul care li se poate acorda. Cartea lui Martin constituie, cu siguranță, punctul de început, dar, deși el descrie cazurile cel puțin la fel de bine pe cât aș fi putut eu să o fac, nu este psihiatru și tocmai de aceea cred că pot oferi importante cunoștințe suplimentare. Aceste informații se centrează pe aspectele psihiatrice ale posedării și pe cele psihoterapeutice ale exorcismului. Mai mult, oricât ar fi de obscur ceea ce spun, cred că există o anume relație între activitatea lui Satan și răul omenesc. Această carte ar fi incompletă dacă nu aș oferi puținul pe care se pare că-l știu despre „Tatăl Minciunii“.

Atenție: înaltă tensiune!

S-ar putea crede că exorcismul și psihoterapia sunt abordări complet diferite, ce se exclud reciproc. Cele două exorcizări la care am fost însă martor mi s-au părut procese psihoterapeutice — ca metodă și ca rezultat. Într-adevăr, la o săptămână după una dintre exorcizări, pacientul, care fusese la psihiatri vreme de mulți ani, a exclamat: „Toată psihoterapia este un fel de exorcism!“ Iar din experiența mea, toți psihiatrii buni combat, în realitate, minciunile.

Diferențele dintre psihoterapia psihanalitică și exorcism se pot împărți în două categorii: cadrul conceptual de referință și folosirea puterii.

Au fost scrise nenumărate volume despre cadrele conceptuale de referință ale creștinismului și ale psihanalizei și cred că este momentul potrivit să aprofundăm acest subiect. Se cuvine să arătăm că aceste cadre de referință nu trebuie să se ex-

cludă reciproc. Le-am combinat în diferite amestecuri în psihoterapia obișnuită cu un succes considerabil*. Un număr crescând de alți terapeuți procedează la fel.

În ceea ce privește folosirea puterii, psihoterapia psihanalitică și exorcismul diferă în mod *radical*. Psihoterapia tradițională, fie că are o orientare psihanalitică sau nu — nu se folosește în mod deliberat sau se folosește doar puțin de putere. Ea este condusă într-o atmosferă de libertate totală. Pacientul este liber să abandoneze terapia în orice moment. Într-adevăr, el are libertatea să plece chiar în mijlocul unei ședințe — așa cum a făcut Charlene, de fapt, nu de puține ori. Cu excepția amenințării de a refuza să mai vadă un pacient (ceea ce, în principiu, nu reprezintă niciodată o manevră constructivă), terapeutul nu are nici o armă cu ajutorul căreia să impulsioneze schimbarea, în afară de puterea persuasivă a discursului său, înțelegerea și iubirea sa.

Cu exorcismul, lucrurile stau altfel. În acest context, vindecătorul cheamă toată puterea legitimă, disponibilă în iubire în bătaia împotriva bolii pacientului. Înainte de toate, exorcismul, din câte știu, este condus totdeauna de o echipă formată din trei sau mai multe persoane. Într-un fel, echipa „atacă în grup organizat” pacientul. Spre deosebire de terapia tradițională, în care este vorba de o „confruntare” unu la unu, în exorcism pacientul este în minoritate.

Durata unei ședințe de exorcizare nu este prestabilită și se află la discreția conducătorului echipei. În psihoterapia obișnuită, ședința nu durează mai mult de o oră, iar pacientul știe acest lucru. Dacă vor, pacienții se pot sustrage de la aproape orice chestiune pe care nu doresc să o discute timp de o oră. Dar ședințele de exorcism pot dura trei, cinci, chiar zece sau douăsprezece ore — atât timp cât simte echipa că este nevo-

* Unul dintre discursurile pe care le țin terapeuților profesioniști și care este cel mai frecvent solicitat se intitulează „Utilizarea conceptelor religioase în psihoterapie”.

ie pentru a se confrunța cu chestiunea respectivă. De asemenea, pacientul poate fi ținut cu forța în timpul unei ședințe de exorcizare — și, într-adevăr, deseori așa se întâmplă —, acesta fiind unul dintre motivele pentru care e nevoie de o echipă. Pacientul nu poate, așa cum făcea Charlene, să plece ori de câte ori lucrurile devin neplăcute.

În sfârșit — faptul cel mai important —, echipa de exorcizare invocă prin rugăciune și ritual puterea lui Dumnezeu în procesul de vindecare. Pentru cei ce nu cred în Dumnezeu, acest lucru pare o măsură inefficientă sau eficiența ei este explicată în termenii unei simple puteri de sugestie. Eu, vorbind ca un credincios, nu pot decât să-mi ofer percepția mea personală în ce privește prezența lui Dumnezeu în încăperea în care a avut loc ședința de exorcizare la care am fost martor*. Într-adevăr, nu exorcistul creștin e acela care a dus procesul la bun sfârșit; Dumnezeu este cel care a produs vindecarea. Întreg scopul rugăciunii și al ritualului constă în a implica puterea lui Dumnezeu în luptă.

De aceea, exorcismul este văzut de aceia ce-l practică asemenea unui război spiritual. Strategia implicată nu presupune sub nici o formă ideea că „în război totul este corect”. Dar exorcistul crede că e legitim să folosească orice mijloc al iubirii — să ceară orice ajutor din iubire și să folosească orice resursă de iubire — care poate fi invocat sau găsit în alt fel, în bătaie.

Cuvântul-cheie este „iubire”.

Deoarece nu constituie doar un proces de iertare a păcatelor, ci și unul care insistă asupra folosirii puterii, consider că exorcismul este o procedură periculoasă. Puterea este supusă întotdeauna posibilității unei folosiri greșite. Dar simplul fapt că reprezintă un pericol potențial nu este un motiv pentru a o

* Un ateu convins, care a fost martor la aceleași exorcizări, nu a trăit aceleași experiențe, deși există multe lucruri legate de ședințele respective pe care nu și le poate explica. Pentru mine însă, puterea lui Dumnezeu în acele ocazii a fost palpabilă.

interzice. Procedura neurochirurgicală pe care am suferit-o în urmă cu trei ani pentru a elibera presiunea asupra unui disc al coloanei mele vertebrale din zona gâtului a durat patru ore și a fost foarte periculoasă; această operație a făcut posibil ca eu să scriu acum aceste cuvinte, în loc să fiu un paraplegic ținut la pat sau un bolnav cu o durere cronică. Din punctul meu de vedere, exorcismul este față de psihoterapia obișnuită ceea ce reprezintă chirurgia radicală față de scoaterea unui furuncul. Chirurgia radicală poate nu numai să vindece boli, dar poate salva viața și, de fapt, poate fi singura cale de a vindeca anumite cazuri în care terapia clasică nu dă rezultate.

În relație cu folosirea puterii în exorcism, trebuie luată în considerare chestiunea spălării creierului. M-am luptat cu această problemă și am ajuns la concluzia că, într-adevăr, exorcismul este o formă de spălare a creierului. O persoană la exorcizarea căreia am asistat avea sentimente profund ambivalente după încheierea procedurii — se simțea simultan eliberată, adânc recunoașcătoare și în același timp violată. De-a lungul anilor, sentimentele de recunoștință și de eliberare au crescut, iar senzația de viol s-a șters, la fel ca trauma unei operații chirurgicale.

Ceea ce previne faptul ca exorcizarea să fie un adevărat viol este, la fel ca și în cazul chirurgiei, consimțământul individual la această procedură. Paza împotriva folosirii greșite a puterii în exorcism constă în a ține minte extrema importanță a chestiunii consimțământului. Bănuiesc că unii exorciști o trațază cu ușurință și poate că unul dintre lucrurile cu care noi, cei ce practicăm medicina și chirurgia tradițională, putem contribui la exorcism este insistența asupra „consimțământului în cunoștință de cauză”. Înaintea unei operații, le citim pacienților în mod oficial și legal drepturile — sau mai degrabă o listă de drepturi la care ei consimt să renunțe. În timpul ședinței de exorcism, pacienții renunță la foarte mult din libertatea lor. Cred cu fermitate că această renunțare trebuie făcută sub condițiile legii și condusă într-o manieră legală. Înaintea procedurii, pacienții ar trebui să semneze forme de autorizare

destul de elaborate. Ei trebuie să știe exact ce o să li se întâmple. Iar dacă pacientul este incapabil să conștientizeze prin ce urmează să treacă, trebuie să fie numit un tutore care să ia o decizie rezonabilă pentru el*.

Vor fi necesare, de asemenea, și alte măsuri de precauție. Va trebui realizată o înregistrare obiectivă a procedurii, care poate fi făcută publică dacă pacientul sau tutorele o doresc. În sfârșit, această înregistrare trebuie să fie, de preferință, audio și video**. Trebuie să fie prezentă o rudă a pacientului, dacă se poate găsi o persoană potrivită, detașată.

Dar cea mai importantă măsură de protecție este iubirea. Doar prin iubire exorciștii pot să discearnă între intervențiile corecte și necesare și cele care manipulează sau agresează cu adevărat. Doar prin iubire practicienii pot să se asigure că au în vedere tot timpul interesele pacienților și să fie siguri că rezistă tendinței omenești omniprezente de a-și pierde scrupulele și de a se lăsa fermecați de putere. Într-adevăr, în toate cazurile serioase, este nevoie de mai mult decât de cunoaștere și capacitate; doar iubirea poate vindeca.

Exorcismul nu este o procedură magică — decât în măsura în care unii consideră că iubirea este magică. Ca și în psiho-

* Această poziție se poate afla la limita idealismului și poate fi impracticabilă. În cazuri specifice, disperate, probabil că aș trece peste ea. Avocații conservatori vor argumenta că nici un pacient care e posedat sau care are nevoie de exorcism nu este competent din punct de vedere mental să dea o astfel de autorizație. Iar tribunalele probabil că nu vor autoriza procedura exorcismului decât în cazul în care vor depune mărturie în acest sens psihiatrii tradiționali, cei care nu cred în această metodă.

** Această măsură de protecție nu are doar o utilitate morală și legală; este un ajutor neprețuit în procesul de vindecare. Echipa de exorciști poate avea nevoie de înregistrare pentru a-și confrunta amintirile despre evenimente, amintiri căpătate în focul bătăliei, cu dovezile lipsite de emoții de pe casetă. Prevederea realizării casetelor îi poate fi extrem de folositoare și pacientului, căruia deseori îi este dificil să creadă că „acest lucru s-a întâmplat cu adevărat”, și poate fi un instrument eficient în psihoterapia comună, care trebuie să urmeze invariabil după exorcism. În sfârșit, cu permisiunea pacientului, aceste înregistrări pot fi neprețuite atât pentru cercetare, cât și ca material didactic.

Amos

terapie, se face uz de analiză, de un discernământ atent, de interpretare, de încurajare și de o confruntare care are la bază iubirea. Exorcismul diferă de psihoterapia tradițională doar în maniera în care o operație pe cord deschis diferă de o operație de amigdale. Exorcismul este psihoterapie printr-un asalt masiv.

La fel ca orice asalt masiv, este posibil să fie foarte periculos și trebuie folosit doar în cazuri extrem de severe, în care celelalte forme de psihoterapie au eșuat lamentabil. Mai mult, exorcismul trebuie privit ca o procedură experimentală atâta vreme cât nu este investigat științific. În exorcism, ne confruntăm cu tensiuni foarte înalte.

Scopul deplin al exorcismului este de a descoperi și a izola demonicul din pacient, astfel încât să poată fi apoi alungat. Demonicul poate deține o energie extraordinară. Poate că există cazuri în care această energie este prea puternică atât pentru pacient, cât și pentru echipă. Sau poate că pacientul nu vrea cu adevărat să fie eliberat. În astfel de cazuri, rezultatul unei exorcizări probabil că va lăsa pacientul într-o stare și mai rea decât aceea în care fusese. Poate fi chiar fatal. În situații de acest gen, ar fi mai bine dacă „înalta tensiune“ a energiei demonice nu ar fi deloc contactată sau dezvăluită. În ambele ședințe de exorcizare la care am participat pacienții au semnat acte de consimțământ, arătând că sunt conștienți de faptul că exorcizarea ar putea eșua și că ei și-ar putea pierde chiar viața în urma procedurii. (Acest lucru ar trebui să-i dea cititorului o idee despre curajul și disperarea lor.)

Apoi, sunt puși în pericol exorcistii și ceilalți membri ai echipei. Din perspectiva experienței mele limitate, cred că Martin a accentuat în mod exagerat pericolele de ordin fizic. Însă pericolele de ordin psihologic sunt reale și enorme. Amândouă exorcizările la care am fost martor au avut succes. Mă cutremur gândindu-mă ce efect ar fi avut un eventual eșec asupra exorcistului sau asupra celorlalți membri ai echipei — dar și asupra mea. Deși toți membrii echipei fuseseră aleși cu grijă pentru forța lor psihologică și, de asemenea, pentru iubirea lor, procedurile sunt dure pentru oricine. Și chiar dacă

rezultatul a fost un succes, mulți au avut reacții emoționale la înfruntarea care a avut loc în săptămânile care au urmat.

Trebuie să adaug că exorcismul nu este, așa cum s-ar putea crede, o procedură „costisitoare“. În primul caz (iar acesta a fost mai ușor), a fost nevoie de o echipă formată din șapte profesioniști foarte bine instruiți, care să lucreze (fără plată) timp de patru zile, douăsprezece-șaisprezece ore pe zi. În al doilea caz, a fost implicată o echipă similară, formată din nouă bărbați și femei, care au lucrat între douăsprezece și douăzeci de ore pe zi, timp de trei zile. Nu întotdeauna este necesară o astfel de acțiune masivă. Îi amintesc cititorului că ambele cazuri au fost, se pare, neobișnuite, deoarece a fost vorba de posedări satanice.

Deși au fost dificile și periculoase, exorcizările la care am fost martor au avut succes. Nu-mi pot imagina vreun alt fel în care cei doi pacienți ar fi putut să fie vindecați. Astăzi sunt amândoi în viață și se simt foarte bine. Am toate motivele să cred că, dacă nu ar fi fost supuși exorcizării, fiecare ar fi fost mort până acum.

Aspecte de diagnostic și tratament

Cele două persoane la exorcizarea cărora am asistat erau oameni foarte diferiți. Unul era hipomaniac și intermitent psihotic înainte de procedură; celălalt avea o depresie nevrotică, dar era extraordinar de sănătos din punct de vedere fizic. Unul era de o inteligență medie, celălalt avea o inteligență foarte înaltă. Unul era un părinte iubitor, celălalt, un părinte abuziv. Cel care părea mai bolnav a avut parte de o exorcizare ușoară; cel care părea mai sănătos era posedat profund și a fost nevoie de o bătălie îngrozitoare pentru a-l vindeca. Personalitățile lor erau foarte distincte.

Dar unele aspecte ale posedării și exorcizării au fost izbitoare de similare. Am să discut în acest capitol despre aceste similități, deoarece ar putea servi ca repere pentru înțelegerea naturii posedării și a exorcismului. Înainte de a face aceasta

însă vreau să avertizez că două cazuri nu fundamentează o știință și nu trebuie să ne așteptăm ca vreun alt caz să se conformeze unor astfel de reperi.

În ce privește ambele cazuri, voi conchide că posedarea nu constituie un accident. Mă îndoiesc foarte tare că este posibil ca un om să meargă într-o zi pe stradă și un demon să sară dintr-un tufiș și să intre în el. Posedarea pare a fi un proces gradual, în care persoana posedată se vinde în mod repetat dintr-un motiv sau altul. Motivul principal pentru care acești pacienți s-au vândut pe sine pare să fie singurătatea. Fiecare dintre ei era teribil de singur, fapt care a dus, destul de devreme în acest proces, la adoptarea demonicului ca pe un fel de companie imaginară. Dar există, de asemenea, motive secundare implicate — despre care bănuiesc că ar putea fi foarte importante în alte cazuri.

La unul dintre pacienți, procesul pare să fi început odată cu implicarea în ocultism, la vârsta de douăzeci de ani*. La

* În literatura despre posedare, apare clar faptul că majoritatea cazurilor au legătură cu implicarea în ocultism — cazuri cu o frecvență mult mai mare decât ne-am putea aștepta la nivelul populației. E dificil a discerne care este începutul: implicarea în ocultism sau posedarea. Nu vreau să spun că majoritatea oamenilor implicați în ocultism vor deveni posedați. Dar astfel, ei par să-și mărească șansele. Biserica tradițională a vorbit despre pericolul ocultismului încă din primele scrieri ale sale.

De la început, Biserica tradițională a recunoscut realitatea faptului că unele ființe omenești pot avea „puteri supranaturale“, cum ar fi percepțiile extrasenzoriale și unele capacități profetice. Ea a etichetat astfel de puteri ca fiind „haruri“ sau daruri. Prin acest cuvânt, „dar“, Biserica vrea să spună că aceste puteri ar trebui să le fie date ființelor omenești de către Dumnezeu într-un moment și cu un scop care țin doar de alegerea lui Dumnezeu. Când cineva se implică în ocultism, premeditat sau nu, el încearcă să obțină, să-și mențină sau să-și mărească astfel de puteri pentru propriile-i scopuri. Acest lucru este numit de Biserica magie. Practicanții ocultismului caracterizează această activitate ca fiind magie, dar fac distincție între magia albă și magia neagră. Cei ce practică magia albă îi critică fățiș pe aceia care practică magia neagră, pentru că aceștia din urmă își desfășoară arta având motive malefice, dar nu-i deranjează practica lor, deoarece sunt convinși că au motive bazate pe iubire. Însă e foarte ușor să fii amăgit de motivele cuiva. Așa că,

celălalt pacient, procesul a început, aparent, la vârsta de cinci ani, cu ceva mult mai înspăimântător decât este considerat, în general, ocultismul.

În ambele cazuri, posedarea a părut să creeze ceea ce psihiatrii numesc o fixație la vârsta la care a început boala. În timpul exorcizării, unul dintre pacienți, atunci când sinele sănătos a fost liber să vorbească, a dat cea mai pătrunzătoare expresie a fixației pe care am auzit-o vreodată: „N-am învățat nimic în ultimii douăzeci de ani. În realitate, sunt un băiat de doisprezece ani. Cum voi mai putea funcționa după această exorcizare? Sunt prea tânăr pentru a fi căsătorit și a avea copii. Cum să fac sex și să fiu părinte când am doar doisprezece ani?“ Celălalt pacient, după exorcizare, a trebuit să se confrunte în cadrul unei psihoterapii intensive cu toate temerile pe care le are un băiat de cinci ani, concepțiile greșite, problemele și transferurile.

Amândoi pacienții erau foarte predispuși, din cauza posedării lor, la multiple presiuni înainte și după instalarea posedării. Amândoi erau atât victime ale răului omenesc, cât și ale răului demonic. În particular, deși amândoi fuseseră sprijiniți de Biserica tradițională într-un oarecare fel, fiecare la rândul său fusese adânc și grav rănit de oameni răi, aflați sub deghizarea sau auspiciile Bisericii.

Tot așa cum posedarea este un proces, și exorcizarea reprezintă tot un proces. De fapt, exorcizarea începe nu doar cu un timp înainte de „exorcizarea propriu-zisă“, ci chiar înainte ca pacientul să fie văzut de exorcist. Psihoterapeuții trebuie să înțeleagă acest lucru. De obicei, cel mai mare pas în procesul de vindecare în cazurile obișnuite apare atunci când clientul se decide să vadă un psihoterapeut. În astfel de situații, oamenii deja s-au identificat pe sine ca bolnavi și au luat decizia să lucreze împotriva bolii lor și să caute un ajutor ca-

pentru Biserica, magia este magie și nu există decât magie neagră sau care poate să devină neagră.

lificat în această muncă. La un anumit moment, ambii pacienți pe care i-am văzut s-au decis să lupte împotriva posesării lor. Oricât de prietenos ar fi părut la început demonicul din ei, aceștia au ajuns, în cele din urmă, la concluzia că el nu lucrează în interesul lor. Și așa a început bătălia. Într-adevăr, probabil doar din cauza acestei bătălii a ieșit la lumină posedarea. Având în vedere lupta ce se poartă între sufletul omenesc intact și energia demonică ce îl infestează, Martin face o mențiune foarte corectă: că în legătură cu toate cazurile pe care le numim posedare, trebuie să facem o precizare — dacă sunt „posedări parțiale“ sau „posedări imperfecte“*.

Nu este ușor să pui un diagnostic de posedare. Nici unul dintre cei doi pacienți nu avea „ochii ieșiți din orbite“ și nu demonstra în mod clar fenomene supranaturale înainte de a începe exorcizarea propriu-zisă. Ambii pacienți manifestau multiple simptome de boală clasică, cum ar fi depresie, isterie sau pierderea capacității de a face asocieri. Specialiștii care întâlnesc astfel de cazuri întreabă deseori: „Pacientul este posedat sau este bolnav mintal?“ Nu e o întrebare validă. Atât cât pot eu înțelege aceste chestiuni, trebuie să existe o problemă emoțională semnificativă pentru ca posedarea să apară. Apoi, posedarea va înrăutăți acea problemă și va crea altele noi. Întrebarea corectă este următoarea: „Pacientul este doar bolnav mintal sau este bolnav mintal și posedat?“

Primul meu caz a fost al unui pacient care se dusese mai înainte la un alt psihiatru pentru a fi tratat, deoarece se plângea că este posedat. Psihiatru — deosebit de capabil, cu mintea deschisă și plin de grijă — nu a crezut această autodiagnosticare și a încercat în mod repetat să trateze cazul prin medicamente și psihoterapie, însă fără succes. (Trebuie să menționăm că acest om înțelept i-a fost de mare ajutor pacientului mai târziu, înainte și după exorcizare.) Chiar după ce am fost

* *Hostage to the Devil*, ed. cit.

chemat să mă ocup de caz un an mai târziu, am petrecut patru ore cu pacientul înainte de a avea subtila intuiție că se va întâmpla ceva care va depăși psihopatologia standard.

În cel de-al doilea caz, este vorba de o psihoterapie analitică intensă cu o femeie neobișnuit de experimentată din punct de vedere spiritual, ce a durat un an și jumătate, înainte ca terapeutul să suspecteze măcar că s-ar putea să fie vorba de posedare. În acest caz, psihoterapeutul este cel care a ridicat pentru prima oară problema posedării. Într-adevăr, terapeutul și-a dat seama că tocmai datorită progreselor pe care le-a făcut pacientul în psihoterapie a putut fi revelată posedarea.

Timpul care s-a scurs de la începerea evaluării specifice a problemei posedării până la exorcizarea propriu-zisă a fost de șase luni în primul caz și de nouă luni în al doilea. În fiecare dintre cazuri, diagnosticul nu a fost dat pe baza unei singure descoperiri, ci a unui întreg conglomerat și tipar de multe descoperiri făcute de-a lungul timpului.

În ambele cazuri, distincția majoră în alcătuirea diagnosticului a fost cea între posedare și tulburarea de tip personalitate multiplă. În aceste cazuri au existat două trăsături distincte. În tulburarea de tipul personalității multiple, „personalitatea principală“ nu este niciodată conștientă de existența personalităților secundare — cel puțin până la încheierea cu succes a unui tratament prelungit. Cu alte cuvinte, există o disociere reală. În cele două cazuri însă, ambii pacienți au fost conștienți de la început sau au conștientizat imediat nu doar partea autodistructivă din ei, ci, de asemenea, faptul că această parte are o personalitate distinctă și *străină*. Acea personalitate secundară îi făcea să fie confuzi. Destul de repede a devenit clar că personalitatea secundară *dorea* să le provoace confuzie. În multe feluri, personalitatea secundară părea a fi un fel de opoziție personificată. Cea de-a doua diferență era aceea că, deși în tulburările de tip personalitate multiplă personalitatea secundară poate juca rolul de „târfa“ sau de „ins agresiv“ ori de „ins independent“ sau pe cel al unui ins cu trăsă-

turi nerecunoscute, n-am auzit niciodată ca această personalitate să fie manifest rea. În ambele cazuri despre care am discutat anterior, înainte de exorcizare, personalitatea secundară a fost revelată ca fiind de un rău manifest.

O parte crucială în procesul de descoperire a diagnosticului a fost încercarea de eliberare. Eliberarea este un fel de „mini-exorcism“, condus deseori în ultimele două decenii de creștini carismatici, care tratează oamenii suferinzi de „asuprire“ (definită ca o stare aflată la jumătatea drumului dintre tentația demonică — despre care acești inși carismatici ar spune că toți avem parte de ea — și posedarea efectivă)*. Într-unul din cazuri, eliberarea însăși a fost un eșec, dar ulterior, când pacientul a fost confruntat puternic cu o parte a echipei de eliberare (care la început număra patru oameni), a apărut pentru un timp la suprafață o personalitate absolut rea. Echipa de eliberare, formată din trei oameni în cel de-al doilea caz, după șase ore, a avut succes în identificarea unui spirit demonic mai mic, pe care aparent l-a alungat. Pacientul (care totuși nu era o persoană isterică) a trăit o îmbunătățire dramatică, extraordinară timp de șase săptămâni. Dar apoi situația s-au răsturnat. Peste noapte, pacientul a regresat la o formă de boală care-i amenința viața și la scurtă vreme după aceea a început

* Există o mare controversă în privința problemelor „asupririi“ și eliberării. Mulți inși carismatici practică eliberarea în cazuri în care eu nu am descoperit nici o dovadă de implicare demonică. Într-adevăr, ei încearcă să alunge lucruri precum „spiritul alcoolismului“, „spiritul depresiei“ sau „spiritul de răzbunare“. Acești indivizi relatează multe cazuri de succes impresionant. Totuși, unii dintre noi se întreabă cât de mult durează astfel de „vindecări“, cât de multe cazuri au eșuat fără să existe relații despre ele și dacă nu cumva aceste intervenții aproape întâmplătoare și, în general, făcute în absența unei instruirii nu sunt deseori dăunătoare, de fapt. Nu avem vreo cale de a ști până când munca unor astfel de practicieni ai eliberării nu va fi evaluată științific. Pentru moment, acord ceva credit unuia dintre mentorii mei, care crede că „asuprirea“ constituie o categorie falsă — că posedarea ori există, ori nu, și în consecință este sau nu nevoie de exorcism. După cuvintele lui, „carismaticii nu se confruntă, în general, cu demoni reali, dar câteodată mai prind și «câte un pește real».“

să audă „vocea lui Lucifer“. Nu pot decât să fac speculații în privința motivelor pentru care eliberarea a avut un succes temporar. În ultimă instanță, a fost vorba de ceva misterios. Dar acest succes a avut rolul de a ne întări suspiciunea că demonicul juca un rol major în boala acestei persoane.

Este timpul să spun ceva de o importanță majoră. Deși amândoi pacienții făceau dovada unor personalități secundare manifeste rele, *ei nu* erau oameni răi. Niciodată nu am avut o experiență în care să-i văd ca fiind răi. Spre deosebire de Charlene, ei nu mă făceau să *simt* ceva rău. Deși am menționat că Charlene putea fi o candidată pentru exorcism, este foarte probabil ca ea totuși să nu fi fost. Chiar dacă aș fi putut să separ sinele ei sănătos de sinele ei bolnav, s-ar fi putut să descopăr că personalitatea ei secundară era cea sănătoasă, în timp ce personalitatea principală era cea rea. Nu sunt sigur că exorcizarea poate fi aplicată asupra unei astfel de configurații.

Dar în cazurile pe care le-am prezentat anterior, lucrurile stăteau diferit. Nu doar că personalitatea principală a fiecăruia dintre ei părea sănătoasă, ea părea neobișnuit de bună și potențial sfântă. De fapt, i-am admirat foarte mult pe acești oameni încă înainte de exorcizare. Așa cum am indicat, ei s-au îndreptat spre exorcism, pentru că luptaseră împotriva posedării timp de mai mulți ani. Un psihiatru matur, membru al echipei, a spus, după una dintre exorcizări: „N-am văzut niciodată o persoană cu atâta curaj.“ Într-adevăr, am motive să bănuiesc că sfințenia potențială a acestor doi oameni a fost unul dintre motivele posedării lor. Vom spune mai multe despre aceasta mai târziu.

Martin a numit primul și cel mai lung stadiu al exorcizării „Pretenția“. Experiența mea a confirmat acest lucru. Ceea ce vrea el să spună prin Pretenție este faptul că demonicul se ascunde în interiorul și în spatele persoanei. Pentru a funcționa exorcizarea, trebuie distrusă Pretenția; demonicul trebuie să fie dezvăluit și adus la lumină. Martin nu comentează însă natura procesului exorcizării. Întrebarea presantă în timpul lun-

gii evaluări a fiecăruia dintre cei doi pacienți a fost: „Este această persoană posedată cu adevărat?“ Pentru a răspunde la această întrebare și a începe exorcizarea propriu-zisă, trebuie penetrată cel puțin parțial Pretenția. Aspectul crucial al perioadei de evaluare îl reprezintă tocmai penetrarea parțială.

Însă acesta nu este singurul aspect. În timpul evaluării, personalitatea principală trebuie să fie atât educată, cât și încurajată. Încurajarea se dovedește necesară în special spre sfârșit, deoarece impresia mea în aceste două cazuri este că, pe măsură ce exorcizarea propriu-zisă se apropie, activitatea demonică „se întetește“, iar pacientul trece printr-o tulburare considerabilă.

Unul dintre multele riscuri ale exorcizării este acela că nu se poate trece la exorcizarea propriu-zisă având un diagnostic de posedare absolut sigur. De fapt, nici nu este obligatoriu să se intre în exorcizare având o siguranță totală. Pentru exorcizarea propriu-zisă, e nevoie de risipirea finală a Pretenției, astfel încât să se ajungă față-n față cu demonul. N-aș vrea să văd că cineva practică acest lucru fără sprijinul unei echipe iubitoare și bine pregătite sau fără să aibă la dispoziție un timp suficient și atent planificat. A fost nevoie ca unul dintre acei pacienți să fie reținut timp de două ore în timpul exorcizării propriu-zise. La celălalt acțiunea a durat continuu mai mult de o zi! Situația este analogă unei intervenții chirurgicale pe creier pentru îndepărtarea unei presupuse tumori. Operația nu trebuie încercată până când nu suntem destul de siguri că tumora se află acolo. Dar nu putem fi absolut siguri de ceea ce vom găsi până când nu este îndepărtată calota craniană și începută operația. Așa că sfatul meu ar fi acela de a se proceda într-un mod similar cu acela al oamenilor din aceste două cazuri: ei au făcut o evaluare lentă și minuțioasă, până în momentul în care diagnosticul de posedare a fost sigur în proporție de nouăzeci și cinci la sută, dar este indicat să nu încercăm să mergem dincolo de acest punct înainte de începerea exorcizării propriu-zise.

Odată ce acțiunea a început, cu rugăciunea și ritualul convenite, în ambele cazuri prezentate tăcerea a părut să fie cel mai potrivit mijloc, dintre multe altele, pentru penetrarea finală a Pretenției. Echipa va vorbi fie cu personalitatea principală, sănătoasă, a pacientului, fie cu personalitatea demonului (demonilor), dar va refuza să stea de vorbă cu un amestec neclar al celor două. A fost nevoie de ceva timp înainte ca echipa fiecăruia caz să devină aptă pentru acest lucru, deoarece demonul însuși părea să aibă o abilitate accentuată de a atrage exorcistul sau echipa într-o conversație confuză, care nu ducea nicăieri. Dar pe măsură ce echipa a devenit mai perspicace și a refuzat cu o mai mare promptitudine să fie atrasă, ambii pacienți au început să oscileze între apariția unei personalități principale din ce în ce mai sănătoase și apariția unei personalități secundare din ce în ce mai urâte, până când, brusc, personalitatea secundară a luat trăsături inumane, iar pretenția a fost spartă. Ca om de știință neinfluențat de emoții — ceea ce se presupune că sunt eu —, pot explica nouăzeci și cinci la sută din ceea ce s-a întâmplat în aceste două cazuri prin dinamici psihiatrice tradiționale. De exemplu, eficiența mai sus-menționatului „tratament prin tăcere“ nu are nevoie de demoni pentru a fi explicată. Poate pentru că ei erau oameni singuri, însetați de relații, metoda a încurajat apariția a două eu-uri separate (care puteau fi legate între ele) și, prin urmare, necesitatea de a alege între cele două. În privința posedării, aș putea vorbi în termeni de „rupturi“ și „introiecții psihice“. Iar în privința exorcizărilor, aș putea vorbi în termeni de spălare a creierului, programare, reprogramare, catarsis, terapie de grup-maraton și identificare. Dar am rămas cu acele cinci procente critice, care nu pot fi explicate în acest mod. Am rămas cu ceea ce este supranatural — sau, mai bine-zis, subnatural. Am rămas cu ceea ce Martin numește Prezența. Când în unul dintre cazuri demonul a vorbit, în sfârșit, clar, pe fața pacientului a apărut o expresie care nu poate fi descrisă decât ca satanică. Era un rictus disprețuitor, de răutate os-

tilă absolută. Am petrecut multe ore în fața oglinzii, încercând să îl imit, însă fără a avea vreun succes. Am văzut această expresie doar o singură altă dată în viața mea, pentru câteva momente trecătoare, pe fața unui alt pacient, după mult timp petrecut în perioada de evaluare. Totuși, când în sfârșit demonicul s-a relevat pe sine în exorcizarea celui de-al doilea pacient, expresia a fost încă și mai înfiorătoare. Pacientul a început brusc să semene cu un șarpe zvârcolindu-se, având o mare putere și încercând cu răutate să-i muște pe membrii echipei. Mai înfricoșător decât corpul ce se zvârcolea a fost chipul lui. Ochii îi erau mijiți într-o toropeală leneșă, de reptilă — exceptând momentul când reptila a țâșnit să atace, iar ochii i s-au deschis larg, cu o ură arzătoare. În ciuda acestor frecvente momente de izbucnire, ceea ce m-a neliniștit cel mai tare a fost senzația extraordinară de greutate pe care mi-o dădea această ființă șerpuitoare, ca și cum ar fi avut o vârstă de cincizeci de milioane de ani. Ea m-a făcut să-mi pierd speranța în succesul exorcizării. Aproape toți membrii echipei din cele două exorcizări au fost convinși că în acele momente se găseau în prezența a ceva absolut străin și inuman. Sfârșitul fiecărei ședințe de exorcizare a fost semnalat de îndepărtarea acelei prezențe din pacient și din încăpere.

Momentul critic al exorcizării este cel pe care Martin îl numește „expulzarea“. Această fază nu poate fi grăbită. În ambele exorcizări la care am fost martor, acest stadiu a fost inițial încercat prematur. Nu pot explica pe de-a-ntregul ce se întâmplă în acest moment, dar pot spune că rolul exorcistului în momentul respectiv este mai puțin important. Rugăciunile disperate ale echipei sunt mult mai importante. Rugăciunile se adresează lui Dumnezeu sau lui Hristos pentru o intervenție salvatoare și, de fiecare dată, am avut senzația că Dumnezeu chiar a făcut acest lucru. Așa cum am menționat, Dumnezeu este cel care face exorcizarea.

Dar aș vrea să aduc o completare. Voința liberă a omului este fundamentul. Ea contează în vindecare. Nici chiar Dum-

nezeu nu poate vindeca o persoană care nu vrea să fie vindecată. În momentul expulzării, ambii pacienți au luat în mod voluntar crucifixul, l-au ținut pe piept și s-au rugat să fie eliberați. Amândoi au ales acest moment pentru a-și înălța rugile spre Dumnezeu. În ultimă instanță, pacientul însuși este exorcistul.

Nu vreau să minimalizez rolul bărbatului (n-am auzit niciodată de o femeie-exorcist, dar nu am nici un motiv să cred că n-ar putea să existe una) care este desemnat ca exorcist — vreau doar să scot în evidență puterea lui. Cu adevărat, rolul exorcistului este unul eroic. Dar esența acestui rol nu constă în vreo putere magică în momentul expulzării. Având blândețe, grijă, răbdare, discernământ și voința de a suferi împreună cu pacientul, el conduce întregul proces al exorcizării de la început până la sfârșit. Doar pe umerii lui stă luarea deciziei finale, dacă pacientul este sau nu posedat cu adevărat și dacă trebuie început masivul atac ce constă în exorcizarea propriu-zisă. El este cel care trebuie să adune echipa, dându-și seama cine se potrivește și cine nu. El este cel care pregătește atât pacientul, cât și echipa pentru a face tot ce pot, hrănindu-le încrederea și înțelegerea. El este cel care ia deciziile cruciale în privința organizării timpului și a direcției în care trebuie mers în cursul exorcizării propriu-zise. El este cel care trebuie să poarte întreaga durere a încleștării cu demonicul, tot așa cum el este cel care poartă responsabilitatea eșuării exorcizării. Și, în sfârșit, el trebuie să așeze în ordine lucrurile după exorcizarea propriu-zisă, confruntându-se nu doar cu reacțiile emoționale ale membrilor echipei, ci și supraveghind pacientul în timpul perioadei extrem de critice, în care acesta este foarte vulnerabil și are nevoie de o grijă intensă înainte de a fi în siguranță. Ambii pacienți despre care am vorbit au avut nevoie de cel puțin două ore de terapie pe zi, timp de mai multe săptămâni după exorcizarea propriu-zisă. Este vremea curățeniei.

Satan nu se dă bătut cu ușurință. După expulzarea sa, pare că rămâne prin preajmă, încercând cu disperare să intre la loc. De fapt, în ambele cazuri, pentru o scurtă perioadă de timp, a părut că exorcizarea propriu-zisă a eșuat. Pacienții s-au reînțors în bună măsură la condiția lor de dinainte de exorcizare. Totuși, în câteva ore, a fost posibil să discernem o schimbare subtilă, dar extraordinară. Toate vechile complexe își regăseră locul, dar era ca și cum energia lor dispăruse. Schimbarea consta în aceea că pacienții puteau asculta, iar ceea ce auzeau avea un efect. Într-unul din cazuri, psihoterapia a devenit posibilă pentru prima oară. În celălalt, s-a reușit în cincizeci de ore de psihoterapie intensivă, după exorcizarea propriu-zisă, mai mult decât în cele cinci sute de ore dinainte. Acești pacienți au avansat extraordinar de repede. Era ca și cum ei ar fi prins din urmă toți anii pierduți. Dar poate tocmai din cauza avansării atât de rapide, a fost o terapie tumultuoasă, necesitând eforturi mari din partea terapeutului.

Mi se pare important să îi avertizez pe ceilalți că experiența mea cu Satan demonstrează că el nu se lasă gonit ușor. Satan nu numai că-i va spune pacientului că se află prin preajmă, dar într-unul din cazuri chiar a reușit să-l înșele de mai multe ori pe pacient, făcându-l să creadă că el este încă înăuntrul lui. În aceste cazuri, poate că cea mai mare și cea mai diabolică dintre toate tentațiile, atât pentru pacient, cât și pentru exorcist, a fost aceea de a crede că exorcizarea propriu-zisă fusese un eșec, când, de fapt, fusese un succes.

S-ar părea că exorcizarea propriu-zisă a mutat pacienții din poziția de a fi posedați de demoni către ceea ce s-ar numi „atacul demonic“. Vocile tentante, amenințătoare și înfricoșătoare pe care fiecare dintre pacienți le-a auzit erau cel puțin la fel de active după exorcizare ca și înainte. Dar, așa cum a spus unul dintre pacienți, „înainte era ca și cum aș fi fost un mic embrion, complet înconjurat și ascuns de demoni, așa încât nu puteam să fiu eu însumi. Acum sunt eu însumi și, deși

încă aud vocile, ele vin din afara mea.“ Sau cum a declarat celălalt: „Înainte, vocile mă controlau, acum le controlez eu pe ele.“

Vocile s-au diminuat treptat în cazul acestor pacienți. Dar nu la fel de treptată a fost îmbunătățirea de care au avut parte. Dată fiind severitatea psihopatologiei lor înainte de exorcizare, rapiditatea progresului și a însănătoșirii lor nu sunt explicabile în termenii a ceea ce știm despre procesul psihoterapeutic obișnuit.

Echipele de acțiune merită o mențiune suplimentară. Fiecare membru al celor două echipe nu a participat la procedura respectivă nici pe departe din curiozitate, ci din iubire. Fiecare individ care a luat parte la proces, inclusiv exorcistul, a fost acolo asumându-și un considerabil risc și sacrificiu personal. Să-i luăm, de exemplu, în considerare pe membrii celor două echipe care și-au oferit casele pentru exorcizare. Dacă cineva începe să caute un loc pentru o exorcizare — altul decât casa pacientului, nepotrivită în ambele cazuri — începe să-și dea seama pe deplin de sensul expresiei „îmi pare rău... toate locurile sunt ocupate“. Directorii spitalelor psihiatrice nu doresc, de obicei, ca în interiorul acestor instituții să aibă loc exorcizări. La fel și în ce privește schiturile sau mănăstirile. Așa că, în aceste cazuri, a depins de doi oameni curajoși să pășească în față nu doar cu trupurile lor, ci și cu propriile lor case. Am spus că prezența lui Dumnezeu se simțea aproape palpabil în încăperea. Nu cred că a fost vorba de un accident. Bănuiesc că oriunde se adună șapte sau zece oameni, pe propriul risc, motivați de iubire și de dorința de a vindeca, Dumnezeu va fi acolo (așa cum ne-a asigurat Fiul Său că va fi) și vindecarea se va petrece.

Am menționat faptul că motivul principal pentru care fiecare dintre cei doi pacienți s-a vândut la început forțelor demonice a fost singurătatea. Ei erau nu numai oameni singuri, ci și obișnuiți să fie singuri, iar atunci când au ajuns la exor-

cism, fiecare era încă în mod fundamental un singuratic. Curajul lor de a se lăsa exorcizați ar fi putut fi doar o aparență, având în vedere că nici unul nu era o persoană de încredere. Unul dintre motivele principale pentru care echipa a avut o importanță crucială în fiecare caz de exorcizare a fost acela că ea l-a făcut pe pacient să trăiască prima experiență a unei comunități adevărate*. Nu am nici o îndoială că această experiență a constituit un factor esențial pentru succesul celor două exorcizări.

Au fost necesare multe abilități în fiecare dintre acele bătălii cu demonicul: detașare analitică, implicare plină de compasiune, folosirea intelectului, intuiție, discernământ spiritual, o profundă înțelegere a teologiei, o cunoaștere bună a psihatriei, o mare experiență în rugăciune și altele. Nici o persoană nu poate avea toate aceste abilități. Presupun că, în exorcizările ușoare, echipa nu trebuie să facă altceva decât să-l rețină pe pacient. Dar, în cele de care vorbesc eu, deși exorcistul era conducătorul, a fost absolut necesară o abordare de echipă. Au fost folosite talentele tuturor membrilor echipei.

Am, de asemenea, senzația că, în ambele exorcizări, slăbiciunea și greșelile omenești au fost, la rândul lor, folosite. Se spune că Hristos se poate folosi chiar și de păcatele noastre. Am vorbit despre prezența lui Dumnezeu în acele încăperi. Poate suna mistic, dar atunci când am reflectat asupra fiecărui eveniment, am avut sentimentul că Dumnezeu sau Hristos au fost coregrafii întregii desfășurări.

Cea mai comună reacție a membrilor echipei, după terminarea exorcizării, a fost exprimată de o femeie atunci când a spus: „Nu aș vrea să mai trec vreodată prin așa ceva, dar n-aș

* În cadrul cercurilor creștine, se vorbește mult în aceste zile de „comunitatea creștină“. Dar un grup de oameni care își spun „creștini“ nu construiește o comunitate creștină. Pe de altă parte, în ciuda faptului că unii membri ai echipei erau atei sau creștini ardenti, în mintea mea nu există nici o îndoială că, la fiecare ședință de exorcizare, grupul format s-a constituit într-o adevărată „comunitate creștină“.

fi pierdut asta pentru nimic în lume.“ Straniu, exorcizările au vindecat nu numai pacienții, ci și mai mulți membri ai echipei. Un alt membru al echipei, un bărbat, a relatat la două săptămâni după aceea: „Nu v-am spus până în acest moment, dar am avut întotdeauna în inima mea un mic loc rece, dur. Acum a dispărut. Și mi-am dat seama că am devenit un terapeut mai bun.“ De fapt, chiar unii dintre oamenii care nu s-au aflat la ședințele de exorcizare, dar s-au rugat pentru succesul acestora, au părut să aibă parte de o anumită vindecare. Tot din punct de vedere mistic, am o senzație incipientă că aceste exorcizări n-au fost evenimente izolate, ci, într-un fel, întâmplări aproape cosmice.

Totuși, pacienții sunt centrul și punctul focal al acestor întâmplări. Îi felicit. Prin chinul și curajul lor în bătălia cu Satan, ei au câștigat o mare victorie, nu doar pentru ei înșiși, ci și pentru mulți alții.

Cercetare și învățare

Deși m-am căznit cât am putut să fiu obiectiv, totuși relatarea precedentă a celor două cazuri de posedare și exorcism este una subiectivă, decurgând din experiența mea personală. Sunt sigur că fiecare membru al echipei ar scrie o povestire diferită. Cred că fenomenul posedării și al exorcismului are nevoie să fie studiat științific. El constituie mai mult decât o chestiune de simplă curiozitate științifică. Deși posedarea veritabilă este un fenomen rar, subiectul reprezintă o mină de aur neatinsă pentru exploatarea științifică. Hemofilia este o boală rară, dar studierea ei a făcut mult pentru a ilumina întreaga fiziologie a coagulării sângelui. În același fel, studiul posedării și al exorcismului va ilumina mai departe nu doar fiziologia răului, ci chiar înțelegerea sensului omului.

Există o reacție de rezistență față de un astfel de studiu științific — în parte cauzat de o rezistență mai generală a științei față de domeniul spiritual și „supranatural“. Este interesant

faptul că, deși după cunoștința mea posedarea și exorcismul nu au fost niciodată studiate științific, în America sau Europa, antropologii occidentali au scris pe larg despre ritualurile de vindecare de tipul exorcizării în culturile îndepărtate, străine sau „primitive“. E ca și cum s-ar da „OK“ studierii unor astfel de lucruri „acolo“, la o distanță considerabilă de noi, atâta vreme cât nu ne uităm la ceea ce se întâmplă aproape de casa noastră, printre noi.

Nu vreau să minimalizez astfel de cercetări antropologice. Din contră, cred că avem mare nevoie de ele. Cele două cazuri cărora le-am fost martor au fost exemple de posedare de către un spirit care a fost descris în literatura creștină sub numele de Satan. Oare același spirit poate fi identificat — sub un nume diferit — în exorcizările de la hinduși sau hotenți? Este Satan un demon care-i atacă doar pe iudeo-creștini sau este un inamic universal, ce traversează culturile? Iată o întrebare importantă.

Rezistența la studiile științifice a unor astfel de chestiuni „în apropiere de casă“ provine în mare măsură din religie, cât și din gândirea științifică. La un moment dat, am propus înființarea unui „Institut pentru studiul eliberării“ unei organizații de profesioniști orientați științific și religios, care se aflau mai degrabă în dezacord unii cu ceilalți. Pentru prima oară de-a lungul anilor, ei au fost capabili să se unească pentru a se opune propunerii mele referitoare la studierea științifică a vindecării religioase, de la rugăciune până la eliberare și exorcism. „Există prea multe variabile; definițiile dumneavoastră operaționale sunt confuze. E ceva imposibil de cercetat“, au spus oamenii de știință. „Toată lumea știe că rugăciunile funcționează și nu ar trebui să ne atingem de credință“, au declarat oamenii religioși.

De fapt, există mai multe probleme reale sau îngrijorătoare în privința acestui institut, deoarece am grave îndoieli că procesul exorcizării ar trebui instituționalizat vreodată. Am spus că, în ambele cazuri descrise, membrii echipei s-au adu-

nat asumându-și un mare risc și sacrificiu personal, iar eu am bănuiala profundă că acesta a fost unul dintre motivele pentru care exorcizările au avut succes. Nu sunt deloc sigur că o exorcizare ar reuși dacă ar fi condusă de niște angajați salariați ai unui serviciu de asistență socială, care lucrează cu program de la nouă la cinci.

Însă, mai presus de aceasta, se pune întrebarea cum ar putea fi „cercetate“ în mod științific exorcizările. Dacă ar fi să conduc o exorcizare, n-aș exclude din echipă vreun hindus, budist, musulman, ateu sau agnostic matur, care are puterea de a iubi cu adevărat. Dar aș exclude fără ezitare un creștin doar cu numele sau pe oricine altcineva care nu poate să iubească. Prezența unei singure persoane neubitoare în încăperea poate face nu numai ca exorcizarea să eșueze, dar le poate cauza membrilor echipei, ca și pacientului, o vătămare gravă. Dacă faptul de a fi iubitor este incompatibil cu obiectivitatea științifică, atunci nu ar trebui să existe lucruri precum observarea științifică la fața locului a exorcizării. La un astfel de proces, doar participanții pot să fie observatori.

Totuși, ar fi, într-adevăr, frumos dacă am avea măcar un sprijin instituțional pentru astfel de eforturi de vindecare. Ambii pacienți ale căror cazuri le-am relatat erau grav bolnavi din punct de vedere psihiatric înainte de exorcizarea lor. Ar fi fost mult mai simplu dacă ar fi existat un spital psihiatric care să aibă grijă de cazurile de posedare recunoscute. Și ar fi mult mai ușor pentru toți cei interesați dacă Biserica instituțională ar fi mai deschisă în a oferi sprijin, binecuvântare și servicii. Deși a existat o cooperare din partea unor autorități bisericești în ambele cazuri, răspunsul general al Bisericii a fost acela de a încerca să evite orice implicare. Teama Bisericii de repercusiuni în astfel de cazuri este și firească, și realistă, dar nu în mod necesar omenească.

Ar fi nevoie cel puțin de o bancă centralizată de date și de un centru de studiu. Acestui centru i s-ar putea trimite relatări de cazuri și înregistrări video cu exorcizări. Luându-se măsuri

atente de protecție a confidențialității, cercetători autorizați ai științei comportamentului vor veni la centru să examineze datele. Deși mare parte din atmosfera și energia spirituală a experienței se va fi pierdut din astfel de date, informațiile vor constitui totuși o bază suficientă pentru multe studii științifice de valoare.

Centrul va servi, de asemenea, pentru a-i învăța pe alții. Experții acestuia vor dezvolta standarde de diagnostic și de tratament ce vor diminua numărul exorcizărilor și al eliberărilor iresponsabile care e posibil să apară. Vor putea fi organizate seminarii de instruire pentru oameni atent selecționați. Deși posedarea veritabilă poate fi rară, știm că există mai multe cazuri decât cele ce pot fi tratate de exorcizării competenți existenți.

Tatăl minciunii

Spre sfârșitul uneia dintre ședințele de exorcism, ca răspuns la un comentariu care spunea că demonul îl urăște cu adevărat pe Iisus, pacientul, cu o expresie facială complet satanică, a rostit cu o voce insinuantă și mieroasă: „Noi nu-l urâm pe Iisus; noi doar îl punem la încercare.“ În mijlocul celeilalte ședințe de exorcism, la întrebarea dacă posedarea e realizată de mai multe spirite, pacientul, cu ochii mijiți, diabolici, a răspuns încet, aproape șuierând: „Toți îmi aparțin mie.“

Titlul unui articol recent punea întrebarea: „Cine naiba e Satan?“*

Nu știu.

Experiența celor două ședințe de exorcizare nu este suficientă pentru a revela toate misterele regatului spiritual. Nici o sută de astfel de experiențe nu ar fi suficiente. Dar cred că în prezent știu câteva lucruri despre Satan și am, de asemenea, baza pentru a face câteva supoziții.

* *US Catholic*, februarie 1983, pp. 7–11.

Deși experiența mea nu este suficientă pentru a dovedi mitul și doctrina iudeo-creștinilor despre Satan, nu am aflat nimic care să o contrazică. Conform acestui mit și a doctrinei, la început Satan a fost „locotenentul“ lui Dumnezeu, șef peste toți îngerii Săi, frumosul și iubitul Lucifer. Slujba pe care o îndeplinea pentru Dumnezeu era aceea de a întări dezvoltarea spirituală a ființelor omenești prin punerea la încercare și prin tentații — la fel cum îi testăm pe copiii noștri la școală, pentru a le spori dezvoltarea. Satan, prin urmare, a fost la început un profesor al omenirii și de aceea se numea Lucifer, „purătorul de lumină“*. După un timp însă, Satan a îndrăgit atât de mult funcția sa de adversar, încât a început să o folosească mai mult pentru propria-i plăcere decât în interesul lui Dumnezeu. Despre acest lucru citim în *Cartea lui Iov*. În același timp, Dumnezeu a decis că e nevoie de ceva mai mult decât de o simplă punere la încercare pentru ridicarea omenirii; era nevoie de un exemplu al iubirii Sale și de un exemplu de viață. Așa că El Și-a trimis singurul fiu să trăiască și să moară ca unul dintre noi. Satan a fost dat la o parte de către Hristos atât din funcția sa, cât și din inima lui Dumnezeu. Dar Satan se îndrăgea atât de mult pe sine, încât a perceput acest lucru ca pe o insultă personală intolerabilă. Plin de mândrie, a refuzat să se supună judecății lui Dumnezeu referitoare la preeminența lui Hristos. El s-a răsculat împotriva lui Dumnezeu. Satan însuși a fost cel care a făcut în așa fel, încât paradisul să devină literalmente prea mic pentru ei amândoi. Astfel că Satan a fost în mod inevitabil aruncat imediat în iad, prin propriile-i

* Sensul original al cuvintelor „satan“ și „diavol“ nu erau peiorative, cum sunt astăzi. „Diavol“ și „diabolic“ provin din verbul grecesc *diabalein*, care înseamnă simplu „a se opune“. Cuvântul „satan“ însemna în mod curent „adversar“. În *Cartea Numerilor*, Dumnezeu însuși spune că El s-a îndreptat împotriva lui Valaam ca un satan. Văzând necesitatea ca omenirea să fie pusă la încercare și tentată de ceva aflat în opoziție cu voința Lui, Dumnezeu și-a delegat funcția de opoziție (diabolică) și de adversar șefului îngerilor Săi.

fapte, acolo unde fostul purtător al luminii rătăcește în întuneric ca tată al minciunii, nutriend mereu visuri de a se răzbu-
na împotriva lui Dumnezeu. În felul acesta, îngerii aflați sub
comanda lui, cei care l-au însoțit în revolta și căderea sa, duc
în prezent un război continuu împotriva planului lui Dumne-
zeu. Ceea ce odată a existat pentru a ridica din punct de ve-
dere spiritual omenirea există astăzi pentru a ne distruge spi-
ritual. În bătălia pentru sufletele noastre, el încearcă să se
opună lui Hristos la fiecare pas. Satan îl percepe pe Hristos ca
pe un inamic personal. Așa cum Hristos trăiește în spirit, tot
așa Satan este Antihristul viu.

Spiritul la a cărui prezență am fost martor la fiecare exor-
cizare era clar și total devotat sarcinii de a se opune vieții și
dezvoltării omenești. Le-a spus celor doi pacienți să se ucidă.
Când a fost întrebat, într-o ședință de exorcism, de ce este An-
tihrist, el a răspuns: „Deoarece Hristos îi învață pe oameni să
se iubească unul pe celălalt.“ Când a urmat întrebarea de ce
iubirea omenească este atât de demnă de dispreț, el a răspuns:
„Vreau ca oamenii să lucreze astfel încât să fie război.“ Între-
bat în continuare, el i-a spus exorcistului: „Vreau să teucid.“
Nu exista absolut nimic creativ sau constructiv în asta; era
ceva pur distructiv.

Probabil cea mai mare problemă a teodiceei este următoa-
rea: de ce Dumnezeu, care l-a creat pe Satan, nu l-a distrus,
pur și simplu, după răscularea acestuia. Întrebarea presupune
faptul că Dumnezeu ar putea distruge orice. Presupune că
Dumnezeu poate pedepsi și ucide. Poate că răspunsul este
acela că Dumnezeu i-a dat lui Satan liber arbitru și că Dum-
nezeu nu poate distruge. El poate doar să creeze.

Ideea este că Dumnezeu nu pedepsește. Pentru a fi după
propria-i asemănare, Dumnezeu ne-a dat liberul arbitru. Dacă
ar fi făcut altfel, ne-ar fi făcut ca niște păpuși sau manechine
goale în interior. Totuși, faptul că Dumnezeu ne-a dat liber
arbitru îl oprește să folosească forța împotriva noastră. Nu
avem liber arbitru atunci când o armă este îndreptată spre noi.

Nu înseamnă neapărat că lui Dumnezeu îi lipsește puterea de
a ne distruge sau de a ne pedepsi, ci faptul că El, în iubirea lui
pentru noi, a făcut alegerea dureroasă și teribilă de a nu folo-
si niciodată această putere. El intervine doar pentru a ne aju-
ta, niciodată pentru a ne vătăma. Dumnezeu creștin este un
Dumnezeu care se reține. Nepermițându-și folosirea puterii
împotriva noastră, atunci când noi refuzăm ajutorul Lui, El nu
poate decât să privească la felul în care ne pedepsim pe noi
înșine.

Această idee nu este clară în Vechiul Testament. Aici,
Dumnezeu este descris ca fiind pedepsitor. Dar noțiunea de-
vine clară odată cu Hristos. În Hristos, Dumnezeu însuși su-
portă neputincios moartea dată de mâinile răului omenesc. El
nu ridică un deget împotriva persecutorilor Săi. Prin urmare,
în Noul Testament auzim, într-un fel sau altul, ecourile Dum-
nezeului răzbunător din Vechiul Testament, spunând că „cel
rău va primi ce i s-a pregătit“. Dar sunt numai ecouri. În ta-
blou nu mai apare un Dumnezeu care pedepsește. Deși mulți
așa-ziși creștini îl văd pe Dumnezeul lor ca pe un polițist gi-
gantic în cer, realitatea doctrinei creștine este aceea că Dum-
nezeu a evitat întotdeauna puterea de menținere a ordinii.

În legătură cu Holocaustul sau cu fapte mai puțin rele din
istoria omenirii, deseori a fost pusă următoarea întrebare:
„Cum a putut un Dumnezeu iubitor să permită ca astfel de lu-
cruri să se întâmple?“ Iată o întrebare brutală, sângeroasă.
S-ar putea ca răspunsul creștin să nu se potrivească gusturilor
noastre, dar nu este unul ambiguu. Abandonându-și puterea,
Dumnezeu devine neputincios în prevenirea atrocităților pe
care le comitem unii împotriva altora. El poate doar să plân-
gă împreună cu noi. El se va oferi pe Sine cu toată înțelepciun-
ea Sa, dar nu ne poate face să alegem să stăm de partea Lui.

Prin urmare, Dumnezeu veghează deasupra noastră de la
un holocaust la altul, chinuit de ceea ce ne facem unii altora.
Și s-ar putea să ni se pară că suntem condamnați de acest
Dumnezeu straniu, care domnește în slăbiciune. Dar există un

deznodământ în doctrina creștină: Dumnezeu, în slăbiciunea Sa, va câștiga bătălia împotriva răului. În fapt, bătălia este deja câștigată. Învierea simbolizează nu numai faptul că Hristos a depășit răul din vremea Sa, în urmă cu două milenii, ci că El a depășit răul pentru totdeauna. Hristos neputincios, răstignit pe cruce, reprezintă arma absolută a lui Dumnezeu. Prin ea, înfrângerea răului este absolut asigurată. Este de o necesitate vitală să luptăm împotriva răului cu toată puterea pe care o avem la dispoziție. Dar victoria crucială a avut loc în urmă cu aproape două mii de ani. Oricât de necesare și chiar periculoase și devastatoare ar fi propriile noastre bătălii, într-un fel necunoscut nouă, ele nu sunt decât operațiuni de curățare împotriva unui inamic ce se retrage multă vreme după ce a pierdut războiul.

Această idee conform căreia Satan (și lucrările sale), în ciuda tuturor aparențelor, este, de fapt, pe fugă ne oferă un posibil răspuns la o întrebare majoră. Am vorbit despre factorii care i-au predispus la posedare pe cei doi pacienți. Dar ce se întâmplă cu numărul mult mai mare de copii care sunt, de asemenea, victime singuratice ale răului omenesc și care au ca rezultat defecte de caracter chiar foarte serioase, însă totuși nu par să fie posedați? De ce nu? Am menționat acea calitate de sfințenie potențială în personalitățile celor doi pacienți. Mă întreb dacă ei nu au devenit posedați tocmai din cauza sfințeniei lor potențiale. Mă întreb dacă Satan nu și-a investit special energia în a-i ataca, deoarece ei reprezintă o amenințare particulară pentru planurile lui. Poate că Satan nu are suficientă energie rămasă pentru a se implica oriunde există slăbiciune omenească. Poate că el se află angajat frenetic în încercarea de a stârni incendii.

Indiferent cum ar fi, este teribil de important, așa cum subliniază Martin, să înțelegem că Satan reprezintă un spirit. Am spus că l-am întâlnit pe Satan, iar acest lucru este adevărat. Dar el nu este tangibil în felul celorlalte lucruri. Nu putem să ni-l mai închipuim cu coarne, scufie și coadă bifurcată, așa

cum pe Dumnezeu ni-l imaginăm cu o barbă lungă și albă*. Chiar numele de Satan este o denumire pe care am dat-o la ceva care în mod fundamental nu poate fi numit. Ca și Dumnezeu, Satan se poate manifesta în și prin lucrurile materiale, dar în sine nu este ceva material și nu reprezintă nici măcar manifestările sale. Într-unul din cazurile descrise, el s-a manifestat prin corpul șerpuitor al pacientului, dinții mușcători, unghiile ascuțite și ochii mijiți, de reptilă. Dar nu erau nici colți, nici solzi. El apărea prin folosirea corpului pacientului care se transforma extraordinar, dramatic și chiar supranatural în ceva asemănător unui șarpe. Dar Satan nu este un șarpe, ci un spirit.

Aici se găsește, cred, un răspuns la o întrebare care a fost pusă de-a lungul secolelor: De ce spiritele demonice sunt atât de atașate de trupuri? În timpul uneia dintre ședințele de exorcizare, am fost martor la încercarea exorcistului de a-l înfuria pe Satan, astfel încât el să părăsească trupul posedatului și să-l atace pe el, pe exorcist. Manevra n-a reușit. În ciuda evidentei furii ucigătoare față de exorcist, nu s-a întâmplat nimic. Și încet ne-am dat seama că spiritul fie nu poate, fie nu vrea să părăsească trupul pacientului în aceste condiții. Acest fapt ne-a dus la două concluzii. Prima, deja menționată, ar fi aceea că, în ultimă instanță, pacientul este cel care trebuie să fie exorcistul. Cealaltă e aceea că *Satan nu are nici o putere decât dacă se află într-un trup omenesc*.

Satan nu poate face răul decât printr-un corp omenesc. Deși este „un ucigaș încă de la începuturile sale“, el nu poate ucide decât prin intermediul mâinii omului. Nu are puterea săucidă sau măcar să vatame prin el însuși. Trebuie să folosească ființa omenească pentru a-și pune în faptă intențiile diabolice.

* John A. Sanford sugerează că imaginea unui Satan cu coarne provine de la figura precreștină a zeului-bărbat al britanicilor: „zeii vechii religii devin totdeauna diavolii din noua religie“ (*Evil: The Shadow Side of Reality [Răul: Partea umbrită a realității]*, Crossroad, 1981, p. 118).

ce. Deși a amenințat în mod repetat că îi va omorî pe cel posedat și pe exorcist, amenințările lui erau goale. Amenințările lui Satan sunt întotdeauna goale. Toate sunt minciuni.

De fapt, *singura putere pe care o are Satan stă în faptul că oamenii îi cred minciunile*. Amândoi pacienții au devenit posedati, deoarece au crezut în falsa promisiune seducătoare de „prietenie“. Iar apoi posedarea s-a menținut, deoarece ei i-au crezut amenințările, conform cărora vor muri în lipsa lui. Starea de posedare s-a sfârșit când amândoi au ales să nu mai creadă în minciunile lui, ci să-și depășească frica prin încrederea în Hristos înviat și prin rugăciunea față de Dumnezeu Cel adevărat pentru a fi eliberați. În timpul fiecărei exorcizări, au fost înfruntate minciunile lui Satan. Și fiecare exorcizare s-a terminat cu succes printr-o conversie — o schimbare în credință și în sistemul de valori. Acum știu ce a vrut Iisus să spună deseori, zicând „Prin credința voastră veți fi vindecați.“

Așa că ne întorceam la minciună. Orice relație ar putea avea cu „oamenii minciunii“, nu cunosc nici un epitet mai potrivit pentru Satan decât cel de „Tată al minciunilor“. De-a lungul celor două exorcizări, el a mințit continuu. Chiar și atunci când s-a dezvăluit pe sine, a făcut-o doar pe jumătate. S-a dovedit a fi antihristul atunci când a spus: „Noi nu-L urâm pe Iisus, doar îl punem la încercare.“ Dar, în realitate, el îl urăște pe Iisus.

Lista minciunilor pe care le-a spus este nesfârșită — uneri, aproape o litanie plictisitoare. Una dintre ele, majoră, pe care mi-o amintesc era: Oamenii trebuie să se apere pe ei înșiși pentru a supraviețui și nu se pot bizui pe nimic altceva decât pe ei în apărarea lor; totul este explicabil în termeni de energii negative și pozitive (al căror echilibru ar trebui să fie zero) și nu există nici un mister în lume; iubirea reprezintă un gând și nu are realitate obiectivă; știința e orice lucru pe care omul alege să-l numească știință; moartea este sfârșitul absolut al vieții — altceva nu mai există; toți oamenii sunt motivați în primul rând de bani și, dacă uneori se pare că nu este

așa, acest lucru se întâmplă doar pentru că oamenii sunt ipocriți; a intra în competiția pentru bani constituie, prin urmare, singurul mod inteligent de a trăi.

Satan se poate folosi de orice păcat sau slăbiciune omească — lăcomia și mândria, de exemplu. El va folosi orice tactică disponibilă: seducție, lingușire, flatare, argumente intelectuale. Dar arma lui principală este frica. Iar în perioada de după exorcizare, după ce minciunile lui au fost demascate, el s-a limitat la a hăitui ambii pacienți cu amenințări repetate, obtuze: „Te vom ucide. Te vom lua. Te vom chinui. Te vom ucide.“

Așa cum putem spune despre Satan că e tatăl minciunii, în aceeași măsură se poate spune despre el că este și un spirit al bolii mintale. În *Drumul către tine însuși*, am definit sănătatea mintală ca fiind „un proces neîntrerupt de devotament față de realitate, cu orice preț.“ Satan este devotat acțiunii care se opune acestui proces. De fapt, cea mai bună definiție pe care o am pentru Satan e aceea că el este *un spirit real al irealității*. Realitatea paradoxală a acestui spirit trebuie recunoscută. Deși este intangibil și imaterial, el are o personalitate, este o ființă reală. Nu trebuie să cădem în doctrina „privatio bonum“ a Sfântului Augustin, o doctrină la care s-a renunțat în prezent, în care răul era definit ca absență a binelui. Personalitatea lui Satan nu poate fi caracterizată în mod simplu ca o absență, ca un gol. E adevărat că iubirea este absentă din personalitatea sa. E, de asemenea, adevărat că această personalitate este invadată de prezența activă a urii. Satan vrea să ne distrugă. Este important să înțelegem acest lucru. În zilele noastre, există sisteme de gândire destul de populare, precum ar fi Știința Creștină sau Cursul Miracolelor, care definesc răul ca fiind ireal. Este numai pe jumătate adevărat. Spiritul răului este un spirit al irealității, dar el în sine e real. E ceva ce există. A gândi altfel înseamnă a te înșela. Într-adevăr, așa cum au comentat mai mulți, poate că cea mai mare înșelăciune

ne a lui Satan este succesul său universal de a-și tăinui propria realitate de mintea omenească.

Deși are o putere reală, Satan manifestă o slăbiciune evidentă. Aceeași slăbiciune care a făcut să fie alungat din rai. Martin observă că exorcizările pot revela nu doar inteligența demonică extraordinară, ci și prostia demonică extraordinară. Observațiile mele confirmă acest lucru. Dacă nu ar avea o mândrie și un narcisism ieșite din comun, Satan probabil că nu s-ar dezvălui deloc pe sine. Mândria îi depășește inteligența, așa că acest demon al amăgirii este, de asemenea, un fan-dosit. Dacă ar fi fost cu adevărat deștept, i-ar fi lăsat în pace pe cei doi pacienți cu mult înainte de exorcizare. Dar el nu-și permite să piardă. El vrea doar să câștige, așa că în ambele cazuri a rămas acolo până la sfârșit, fapt ce a avut drept rezultat ca eu și ceilalți să ajungem să ne dăm seama astăzi de realitatea lui.

În același fel, inteligența lui Satan este afectată de alte două Pete oarbe pe care le-am observat. Prima este aceea că, în virtutea extremului lui egoism, el nu are o înțelegere reală a fenomenului iubirii. El recunoaște iubirea ca pe o realitate împotriva căreia trebuie să lupte și pe care chiar să o imite, dar ea îi lipsește cu desăvârșire și el nu o înțelege nici un pic. Realitatea ei îi apare lui Satan ca fiind cea a unei glume proaste. Acțiunea de sacrificiu îi este total străină. Când ființele omenești angajate în exorcizare vorbesc limbajul iubirii, el nu înțelege ce spun ele. Iar când acestea se comportă cu iubire, Satan este complet ignorant în ce privește regulile de bază ale acesteia.

În mod interesant, în special având în vedere scopul acestei cărți, Satan nu înțelege nici știința. Știința este un fenomen antinarcisist. Presupunând o profundă tendință omenească de autodezamăgire, folosește metode științifice de a o contracara și a susține că adevărul este mai important decât orice dorință personală. Amăgindu-se atât pe sine însuși, ca și pe alții, Satan nu poate înțelege de ce alte ființe nu vor să se amăgeas-

că pe ele însele. Înamorat de propria-i voință și urând lumina adevărului, pentru el știința omenească este în mod fundamental incomprehensibilă.

Slăbiciunile lui Satan nu trebuie să ne facă să-i trecem cu vederea puterea. El își expune minciunile cu o forță extraordinară. Poate că această putere nu a fost prea evidentă din faptul că i-a posedat pe cei doi oameni pe care i-am descris, atunci când erau doar niște copii singuratici. Dar în fiecare exorcizare am fost martor la incapacitatea temporară, cauzată de confuzie — într-unul din cazuri și de disperare — în cel de-al doilea, a exorcistului — om puternic, matur și plin de credință — ca rezultat al puterii minciunilor sale.

Cred că este necesar ca noi să-l urâm pe Satan și, de asemenea, să ne temem de el. Totuși, ca și în cazul oamenilor răi, consider că, în ultimă instanță, trebuie să ne fie milă. În eshatologia creștină (studiul sfârșitului lumii), există două scenarii în privința lui Satan. Într-unul, toate sufletele omenești fiind convertite la lumină și iubire, resping spiritul urii și al prieteniei false. Dându-și seama, în final, că e total înfrânt, nemai-rămânându-i nici un trup omenesc pe care să-l posede, toate fiind imune la puterea lui, singurătatea absolută i se curmă, iar Satan acceptă oferta de prietenie, lăsându-se convertit. Acesta este scenariul pentru care mă rog eu. Dar, așa cum am spus, liberul arbitru prevalează în fața vindecării. Într-un alt scenariu, refuzând vreodată să piardă, Satan respinge pentru totdeauna oferta „umilitoare“ de prietenie și își duce solitudinea glacială până la sfârșitul veacurilor. Un prieten care a participat la una dintre exorcizări împreună cu mine mi-a spus după aceea: „Știi, Scotty, mi-ai povestit despre grozăvia răului și mi-ai zis că el merită mai degrabă milă decât ură, dar eu nu te-am crezut. Totuși, una dintre cele mai profunde impresii pe care le-am avut în legătură cu exorcizarea a fost cât de plictisitoare a fost acea nesfârșită serie de minciuni prostești. Și, atunci când am văzut acea bestie zbatându-se într-o agonie stupidă pentru eternitate, am înțeles ce-ai vrut să afirmi.“

De dragul clarității, am vorbit, probabil, despre Satan în termeni prea definitiv. Am descris cea mai mare parte a celor două exorcizări ca fiind un proces de separare. Totuși, chiar în cele mai clare momente, a fost deseori imposibil să disting pe de-a-ntregul dacă vocea care se auzea era aceea a inconștientului pacientului sau aceea a demonului. Probabil că întotdeauna va fi imposibil de a discerne exact unde se termină Umbra omenească și unde începe aceea a Prințului întunericii. Se cuvine să tragem o concluzie, concentrându-ne pe misterul supranatural al lui Satan. Dovezile exorcizării mi-au fost suficiente pentru a începe să cred în existența lui și nu pot nega realitatea vindecării survenite, dar am rămas cu mai multe întrebări decât înainte — prea multe pentru a le detalia.

Una dintre cele mai importante întrebări are în vedere existența demonilor mai mici. În ambele cazuri la care am fost martor a fost vorba de posedare satanică, deși în literatură se menționează aproape întotdeauna de una sau mai multe posedări minore. A fost experiența mea una pur întâmplătoare ori s-a supus, într-un fel, unui plan misterios? De fapt, se pare că am avut de-a face și cu demoni mai mici în ambele cazuri. Într-una din situații, echipa a trecut prin patru spirite succesive (fiecare reprezentând o anumită minciună) înainte să apară antihristul. În celălalt, pacientul a fost eliberat de un spirit mai mic, fapt soldat cu o vindecare aparent semnificativă, dar temporară, înainte ca „Lucifer“ să-i ia locul în mod misterios. Ce s-a întâmplat? Erau acele entități spirituale individuale mai mici pe cont propriu? Sau erau simple reflecții subsidiare ale lui Satan? Nu știu. Există totuși unele dovezi care sugerează că există mai puțină libertate în lumea demonilor decât în lumea ființelor omenești — astfel încât, în virtutea lașității terorii și credinței în propriile minciuni, demonii mai mici acționează într-o strictă supunere față de superiorii lor și tind să fie lipsiți de individualitate, în felul în care o gândim noi în mod obișnuit.

Cea mai importantă întrebare este însă aceea referitoare la rolul jucat de Satan în răul omenească. Care este influența lui Satan asupra unor oameni răi, precum părinții lui Bobby sau Roger, a unor femei, precum Sarah și Charlene? Așa cum am spus, ambii oameni posedați pe care i-am văzut nu mi s-au părut răi; iar Martin are dreptate să afirme că rarele cazuri pe care le numim posedare ar trebui să fie considerate posedări „parțiale“, „incomplete“ sau „imperfecte“. Martin sugerează ipoteza că este posibil să existe ființa omenească „perfect posedată“, chiar să abunde, dar el avansează această ipoteză doar ca pe una îndoielnică. S-ar putea oare ca oamenii perfect răi pe care i-am descris să fie cazuri de posedări perfecte? Nu știu. Probabil că e chiar o întrebare greșită. Deoarece e foarte puțin probabil ca ei să se supună unei psihoterapii, e și mai puțin probabil ca adevărații oameni răi să treacă printr-o exorcizare în care demonicul ar fi pe de-a-ntregul descoperit. Dacă există un lucru precum posedarea perfectă, este extrem de probabil ca el să-și preîntâmpine propria dezvoltare.

Așa că nu am nici o idee dacă Satan recrutează în mod activ oameni răi pentru lucrarea sa. Cred că nu. Date fiind dinamica păcatului și ale narcisismului, presupun că aceștia se recrutează singuri. Dar până când nu vom avea o mai bună cunoaștere a lui Satan, înțelegerea mea rămâne limitată.

MyLai — o examinare a răului de grup

Înainte ca exorcismul să capete o reputație proastă (în parte meritată) în timpul Erei Științei și a Raționalismului, exorcisții erau recunoscuți în mod deschis în ierarhia bisericească. Considerați un „ordin minor“, statutul lor era plasat undeva în partea de jos a structurii bisericești. Era și încă este, cred, o poziționare corectă. Oricât ar fi de dificil și oricâte sacrificii ar impune, am ajuns să percep rolul exorcistului ca pe unul relativ ușor. Este un privilegiu neobișnuit și o recompensă să întâlnești răul într-o formă în care el poate fi izolat și izgonit.

Preotul sau pastorul din parohiile obișnuite nu are o poziție atât de norocoasă. Răul pe care îl întâlnește el, de obicei, la oamenii din parohia sa, la adunările enoriașilor sau în societate nu-i atât de bine conturat sau vindecabil. Este mult mai subtil, mai penetrant și mai devastator. Și oricât de iubitor și de inteligent ar fi un astfel de cleric, el trebuie să se războiască cu forțele întunericului având ochii legați. Se pare că nu va avea decât puține succese clare. În continuare, ne vom îndrepta atenția asupra unui exemplu referitor la aceste forțe difuze, canceroase, care lucrează în societatea noastră.

Crimele

În dimineața de 16 martie 1968, elemente din Forța de Intervenție Barker au intrat într-un mic grup de cătune, cunos-

cut sub numele de MyLai, în provincia Quang Ngai din sudul Vietnamului. Trebuia să fie o misiune tipică în genul „caută și distruge“, adică de căutare a soldaților Viet-Cong de către trupele americane, în scopul de a-i distruge.

Raportat la alte unități care operează în Vietnam, trupele Forței de Intervenție Barker fuseseră strânse și antrenate în mare grabă. În lunile precedente, nu obținuseră nici un succes militar important. Incapabili să angajeze lupte cu inamicul, soldații americani avuseseră mai multe pierderi din cauza minelor și a capcanelor cu bombă. Provincia era considerată un fort al trupelor Viet-Cong, în care populația civilă era controlată și influențată de gherilele comuniste. Există sentimentul general că civilii îi ajutau și îi ascundeau pe luptătorii de gherilă, astfel încât deseori distincția între combatanți și necombatanți se dovedea dificilă. Prin urmare, americanii tindeau să urască și să nu aibă încredere în nici un vietnamez din acea zonă.

Serviciile secrete ale armatei indicaseră faptul că Viet-Cong-ul era în mod curent sprijinit de sătenii din MyLai. Forța de Intervenție se aștepta să găsească acolo combatanți. În ajunul atacului, domnea o atmosferă de așteptare; în sfârșit, se vor lupta cu inamicul și vor reuși să îndeplinească scopul pentru care se aflau acolo.

Natura instrucțiunilor date în acea seară soldaților de către ofițerii superiori era, în cel mai bun caz, ambiguă în ce privea distincția dintre combatanți și necombatanți. Se presupunea că toate trupele sunt familiarizate cu Convenția de la Geneva, care considera crimă rănirea oricărui necombatant sau chiar a unui combatant care-și depunea armele din cauza rănilor sau a suferinței. Însă realitatea în ce privește familiarizarea lor cu această convenție era cu totul alta. Probabil că o bună parte dintre soldați nu prea aveau habar despre Legea Războiului pe Uscat din Manualul Infanteriei SUA, care specifică faptul că ordinele ce violează Convenția de la Geneva sunt ilegale și nu trebuie urmate.

Deși toți membrii Forței de Intervenție Barker erau implicați în operațiune într-un fel sau altul, elementul cel mai important al trupelor de uscat implicate direct era Compania C din Batalionul nr. 1, 20 Infanterie din Brigada de Infanterie Ușoară nr. 11. Când compania „Charlie” a ajuns în cătunele din MyLai, n-a descoperit nici măcar un singur combatant. Nici unul dintre vietnamezi nu era înarmat. Nici unul nu a tras în ei. Soldații au descoperit doar femei neînarmate, copii și bătrâni.

Unele dintre lucrurile întâmplare atunci sunt neclare. Este clar însă că trupele Companiei C au ucis între cinci sute și șase sute de săteni neînarmați. Acești oameni au fost uciși în mai multe feluri. În unele cazuri, soldații au stat, pur și simplu, la ușa unei colibe și au mitraliat-o, omorându-i fără discernământ pe toți cei ce se găseau înăuntru. În alte situații, sătenii, inclusiv copiii, au fost omorâți în timp ce încercau să fugă. Cei mai mulți morți au fost într-un sătuc din MyLai 4. Acolo, primul pluton din compania „Charlie”, sub comanda locotenentului William L. Calley, Jr., a strâns sătenii în grupuri de douăzeci, patruzeci sau mai mulți oameni, apoi i-a cășăpuit cu focuri de armă, mitralieră sau cu grenade. E important să reținem însă că, în aceeași zi, un număr substanțial de civili neînarmați au fost omorâți și în alte cătune din MyLai de către trupele din alte plutoane, sub comanda altor ofițeri.

Uciderile au durat multă vreme. Au continuat până dimineața. Doar o singură persoană a încercat să le oprească. Era un pilot de elicopter, un ofițer de legătură care zbura în sprijinul misiunii „caută și distruge”. El a văzut din elicopter ce se întâmplă. A aterizat și a încercat să vorbească cu trupele, dar fără nici un folos. După ce s-a ridicat din nou de la sol, a vorbit prin radio cu Cartierul General și cu ofițerii superiori, care păreau să nu fie îngrijorați. Așa că a renunțat și și-a văzut de treabă. Numărul soldaților implicați poate fi doar estimat. Probabil că numai vreo cincizeci dintre ei au apăsător pe trăgaci. Dar aproximativ două sute au fost martori nemijlo-

ciți ai uciderilor*. Putem presupune că, în decursul unei săptămâni, cel puțin cinci sute de oameni din Forța de Intervenție Barker au știut de crimele de război comise.

Faptul de a nu raporta o crimă este el însuși o crimă. În anul care a urmat, nimeni din Forța de Intervenție Barker nu a încercat să relateze atrocitățile comise la MyLai. Această crimă poartă numele de „acoperire”.

Faptul că publicul american a aflat despre MyLai s-a datorat doar unei scrisori pe care Ron Ridenhour a scris-o la sfârșitul lui martie 1969 mai multor congresmeni, în care vorbește despre atrocități — la mai mult de un an după ce fuseseră comise. Ridenhour nu a făcut parte din Forța de Intervenție Barker, dar a auzit mai târziu despre atrocități într-o conversație restrânsă cu niște prieteni care fuseseră la MyLai și a scris scrisoarea la trei luni după ce s-a întors la viața civilă.

În primăvara anului 1972, am condus o comisie alcătuită din trei psihiatri, numită de Departamentul de Sănătate al Armatei la cererea șefului Statului Major, comisie menită să facă anumite recomandări în vederea stabilirii cauzelor psihologice ale actelor de la MyLai, astfel încât pe viitor să poată fi prevenită apariția unor astfel de atrocități. Cercetarea propusă de noi a fost respinsă de conducerea Armatei, pe baza faptului că ea n-ar putea fi ținută secretă, că s-ar putea să deranjeze Administrația, iar „stânjenea ce ar urma nu ar fi dezirabilă în acest moment”.

Respingerea recomandărilor comisiei este semnificativă sub mai multe aspecte. Unul este acela că orice cercetare a naturii răului poate să provoace stânjenea nu doar acelor care sunt subiecții desemnați ai cercetării, ci și cercetătorilor înșiși. Dacă e vorba de studierea naturii răului omenesc, este

* În cele din urmă, au fost puși sub acuzare doar douăzeci și cinci, dintre care doar șase au fost aduși în fața instanței. Unul singur, locotenentul Calley, a fost condamnat.

îndoielnic cât de clar vom fi în stare să-i separăm pe *ei* de *noi*; e foarte probabil ca, în realitate, să examinăm propriile noastre naturi. Fără îndoială, acest potențial de stinghereală este unul dintre motivele pentru care nu am reușit până în prezent să dezvoltăm o psihologie a răului.

Respingerea de către Cartierul General a recomandărilor noastre de cercetare pune în lumină faptul că, în discuția despre răul de la MyLai — ca și în toate celelalte considerații despre rău —, suferim, pur și simplu, de o lipsă a cunoașterii științifice. Pe aceeași linie cu ceea ce s-a spus până acum, multe dintre cele ce vor urma sunt doar supoziții. Ne vom limita inevitabil la ipoteze, până când vom reuși să dezvoltăm prin intermediul unei cercetări științifice un corp de cunoștințe care să constituie o veritabilă psihologie a răului.

Prefață la răul de grup

Indivizii sunt cei care apasă pe trăgaci. Ordinele sunt date și executate de indivizi. În ultimă instanță, fiecare act omnesc este rezultatul unei alegeri individuale. Nici unul dintre indivizii care au participat la atrocitățile de la MyLai sau la mușamalizarea lor nu este nevinovat. Chiar și pilotul de elicopter — singurul îndeajuns de curajos și de uman pentru a încerca să oprească masacrul — poate fi învinuit că nu a raportat mai sus de primul eșalon al autorității superioare lui ceea ce a văzut.

Până acum, ne-am concentrat asupra unor anumiți indivizi, pe care i-am etichetat drept „răi” și i-am distins de vasta majoritate a celorlalți indivizi, despre care am spus că „nu sunt răi”. Chiar dacă această distincție tranșantă este într-un fel arbitrară — există o linie continuă între cei care sunt cu totul răi și cei care nu sunt deloc răi —, tot avem de înfruntat o problemă: cum se face că aproximativ cinci sute de oameni, majoritatea, fără îndoială, nefiind indivizi răi, au putut participa la un act atât de monstruos, precum cel de la MyLai? În mod clar, pentru a înțelege ce s-a întâmplat la MyLai nu tre-

buie să ne concentrăm doar asupra răului individual, ci și asupra alegerii individuale. Prin urmare, acest capitol are în vedere fenomenul răului de grup ca fapt distinct, deși sub multe aspecte similar fenomenului răului individual. Relația dintre răul individual și răul de grup nu este un subiect nou de cercetare. Există chiar o carte pe acest subiect, care examinează aceleași evenimente: *Individual and Collective Responsibility: The Massacre at MyLai (Responsabilitate colectivă și individuală: Masacrul de la MyLai)**. Este însă o lucrare scrisă de filozofi și nu dintr-un punct de vedere psihologic.

Mulți ani mi s-a părut că grupurile omenești tind să se comporte în același fel ca și indivizii — doar că la un nivel mai primitiv și mai imatur decât s-ar putea aștepta cineva. De ce se întâmplă astfel — de ce comportamentul grupurilor este în mod izbitor imatur, de ce sunt ele, din punct de vedere psihologic, mai puțin decât suma părților lor — este o întrebare dincolo de putința mea de a răspunde**. Sunt sigur totuși de un lucru: există mai multe răspunsuri. Fenomenul imaturității grupului este, folosind un termen psihiatric, „hiperdeterminat”. Aceasta înseamnă că el constituie rezultatul mai multor cauze. Una dintre acestea este problema specializării.

Specializarea reprezintă unul dintre marile avantaje ale grupurilor. Există numeroase feluri în care grupurile pot funcționa cu o mai mare eficiență decât indivizii. Deoarece angajații săi sunt oameni specializați, directori, designeri, turnători, sculeri-matrițeri, muncitori care lucrează la liniile de asamblare (și ei, la rândul lor, specializați), compania General Motors poate produce un număr enorm de mașini. Standardul nostru de viață extraordinar de înalt este bazat în întregime pe

* Ed. Peter A. French, Cambridge, Massachusetts, Schenkman Pub. Co., 1972.

** Este o întrebare extrem de importantă, care merită multă reflecție și cercetare. Problema nu este specifică doar răului de grup, în general — ca și cum nu ar fi îndeajuns —, ci este crucială pentru înțelegerea tuturor fenomenelor grupurilor omenești, de la relațiile internaționale la natura familiei.

specializarea societății noastre. Faptul că am cunoștințele și timpul pentru a scrie această carte constituie un rezultat direct al faptului că sunt un specialist din cadrul comunității, complet dependent în ce privește bunăstarea mea de fermieri, mecanici, editori și vânzătorii de carte. Cu greu pot să mă gândesc la o specializare în problema răului. Pe de altă parte, sunt absolut convins că mult din răul vremurilor noastre este legat de specializare și că avem o nevoie disperată de a dezvolta o atitudine de precauție suspicioasă față de aceasta. Cred că trebuie să tratăm specializarea cu aceeași neîncredere și precauție cu care tratăm un reactor nuclear.

Specializarea contribuie la imaturitatea grupurilor și la potențialul acestora pentru rău prin mai multe mecanisme diferite. Pentru moment, mă voi limita la a lua în considerare doar un astfel de mecanism: fragmentarea conștiinței. Dacă, după actele de la MyLai, rătăcind pe holurile Pentagonului, m-aș fi oprit să vorbesc cu oamenii responsabili pentru dirijarea producției de Napalm și transportarea acestuia în Vietnam sub formă de bombe și dacă-i întrebam pe acești oameni despre moralitatea războiului și, prin urmare, de moralitatea acțiunilor în care erau angajați, replica pe care aș fi primit-o ar fi fost invariabil de genul: „Oh, apreciem îngrijorările dvs., dar mă tem că n-ați venit la omul potrivit. Nu suntem noi departamentul cu care trebuie să vorbiți. Acesta este un departament care se ocupă de materiale de luptă. Noi doar aprovizionăm cu arme — nu hotărâm cum și unde sunt ele folosite. Aici este vorba de politică. Dvs. vreți să vorbiți cu oamenii de la capătul holului, care fac politică.“ Iar dacă aș fi urmat această sugestie și mi-aș fi manifestat aceleași îngrijorări în departamentul care făcea politica, aș fi primit următorul răspuns: „Oh, înțelegem că sunt implicate chestiuni serioase, dar ne temem că ele sunt dincolo de competența noastră. Noi nu hotărâm decât felul în care trebuie condus războiul — nu dacă el trebuie dus sau nu. Înțelegeți? Armata este doar o agenție a unei ramuri executive. Militarii fac doar ceea ce li se ordonă

să facă. Aceste chestiuni serioase sunt decise la nivelul Casei Albe, nu aici. Iată unde trebuie să vă prezentați îngrijorările.“ Și așa mai departe.

Când rolul indivizilor într-un grup devine specializat, este foarte posibil și ușor pentru individ să paseze responsabilitatea morală unei alte părți a grupului. În acest fel, nu doar individul își abandonează conștiința, ci conștiința grupului ca întreg devine atât de fragmentată și diluată, încât aproape că nu mai există. Vom vedea această fragmentare tot timpul, într-un fel sau altul, în discuțiile care vor urma. Esențial este faptul că orice grup poate inevitabil să rămână fără conștiință și caracterizat de răutate până când fiecare individ în parte nu va fi el însuși în mod direct responsabil pentru comportamentul întregului grup — organismul — din care face parte. Încă nu am ajuns să vorbim despre aceasta.

Având în minte ideea imaturității psihologice a grupurilor, trebuie să examinăm aspectele celor două crime de la MyLai: atrocitățile propriu-zise și mușamalizarea lor. Cele două crime sunt întrepătrunse. Deși mușamalizarea poate părea mai puțin crudă decât atrocitățile, ea este parte a aceluiași angrenaj. Cum se face că atât de mulți indivizi au participat la un act atât de monstruos, fără ca măcar unul dintre ei să fie suficient de îndrăzneț de conștiință încât să mărturisească?

Mușamalizarea a fost o gigantică minciună de grup. Minciuna reprezintă în același timp un simptom și o cauză a răului, un mugure și o rădăcină. De aceea, titlul original al acestei cărți este *People of the Lie**. Până acum, am luat în considerare doar oameni ai minciunii ca individualități. În continuare vom lua în considerare un grup de oameni. Cu siguranță, în virtutea participării lor în comun la această mușamalizare, oamenii din Forța de Intervenție Barker erau „oameni ai minciunii“.

* Titlul original al acestei cărți este *People of the Lie (Oamenii minciunii)*. Din rațiuni editoriale, în traducerea românească am optat pentru titlul *Psihologia minciunii*. (N. red.)

Atunci când vom termina ce avem de spus, vom conchide chiar că membrii poporului american, cel puțin în timpul acelor ani de război, au fost, de asemenea, oameni ai minciunii.

Așa cum se întâmplă cu orice minciună, motivul principal al mușamalizării a fost teama. Indivizii care au comis crimele — cei care au apăsat pe trăgaci sau au dat ordinele — ar fi avut în mod clar motive să se teamă dacă ar fi relatat ceea ce-au făcut. Îi aștepta Curtea Marțială. Dar ce s-a întâmplat cu numărul mult mai mare al acelor care au fost martori la atrocități și care n-au spus nimic despre „acel ceva întunecat și sângeros“*? De ce anume s-au temut ei?

Oricine se gândește un moment la natura presiunii grupului își va da seama că, pentru membrii Forței de Intervenție Barker, raportarea crimelor în afara grupului necesita un mare curaj. Cine ar fi făcut acest lucru ar fi fost etichetat drept „trădător“ sau „denunțator“. Nu există o etichetă mai îngrozitoare care să fie aplicată unei persoane. Denunțatorii sunt adesea omorâți. În cel mai bun caz, ostracizați. Pentru civilul american obișnuit, ostracizarea poate că nu pare o soartă atât de oribilă. Te gândești că „dacă ești dat afară dintr-un grup, te poți alătura altuia“. Dar amintiți-vă că membrul unei unități militare nu este liber să se alătore altui grup. El nu poate părăsi armata cel puțin până când nu-și face stagiul. Dezertarea însăși constituie o crimă enormă. Așa că el este blocat în Armată și mai ales în grupul militar din care face parte, cu excepția cazului în care se află la discreția autorităților. În afară de aceasta, armata face în mod deliberat o serie de alte lucruri pentru a intensifica puterea presiunii grupului în rândurile sale. Din punctul de vedere al dinamicii de grup, în general, și al dinamicii de grup militar, în particular, nu este bizar faptul că membrii Forței de Intervenție Barker nu au raportat crimele comise de grup. Nu este surprinzător nici faptul că bărbatul care, în cele din urmă, a relatat despre crime nu era nici

* Expresie din scrisoarea lui Ron Ridenhour.

membru al grupului Forței de Intervenție, nici militar în momentul în care a făcut relatarea.

Totuși, bănuiesc că mai există un motiv, extrem de important, pentru care crimele de la MyLai au rămas nespuse multă vreme. Nediscutând cu indivizii implicați, fac o simplă poziție. Dar am discutat cu foarte mulți soldați care au fost în Vietnam în timpul acelor ani și sunt profund familiarizat cu atitudinile ce predominau în armată la acea vreme. Suspiciunea mea profundă este, prin urmare, aceea că membrii Forței de Intervenție Barker nu și-au mărturisit crimele, deoarece, în cea mai mare parte, nu erau *conștienți* de faptul că le-au comis. Știau, bineînțeles, ce făcuseră, dar felul în care apreciau semnificația și natura acestor acte este o chestiune complet diferită. Presupun că mulți dintre ei nu și-au dat seama că ceea ce făcuseră a fost o crimă. Nu au mărturisit, deoarece nu au conștientizat că au ceva de mărturisit. Unii, fără îndoială, și-au ascuns vinovăția. Dar alții, cred, nu simțeau că ar avea vreo vinovăție de ascuns.

Cum se poate întâmpla așa ceva? Cum poate un om sănătos să comită o crimă și să nu știe că a ucis? Cum se poate întâmpla ca o persoană care nu este în mod fundamental rea să participe la un rău monstruos fără să aibă conștiința a ceea ce a făcut? Aceasta este întrebarea asupra căreia ne vom concentra discuția ce urmează, asupra relațiilor dintre individ și răul de grup. În încercarea de a răspunde la această întrebare, voi lua în considerare răul începând de la nivelul individual, apoi voi trece la nivelul grupului mic (Forța de Intervenție Barker), ajungând, în final, spre niveluri de grupuri din ce în ce mai largi.

Pe scara responsabilității colective

Individul supus stresului

Când aveam șaisprezece ani, în perioada vacanței de primăvară mi-am scos toate cele patru măsele de minte. În cele

cinci zile care au urmat, nu mă durea doar falca, ci, pur și simplu, nu eram în stare nici să deschid gura. Nu puteam mânca hrană solidă — doar lichide sau mâncare pentru copii, complet neapetisantă. Aveam în gură un permanent gust fetid de sânge. La sfârșitul celor cinci zile, nivelul meu de funcționare psihică se redusese la acela al unui copil de trei ani. Devenisem absolut egoist. Eram nervos și iritabil cu ceilalți. Mă așteptam ca ei să-mi poarte de grijă în mod constant. Când un lucru mic nu mergea exact așa cum doream, îmi veneau lacrimi în ochi, iar neplăcerea mea era puternică.

Cred că oricine a trecut printr-o durere cronică sau print-un disconfort semnificativ — să spunem, pentru o săptămână sau cam așa ceva — va recunoaște experiența pe care am descris-o mai sus. Într-o situație de disconfort prelungit, noi, oamenii, în mod natural și aproape inevitabil, tindem să regresăm. Dezvoltarea noastră psihologică cunoaște un proces invers; maturitatea noastră este abandonată. Destul de rapid, devenim mai copilăroși, mai primitivi. Disconfortul înseamnă stres. Ceea ce am descris constituie o tendință naturală a organismului de a regresa ca răspuns la stresul cronic.

Viața de soldat într-o zonă de conflict înseamnă un stres cronic. Deși armata a făcut tot ce-a putut pentru a minimaliza stresul trupelor din Vietnam (oferind distracții ori de câte ori era posibil, perioade de odihnă și recreere și alte forme de relaxare), realitatea este că trupele Forței de Intervenție Barker erau într-o situație de stres cronic. Se aflau la celălalt capăt al lumii față de casele lor. Hrana era săracă, insectele mișunau, căldura era enervantă, corturile pentru dormit erau total inconfortabile. În plus, mai exista pericolul. Probabil că în Vietnam situația era chiar foarte stresantă, din cauză că pericolul era imprevizibil. Venea sub forma unor raiduri de bombardamente noaptea, când soldații credeau că sunt în siguranță, a unor capcane explozive pe drumul spre latrină sau a minelelor care-i smulgeau soldatului picioarele atunci când se plimba în tihnă pe marginea drumului. Faptul că Forța de Intervenție Barker nu a dat peste inamicul așteptat în MyLai în

acea zi memorabilă a fost un lucru exemplificator pentru natura luptei din Vietnam; inamicul apărea când și unde nu era așteptat.

În afară de regresie, mai există un mecanism prin care ființele omenesti răspund la stres. Este un mecanism de apărare. Robert Jay Lifton, care a studiat supraviețuitorii de la Hiroshima și ai altor dezastre, l-a numit „paralizie psihică“. În situația în care sentimentele sunt copleșitor de dureroase sau neplăcute, avem capacitatea de a ne anestezia pe noi înșine. Este un lucru simplu. Vederea unui singur trup însângerat și sfârtecat ne oripilează. Dar dacă vedem astfel de trupuri peste tot în jurul nostru, zi după zi, oribilul devine normal și pierdem senzația de groază. Pur și simplu, ne adaptăm. Capacitatea noastră de a ne îngrozi se tocește. Nu mai vedem cu adevărat sângele, nu mai *mirosim* duhoarea și nu mai *simțim* chinurile. Inconștient, devenim anesteziati.

Capacitatea de a ne autoanestezia emoțional are în mod evident avantajele ei. Fără îndoială, ea s-a dezvoltat în noi de-a lungul evoluției și ne-a sporit capacitatea de supraviețuire. Ea ne permite să continuăm să funcționăm în situații atât de înspăimântătoare, încât ne-ar face să ne prăbușim dacă ne-am păstra sensibilitatea normală. Însă problema este că acest mecanism de autoanestezie pare să nu fie foarte precis. De exemplu, trăind în mijlocul gunoiului, sensibilitatea noastră la urâtenie se diminuează, astfel că, probabil, vom deveni noi înșine murdari și plini de gunoi. Insensibili la propria noastră suferință, tindem să devenim insensibili și la suferința celorlalți. Tratați nedemn, ne pierdem nu doar sentimentul propriei demnități, ci și respectul pentru demnitatea celorlalți. Atunci când nu ne mai deranjează faptul de a vedea trupuri ciopârțite, nu ne mai supără nici să le ciopârțim noi înșine. Este, într-adevăr, dificil să închidem ochii selectiv, la un anumit tip de brutalitate, fără a-i închide la toate brutalitățile. Cum putem deveni insensibili la brutalitate dacă nu devenim noi înșine niște brute?

Prin urmare, cred că putem presupune faptul că, după o lună pe câmpul de luptă în cadrul Forței de Intervenție Barker — o lună cu mâncare proastă și puțin somn, în care îți vezi camarazii uciși sau mutilați —, soldatul obișnuit va fi mai primitiv, brutal și imatur psihologic decât ar fi în alt timp și în alt loc, unde ar exista mai puțin stres.

Am discutat despre relațiile dintre narcisism și rău și am spus că narcisismul este o stare în lipsa căreia ființele omenеști se maturizează normal. Am putea să ne gândim atunci la rău ca la un fel de imaturitate. Oamenii imaturi sunt mai înclinați să facă rău decât cei maturi. Suntem impresionați nu doar de inocența copiilor, ci și de cruzimea lor. Un adult care se delectează smulgând aripile muștelor este în mod corect categorisit drept sadic și bănuț că este un om rău. Un copil de patru ani care face același lucru poate fi admonestat, dar este considerat doar curios; aceeași acțiune făcută de un copil de doisprezece ani constituie un motiv de îngrijorare.

Dacă ne maturizăm, lăsând în urmă răul și narcisismul, dar știm în același timp că regresia în fața stresului este normală, oare nu putem spune că este posibil ca ființele omenеști să fie mai rele în momentele de stres decât în momentele de confort? Eu așa cred. Ne-am întrebat cum a fost posibil ca un grup de cincizeci sau de cinci sute de indivizi — dintre care doar o mică parte poate fi bănuț de răutate — să fi putut comite un rău atât de monstruos ca acela de la MyLai. Unul dintre răspunsuri este acela că, din cauza stresului cronic, indivizii din Forța de Intervenție Barker erau mai imaturi, prin urmare mai răi decât ar fi fost într-o situație normală. Ca rezultat al stresului, distribuția normală între bine și rău a fost deviată în direcția răului. Așa cum vom vedea însă, acesta este doar unul dintre numeroșii factori care au contat în actele negative comise la MyLai.

După ce am luat în considerare relația dintre rău și stres, se cuvine să comentăm și relația dintre bunătate și stres. Cel ce se comportă cu noblețe în momente ușoare — în vremuri

prietenoase, ca să spun așa — poate că nu va fi la fel de nobil în vremuri grele. Stresul este un test pentru bunătate. Oamenii cu adevărat buni sunt cei care în momentele de stres nu-și abandonează integritatea, maturitatea și sensibilitatea. Noblețea poate fi definită drept capacitatea de a nu regresa ca răspuns la degradare, de a nu deveni insensibil în fața durerii, de a tolera chinul și de a rămâne neschimbat. Așa cum am spus într-o altă carte a mea, „măsura — probabil cea mai bună — a măreției unei persoane este capacitatea de a suferi.“*

Dinamici de grup: dependență și narcisism

Nu doar indivizii regresează, de obicei, în momentele de stres, ci și indivizii ca grup reacționează la fel. Dacă nu credeți acest lucru, priviți o întâlnire a jucătorilor de la Lions Club sau o reuniune de liceeni. Unul dintre aspectele acestei regresii îl constituie fenomenul dependenței de lider. Este un fapt destul de remarcabil. Puneți laolaltă mai mulți oameni străini unul de celălalt — să spunem, zece sau mai mulți — și primul lucru care se va întâmpla va fi acela că unul sau doi dintre ei își vor asuma rapid rolul de lider. Acest lucru nu se întâmplă printr-un proces rațional de alegere conștientă; se întâmplă natural — în mod spontan și inconștient. De ce se întâmplă aceasta atât de repede și de ușor? Unul dintre motive este acela că unii indivizi sunt mai potriviți să conducă decât alții. Sau doresc să conducă mai mult decât restul. Dar motivul și mai important este reciproca: cei mai mulți oameni doresc mai degrabă să fie conduși. Înainte de toate, este, probabil, o chestiune de lene. E mai ușor să te lași condus și mult mai ușor să fii supus decât conducător. Nu e nevoie să te chinui să iei decizii complexe, să faci planuri, să-ți exerciți inițiativa, să riști să devii nepopular sau să dovedești mult curaj.

* *Drumul către tine însuși*, ed. cit., p. 69.

Problema este că rolul de supus e rolul copilului. Individul adult este stăpânul propriei corăbii, directorul destinului său. Când își asumă rolul de supus, el îi înmânează conducătorului puterea pe care o are: autoritatea asupra lui însuși și maturitatea sa de a lua decizii. Devine dependent de lider din punct de vedere psihologic, așa cum un copil este dependent de părinți. Astfel, individul mediu are o tendință pronunțată de a regresa emoțional imediat ce devine membru al unui grup.

Din punctul de vedere al terapeutului care conduce un grup de terapie, această regresie nu este binevenită. În fond, sarcina terapeutului este aceea de a încuraja, îngriji și dezvolta maturitatea pacienților săi. Prin urmare, mare parte a muncii pe care o depune un terapeut de grup va fi aceea de a confrunta și înfrunta dependența pacienților din cadrul grupului, iar apoi de a se retrage, astfel încât pacientul să poată risca asumarea unei poziții de conducere și, prin urmare, să învețe cum să-și exercite puterea matură în ansamblul unui grup. O terapie de grup care este condusă cu succes va fi una în care toți membrii vor împărți în mod egal conducerea grupului, conform cu capacitățile lor individuale unice. Terapia de grup matură are ca rezultat ideal un grup compus în întregime din lideri.

Majoritatea grupurilor însă nu există pentru scopuri psihoterapeutice sau de dezvoltare personală. Scopul primului pluton al Companiei „Charlie” din Forța de Intervenție Barker nu era acela de a pregăti lideri, ci de a omorî combatanți din Viet-Cong. Într-adevăr, pentru scopul său, armata a dezvoltat și a întărit un stil de conducere de grup care reprezintă în mod esențial opusul terapiei de grup. Există un vechi proverb conform căruia soldații nu trebuie să gândească. Liderii nu sunt aleși din cadrul grupului, ci sunt desemnați din afară, și în mod deliberat poartă pe haine simboluri ale autorității. Obediența constituie prima regulă în disciplina militară. Dependența soldatului de conducătorul său nu este doar încurajată,

ci și obligatorie*. Prin natura misiunii ei, armata a plănuțit, probabil chiar a cultivat dependența represivă ce apare în mod natural la indivizii din grupuri.

În situații precum aceea de la MyLai, soldatul individual se află într-o situație aproape imposibilă. Pe de o parte, poate că-și amintește vag că i s-a spus în sala de pregătire teoretică faptul că nu i se cere să-și abandoneze conștiința și că trebuie să aibă o independență matură a judecării — chiar a datoriei — de a refuza să se supună unui ordin ilegal. Pe de altă parte, organizația militară și dinamicile sale de grup fac totul pentru ca exercitarea independenței judecării sau practica neascultării ordinelor să fie cât se poate de dureroase, dificile și nenaturale. Nu e clar dacă ordinele date Companiei „Charlie” au fost „omorâți tot ce mișcă” sau „goliți satele”. Dar oricum ar fi fost, nu este surprinzător faptul că trupele au urmat ordinele conducătorilor? Nu ne-am fi așteptat ca, în loc de respectarea ordinelor, soldații să se răzvrătească în masă?

Dacă răzvrătirea în masă pare dificilă, oare nu ne-am fi așteptat ca măcar câțiva indivizi să se dovedească îndeajuns de viteji, încât să se răscoale împotriva conducerii? Nu neapărat. Am observat deja faptul că modelele de comportament de grup sunt remarcabil de similare cu comportamentul individului. Acest lucru se întâmplă, deoarece un grup e un organism. El tinde să funcționeze ca o entitate singulară. Un grup

* Chiar indivizi care sunt civili pot comite acțiuni rele cu o remarcabilă ușurință atunci când sunt subordonați. David Myers face următoarea descriere în excelentul său articol, „O psihologie a răului” (*The Other Side*, aprilie 1982, p. 29): „Cel mai clar exemplu este cel al experimentelor de obediență pe care le-a făcut Stanley Milgram. Confrunțat cu un comandant impozant, de mână forte, 65% dintre subiecții adulți subordonați lui se vor supune în întregime comenzilor. Aflați la comandă, aceștia erau nevoiți să provoace ceea ce în aparență erau șocuri electrice traumatizante unei victime inocente care se afla în camera de alături și striga. Subiecții erau oameni normali — un amestec de muncitori, intelectuali și oameni cu profesii libere. Ei își disprețuiau sarcinile. Totuși, obediența prevalează în fața simțului nostru moral.”

de indivizi se comportă ca o unitate, datorită elementului numit „coeziune de grup“. Există forțe profunde ce funcționează într-un grup pentru a-i ține pe membrii lui împreună și pe aceeași linie. Când aceste forțe de coeziune eșuează, grupul începe să se dezintegreze și încetează să mai existe ca un grup.

Probabil că cea mai puternică dintre aceste forțe de coeziune de grup este narcisismul. Cea mai simplă și mai benignă variantă se manifestă sub forma mândriei de grup. Așa cum membrii se simt mândri de grupul lor, la fel grupul se simte mândru de el însuși. Încă o dată, armata face în mod deliberat mai mult decât majoritatea organizațiilor pentru a cultiva mândria în cadrul grupurilor ei. Ea realizează acest lucru printr-o varietate de mijloace, cum ar fi introducerea unor însemne ale grupului — steaguri standard ale unității, trese de umăr, chiar modificării speciale ale uniformei, cum ar fi beretele verzi — și încurajează competiția de grup, începând cu sporturile practicate în interiorul grupului, până la compararea numărului de victime făcut de diferite unități. Nu este o întâmplare faptul că termenul obișnuit care desemnează mândria de grup e unul militar: *esprit de corp*.

O formă mai puțin benignă, dar universal practică, a narcisismului de grup este ceea ce numim „construirea inamicului“ sau ura față de „celălalt grup“. Putem vedea acest lucru apărând în mod natural la copii, atunci când învață pentru prima oară să formeze grupuri*. Grupurile devin tabere. Cei care nu aparțin grupului (tribului sau taberei) sunt disprețuiți ca fiind inferiori, răi sau și una, și cealaltă. Dacă un grup nu are deja un inamic, foarte probabil va crea unul în scurt timp. Forța de Intervenție Barker avea, bineînțeles, un inamic predeterminat: Viet-Cong-ul. Dar cei din Viet-Cong erau în mare

* Psihologii au observat că, atunci când grupuri similare formate din băieți de doisprezece ani aflați în tabără, fără a fi conduși de adulți, sunt încurajate să intre în competiție unele cu altele, întrecerea pașnică se transformă curând într-un adevărat „război la nivelul copiilor de doisprezece ani“. (Myers, „A Psychology of Evil“, p. 29)

parte indigeni, din rândul populației vietnameze, și era imposibil să faci diferența. Aproape inevitabil, inamicul specific era generalizat, astfel încât să-i includă pe toți vietnamezii, ceea ce înseamnă că soldatul american mediu ura nu numai Viet-Cong-ul, ci și pe „gălbejiți“, în general.

Idea că cea mai bună cale pentru a cimentea coeziunea grupului o constituie ațâțarea urii față de un inamic extern este foarte des întâlnită. Deficiențele în cadrul unui grup pot fi cu ușurință și fără durere trecute cu vederea prin concentrarea atenției asupra deficiențelor sau a „păcatelor“ altui grup. Astfel, nemții sub Hitler puteau ignora problemele interne, găsindu-i țapi ispășitori pe evrei. Iar când trupele americane nu au reușit să lupte eficient în Noua Guinee în cel de-al Doilea Război Mondial, comandanții acestora au îmbunătățit ceea ce însemna *esprit de corps* arătându-le soldaților filme cu japonezi ce comiteau atrocități. Iar această folosire a narcisismului — inconștient sau deliberat — este una potențial rea. Am examinat pe larg modalitățile prin care indivizii răi vor fugi de autoexaminare și vinovăție, dând vina și încercând să distrugă orice sau pe oricine le pune în lumină deficiențele. În continuare vom vedea că același comportament narcisic malign apare în mod natural la grupuri.

Din aceste considerații, ar trebui să fie evident faptul că grupul care eșuează este cel care, probabil, se va comporta cel mai rău. Eșecul ne rănește mândria și animalul rănit este cel mai nărăvaș. În cazul organismului sănătos, eșecul va fi un stimul pentru autoexaminare și critică. Dar, din cauza faptului că individul rău nu poate tolera autocritica, el își va da frâu liber, într-un fel sau altul, în momentul eșecului. La fel se petrec lucrurile și cu grupurile. Eșecul și stimularea autocriticii grupului dăunează mândriei și coerenței sale. Prin urmare, liderii din toate locurile și timpurile au întărit, de obicei, coe-

* În orig. (engl.) *gooks* — denumire peiorativă dată vietnamezilor. (N. trad.)

ziunea grupului în momentele de eșec, îndreptând ura grupului către ceva străin sau „inamic“.

Întorcându-ne la subiectul concret al examinării noastre, să ne amintim că, până în momentul MyLai, operațiunile Forței de Intervenție Barker fuseseră un eșec. După mai bine de o lună pe câmpul de bătălie, inamicul nu fusese întâlnit. Totuși, americanii suferiseră pierderi puțin câte puțin, dar cu regularitate. Loviturile date inamicului erau însă zero. Eșuând în misiunea sa — care era, în primul rând, aceea de a ucide —, conducerea grupului era însetată de sânge. Date fiind circumstanțele, setea a devenit oarbă, iar trupele și-au satisfăcut-o în mod necugetat.

Grupul specializat: Forța de Intervenție Barker

Am menționat deja potențialul pentru rău pe care-l are specializarea. Am amintit despre felul în care individul specializat se află în poziția de a trece responsabilitatea morală altui coleg specializat din cadrul mecanismului sau asupra mecanismului însuși. Am vorbit despre specializare chiar atunci când am discutat de regresia pe care o suferă indivizii în condițiile în care adoptă rolul de supus într-un grup. Supusul nu este o persoană întreagă. Cel ce a acceptat rolul care presupune să nu gândească și să nu conducă și-a pierdut capacitatea de a gândi și de a conduce. Și, deoarece gândirea și conducerea nu mai fac parte din specializarea sau datoria sa, el își pierde, de obicei, și conștiința în această tranzacție.

Trecând de la considerațiile referitoare la individul specializat la cele axate pe grupul specializat, vom vedea că funcționează același fel de forțe periculoase. Forța de Intervenție Barker era un grup specializat. El nu exista pentru multe scopuri — de exemplu, a juca fotbal sau a construi diguri sau chiar pentru a se hrăni pe sine. El exista doar pentru un scop foarte specializat: a căuta și a distruge luptătorii Viet-Cong din provincia Quang Ngai în 1968.

Un alt fapt important care trebuie ținut minte despre specializare este acela că ea rareori este întâmplătoare. De obicei, e foarte selectivă. Nu dintr-un accident sunt eu psihiatru. Am ales să fiu psihiatru și am îndeplinit în mod selectiv acele sarcini necesare pentru a mă pregăti pe mine însumi pentru acest rol specializat. Mai mult, nu doar eu am selectat acest rol, ci am fost, de asemenea, selectat pentru el de către societate. În multe etape diferite, am fost examinat pentru a se vedea dacă am calificările necesare pentru a deveni membru al „clubului“. Orice grup specializat reprezintă o „rasă“, ca rezultat atât al autoselecției, cât și al selecției de grup. Dacă, de exemplu, ați participa la o conferință a psihiatrilor și ați fi atent la felul în care se îmbracă aceștia, la dicție, comportare și la genul particular de argumentare, veți ajunge la concluzia că noi, psihiatrii, suntem un soi anume.

Să luăm în considerare un alt exemplu, chiar mai tipic: forțele de poliție. Un om nu devine polițist din întâmplare. Deoarece numai un anume gen de oameni vor să devină polițiști, ei se duc și candidează de la început pentru acest fel de slujbă. Un tânăr provenit din clasa de mijloc sau cea de jos, care este atât agresiv, cât și tradiționalist, de exemplu, e foarte posibil să caute o funcție în forțele de poliție. Un tânăr intelectual timid nu va face acest lucru. Natura muncii în poliție permite exprimarea unei anumite agresivități în serviciul legii și, în același timp, încurajează înfrânarea agresivității printr-o organizație foarte bine structurată, dedicată respectării legii. Această muncă se potrivește nevoilor psihologice ale primului tânăr despre care a fost vorba. El se îndreaptă în mod natural spre ea. Dacă în timpul perioadei de antrenament și al primelor misiuni el își dă seama că această muncă nu îi aduce satisfacții sau că nu e compatibil cu ceilalți polițiști, fie își va da demisia, fie va fi dat afară. Rezultatul este acela că forța de poliție este, de obicei, un grup omogen de oameni, care au multe în comun unul cu celălalt și care sunt diferiți de

alte tipuri de grupuri, cum ar fi demonstranții antirăzboi sau profesorii de engleză de la facultăți.

În aceste exemple, putem discerne trei principii generale referitoare la grupurile specializate. Mai întâi, grupul specializat dezvoltă inevitabil un caracter de grup care se întărește de la sine. În al doilea rând, grupurile specializate sunt, prin urmare, înclinate spre narcisism, adică se văd pe sine ca fiind superioare și având mereu dreptate în relația lor cu alte grupuri omogene. În sfârșit, societatea în general — parțial prin intermediul procesului de selecție descris — folosește tipuri specifice de oameni pentru a îndeplini rolurile specializate — așa cum, de exemplu, folosește bărbați agresivi și tradiționaliști pentru a ocupa funcțiile din poliție.

Am menționat deja că Forța de Intervenție Barker era un grup specializat, care exista doar pentru scopul îndeplinirii misiunilor de căutare și distrugere din provincia Quang Ngai. Poate că cititorul nu își dă seama însă cât de multă selecție și autoselecție este implicată în crearea unui astfel de grup. Deși cetățenii erau recrutați în Armată la acea vreme, Forța de Intervenție Barker nu reprezenta o mostră întâmplătoare a populației americane. Cei mai pacifiști membri ai societății se sustrăseseră recrutării, plecând în Canada sau declarându-se „oponenți din conștiință“. Membrii mai puțin pacifiști, dar care doreau să evite misiunile de luptă, au ales să se înscrie de bunăvoie în armată, mai degrabă decât să fie recrutați. Prin această înscriere, ei puteau alege să-și satisfacă stagiul militar în cadrul forțelor aeriene, marină sau alte specialități ne-combatante ale armatei care erau puțin probabil să fie trimise în Vietnam. Forța de Intervenție Barker era alcătuită fie din personal militar de carieră, care alesese deliberat arme combătute, fie din tineri recruți, care procedaseră la fel (sau care din diferite motive nu reușiseră să evite rolul de soldat obișnuit).

Până la sfârșitul anului 1968, după evenimentul de la MyLai, războiul din Vietnam fusese dus în întregime — în ce priveș-

te partea americană — de voluntari. Pentru mulți militari de carieră, un stagiul în Vietnam era foarte dezirabil și căutat. Însămna medaliile, aventură, bani în plus și promovare invariabilă. La acea vreme exista, de asemenea, un sistem de voluntariat pentru tinerii înscriși de bunăvoie în armată. Aproape oricine se oferea voluntar pentru Vietnam putea fi sigur de trei lucruri: o schimbare imediată a locației, un concediu și un bonus. Aceste stimulente erau suficiente pentru a asigura un număr potrivit de voluntari „carne de tun“, până la următoarea implicare masivă a trupelor americane în război, după episodul MyLai.

Cazul individului tipic poate servi drept ilustrare a unor aspecte ale relației stabilite în 1968 între societatea americană, armată și subgroupurile de militari care luptau în Vietnam. Să-l numim pe acest individ tipic Larry și să spunem că locul lui de baștină este Iowa. Fiul cel mare dintr-o familie cu șase copii, născut dintr-un tată fermier alcoolic și soția sa epuizată de muncă, Larry ieșise în mod clar dintr-un iad la finalul perioadei de pubertate. La șaisprezece ani, în 1965, a abandonat liceul și cu greu reușea să se întrețină printr-o serie de slujbe mărunte, în urma cărora nici măcar nu reușea să-și plătească asigurarea de mașină, benzina și stilul de viață care presupunea multă băutură. În noiembrie 1966 a fost prins când încerca să jefuiască o benzinărie locală. Comunitatea a fost încântată să scape de Larry, dar în același timp nu dorea să se mărească numărul infractorilor din închisorile de stat și să crească povara taxelor. În fond, banii furați fuseseră recuperați și nu se produsese daune prea mari. Așa că judecătorul local i-a spus lui Larry că are două alegeri: să intre în armată sau să meargă la închisoare.

De aici încolo, lucrurile au fost simple. Punctul de recrutare al armatei își avea micul birou în aceeași clădire cu judecătorul. Nu mai e nevoie să spunem că înscrierile se făceau pentru infanterie. Larry s-a înregistrat pentru Germania, deoarece auzise că fetele de-acolo sunt ușor de agățat, iar în-

tr-o lună se afla deja în drum spre Fortul Leonard Wood din Missouri, pentru instrucția de bază. Antrenamentul de bază și cel avansat al infanteriei l-au ținut atât de ocupat, încât n-a avut timp să-și facă griji. Dar când a ajuns în Germania, lucrurile s-au schimbat. Fetele erau tot atât de drăguțe pe cât li se dusesse vestea, iar berea, foarte bună. Dar prețurile erau cam mari. A împrumutat ceva bani, însă a avut necazuri cu restituirea lor. A vândut niște hașiș luat de la un mare traficant, ceea ce i-a folosit o vreme, dar apoi cel care-l aproviziona a dispărut. Datoriile lui crescuseră. Larry, care avea deja aproape nouăsprezece ani, își putea da ușor seama cum avea să-i meargă în continuare: urma ori să fie bătut de creditori, ori denunțat pentru trafic de hașiș. Dar exista o cale de scăpare. Fără să afle nimeni, s-a oferit voluntar pentru Vietnam și în trei zile se afla deja în avionul spre Statele Unite, la o distanță sigură de încurcăturile lui. Se simțea bine. Avea banii din soldă pentru a-i cheltui în cele zece zile cât stătea în Iowa, întâlnindu-și vechii amici și impresionând fetele. În ce privea viitorul, nu-i păsa câtuși de puțin. Auzise că în Vietnam femeile erau chiar mai atrăgătoare decât în Germania și, în plus, i se părea incitant să vadă ceva aventură reală.

A împrumuta niște „gălbejiți“ putea fi distractiv. Din nefericire, în ciuda contribuției evidente pe care ar aduce-o înțelegerii noastre, nu s-a făcut niciodată o analiză sociologică asupra componentei Forței de Intervenție Barker. Prin urmare, nu pot spune nimic științific. Nu vreau să dovedesc faptul că întregul grup era constituit din mici infractori ca „Larry“. Dar vreau să sugerez următorul lucru: Compania Charlie și Forța de Intervenție Barker nu erau de loc reprezentative pentru populația americană. Membrii ei sosiseră la MyLai în martie 1968 din motive de istorie personală sau autoselecție, printr-un sistem de selecție inițiat de armata americană și de societatea americană ca întreg. Nu era un grup de bărbați format la întâmplare. Ci unul foarte specializat — nu în ce privea misiunile, ci compoziția lui.

Compoziția umană specializată a Forței de Intervenție Barker (și a altor nenumărate grupuri) ridică trei chestiuni importante. Mai întâi, apare întrebarea despre flexibilitatea la care te poți aștepta din partea unor ființele omenești specializate. Compania Charlie era un grup specializat de ucigași. Indivizii care făceau parte din ea erau înclinați dintr-un motiv sau altul spre asumarea rolului de ucigași, tot așa cum fuseseră în mod deliberat seduși de sistem să intre în acest rol. În plus, noi i-am antrenat pentru acest rol și le-am asigurat armele pentru a juca rolul. Prin urmare, este oare surprinzător, date fiind celelalte circumstanțe existente, faptul că ei au ucis fără discriminare? Sau este oare o surpriză faptul că nu au avut un profund sentiment de vinovăție pentru acele fapte pe care noi i-am pus să le facă? Este oare realist să încurajăm și să manipulăm ființe omenești din grupuri specializate și, în același timp, să ne așteptăm ca ei, fără vreo pregătire semnificativă, să mențină o viziune largă, mult dincolo de specializarea lor?

O a doua chestiune este găsirea subtilă, dar clară, a unui țap ispășitor. Prototipul Larry era un mic trișor și un hoț, un ins neplăcut, pentru care e greu să simți simpatie. Era, de asemenea, un țap ispășitor. Comunitatea l-a forțat să intre în armată, neîncercând să se ocupe de problemele umane și sociale pe care le prezenta Larry; nu au vrut decât să scape de probleme. Comunitatea s-a purificat, aruncând murdăria în armată, sacrificându-l pe Larry zeului războiului. Și armata reprezintă un țap ispășitor. Aceasta este, bineînțeles, una dintre funcțiile nescrise ale armatei, anume aceea de a servi ca depozit pentru unii dintre tinerii americani renegați — un fel de școală națională de corecție. Dar faptul că acest sistem funcționează destul de liniștit și nu întotdeauna are consecințe nefaste nu trebuie să ne facă să scăpăm din vedere natura procesului de găsire a țapilor ispășitori.

Atrăgându-l pe Larry în Vietnam, armata și-a găsit, bineînțeles, un țap ispășitor. Pe de altă parte, ni se dezvăluie o logică socială clară. De ce indivizii ca Larry, aducători de ne-

cazuri și inadaptați, n-ar fi cei mai potriviți candidați pentru a sta în gura tunurilor? Dacă cineva trebuie să fie ucis, de ce să nu fie aceia indivizii cu o valoare socială aparent mai mică? Dar decizia de a ucide nu a fost a lui Larry. Nici a locotenentului Calley. Nici a ofițerului său superior, căpitanul Medina. Nici a locotenent-colonelului unității Barker. A fost decizia Americii. Indiferent de motive, America a decis ca acolo să fie moarte și, atâta vreme cât acești oameni ucideau, o făceau la porunca Americii. Poate că soldații păreau mai murdari și mai puțin nobili decât americanul mediu, dar în realitate, noi, americanii, ca societate, am ales în mod deliberat să-i folosim pe ei să ucidă — să facă munca murdară în locul nostru. În acest sens, ei toți erau țapii noștri ispășitori.

Una dintre modalitățile de găsire a țapilor ispășitori este evidențiată în istoria mișcării antirăzboinice. Critica rolului Americii în Vietnam a început să capete contur în 1965, printr-o „intelectualii de stânga“, dar, în ciuda dezbaterilor și a marșurilor publice, mișcarea antirăzboinică nu a câștigat un sprijin puternic la nivelul maselor și, prin urmare, a fost ineficientă până în 1970. De ce acest interval de timp? Fără îndoială, au fost implicați mai mulți factori. Dar, probabil, cel mai important — unul care nu a fost recunoscut pe scară largă — e acela că până în 1969 nu a existat un număr semnificativ de recruți americani care să fie trimiși în Vietnam *fără ca ei să se ofere voluntar pentru aceasta*.

Era normal ca cea mai mare parte a populației americane să nu se revolte când cei trimiși în Vietnam voiau ei înșiși să fie acolo. Prin urmare, e la fel de firesc faptul că populația a început să fie supărată doar atunci când frați, fii și tați, care nu doreau deloc acest lucru, au început să fie trimiși în Vietnam. În acest moment, mișcarea antirăzboinică a căpătat un sprijin de masă.

Ideea este că am avut un număr suficient de ucigași specializați care să lupte într-un război desfășurat la o scară desul de largă, de-a lungul a șase ani, fără ca poporul american

ca întreg să se implice semnificativ, personal. Deoarece indivizii nu erau implicați personal, populația s-a arătat, de obicei, mulțumită să lase ucigașii pe care societatea i-a creat „să-și facă treaba“. Poporul nu a început să-și asume responsabilitatea pentru război până în momentul în care am rămas fără astfel de specialiști. Iar aceasta este cea de-a treia chestiune pe care trebuie să o luăm în considerare. Ea ni se prezintă într-o lumină crudă, pe care nu trebuie să o ignorăm. Realitatea e următoarea: nu doar că este posibil, dar e chiar ușor și firesc ca un mare grup de oameni să comită fapte rele fără să se implice emoțional, doar prin utilizarea specialiștilor săi. S-a întâmplat în Vietnam. S-a întâmplat în Germania nazistă. Mă tem că se va întâmpla din nou.

Trebuie să învățăm că, ori de câte ori creăm un grup specializat, creăm posibilitatea periculoasă ca mâna dreaptă să nu știe ce face mâna stângă. Nu susțin faptul că ar trebui să ne descurcăm în întregime fără grupuri specializate; că ar trebui „să aruncăm și copilul odată cu apa din copaie“. Dar trebuie să ne dăm seama de pericolul potențial și să structurăm grupurile specializate, astfel încât să-l minimalizăm. Noi nu facem încă acest lucru. De exemplu — deoarece nu ne afectează ca societate — am dezvoltat și menținem o politică a unei armate formate numai din voluntari. Răspunsul nostru la sentimentul antirăzboi născut de războiul din Vietnam a fost acela de a opta pentru militari și mai specializați, trecând cu vederea pericolul implicat. Abandonând conceptul de soldat-cetățean în favoarea mercenarului, ne-am plasat într-o poziție riscantă. Peste douăzeci de ani, după ce Vietnamul va fi uitat, ne va fi foarte ușor să ne implicăm în mici aventuri în țările străine, utilizând voluntari. Astfel de aventuri vor ține armata în priză, vor oferi jocuri de război reale pentru a-i testa capacitatea și nu-l vor răni sau implica deloc pe cetățeanul american de rând, până când nu va fi prea târziu.

Un serviciu de recrutare obligatorie este singurul lucru care poate menține sănătoasă armata noastră. Fără existența

lui, armata se va specializa inevitabil nu doar în privința funcțiilor ei, dar va deveni din ce în ce mai specializată în ce privește o psihologie specifică ei. Aerul proaspăt nu va mai putea pătrunde. I se vor inculca și întări doar propriile valori și, încă o dată, atunci când i se va da ocazia, își va pierde uzul rațiunii așa cum s-a întâmplat în Vietnam. A fi recrutat este un lucru dureros. Dar la fel sunt și primele de asigurare plătite în urma deceselor; serviciul militar involuntar reprezintă singurul fel prin care ne putem asigura de sănătatea „mâinii noastre stângi“, armata. Ideea este că, dacă trebuie să avem armată, acest lucru *trebuie* să fie dureros. Oamenii nu ar trebui să opereze cu mijloace de distrugere în masă fără să fie dispuși să poarte personal responsabilitatea efectelor acțiunilor lor. Dacă trebuie să ucidem, haideti să nu selectăm și să antrenăm ucigași plătiți care să facă munca murdară pentru noi și apoi să uităm faptul că am fost implicați în vărsări de sânge. Dacă trebuie să ucidem, să suferim cu onestitate noi înșine durerea implicată. Altfel, ne vom izola de propriile noastre acte și, în ansamblu, oamenii vor deveni ca indivizii descriși în secțiunile anterioare ale cărții: oameni răi. Răul apare din refuzul de a ne recunoaște propriile păcate.

Grupuri specializate mari: armata

Am vorbit despre soldatul individual și despre regresia trăită ca reacție la stresul luptei. Am observat, de asemenea, tendința de regresie a individului aflat într-un grup. Apoi am examinat forțele conformismului și ale narcisismului așa cum apar în micile grupuri, în particular, într-un grup militar precum Forța de Intervenție Barker. După aceea, am trecut la explorarea relației dintre un mic grup specializat și grupul mare care-l conține, comentând aspectele privitoare la găsirea de țapi ispășitori în această relație. Să ne întoarcem către grupul larg — în acest caz, armata Statelor Unite. Nucleul armatei este soldatul de carieră, între douăzeci și treizeci de ani, ofițer superior sau subofițer. Acești oameni determină în mare

măsură natura organizației militare. Cu siguranță, organizația trebuie să facă anumite concesii pentru a se acomoda cu recruții și pentru a determina înscrierile. Pe de altă parte, trebuie să răspundă la directivele conducerii ei civile în frunte cu Secretarul Apărării. Dar secretarii apărării vin și se duc. Recruții și cei înscriși pe termen de patru ani vin și pleacă. Militarul de carieră rămâne, iar el este nu doar acela care dă continuitate armatei, ci însuși sufletul ei.

Unele aspecte ale sufletului armatei SUA sunt de o mare valoare, chiar spirituală. Civili au de învățat din tradițiile, disciplina și stilul militar de conducere mai mult decât ar crede. Scopul meu însă nu este acela de a prezenta o imagine echilibrată a armatei, ci de a examina unul dintre eșecurile armatei, și anume faptul că ea constituie un exemplu de fenomen de grup rău. Prin urmare, este necesar să ne concentrăm asupra unor aspecte mai puțin savuroase ale „spiritului militar“ sau ale sufletului armatei.

Noi, oamenii, suntem construiți astfel încât avem nevoie de un sens al propriei noastre importanțe sociale. Nimic nu ne face mai multă plăcere decât faptul de a simți că suntem doriți și de folos. Reciproc, nimic nu produce mai multă dispreț decât a simți că suntem inutili și nedoriți. În vremuri de pace, militarul este privit cu indiferență — în cel mai bun caz, este considerat de țara sa un rău necesar, iar uneori chiar un fel de parazit pentru corpul politic. În vremurile de război însă, el devine brusc un om de care e nevoie, jucând un rol care este privit de societate nu doar ca fiind util, ci absolut esențial. Sclavul devine erou.

Prin urmare, starea de război este nu doar satisfăcătoare din punct de vedere psihologic pentru soldatul de carieră, dar și bine recompensată financiar. În vreme de pace, promovările sunt înghețate, iar „ramurile uscate sunt îndepărtate“. Au loc multe retrogradări. Pentru a supraviețui din punct de vedere economic și psihologic în vreme de pace, militarul de carieră trebuie să aibă o robustețe emoțională mai mare decât a mul-

tora. El trebuie să aștepte, lipsit de recunoaștere și abandonat, până la începerea unui conflict, când vine vremea lui. Responsabilitățile cresc brusc și semnificativ. Promovările sunt rapide. Abundă măririle de salarii, de beneficii și de bonusuri. Crește numărul de decorații. El devine omul momentului, salvat de datorii și de disperare, și, fără îndoială, având un rol semnificativ.

Iar în aceste condiții, este inevitabil faptul că militarul de carieră, cel puțin în mod inconștient, dacă nu conștient, dorește mult războiul. Războiul reprezintă împlinirea sa. Câțiva militari cu o statură impresionantă și cu măreție spirituală reușesc să depășească puternica înclinație naturală a carierei lor, astfel încât să se străduiască și să aducă argumente în folosul păcii. Dar astfel de martiri rari și eroi nelăudați nu constituie regula. Din contră, trebuie să ne așteptăm, fără ranchiună sau incriminare, ca militarul să voteze întotdeauna pentru și să fie de partea războiului. A crede altfel înseamnă a gândi infantil de nerealist.

Unul dintre lucrurile ce decurg din acest context este acela că armata SUA nu a fost ezitantă în 1968 în Vietnam. Atitudinea prevalentă a militarului de carieră nu a fost una de îndoială, precauție sau abținere. Ci una exuberantă — „Ura! Pe ei, băieți!“, un fel de fervoare, sanctificată de președintele țării și de comandantul suprem al armatei, care a mers el însuși în Vietnam și a instruit trupele „cum să ia pielea de pe gâlbejiți“.

Un alt factor ce trebuie luat în considerare este tehnologia armatei americane în anii '60. Militarii nu au avut întotdeauna o orientare atât de clară, dar acela era momentul unui punct culminant în ce privește încrederea în tehnologie, în general, și în tehnologia americană, în particular. Sub acest aspect, armata reflecta infatuarea întregii noastre societăți în privința mașinilor, a aparatelor și a echipamentelor care făceau ca totul să pară ușor și eficient, inclusiv uciderea. Într-adevăr, pe lângă faptul că Vietnamul a fost privit la acea vreme ca un soi

de teren de testare ideal pentru noua tehnologie militară, soldatul însuși a fost privit pe bună dreptate ca principal agent de dezvoltare al noii tehnologii a societății americane, în general. Rezultatul a fost acela că în Vietnam eram „disperați“ să ne punem în aplicare tehnologia, folosind buldozerele, sistemele de arme și bombardare precisă, defolianții chimici cu o fervoare demnă de Dr. Strangelove. Al doilea rezultat a fost o distanțare emoțională de victimele noastre, pe care, de obicei, nici nu le mai vedeam. Substanța numită Napalm, nu noi, a fost cea care a ars trupurile vietnamezilor. Avioanele, tancurile, bombele și mortierele au fost cele care au ucis, nu noi. La MyLai uciderea s-au petrecut față în față, dar cred că folosirea tehnologiei în război a servit la tocirea sensibilităților noastre. Acei câțiva ani în care am plasat toate mașinăriile între noi și victimele noastre au avut ca efect izolarea conștiințelor noastre. Cred că o folosire similară a tehnologiei va avea întotdeauna acest efect. Totuși, toată tehnologia, experiența militară și *know-how*-ul american nu au funcționat. America era cea mai puternică națiune de pe pământ. În întreaga ei istorie, nu a pierdut niciodată un război. Și, totuși, ceea ce era de necrezut s-a întâmplat. În 1967 și 1968 am început să percepem pentru prima oară trăsăturile unei realități a ceva atât de monstruos, încât nu am fi putut concepe așa ceva înainte: nu am reușit să câștigăm războiul. Cu toată tehnologia noastră, aflați într-o țară mică, împotriva unui popor neindustrializat și presupus primitiv, noi, cea mai puternică națiune de pe pământ, am pierdut.

Fiind la fața locului, militarii au fost primii care au început să-și dea seama de acel fapt care era de negândit. Ei au fost cei care au fost nevoiți să poarte întreaga greutate a durerii insuportabile a umilirii Americii. Armata cea de neînfrânt a eșuat chiar în satisfacerea rațiunii ei de a fi. Era incapabilă să atingă obiectivul pentru care exista. Ceea ce trebuia să reprezinte momentul ei cel mai bun s-a transformat brusc și inexplicabil în deziluzie. Mult cultivatul *esprit de corps*, tradițiile

ei pline de mândrie se duceau de răpă*. În timpul episodului de la MyLai, la începutul anului 1968, armata era încă asemeni unui animal enorm și încrezător în sine, care descoperă brusc că este rănit de sute de săgeți, fără a ști din ce parte vin. Era începutul unei retrageri furioase și confuze.

Este bine cunoscut faptul că animalele încolțite sau rănite sunt foarte periculoase și agresive. Nu se poate spune că America era serios încolțită sau amenințată în Vietnam, la începutul lui 1968, dar mândria ei era în mod clar zguduită, iar mândria militarilor, grav rănită. Putem să observăm din nou nașterea răului în situația unui narcisism amenințat. În ce privește armata, condițiile pentru rău erau pregătite. La fel ca un individ foarte narcisic (rău), care lovește pentru a distruge tot ceea ce-i contrazice imaginea de sine perfectă, la sfârșitul anului 1967, organizația militară americană — foarte narcisică, așa cum tind să fie toate grupurile — a început să lovească cu o agresivitate și viclenie care nu-i erau caracteristice în poporul vietnamez, cel care produsese asemenea ravagii asu-

* O mică notă personală ar putea servi la iluminarea a ceea ce s-a întâmplat în psihologia armatei americane în acei ani. Ea ar putea fi prefăcută de observația că disperarea generată de înfrângerea noastră a avut nevoie de o oarecare perioadă de timp să se răspândească dincolo de trupele din Vietnam și să se distileze în psihicul acelor soldați de carieră care nu au trăit în mod direct insulta. Din 1968 până în 1970, am trăit împreună cu familia mea într-o așezare militară din Okinawa, populată de ofițeri de carieră. În ajunul Crăciunului din 1968, un grup format din noi și prietenii noștri a mers cu colindul prin vecini. Era o atmosferă veselă, aproape magică. Noi cântam, iar familiile veneau la ferestre, deschideau ușile, ne ofereau băuturi întăritoare, își exprimau bucuria, uneori chiar ni se alăturau. Pentru că acțiunea a avut un succes atât de mare, am încercat să o repetăm în ajunul Crăciunului din 1969. Vocile noastre erau la fel, iar spiritele noastre, pline de așteptări. Dar ceva era radical schimbat. Majoritatea caselor rămăneau întunecate. Ferestrele nu se deschideau. Nimeni nu a apărut la ușă. N-am auzit nici o vorbă de mulțumire. Nimeni nu ni s-a alăturat. Când ne întorceam acasă, dezamăgiți, eu și soția mea am comentat: „E ca și cum întreaga comunitate ar fi deprimată.“ La acea vreme, viziunea noastră nu era completă, dar privind retrospectiv, știm că întreaga comunitate era, într-adevăr, deprimată și știm și de ce.

pra respectului său de sine. Cei suspectați de spionaj erau torturați. Corpurile celor din Viet-Cong, morți sau poate încă în viață, erau târate prin noroi, în spatele blindatelor. Începuse epoca „numărătorii de trupuri“. Minciuna și falsificarea, prezente încă de la începutul implicării noastre în războiul din Vietnam, au întrecut orice limită. Deși atrocitatea de la MyLai a fost fără îndoială singulară ca magnitudine, am toate motivele să cred că multe alte atrocități mai mici au fost comise de trupele americane în Vietnam la acea vreme. Putem spune cu siguranță că episodul MyLai a apărut în contextul unei atmosfere pline de atrocități și de răutate, ce caracteriza nu doar pentru Forța de Intervenție Barker, ci toată prezența americană în Vietnam.

Deși incisivă, circumstanța unei atmosfere atroce rămâne doar o circumstanță. Așa cum am spus, m-am aflat printre aceia care au cerut să se aprobe o cercetare care să contribuie la înțelegerea aspectelor psihologice ale episodului de la MyLai. Știind foarte bine că aceasta va avea parte de o receptare nefavorabilă, comitetul nostru s-a simțit totuși obligat, în numele onestității, să facă, printre altele, următoarea propunere: ca atrocitățile comise de trupele americane în Vietnam să fie examinate și comparate, dacă se poate, cu atrocitățile comise de trupele americane în alte războaie, împotriva altor inamici. Între rebeliunea din Filipine din anul 1899* și episodul MyLai nu există vreo scriere sau vreun document public despre crimele și atrocitățile comise de americani în războaie. Să presupunem oare că băieții americani nu au comis astfel de brutalități în Coreea sau în timpul celui de-al Doilea Război Mondial? Îmi vin în minte zeci de întrebări. Oare atrocitățile au fost comise cu aceeași frecvență în celelalte războaie, dar nu au fost relatate, din cauza faptului că climatul acelor vremuri era diferit? Oare atrocitățile din Vietnam comise altundeva decât în MyLai au fost mai frecvente sau mai puțin frec-

* Vezi Leon Wolff, *Little Brown Brother*, Doubleday, 1961.

vente decât am putea presupune? Oare nivelul atrocității din Vietnam a fost unic? E oare mai probabil ca americanii să comită atrocități împotriva orientalilor decât împotriva caucazienilor, cum ar fi nemții?

Nu vom putea înțelege pe de-a-ntregul grupul rău care a acționat la MyLai fără să răspundem la astfel de întrebări. Răspunsurile pot fi oferite doar de o cercetare istorică, științifică a acestui subiect. Deși există dificultăți tehnice (și trebuie acordată imunitate în fața justiției pentru cei chestionați), o astfel de cercetare este, cel puțin din punct de vedere teoretic, fezabilă. Din punct de vedere politic însă, e cu totul altceva. În 1972, când le-am propus cercetarea, ea nu a fost considerată potrivită. Predicția mea este că aceste întrebări vor rămâne fără răspuns, nu din cauza faptului că răspunsurile sunt lipsite de valoare în raport cu munca implicată, ci din cauză că oamenii preferă, mult mai simplu, să nu depună efortul de a le descoperi. Ele ar putea fi prea stingheritoare. Preferăm mai degrabă să nu ne examinăm prea atent în această privință pe noi înșine și societatea noastră. Potențialul nostru, ca grup, pentru rău este încă suficient de mare ca să evităm analizarea acestor aspecte.

În 1972, scopul nostru era acela de a face recomandări pentru cercetarea aspectelor psihologice ale episodului de la MyLai, astfel încât să se ajungă la prevenirea unor asemenea atrocități în viitor. Deoarece cercetarea propusă a fost respinsă *in toto*, nu am o bază științifică suficientă pe care să discut chestiunea prevenirii. Una dintre direcțiile principale spre ceea ce înseamnă prevenire pare totuși destul de clară.

Atâta vreme cât trebuie să avem o organizație militară, sugerez ca societatea noastră să ia în considerare despecializarea ei în cel mai mare grad posibil. Propun o combinație a unor idei mai vechi: serviciul militar de carieră și existența unor trupe în serviciul național. În locul unei armatei ca aceea din prezent, am avea trupe în serviciul național, care să îndeplinească funcțiuni militare, dar să poată fi de asemenea utili-

zate extensiv, pentru acțiuni pe timp de pace, cum ar fi: curățarea cartierelor sărace, protecția mediului înconjurător, instruire profesională și satisfacerea altor nevoi civile vitale. În locul trupelor constituite ca o forță bazată doar pe voluntariat sau fiind alimentată de un sistem inechitabil de recrutare, ar putea exista un sistem de serviciu național obligatoriu pentru întreg tineretul american, bărbați și femei. Ei nu vor fi încorporați pentru a sta în gura tunului, ci vor fi folosiți pentru o mulțime de alte misiuni necesare. Cerința ca toți tinerii să facă serviciu militar va face mai dificil aventurismul militar, dar va facilita mobilizarea pe scară largă, dacă ar fi necesară. Având de îndeplinit misiuni pe timp de pace, cadrele militare, mai puțin specializate în acest sistem, nu vor mai dori atât de mult războiul. Oricât de generale ar fi aceste propuneri, nici una dintre ele nu este din start nefezabilă.

Cel mai mare grup: societatea americană în 1968

Deși armata americană s-a prăbușit în Vietnam ca un taur furios, nu a ajuns acolo dându-și singură acordul. Au fost trimise acolo creaturi lipsite de minte, care-au fost făcute pierdute de guvernul Statelor Unite, ce a acționat în folosul popoului american. De ce? De ce-am purtat acel război?

În principiu, am luptat în acest război din cauza combinației a trei atitudini: 1) comunismul era o forță rea, monolitică, ostilă libertății omenești, în general, și libertății americane, în particular; 2) America, națiunea cea mai puternică a lumii din punct de vedere economic, avea datoria să conducă opoziția împotriva comunismului și 3) trebuie să te opui comunismului oriunde apare, prin orice mijloace ar fi necesare.

Combinația acestor atitudini care descriau poziția americană în relațiile internaționale și-a avut originile la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50. Imediat după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, comunistă URSS și-a impus dominația politică cu o viteză și o agresivitate extraordinare în aproape tot Estul Europei: în Polonia, Lituania, Letonia,

Estonia, Germania de Est, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, România, Albania și, probabil, Iugoslavia. Se pare că doar banii, armele și conducerea americană au salvat restul Europei de la a cădea în ghearele comunismului. Întărind apărarea împotriva comunismului pe flancul vestic, acesta a explodat în Est, întreaga Chină căzând sub dominația comunistă în 1950, aproape peste noapte. Imediat după aceea, forțele comunismului amenințau în mod clar cu extinderea asupra Vietnamului și Malaeziei. Trebuia trasată o graniță. Dată fiind expansiunea explozivă a comunismului peste tot în jurul URSS, nu este de mirare faptul că noi l-am perceput în 1954 ca pe o forță monolitică rea, care amenința atât de periculos întreaga lume, încât a trebuit să ne angajăm împotriva lui într-o bătălie pe viață și pe moarte, lăsând puțin spațiu scrupulelor morale.

Problema însă este aceea că, la ceva mai mult de zece ani, mai târziu, aveau să apară o mulțime de dovezi care să indice că, de fapt, comunismul nu era (dacă fusese vreodată) o forță monolitică sau neapărat rea. Iugoslavia era în mod clar independentă de URSS și așa a devenit și Albania. China și URSS nu mai erau aliați, ci potențiali inamici. În ce privește Vietnamul, o examinare oricât de sumară a istoriei sale ar fi dezvăluit faptul că este un inamic tradițional al Chinei. Forța constrângătoare din spatele comuniștilor vietnamezi în acel moment al istoriei lor nu era expansiunea comunismului, ci naționalismul și rezistența la dominația colonială. Mai mult, devenise clar faptul că, în ciuda restrângerii libertăților lor civile, oamenii din societățile comuniste o duceau, în general, mai bine decât sub guvernările dinainte de comunism. În aceeași măsură, era evident faptul că oamenii din multe societăți necomuniste, cu ale căror guverne eram aliați, sufereau violări ale drepturilor omului care le egalau pe cele din URSS sau China.

Implicarea noastră militară în Vietnam a început în perioada dintre 1954–1956, când ideea unei amenințări comuniste monolitice părea reală. Zece ani mai târziu, ea nu mai era re-

alistă. Totuși, exact în momentul în care a încetat să mai fie o amenințare reală, atunci când ar fi trebuit să ne adaptăm strategia și să ne retragem din Vietnam, am început să ne depășim implicarea noastră militară acolo, în apărarea unor atitudini desuete. De ce? De ce începând cu 1964 comportamentul american în Vietnam a devenit din ce în ce mai nerealist și nepotrivit? Există două motive: lenea și — încă o dată — narcisismul.

Atitudinile au un fel de inerție. Odată puse în mișcare, își continuă mersul chiar în fața evidenței. A schimba o atitudine necesită o cantitate considerabilă de muncă și de suferință. Procesul trebuie să înceapă fie printr-o poziție — menținută cu efort — de constantă îndoială de sine și critică, fie printr-o dureroasă recunoaștere a faptului că ceea ce am crezut până atunci că e corect poate să nu fie așa. Apoi, începe o stare de confuzie. Această stare este foarte inconfortabilă; ni se pare că nu mai știm ce este bine sau rău ori în ce parte să o apucăm. Dar este o stare de deschidere și, prin urmare, una de învățare și de dezvoltare. Doar din aceste „nisipuri mișcătoare“ ale confuziei putem să sărim spre o viziune nouă, mai bună.

Cred că i-am putea privi pe cei ce au guvernat America în vremea episodului de la MyLai — administrația Johnson — ca fiind leneși și satisfăcuți de sine. Ei, la fel ca cei mai mulți dintre indivizii obișnuiți, gustă prea puțin confuzia intelectuală și nu au poftă de efortul pe care îl implică menținerea unei „poziții constante de îndoială de sine și critică“. Ei au presupus că atitudinile pe care le-au dezvoltat față de „amenințarea comunistă monolitică“ în timpul celor două decenii de dinainte încă erau corecte. Deși contraargumentele creșteau în mod evident, ajungând să pună la îndoială atitudinile lor, ei au ignorat acest fapt. Dacă ar fi procedat altfel, s-ar fi plasat pe sine în poziția dureroasă și dificilă de a fi nevoiți să-și regândească atitudinile. Ei nu au depus efortul necesar. A fost mai ușor să procedeze orbește, ca și cum nimic nu s-ar fi schimbat.

Până acum, ne-am concentrat asupra lenei implicate în „cramponarea de vechile hărți“ și asupra atitudinilor devenite desuete*. Să examinăm în continuare narcisismul. Noi suntem atitudinile noastre. Dacă cineva critică o atitudine a mea, mă simt ca și cum acel cineva mă critică pe *mine*. Dacă una dintre opiniile mele se dovedește greșită, atunci eu am greșit. Imaginea mea de sine perfectă a fost zguduită. Indivizii și națiunile se cramponază de ideile învechite și desuete nu doar pentru că e nevoie de efort pentru a le schimba, ci și din cauza faptului că, în narcisismul lor, ei nu pot concepe că ideile și viziunile lor ar putea fi greșite. Ei cred despre sine că au dreptate. Oh, ne grăbim să ne proclamăm în mod superficial failibilitatea, dar adânc înăuntrul nostru, cei mai mulți dintre noi, mai ales atunci când avem succes și putere, considerăm invariabil că avem dreptate. Acesta a fost narcisismul manifestat în comportamentul nostru din Vietnam, la care senatorul William Fulbright se referea ca fiind „aroganța puterii“.

În mod obișnuit, dacă ne lovim cu nasul de evidență, putem tolera dureroasa rană narcisică, admitând nevoia de a ne schimba și de a ne corecta viziunea. Dar, așa cum se întâmplă în cazul unor indivizi, narcisismul unei întregi națiuni poate depăși uneori limitele normale. Când se întâmplă acest lucru, națiunea — în loc să se readapteze în lumina evidenței — încearcă să distrugă dovezile. Așa s-a întâmplat cu America în anii '60. Situația din Vietnam ne prezenta dovezi clare privitoare la faptul că vederea noastră asupra lumii și asupra limitelor propriei puteri ar putea fi greșită. Așa că, în loc să o regândim, ne-am apucat să distrugem situația din Vietnam și chiar Vietnamul cu totul, dacă era necesar.

Acest lucru a fost rău. Răul a fost definit dintotdeauna cel mai simplu ca fiind utilizarea puterii politice pentru a-i distruge pe ceilalți în scopul apărării sau al păstrării integrității sinei bolnav al cuiva. Deoarece devenise învechită, imaginea

noastră monolitică despre comunism făcea parte din sinele nostru național bolnav — care nu mai era realist și adaptat realității. Prin eșecul regimului Diem, pe care l-am sprijinit, prin eșecul tuturor „sfătuitoarelor“ noștri, al beretelor verzi, al ajutorului economic și militar masiv, menit să contracareze expansiunea Viet-Cong-ului, al politicilor noastre bolnave sau greșite, ne-am manifestat noi înșine. Însă, în loc să schimbăm aceste politici, ne-am lansat într-un război pe scară largă pentru a le păstra intacte. În loc să admitem ceea ce în 1964 ar fi fost un eșec minor, ne-am aruncat nebunește în război pentru a ne dovedi nouă înșine că avem dreptate pe socoteala poporului vietnamez și a aspirațiilor sale. Nu s-a mai pus problema de a face ceea ce era corect pentru Vietnam, ci doar problema infailibilității și a păstrării „onoarei“ noastre naționale.

Destul de ciudat este faptul că, la un anumit nivel, președintele Johnson și oamenii din administrație știau că ceea ce fac este rău. Altfel, de ce-ar fi existat atâtea minciuni*? A fost ceva atât de bizar și de lipsit de caracter, încât ne vine greu chiar și numai să ne reamintim extraordinara lipsă de onestitate națională din acele zile din urmă cu aproape cincisprezece ani. Până și motivația oferită de președintele Johnson pentru a începe bombardarea Vietnamului de Nord și escaladarea războiului în 1964 — „incidentul din Golful Tonkin“ — a fost, se pare, o înșelăciune deliberată. Prin această fraudă el a obținut permisiunea de a începe războiul în lipsa unei declarații oficiale de război din partea Congresului (fapt care ținea de responsabilitatea constituțională a acestuia). Apoi, s-a apucat să „împrumute“ bani pentru război — deviind fon-

* Unul dintre testele responsabilității infractorului este întrebarea dacă acesta cunoaște diferența dintre bine și rău. Dacă un criminal încearcă în vreun fel să-și ascundă crima, se presupune că el este conștient de faptul că acțiunea sa este o crimă, adică este greșită. Având în vedere faptul că președintele Johnson a făcut diferite acțiuni și a construit multe minciuni pentru a-și acoperi faptele, am putea presupune că el știa că ceea ce face este greșit sau cel puțin știa că e inacceptabil pentru societatea pe care era chemat să o reprezinte.

* Vezi *Drumul către tine însuși*, ed. cit., pp. 40–41.

duri alocate altor programe și secătuiind „economiile“ din salariile angajaților federali, astfel încât poporul american să nu fie nevoit să plătească imediat taxe mai mari sau să simtă povara acestei escaladări.

Această carte se intitulează *Psihologia minciunii* deoarece minciuna este atât o cauză, cât și o manifestare a răului. Într-o anumită măsură, pe cei răi îi recunoaștem prin minciunile lor. Președintele Johnson, în mod clar, nu dorea ca americanii să știe și să înțeleagă în întregime ceea ce făcea el în Vietnam în numele lor. Știa că ceea ce face ar fi fost inacceptabil pentru ei. Înșelarea electoratului nu numai că era rea în sine, dar reprezenta, de asemenea, dovada faptului că el era conștient de răul acțiunilor sale, atâta vreme cât se simțea obligat să le mușamalizeze.

Dar ar fi o greșeală și un raționament potențial rău din partea noastră să aruncăm toată vina acelor zile pe administrația Johnson. Trebuie să ne întrebăm de ce înșelăciunea lui Johnson s-a bucurat de succes. De ce ne-am lăsat înșelați atât de mult timp? Nu toată lumea s-a lăsat înșelată. O mică minoritate și-a dat seama de faptul că suntem trași pe sfoară pe față, că „națiunea comite ceva întunecat și sângeros“. Dar ne întrebăm de ce oare cei mai mulți dintre noi nu s-au mâniat, nu au devenit suspicioși și nici măcar nu s-au interesat de natura războiului? Încă o dată, ne confruntăm cu prea omeneasca lenie și cu narcisismul. În principiu, era prea multă bătaie de cap. Cu toții avem viețile noastre de dus — mergem zi de zi la slujbă, ne cumpărăm mașini noi, ne zugrăvim casele, ne trimitem copiii la facultate. La fel cum cei mai mulți membri ai oricărui grup sunt mulțumiți atunci când conducerea este exercitată doar de câțiva, noi, cetățenii, suntem mulțumiți să lăsăm guvernul „să-și facă treaba“. Treaba lui Johnson era să ne conducă, iar a noastră, să-l urmăm. Cetățenii erau prea lertargici pentru a se ridica. În plus, am împărțășit cu Johnson enormul lui narcisism, mare cât Texasul. Fără îndoială, atitudinile și politicile noastre naționale nu puteau fi greșite. Cu siguranță, guvernul nostru trebuie să știe ce face; în fond, noi

i-am ales. Și, fără îndoială, ei trebuie să fie oameni buni și onești, deoarece sunt produsele minunatului nostru sistem democratic, care cu siguranță nu poate să o ia razna prea mult. Și, indiferent ce regim ar crede conducătorii, experții și specialiștii guvernului nostru că este bun pentru Vietnam, acela trebuie să fie bun, pentru că nu suntem oare noi cea mai mare națiune, conducătorul lumii libere?

Lăsându-ne înșelați pe față și cu multă ușurință, noi, ca popor, am participat la răul administrației Johnson. Răul administrației Johnson — anii de minciună și de manipulare — a fost direct responsabil de întreaga atmosferă de minciună, de manipulare și de răul care a infestat prezența noastră în Vietnam în acei ani. Aceasta a fost atmosfera în care a apărut episodul din MyLai în martie 1968. Forța de Intervenție Barker nu era conștientă că pierduse controlul în acea zi, dar nici America nu a fost îndeajuns de conștientă la începutul anului 1968. Ea-și pierduse simțirile aproape iremediabil.

Uciderea

Având în vedere aceste considerații, trebuie să ne amintim că America constituie ea însăși doar un grup, nu un întreg. Mai concret, ea este unul dintre multele subgrupuri politice ale rasei omenești, pe care le numim state-națiuni. Și, bineînțeles, rasa omenească însăși nu este decât una din numărul enorm de diferite forme de viață ale planetei. (Faptul că trebuie să ne reamintim acest lucru reprezintă o altă reflecție a tendinței narcisice omenești de a gândi doar în termenii propriei specii.)

Mai trebuie să ne reamintim că răul se află în legătură cu uciderea*, răul este viață (*live*) scris invers (*evil*). Am exemplificat grupul rău prin episodul de la MyLai din cauza tipului particular de ucideri care au avut loc. Dar acest fel de ucidere a reprezentat doar un pas greșit în dansul ritualic al mor-

* Potrivit limbii engleze; v. p. 47. (*N. red.*)

ții pe care-l numim război. Războiul reprezintă o formă deucidere pe scară largă, pe care noi, oamenii, îl considerăm un instrument acceptabil al politicii naționale. Este necesar în continuare să examinăm subiectul uciderii, în general, și al uciderii omenești, în special.

Toate animaleleucid și nu neapărat doar pentru hrană sau apărare. Cele două pisici ale noastre, de exemplu, deși sunt foarte bine hrănite, ne îngrozesc de multe ori, aducând în casă corpuri mutilate de vrăbii pe care le-au omorât pentru plăcerea de a vâna. Există însă ceva unic în ce privește uciderea omenească. Acest fapt nu este de natură instinctivă. Una dintre manifestările naturii neinstinctuale la ființele omenești este extraordinara varietate a comportamentului lor. Unii oameni sunt „ulii“, alții, „porumbei“. Având în vedere uciderea, unora le place să vâneze, alții urăsc vânătoarea, în timp ce alții sunt indiferenți în privința acestui lucru. Nu la fel se întâmplă și cu pisicile. Orice pisică va vâna vrăbii, atunci când i se va ivi ocazia.

Lipsa aproape totală de instincte — modelul de comportament stereotip, predeterminat, elaborat — constituie aspectul cel mai semnificativ al urii omenești. Această lipsă de instincte este responsabilă pentru extraordinara varietate și caracterul schimbător al naturii și comportamentului nostru. La ființele omenești, instinctele speciei sunt înlocuite de alegerea individuală dobândită. Fiecare dintre noi este liber să aleagă cum se va comporta. Suntem liberi să respingem chiar și ceea ce am fost învățați și ceea ce este normal pentru societatea noastră. Putem respinge până și cele câteva instincte pe care le avem, așa cum fac cei care aleg în mod rațional celibatul sau se supun morții prin martiriu. Voința liberă este realitatea umană fundamentală.

Să ne amintim ceea ce au spus mulți teologi: răul este consecința inevitabilă a voinței libere, prețul pe care trebuie să-l plătim pentru puterea omenească singulară de a alege. Deoarece avem puterea de a alege, suntem liberi să facem o alegere înțeleaptă sau prostească, bună sau rea, să alegem răul sau

binele. Întrucât avem această libertate enormă — aproape incredibilă —, nu e de mirare că abuzăm de ea atât de des, iar comportamentul omenesc pare atât de frecvent anormal în comparație cu al animalelor „inferioare“. Multe animaleucid pentru a-și proteja teritoriul. Însă doar oamenii pot ordona ucideri în masă ale propriilor semeni pentru a-și proteja „interesele“, într-un teritoriu foarte îndepărtat, pe care nici nu l-au văzut vreodată.

Uciderea comisă de om este, așadar, o problemă de alegere. Pentru a supraviețui, nu putem să nu ucidem. Dar putem alege cum, când, unde și ce vom ucide. Complexitatea morală a unor astfel de alegeri este enormă și deseori paradoxală. O persoană poate deveni vegetariană ca urmare a unei alegeri etice — scopul ei este acela de a nu purta nici măcar o responsabilitate indirectă pentru ucidere. Totuși, pentru a supraviețui, ea tot trebuie să poarte responsabilitatea tăierii plantelor vii de la rădăcină și a gătirii trupurilor lor în cuptor. În plus, ne-am putea întreba următorul lucru: ar trebui oare ca vegetarianii să mănânce ouă (pui nenăscuți ai frumoseilor păsări) sau să bea lapte (luat de la vaci, ale căror vițeii au fost lipsiți de hrană)? Apoi, mai există chestiunea avortului. Ar trebui oare ca o femeie să poarte până la naștere un copil pe care nici nu-l vrea, nici nu are capacitatea de a-i purta de grijă? Dar are ea dreptul să omoare potențialul fetus sfânt? Nu este ciudat faptul că mulți pacifiști sunt avocații avortului? Și nu e la fel de ciudat că aceia care caută să-i lipsească pe ceilalți de posibilitatea de a alege avortul, pe temeiul faptului că viața este sacră, sunt deseori cei care susțin pedeapsa capitală? Și tot în acest context, ce sens etic poate avea uciderea unui criminal, ca exemplificare a faptului că uciderea este greșită din punct de vedere moral?

Oricât de complexă ar fi etica alegerii noastre de a ucide sau de a nu ucide, este clar că unul dintre factorii ce contribuie la uciderea nenecesară și în mod clar imorală este narcisismul. Iată încă o dată, narcisismul. Narcisismul nostru se manifestă prin aceea că e mult mai probabil să ucidem ceea

ce este diferit de noi decât ceea ce seamănă cu noi. Vegetarianul se simte vinovat pentru că ucide alte forme de viață animală, dar nu și formele de viață vegetală. Există vegetarieni care mănâncă pește, dar nu mănâncă alt fel de carne; alții mănâncă pui, dar nu carne de mamifere. Există pescari care urăsc ideea de a vâna și vânători care împușcă păsări, dar se îngrozesc la ideea de a ucide un cerb, pentru că are ochii mult prea blânzi. Același principiu se aplică atunci când oameniiucid alți oameni. Cei care sunt caucazieni par să aibă mai puține sentimente de vinovăție cânducid negri, indieni sau orientali decât atunci cânducid oameni albi. Este mai ușor pentru albi să linșeze un „negru” decât un „vagabond” alb. Cred că, probabil, și unui oriental îi este mai ușor săucidă un caucazian decât un semen oriental. Dar nu sunt sigur. Chestiunea aspectelor rasiale ale uciderii este încă una care merită o investigare științifică atentă*.

* Există subtilități implicate în chestiunea uciderii interracială care nu numai că merită investigate, dar sunt chiar fascinante. Una dintre propunerile (respinse *in toto*) făcute șefului Statului Major al Armatei în legătură cu aspectele psihologice ale episodului de la MyLai a fost aceea că cercetarea ar trebui să fie făcută asupra diferențelor interracială și interculturale în comportamentul nonverbal.

Mergând într-o zi cu mașina pe o stradă mărginașă din Okinawa, un copil mic a fășnit direct în fața mașinii noastre. Ne-am străduit să oprim, evitându-l cu greu. Mama copilului, o localnică tânără ce stătea pe marginea drumului, s-a uitat la noi și a chicotit. Încă zâmbind, a venit în stradă și și-a luat fiul. Ne-a stârnit un val de furie intensă. Noi tremuram gândindu-ne ce i-am fi putut face copilului ei, iar ea chicotea ca și cum nu i-ar fi păsat. Cum putea fi atât de obtuză? La naiba cu orientalii, nu le pasă de viața omească nici chiar de aceea a propriilor copii. Ne-ar fi plăcut să o izbim cu mașina și să vedem cum se simte după aceea!

Doar după ce am mers mai mulți kilometri, ne-am calmat îndeajuns pentru a reflecta asupra faptului că, atunci când sunt stânjeniți sau înspăimântați, localnicii din Okinawa zâmbesc invariabil și chicotesc. Femeia era la fel de înfricoșată ca și noi, dar i-am interpretat greșit comportamentul. Ne putem întreba care a fost comportamentul nonverbal al civililor vietnamezi atunci când au fost adunați sub amenințarea armei la MyLai. Au căzut ei oare în genuchi, plângând și implorând în poziția umilă pe care noi, caucazienii, am fi luat-o într-o situație similară și care ar fi stârnit mila solda-

Războiul constituie astăzi în egală măsură o chestiune de mândrie națională și de mândrie rasială. Ceea ce numim naționalism este deseori un narcisism național malign, mai degrabă decât o satisfacție sănătoasă în privința împlinirii propriei culturi. În fapt, într-o mare măsură, naționalismul este cel care conservă sistemul statelor-națiuni. În urmă cu un secol, când era nevoie de o săptămână pentru ca un mesaj să ajungă din Statele Unite în Franța și de luni întregi pentru a ajunge în China, sistemul statelor-națiuni avea sens. În epoca noastră de comunicare globală instantanee și, la fel de bine, de holocaust instantaneu, cea mai mare parte a sistemului politic internațional a devenit învechit. Narcisismul nostru național este cel care ne face să ne agățăm de noțiunile demodate de suveranitate și împiedică dezvoltarea unui mecanism internațional eficient, de menținere a păcii.

Conștient sau nu, transmitem copiilor noștri învățătura narcisismului național. Harta lineară a lumii, care se trasează pe nenumăratele table din sălile de clasă din țara noastră, arată faptul că Statele Unite sunt mai mult sau mai puțin în centrul hărții. Iar pe hărțile micilor școlari ruși, Rusia este țara aflată în centru. Rezultatul unor astfel de lecții poate fi uneori ridicol.

Îmi amintesc de ziua de 1 mai 1964, când soția mea și-a primit cetățenia împreună cu alți două sute de noi cetățeni, în cadrul unei ceremonii la care au participat familiile lor, diferiți demnitari și oficiali din Honolulu. Festivitățile au început cu o paradă. Trei companii de soldați spilcuiți, cu puști strălucitoare, au mărșăluit în jurul câmpului, după care s-au încolonat în formație în spatele a șapte tunuri. Apoi, tunurile au tras douăzeci și una de salve, în cinstea ocaziei. În acel moment, guvernatorul din Hawaii a pășit pe podium chiar în fața gurilor de tun încă fumegânde. „Astăzi se spune că este <În-

ților? Sau poate, la fel ca femeia din Okinawa, au zâmbit și au chicotit terorizați, înfuriindu-i pe americani, care au crezut că sunt luați în răs și în bătaie de joc? Nu știm. Dar ar trebui să cunoaștem aceste lucruri.

tâi Mai», a început el, dar națiunea noastră a numit-o Ziua Legii. Aici, în Hawaii, a strigat guvernatorul, ar trebui să o numim «Ziua Cântecului». Oricum, important este că noi celebrăm această zi cu flori, în timp ce în țările comuniste se desfășoară demonstrații *militare*.“

Nimeni n-a râs. Absurditatea — nebunia — a trecut neobservată: acest om, fără îndoială inteligent și cu siguranță demn, cu trei companii de soldați stând în poziție de drepti în spatele lui, în timp ce fumul celor șapte tunuri îi învăluia capul, îi învinuia pe ruși pentru natura militară a festivităților *lor*.

Războiul —uciderea în masă organizată, de grup, în interiorul speciei — este o formă unică de comportament omenească. Deoarece acest comportament caracterizează toate culturile, de la începuturile istoriei până azi, mulți au afirmat că oamenii au un instinct războinic — comportamentul războinic este un fapt imuabil al naturii omenești. Probabil de aceea, cred, „ulii“ se referă la sine ca fiind realiști, iar la „porumbei“ ca fiind niște idealști cu capul în nori. Idealștii sunt oameni care cred în potențialul naturii omenești de a se transforma. Dar am afirmat deja că atributul esențial al naturii omenești este schimbarea și independența față de instinct — că întotdeauna ne stă în putere să ne schimbăm natura. Așa că, de fapt, idealștii sunt cei care stau pe teren sigur, iar realiștii, cei lipsiți de fundament. Oricine argumentează faptul că purtarea unui război înseamnă altceva decât o alegere ignoră atât realitatea răului, cât și psihologia omenească. A purta un război nu este întotdeauna ceva rău, dar *este* întotdeauna o alegere.

Personal, mi se pare extrem de tentant să gândesc războiul într-un mod simplist. Aș putea să iau cea de-a șasea poruncă în sens propriu și să cred că „să nu ucizi“ înseamnă doar atât — cel puțin să nu ucizi alte ființe omenești. Este, de asemenea, tentant să cred în absoluta universalitate a celui mai important principiu etic: scopul nu scuză mijloacele. Dar tot n-aș putea scăpa de concluzia că în rare momente anterioare ale istoriei omenești a fost necesar și corect din punct de vedere

moral să ucizi pentru a împiedica ucideri și mai mari. Mă simt profund inconfortabil cu această poziție.

Însă nu totul este ambiguu. Rămân suficient de naiv și cred că, ori de câte ori s-a declanșat un război, unele ființe omenești și-au pierdut funia care-i lega de țărnam și că unii (probabil mulți) s-au lăsat robiți de rău. Ori de câte ori apare un război, cineva greșește. Una dintre părți sau amândouă poartă o vină. Undeva s-a făcut o alegere greșită.

Este important să ținem minte acest lucru, deoarece a devenit un obicei în zilele noastre ca fiecare dintre cele două părți implicate în război să se considere victimă. În zilele de demult, când ființele omenești nu aveau atâtea scupule, un trib nu ezita săucidă un alt trib invocând sincer motivul cuceririi. Dar în zilele noastre, există întotdeauna pretenția de nevinovăție. Chiar și Hitler a inventat motive pentru invaziile sale. Probabil că el și majoritatea germanilor chiar au crezut în propriile pretenții. Așa se întâmplă întotdeauna. Fiecare parte crede că celălalt este agresorul, iar ea este victima. În fața acestei retorici bilaterale și a complexității relațiilor internaționale, suntem înclinați să ne ștergem pe mâini și să gândim că poate războiul, în realitate, nu este din vina noastră, că nimeni nu este agresor, că nimeni nu a făcut o alegere greșită — că războiul se întâmplă cumva de la sine, ca o combustie spontană.

Denunț această poziție de deznădejde etică, această abrogare a capacității noastre de judecată morală. Cred că nimic nu poate să-l umple pe Satan de mai multă plăcere sau să semnifice mai bine succesul absolut al cuceririi rasei omenești decât cea atitudine a unor oameni conform căreia este imposibil să identifice răul.

Războiul din Vietnam nu s-a întâmplat de la sine. El a fost inițiat de britanici în 1945*. Războiul a fost sprijinit de Franța

* Marea Britanie, însărcinată prin înțelegerea de la Yalta cu misiunea de „a dezarma și repatria japonezii și de a reinstaura ordinea“ în Indonezia de Sud, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, a ales să interpreteze

până la înfrângerea din 1954. Apoi, având ca țintă obținerea păcii, în următorii optsprezece ani el a fost reinițiat și dus de americani. Deși sunt mulți cei care dezbat această chestiune, judecata mea este următoarea (și sunt convins că aceasta va fi și judecata istoriei: că în războiul din acei ani America a fost agresorul. Alegerile cele mai respingătoare din punct de vedere moral au fost ale noastre. Noi am fost barbarii.

Dar cum putem fi noi — noi, americanii — barbari? Germanii și japonezii cu siguranță au fost astfel în 1941. La fel și rușii. Dar americanii? Nu încapе îndoială că nu suntem un popor barbar. Dacă suntem barbari, mai mult ca sigur că nu ne dăm seama de asta. Aceasta este concluzia mea; nu ne dăm seama de multe lucruri. Dar cum este posibil ca o persoană, un grup sau o întreagă națiune să fie barbară fără să-și dea seama? Este o întrebare crucială. Deja mi-am pus această întrebare la diferite niveluri. Să ne întoarcem și să discutăm încă o dată chestiunea narcisismului și a lenei la acest nivel larg.

Termenul de „barbarie inconștientă“ este potrivit, deoarece barbaria constă în inconștiența noastră. Devenim barbari tocmai din cauză că nu ne dăm seama de acest lucru în ceea ce ne privește. Sub acest aspect, expresia „a ne da seama“ se referă la cunoaștere. Suntem barbari din cauza ignoranței. Tot așa cum ceea ce s-a întâmplat la MyLai a fost mușamalizat timp de un an, din cauză că trupele din Forța de Intervenție Barker nu au știut că ceea ce făcuseră a fost ceva radical greșit, la fel America a purtat războiul pentru că nu știa că ceea ce face era o barbarie.

această misiune ca pe o restaurare a regimului colonial francez (în ciuda faptului că acesta fusese regimul de la Vichy, care cooperase cu ocupația japoneză). Trupele britanice i-au găsit pe japonezi deja dezarmați, iar Vietnamul unificat se afla sub controlul Vietminh-ului. Ei au început să-i reînarmeze pe japonezi și să-i folosească pentru a-și întări propriile trupe, astfel încât să mențină forțat controlul asupra Saigonului în fața atacului forțelor lui Ho Chi Min. Ei au menținut apoi prin forța armelor ocupația asupra Saigonului, până când au sosit din Franța trupe masive, trei luni mai târziu. După ce au predat Saigonul francezilor, s-au retras. Atunci a început războiul între Franța și Indochina.

Obișnuiam să întreb soldații în drumul lor spre confruntările din Vietnam ce știu despre război și despre relațiile acestuia cu istoria Vietnamului. Recruții nu știau nimic. Nouăzeci la sută dintre ofițerii tineri nu știau nimic. Puținele cunoștințe pe care le aveau ofițerii superiori și câțiva ofițeri tineri constau, în general, doar în ceea ce li se predase la programele foarte tendențioase de la școala militară. Era ceva uimitor. Cel puțin nouăzeci și cinci la sută dintre oamenii care mergeau să-și riște viața nu aveau nici cea mai vagă cunoștință despre motivul pentru care se purta acel război. Am vorbit cu civilii de la Departamentul Apărării care conduceau războiul și am descoperit aceeași ignoranță atroce în privința istoriei Vietnamului. De fapt, noi, ca nație, nu am știut de ce am dus acest război.

Cum de s-a putut întâmpla așa ceva? Cum de un popor întreg s-a dus la război fără să știe de ce? Răspunsul este simplu. Ca popor, suntem prea leneși pentru a învăța și prea aroganți pentru a ne gândi că avem nevoie să învățăm. Avem senzația că, indiferent de felul în care s-ar întâmpla să percepem lucrurile, acela chiar este felul corect, fără a cerceta mai în profunzime. Avem senzația că, indiferent ce am face, facem ceea ce trebuie, fără să mai avem nevoie de reflecție. Greșim atât de mult, deoarece niciodată nu am luat în considerare faptul că s-ar putea să nu avem dreptate. Cu lenea și narcisismul nostru care se hrănesc reciproc am dat năvală, impunându-ne prin vărsare de sânge voința asupra poporului vietnamez, fără a avea, practic, vreo idee despre implicații. Doar atunci când noi, cea mai puternică națiune de pe pământ, am suferit o înfrângere consistentă din partea vietnamezilor, am început destul de mulți dintre noi să ne deranjăm să aflăm ce am făcut, de fapt.

În felul acesta, națiunea noastră „creștină“ a devenit o națiune de barbari. La fel s-a întâmplat și cu alte națiuni în trecut și la fel se va întâmpla cu alte națiuni — inclusiv cu a noastră, din nou — în viitor. Ca națiune și ca rasă, nu vom fi imuni la război până când nu vom face un mare progres în

privința eradicării din natura omenească a celor doi generatori ai răului: lenea și narcisismul.

Prevenirea răului de grup

Ca exemplu de grup rău, MyLai nu a fost un „accident“ inexplicabil sau o aberație impredictibilă. Acest episod a apărut în contextul războiului, care este prin sine un mediu al răului. Atrocitățile au fost comise de tabăra agresorului și această tabără, prin agresiunea ei, era deja supusă răului. Răul unui grup mic — Forța de Intervenție Barker — era în mod clar o reflecție a răului întregii prezențe militare americane în Vietnam. Iar prezența noastră militară în Vietnam a fost ordonată de un guvern narcisic, mincinos, care și-a pierdut mințile și a fost mandatat de o națiune căzută în adormire și aroganță. Întreaga situație era putredă. Masacrul de la MyLai a fost un eveniment de așteptat.

Să ne amintim că am examinat episodul de la MyLai ca fiind *un exemplu* de grup rău. Grupul rău nu e ceva ce a apărut odată, într-o dimineață din 1968, în cealaltă parte a lumii. Este ceva ce încă apare oriunde pe glob. Apare aici și acum. La fel ca și indivizii răi, grupul rău constituie un fapt comun. În realitate, este atât de comun, încât reprezintă regula.

Trăim în era instituției. În urmă cu un secol, majoritatea americanilor lucrau pe cont propriu. Astăzi, cu excepția unei mici minorități, toți își dedică munca de zi cu zi unor organizații din ce în ce mai mari.

Am început această discuție observând felul în care se difuzează responsabilitatea în cadrul grupurilor, astfel încât în grupurile mari ea devine inexistentă. Să luăm în considerare o mare corporație. Chiar președintele sau șeful consiliului de administrație pot spune: „Acțiunile mele poate că nu sunt în întregime etice, dar, în fond, ele nu țin de prerogativele proprii. Trebuie să dau seamă în fața acționarilor. În opinia lor, nu pot fi de folos decât dacă sunt condus de motivația profitu-

lui.“ Cine este atunci cel care determină comportamentul corporației? Micul investitor care de-abia dacă înțelege operațiunile ce trebuie întreprinse? Poate un fond mutual? Care fond mutual? Care casă de brokeraj? Care bancher?

Cu cât devin mai mari, instituțiile noastre devin absolut lipsite de chip. Fără suflet. Ce se întâmplă atunci când nu există suflet? E doar un vid? Sau se găsește Satan acolo unde înainte locuia un suflet? Nu știu. Dar cred că activiștii împotriva războiului precum frații Berrigan au dreptate când spun că sarcina care se află în fața noastră nu e cu nimic mai prejos decât aceea de a exorciza, metaforic vorbind, instituțiile noastre. Nu există nici un cuvânt adecvat pentru a descrie urgența acestei sarcini.

Complexul militar-industrial care a jucat un rol atât de mare în Vietnam și care continuă să fie principalul creator al groteștii curse a înarmărilor nu se supune la nimic altceva decât motivației profitului. Aceasta nu este nici măcar supunere. E pur interes. Nu sunt inamicul capitalismului *per se*. Cred că e posibil ca motivația profitului să fie operativă și, în același timp, supusă valorilor înalte ale adevărului și iubirii. E dificil, dar posibil. Dacă nu putem face să funcționeze cumva această supunere și dacă nu „creștinăm“ capitalismul, noi, ca societate capitalistă, suntem sortiți unei catastrofe. Lipsa totală de supunere este întotdeauna rea — pentru un grup, pentru o instituție, pentru societate și pentru indivizi. Până când nu ne putem vindeca singuri prin supunere, forțele morții vor câștiga și ne vom consuma singuri în propriul nostru rău.

Deși cercetarea care să stabilească o bază profund științifică pentru prevenirea apariției răului de grup nu a fost dusă la bun sfârșit, cred că știm deja din examinarea episodului de la MyLai și a unor fenomene similare în ce parte trebuie dirijate eforturile prevenirii. Studiul nostru despre MyLai a relevat faptul că lenea intelectuală masivă și narcisismul patologic există la fiecare nivel. Sarcina prevenirii răului de grup —

inclusiv a războiului — este în mod clar sarcina eradicării sau cel puțin a diminuării semnificative a lenei și a narcisismului.

Dar cum poate fi dusă ea la capăt? Deși există astfel de fenomene precum identitate de grup, narcisism de grup și spirit de grup, nu există altă cale de a le influența decât prin schimbarea adusă membrilor individuali ai grupului. De obicei, atunci când vrem să influențăm comportamentul unui grup, încercăm să facem acest lucru prin cel mai eficient mijloc posibil: influențarea liderilor grupului. Dacă accesul către liderii grupului este blocat, trebuie să ne întoarcem către membrii cei mai de jos, încercând să obținem sprijin de la bază. Ori-cum, ne adresăm indivizilor, pentru că „spiritul grupului“ este determinat, în ultimă instanță, de spiritele indivizilor care compun grupul. Tot așa cum un singur vot poate fi crucial în alegeri, întregul curs al istoriei omenirii poate depinde de o schimbare în sufletul unui singur individ. Acest lucru le este cunoscut oamenilor cu adevărat religioși. Din acest motiv, nici o activitate posibilă nu este considerată de o importanță mai mare decât salvarea unui singur suflet omenesc. De aceea individul este sacru. În sufletul și spiritul solitar al individului se duce bătălia dintre bine și rău și acolo va fi ea pierdută sau câștigată.

Efortul de a preveni răul de grup, inclusiv războiul, trebuie să fie dirijat spre individ. Acesta este, bineînțeles, un proces educativ. Iar educația poate fi condusă cu mai multă ușurință în cadrul tradițional al școlilor noastre. Această carte este scrisă în speranța că, într-o zi, copiii noștri din școlile laice sau religioase vor fi învățați despre natura răului și despre principiile prevenirii lui.

Recent, la o petrecere, unul dintre invitați, vorbind despre un proeminent regizor de film, a spus: „El a marcat istoria.“ Destul de spontan, am remarcat: „Fiecare dintre noi a marcat istoria.“ Adunarea din jur m-a privit ca și cum aș fi rostit ceva nepotrivit, chiar puțin indecent. Felul în care este afectată istoria, în bine sau în rău, ține, bineînțeles, de alegerea fiecărui

individ. Unul dintre mijloacele bune de a deprinde responsabilitatea individuală potențială pentru răul de grup și pentru istorie apare în unele Biserici ale zilei de vineri, unde, reproducându-se patimile după evanghelistul Marcu, congregației i se cere să joace rolul mulțimii și să strige „Crucificați-!“

În visurile mele, copiii vor fi învățați că lenea și narcisismul stau la rădăcina întregului rău omenesc și vor afla de ce se întâmplă astfel. Ei vor învăța că fiecare individ este de o importanță sacră. Vor ajunge să afle faptul că tendința naturală a fiecărui individ din grup este să-și încredințeze propria judecată etică liderului și că trebuie să ne opunem acestei tendințe. În cele din urmă, ei vor înțelege că responsabilitatea fiecărui individ este de a se examina continuu pe sine în privința lenei și a narcisismului și de a se purifica pe el însuși. Vor face acest lucru știind că o astfel de purificare personală este necesară nu doar pentru salvarea propriilor suflete, ci și pentru salvarea lumii în care trăiesc.

CAPITOLUL 7

Pericol și speranță*Pericolele psihologiei răului*

Există mai multe motive pentru care nu s-a dezvoltat încă o psihologie a răului. Psihologia este o știință foarte tânără și nu ne putem aștepta să împlinim totul în scurtul timp al unei vieți. Fiind însă o știință, ea se împărtășește din tradițiile științei care includ respect pentru valoarea gândirii libere și neîncrederea în conceptele religioase, așa cum ar fi conceptul de rău. Încă o dată spun: doar în ultima vreme majoritatea laică a societății a început să fie îngrijorată serios de manifestările sociale ale răului. Sclavia a fost abolită doar în urmă cu un secol. Abuzul asupra copiilor a fost luat ca atare până la generația actuală.

Dar probabil că cel mai important motiv pentru eșecul unei examinări științifice asupra fenomenului răului îl constituie frica de consecințe. Avem bune motive să ne temem. Există pericole reale, inerente în dezvoltarea unei psihologii a răului. Cartea de față a fost scrisă cu presupunerea că aceste primejdii sunt depășite de pericolul de a nu dezvolta o psihologie a răului. Totuși, oricine caută să participe la efortul de a face din fenomenul răului subiectul unei cercetări științifice va trebui să înceapă printr-o profundă luare în considerare a faptului că acest efort în sine poate cauza el însuși rău.

Pericolul judecății morale

Așa cum s-a observat, celor răi le este caracteristic să-i judece pe ceilalți ca fiind răi. Incapabili să-și recunoască propriile imperfecțiuni, ei trebuie să-și justifice defectele dând vina pe ceilalți. Și dacă este necesar, ei chiar îi vor distruge pe ceilalți în numele corectitudinii. Deseori am văzut întâmplându-se așa ceva: martiriul sfinților, Inchiziția, Holocaustul, MyLai! Atât de des, încât suntem conștienți că, ori de câte ori vom judeca pe cineva ca fiind rău, s-ar putea ca noi înșine să comitem răul. Chiar și ateii și agnosticii cred în cuvintele lui Hristos „Nu judecați, ca să nu fiți judecați“*.

Răul este o judecată morală. Fac presupunerea că ea ar putea fi și o judecată științifică. Dar făcând din rău o judecată științifică, acest lucru nu îl va scoate din sfera morală. Cuvântul este peiorativ. Ori de câte ori vom spune despre un om că este rău bazându-ne pe o simplă opinie sau pe baza unui test psihologic standard, facem o judecată morală asupra răului. Oare n-ar trebui să ne abținem să facem acest lucru? Știința este destul de periculoasă. Judecata morală este și ea destul de periculoasă. Cum vom îndrăzni să le amestecăm pe acestea două în lumina admonestării lui Iisus?

Dacă examinăm mai atent chestiunea, vom vedea însă că este atât imposibil, cât și rău să ne abținem total de la a face judecăți morale. O atitudine de genul „Eu sunt bun, tu ești bun“ ar putea avea un anume rol în facilitarea relațiilor sociale, însă doar unul singur. A fost Hitler bun? Locotenentul Calley? Jim Jones? Au fost bune experimentele militare făcute pe evrei în lagărele de concentrare germane? Dar experimentele făcute de CIA cu substanța narcotică LSD?

Să privim viața de zi cu zi. Dacă am nevoie să angajez pe cineva, ar trebui să iau prima persoană care vine sau să intervievez un număr de candidați și să aleg dintre aceștia? Ce fel

* Matei 7, 1.

de tată aș fi dacă aș descoperi că fiul meu înșală, minte sau fură și nu l-aș critica? Ce trebuie să-i spun prietenului meu care plănuiește să se sinucidă sau pacientului care vinde heroină? „Ești bun“? Există un exces de simpatie, un exces de toleranță, un exces de permisivitate.

De fapt, nu putem duce vieți decente făcând judecăți, în general, și judecăți morale, în particular. Pacienții care vin să dicute cu mine mă plătesc pentru judecata mea care se presupune să fie bună. Când vreau un sfat în probleme legale, sunt interesat de judecata avocatului meu. Ne punem întrebarea: să cheltuim cinci mii de dolari pentru o vacanță cu familia sau să-i investim în ceva, astfel încât să devină economii pentru educația copilului? Să trișez sau nu în privința impozitului pe venit? Cu toții ne petrecem zilele luând decizii care sunt judecăți, multe dintre ele având implicații morale. Nu putem evita judecățile.

Propoziția „Nu judeca pentru a nu fi judecat“ este citată, de obicei, în afara contextului. Hristos nu ne-a încurajat să ne abținem de la orice judecată. În următoarele patru versete, El continuă spunând că trebuie să ne judecăm pe noi înșine *înainte* de a-i judeca pe ceilalți, nu că nu trebuie să-i judecăm deloc. „Fă-țarnice, scoate întâi bârna din ochiul tău și atunci vei vedea să scoți paiul din ochiul fratelui tău“*. Dându-și seama de răul potențial din judecățile morale, El nu ne-a învățat să evităm întotdeauna judecățile, ci doar să ne purificăm pe noi înșine înainte de a le face. Aici greșește cel rău. El evită autocritica.

Trebuie, de asemenea, să ne amintim scopul judecăților noastre. Dacă el e acela de a vindeca, atunci este bine. Dacă e acela de a ne întări respectul de sine și mândria, atunci scopul este greșit. „Doar pentru harul Domnului merg eu“ reprezintă o reflecție ce trebuie să însoțească orice judecată asupra răului cuiva.

* Matei 7, 5.

Explorarea științifică a răului omenesc va da seama, cred eu, de adevărul acestei reflecții. Să luăm în considerare câteva dintre chestiunile pe care se bazează această lucrare: posibilitatea unei cauzalități sau predispoziții genetice; dovada rolului părinților ne iubitori și a suferințelor excesive din copilărie; natura misterioasă a bunătății omenesti. Cu cât examinăm mai profund subiectul, cu atât vom descoperi mai puține motive de mândrie personală.

Unii interpretează adevărul reflecției „doar pentru harul Domnului“ ca fiind un motiv fatalist. Dacă Dumnezeu salvează o anumită persoană și nu pe alta, dacă gradul în care ne putem mântui pe noi înșine prin eforturi proprii este posibil să rămână neclar, de ce să ne mai agităm? Însă fatalismul înseamnă doar atât: fatalitate. Să ne încrucișăm mâinile și să murim. Deși nu vom putea discerne niciodată până la capăt semnificația existenței omenesti — nici măcar motivul pentru care o persoană este bună și alta, rea —, rămâne totuși responsabilitatea noastră de a trăi cât mai corect posibil. Acest lucru înseamnă să facem judecățile morale necesare pentru a sprijini viața. Și ne este permis să alegem dacă vrem să trăim într-o stare de ignoranță mai mare sau mai mică.

Prin urmare, chestiunea nu ar fi aceea dacă trebuie sau nu să judecăm; cu siguranță, trebuie să judecăm. Problema este cum și când să judecăm înțelept. Marii noștri conducători spirituali ne-au dat învățăturile fundamentale. Dar atâta vreme cât noi suntem cei care trebuie să facem judecăți morale, e necesar să ne rafinăm înțelepciunea aplicând metode și cunoștințe științifice atunci când este cazul — amintindu-ne învățăturile de bază.

*Pericolul mușamalizării morale
Judecata sub autoritatea științifică*

Aceasta e o capcană majoră. Este o capcană, deoarece atribuim științei mai multă autoritate decât merită. Facem acest lucru din două motive. Unul este acela că puțini dintre noi în-

țeleg limitările științei. Celălalt constă în faptul că suntem prea dependenți față de autoritate, în general.

Când copiii noștri erau mici, am avut norocul să cunoaștem unul dintre cei mai buni pediatri, un om blând, bun și devotat, de o mare erudiție. Când l-am vizitat după o lună de la nașterea copilului nostru cel mare, el ne-a instruit să începem să-i dăm alimente solide aproape imediat, deoarece un astfel de supliment alimentar era necesar pentru copiii ce se hrănesc la sân. Un an mai târziu, când l-am vizitat la o lună după nașterea fiicei noastre, el ne-a sfătuit să amânăm cât mai mult timp să o hrănim cu alimente solide, ca să nu o privăm de extraordinara hrănire cu lapte matern. Poziția „științei“ se schimba-se! Fiind studenți la facultatea de medicină, am fost învățați că tratamentul esențial pentru diverticuloză era o dietă săracă în fibre. În prezent, studenții la medicină sunt învățați că tratamentul esențial constă într-o dietă bogată în fibre.

Astfel de experiențe mi-au arătat că ceea ce este scos în față ca fapt științific nu este decât părerea unor oameni de știință. Suntem obișnuiți să privim știința ca fiind Adevărul, cu „A“ mare. Cunoașterea științifică reprezintă, de fapt, cea mai bună aproximare a adevărului de care dispunem, conform judecății majorității oamenilor de știință ce activează într-o anumite disciplină. Adevărul nu este ceva ce posedăm; ci un scop la care ne străduim să ajungem plini de speranță.

Mi se pare îngrijorătoare posibilitatea ca oamenii de știință — în special psihologii — să se pronunțe public asupra potențialului negativ al unor anumite personaje sau evenimente. Noi, oamenii de știință, din păcate suntem doar cu puțin mai feriți decât alții de a trage niște concluzii neîntemeiate. Mulți psihiatri care nu l-au întâlnit niciodată pe individul Barry Coldwater l-au etichetat în 1974 ca fiind „nepotrivit din punct de vedere psihologic pentru a fi președinte“. În fosta URSS, unii psihiatri abuzau sistematic de profesiunea lor, etichetându-i pe disidenții politici drept „bolnavi mintal“, servind, prin urmare, interesele statului în detrimentul adevărului și al scopului vindecării.

Problema este agravată de faptul că publicul tânjește să fie îndrumat de verdictele oamenilor de știință. Așa cum am discutat mai devreme în legătură cu chestiunea răului de grup, majoritatea mai degrabă se supune decât să conducă. Suntem mulțumiți, chiar dacă anxioși, să lăsăm autoritățile să gândească în locul nostru. Există o tendință profundă de a face din oamenii de știință niște „regi filozofi“ și de a-i lăsa să ne îndrume prin labirinturi intelectuale când, de fapt, ei sunt deosebiți la fel de pierduți ca și restul.

În lenea noastră intelectuală, uităm faptul că gândirea științifică este destul de fadă ca gust. Deoarece opinia corpului științific reprezintă ultimul, dar nu cel din urmă cuvânt, noi, ca public, pentru siguranța noastră, trebuie să ne asumăm responsabilitatea de a fi sceptici față de oamenii de știință și de verdictele lor. Cu alte cuvinte, trebuie să nu renunțăm niciodată să ne conducem singuri. Atât cât se poate, trebuie să încercăm cu toții să fim oameni de știință, cel puțin în măsura în care să judecăm noi înșine asupra binelui și răului. Deși problema binelui și a răului este prea importantă pentru a o exclude din sfera examinării științifice, ea este, de asemenea, prea importantă pentru a o lăsa în întregime în seama oamenilor de știință.

Din fericire, oamenilor de știință din cultura noastră le place să discute în contradictoriu unii cu alții. Mă cutremur gândindu-mă la un timp și un loc în care să existe o evanghelie „științifică“ asupra naturii binelui și a răului, care să nu fie subiect de dezbateră. Folosesc cuvântul „științific“ între ghilimele deoarece dezbateră constituie piatra de temelie a științei veritabile, iar o știință fără dezbateră și fără scepticism exuberant nu e deloc știință. Cea mai bună pază pe care o avem împotriva folosirii greșite a conceptului de rău de către oamenii de știință este aceea de a ne asigura că știința rămâne exactă, întemeiată pe o cultură democratică, în care dezbateră deschisă este încurajată.

Pericolul folosirii greșite a științei

Cea mai gravă folosire greșită a științei poate fi atribuită nu oamenilor de știință înșiși, care proclamă opinii personale sub deghizarea adevărului științific, ci publicului — din întreprinderi, guvern etc. — indivizi slab informați, care folosesc descoperirile și conceptele științifice pentru scopuri îndoielnice. Deși bomba atomică a apărut prin munca oamenilor de știință, politicienii au fost cei care au luat decizia de a o construi, iar armata, decizia de a o lansa. Aceasta nu înseamnă că oamenii de știință nu poartă nici o responsabilitate pentru felul în care sunt folosite descoperirile lor. Dar vreau să spun că ei nu au control asupra situației. Odată ce o descoperire științifică este publicată (și, în general, trebuie să fie, deoarece știința depinde de publicare și libera circulație a informației), ea devine parte din domeniul public. Oricine poate să o folosească, iar oamenii de știință nu au mai mult de spus în această privință decât alte grupuri de interese.

Corpul cunoașterii științifice a psihologiei este deja folosit greșit de către public, în general, într-o multitudine de modalități. Utilizarea sa — și măsura în care este folosit — de către sistemul judiciar din această țară este discutabil, ca să nu mai vorbim de fosta URSS. Deși testele psihologice au deseori o valoare imensă pentru profesori, mulți copii sunt diagnosticați în mod fals și în felul acesta descalificați. Teste similare sunt folosite greșit pentru a respinge oamenii la angajare sau la intrarea într-o instituție de învățământ superior. La petreceri, bărbați și femei discută frecvent despre termeni precum „invidie de penis“, „frică de castrare“ și chiar de „narcisism“, având puțin habar despre ceea ce spun și negându-și la posibilele consecințe ale sporovăielii lor.

Prin urmare, este puțin înfricoșător să ne imaginăm scenariu despre ceea ce s-ar putea întâmpla dacă publicul va deține informații științifice privind răul. Să presupunem, de pildă, că ar putea fi dezvoltat un test psihologic care să identifice per-

soanele rele. Mulți ar putea dori să folosească asemenea teste în scopuri neacademice: școlile, căutând să detecteze candidații indezirabili, tribunalele, încercând să determine vinovăția sau nevinovăția, avocații, luptând în bătălii pentru custodia unui copil și așa mai departe. Să ne gândim, de asemenea, cum oamenii ar căuta în fiecare zi semne și simptome ale răului la soacră, angajat sau oponent și cât de repede ar utiliza un astfel de stigmat pentru a-și acuza adversarii, fie public, fie neoficial.

Dar deși ar fi imposibil să ținem departe de public informația științifică despre rău, imaginea nu este atât de întunecată pe cât ar părea la prima vedere. Informația științifică despre indivizi poate fi confidențială. Diagnosticul oficial de rău dat de psihologi și psihiatri poate fi restrâns doar la scopul unei cercetări strict controlate științific. Faptul că informația psihologică generală este deseori folosită greșit de public nu înseamnă că suntem într-o situație mai rea din cauza acestor informații. Într-adevăr, cred cu fermitate în faptul că dezvoltarea conștientizării psihologice a publicului în ultimele decenii reprezintă un considerabil pas înainte din punct de vedere moral și intelectual*. În timp ce unii ar putea să vorbească despre Freud într-un mod stupid, mulți ar ajunge să recunoască realitatea subconștientului lor (și chiar ar începe să-și ia responsabilitatea pentru acest lucru), ceea ce ar putea fi sămânța salvării noastre. Interesul nostru crescând pentru existența și sursa prejudecăților noastre, a ostilităților ascunse, a temerilor iraționale, a petelor oarbe din percepțiile noastre, a rutinei mentale și a rezistenței la dezvoltare reprezintă startul pentru un salt în evoluție. În cele din urmă, o rafinare crescută a cunoașterii publicului în ce privește psihologia răului va servi

* Unii, mai ales Martin N. Gross, în cartea *The Psychological Society (Societatea psihologică)*, Random House, 1978, deplâng accentul care se pune pe interesul acordat psihologiei, dar, deși ei sunt elocvenți în privința abuzurilor, trec cu vederea virtuțile. Nu reușesc să vadă ansamblul sau să ofere o perspectivă echilibrată.

ea însăși la prevenirea abuzării de această psihologie. Deși avem nevoie de cercetare pentru a cunoaște mai mult despre rău, știm deja câteva lucruri dincolo de îndoială. Unul dintre ele este tendința celui rău de a-și proiecta răul în ceilalți. Incapabil sau nedoritor să-și înfrunte propriul păcat, el trebuie să justifice acest lucru acuzându-i pe ceilalți de defecte. Pe măsură ce dezvoltăm o psihologie a răului, acest fapt — deja bine cunoscut între savanți — va fi, fără îndoială, mult mai larg cunoscut. Vom deveni mai capabili să îi depistăm pe cei ce aruncă cu pietre. Pe măsură ce interesul științific pentru fenomenul răului se va îndrepta către public, considerațiile noastre despre rău vor deveni din ce în ce mai înțelepte.

Pericolul pentru omul de știință și terapeut

Până acum, am vorbit despre felurile în care publicul ar putea fi pus în pericol prin opera oamenilor de știință asupra subiectului răului. Dar cum rămâne cu oamenii de știință? Nu ar putea fi puși ei în pericol de propria cercetare? Cred că da.

Cercetătorul științific cel mai apropiat de fenomenul răului va fi întotdeauna terapeutul. Nu există nici o metodă de a privi în adâncul unei persoane care să fie comparabilă cu metoda psihanalizei, în ceea ce privește profunzimea și discernământul. Nu există nici o cale de a penetra deghizarea răului în afară de cea a individului care joacă rolul de vindecător — cel care, ca psihoterapeut, este dispus să ducă bătălia cu personalitatea malignă în vederea vindecării sau, ca exorcist, să lupte cu demonul din spatele pretenției. Datele noastre fundamentale despre natura răului vor fi câștigate printr-o bătălie corp la corp cu răul însuși.

O parte a literaturii despre exorcism insistă asupra pericolului în care se găsește exorcistul în această bătălie. Deseori, el este descris în termeni fizici, deoarece aceștia sunt concreți și ușor de înțeles. Dar bănuiesc că mai mare decât riscul morții sau al schilodirii este riscul ca exorcistul să ajungă să-și rănească sau să-și murdărească sufletul. Cred că psihoterapeutul

care încearcă cu adevărat să descâlcească în scop terapeutic răul unui pacient se confruntă cu riscuri similare. Din cauza faptului că, de obicei, este un lucru rar întâlnit ca o persoană rea să se angajeze în psihoterapie, nu știm prea multe despre aceste riscuri. Dar dacă această carte are succes în stimularea interesului psihiatric în privința răului, din ce în ce mai mulți terapeuți vor experimenta în tratarea acestuia. Îi sfătuiesc să fie atenți. S-ar putea pune într-un mare pericol. Nu cred că astfel de experiențe ar trebui încercate de un terapeut tânăr, care mai are mult de învățat despre cum să lupte cu lucruri mai puțin obișnuite, precum rezistența și contratransferul. Ele n-ar trebui încercate de cel care încă nu a privit cu atenție dincolo de ceea ce se poate vedea cu ochii. Pentru că un terapeut cu sufletul neîntărit va fi cel mai vulnerabil.

Pericolele există nu doar pentru terapeuți, exorciști și vindecători, ci și pentru oricine devine preocupat de subiectul răului. Există întotdeauna riscul contaminării, într-un fel sau altul. Cu cât ne frecăm mai aproape umărul de rău, cu atât este mai probabil să devenim noi înșine răi. Toți oamenii de știință — chiar și cei a căror muncă este redusă la bibliotecă sau la laboratorul steril — sunt sfătuiți să-și înceapă cercetarea citind *The Devils of Loudon (Diavolii din Loudon)*, cartea lui Aldous Huxley (din care am citat mai jos)*. Până când nu vom învăța mai multe prin dezvoltarea unei psihologii a răului, nu există o altă lucrare mai bună asupra subiectului contaminării de rău decât această analiză istorică asupra unor evenimente rele dintr-un oraș francez din secolul al XVII-lea. Investigatorul răului sau terapeutul să țină minte:

Efectele care urmează unei concentrări constante și intense asupra răului sunt totdeauna dezastruoase. Cei care pornesc într-o cruciadă nu *pentru* Dumnezeu din ei înșiși, ci *împotriva* răului din ceilalți nu vor reuși niciodată să facă lumea mai bună, ci o

* Harper & Row, 1952, Perennial Library Edition.

vor lăsa așa cum era sau uneori chiar sensibil mai rea decât înainte să fi început cruciada. Gândindu-ne în primul rând la rău, tindem, oricât de înalte ne-ar fi intențiile, să creăm oportunități pentru manifestarea răului. (p. 192)

.....
Nici un om nu-și poate concentra atenția asupra răului sau măcar asupra ideii de rău și să rămână neafectat. A fi mai mult *împotriva* răului decât *pentru* Dumnezeu este extrem de periculos. Orice cruciat poate să înnebunească. El va fi vânat de viclenia pe care o atribuie inamicilor lui, care devine, într-un fel, parte din el însuși. (p. 260)

Pericolele în perspectivă

O altă îngrijorare pe care am putea-o avea în privința investigației științifice a răului omenesc este că aceasta ar putea pune în pericol natura științei însăși. Tradiția științei de a fi independentă de valorile morale ar putea fi serios amenințată. Dacă privim această tradiție ca bază a științei, oare o „știință“ a răului — bazată pe o judecată de valoare apriorică — nu ar submina chiar fundamentele științei, așa cum o cunoaștem noi?

Dar poate că acest fundament al științei trebuie să fie schimbat. Cu rare excepții, cercetarea științifică nu mai este dusă într-un laborator, de un căutător solitar și independent al adevărului, doar de dragul adevărului. Cercetarea este finanțată de guvern sau de firme particulare și se desfășoară sub forma unor eforturi de grup, conform unor planificări. Tehnologia cerută de investigarea modernă a devenit atât de complicată, încât poate fi periculoasă. În realitate, știința modernă a devenit atât de strâns legată de marile afaceri și de planurile guvernamentale, încât nu mai există o știință „pură“. Iar rezultatele finale ale unei științe detașate de cunoștințele și adevărurile religioase va apărea ca fiind o nebunie strangeloveană a cursei înarmărilor — la fel cum rezultatul final al unei religii nesupuse unei îndoieli și scrutări științifice ar fi nebunia rasputiniană din Jonestown.

Există motive profunde care ne fac să suspectăm faptul că tradiția științei libere de valori morale nu mai servește nevoile omenirii — că știința nu mai poate sau nu mai trebuie să ignore chestiunea valorilor. Cea mai clară dintre aceste valori este problema răului. Când trăiam amenințați de animalele sălbatice din pădure, de inundații și de secetă, de boli infecțioase și de foamete, supraviețuirea noastră depindea de puterea rasei de a controla forțe externe atât de vaste. Nu avem nici timp, nici nevoie de prea multă introspecție. Dar odată ce am temperat aceste amenințări externe prin intermediul științei noastre în mod tradițional liberă de valori morale și al tehnologiei rezultate, au apărut pericole interne, cu o rapiditate proporțională. Amenințările majore pentru supraviețuirea noastră nu mai vin dinspre natura exterioară, ci din natura omenească interioară. Lipsa noastră de grijă, ostilitățile, egoismul, mândria și ignoranța încăpățanată sunt cele ce amenință lumea. Dacă nu vom putea tempera și transmuta potențialul de rău din sufletul omenesc, vom fi pierduți. Dar cum vom putea să facem acest lucru până când nu vom fi dispuși să privim propriul nostru rău cu aceeași atenție, discernământ detașat și metodologie riguroasă cu care privim lumea exterioară?

Pericolele inerente în dezvoltarea unei psihologii științifice a răului sunt foarte reale și nu trebuie subestimate. Construcția judecăților morale, confuzia între opinie și fapt științific, folosirea greșită a informației științifice de către cei malefici sau neinformați și riscul unei apropieri prea mari de rău pentru a-l examina nu sunt simple dificultăți teoretice. Începând elaborarea unei psihologii a răului, unii se vor lovi de ele. Deși într-o măsură considerabilă va fi posibil să evităm aceste dificultăți prin modalitățile sugerate, nu am nici o îndoială că vor exista victime. Dar în lumea aglomerației, a bombei cu neutroni, a Holocaustului și a episodului MyLai, calea pare clară. Pericolele dezvoltării unei psihologii a răului nu se apropie ca magnitudine de pericolul eșecului de a face din răul omenesc subiect al scrutării științifice riguroase și coor-

donate. Oricât de periculoasă ar fi psihologia răului, ar fi mult mai periculos ca ea să nu existe.

O metodologie a iubirii

Răul este urât.

Până acum, nu ne-am concentrat cum se cuvine asupra pericolelor și distructivității sale. Dar există un alt aspect al urâteniei sale: tristețea meschină.

„Răul imaginar este romantic și variat“, scria Simone Weil în eseul său, „Criteriile înțelepciunii“; „răul adevărat este morhâr, monoton, searbăd, plictisitor.“ Nu e întâmplător faptul că C. S. Lewis descria iadul ca pe niște orașe britanice cenușii din centrul Angliei*. Vizitând recent orașul Las Vegas, mi-am format o nouă imagine asupra iadului, văzându-l ca pe o sală nesfârșită de mașini de joc, unde alternanța nopte/zi nu se face simțită, cu un zgomot monoton, cu zarva repetitivă a jackpot-urilor fără sens, la care se înghesuie oameni cu ochi lipșiți de strălucire, trăgând spasmodic, dar regulat de manete la nesfârșit. Într-adevăr, fastul fără gust al Las Vegas-ului este o pretenție destinată să acopere această tristețe teribilă.

Dacă cineva are norocul să întâlnească un sfânt în viață, va întâlni o persoană absolut unică. Deși viziunile lor pot fi remarcabil de similare, personalitatea sfinților este extraordinar de diferită. Aceasta se întâmplă deoarece au devenit integral ei înșiși cu adevărat. Dumnezeu a făcut fiecare suflet diferit, astfel încât, atunci când tot noroiul va fi curățat, lumina Sa va străluci asupra acestuia într-un mod complet nou, plin de culoare și de frumusețe. Keats descrie această lume ca pe o „vale a clădirii sufletelor“ și fie că știu, fie că nu, atunci când își ajută pacienții să îndepărteze noroiul, psihoterapeuții sunt angajați într-o activitate de plămădire de sfinți. Bineînțeles, psihoterapeuții știu că sarcina lor de rutină este de a-i elibera pe pacienți, astfel încât ei să devină ceea ce sunt.

* *The Great Divorce*, Macmillan, New York, 1946.

La celălalt capăt al spectrului omenesc, în partea opusă sfinților, stau oamenii cei mai puțin liberi, oamenii răi. Din ei nu se poate vedea decât noroiul. Iar noroiul arată peste tot la fel. În capitolul al treilea, am făcut o descriere clinică, nosologică a personalității rele. Este extraordinar cât de bine se potrivesc toți tiparului. Odată ce-ai văzut o persoană rea, le-ai văzut, practic, pe toate. Chiar și psihoticii, despre care suntem obișnuiți să credem că sunt cei mai serios afectați psihic, mai interesați tipologic. (Există motive să credem că, în unele cazuri, psihoza este aleasă ca o alternativă preferabilă răului.)

Cum se face că psihiatrui nu au reușit până în prezent să recunoască un tip atât de distinct și rigid de personalitate? Deoarece persoanele afectate au pretenția de a fi respectabile. Medicii psihiatri au fost amăgiți de ceea ce Harvey M. Cleckley numea „masca sănătății“*. Așa cum spunea prietenul meu preot, răul este „boala absolută“. În ciuda pretenției că sunt sănătoși, cei răi sunt cei mai bolnavi oameni.

Hannah Ahrendt se referea la incredibila tristețe maladivă a acelor „Adolf Eichmann“ ai lumii atunci când vorbea despre „banalitatea răului“. Thomas Merton spune:

Un fapt tulburător care a apărut în procesul Eichmann a fost acela că un psihiatru l-a examinat și l-a declarat *perfect sănătos*. Noi punem semnul egalității între sănătate și simțul dreptății, umanitate, prudență, capacitatea de a iubi și de a înțelege alți oameni. Ne bazăm pe oamenii sănătoși din această lume să o apere de barbarie, nebulie, distrugere. Iar acum începe să ni se dezvăluie faptul că tocmai oamenii sănătoși sunt cei mai periculoși. Cei sănătoși, cei bine adaptați sunt cei care, fără remușcare și fără dezgust, ațintesc bombe și apasă butonul care va iniția marile festivaluri ale distrugerii, pe care l-au pregătit ei, cei sănătoși.**

* *The Mask of Sanity*, ediția a patra, St. Louis: C.V. Mosby, 1964.

** *Raids on the Unspeakable*, New Directions Publishing Corp., 1964, pp. 45–46.

Ce să facem cu răul când această mascaradă a sănătății are un asemenea succes, iar distructivitatea lui e atât de „normală”? Mai întâi, trebuie să încetăm să mai dăm crezare masca-
radei și să ne mai lăsăm amăgiți de pretenții. Sper ca această carte să ne ajute în drumul spre acest țel. Dar apoi? O veche maximă spune: „Cunoaște-ți dușmanul.“ Acești oameni sărmani, obtuzi, îngroziți nu trebuie doar identificați, ci și studiați. Trebuie să încercăm să facem tot ce putem pentru a-i vindeca sau a-i înfrâna.

Cum poate fi făcut acest lucru, luând în calcul pericolele majore pe care le presupune o psihologie a răului, ținând seama de posibilitatea că putem să ne contaminăm noi înșine? Părerea mea este că putem face în siguranță o cercetare științifică asupra subiectului acordându-i *a priori* o valoare negativă, cu o metodologie ce are o valoare pozitivă. În particular, cred că putem studia și trata răul doar prin metodele iubirii.

Un bărbat de vreo douăzeci și opt de ani, care a făcut timp de mai mulți ani terapie cu mine, a ajuns să-și domine răul ce-i fusese făcut de-a lungul copilăriei de către tatăl său. Într-o noapte, a avut următorul vis, care reprezintă punctul de cotitură în procesul de vindecare:

Era în timpul războiului. Purtam o uniformă militară. Stăteam în fața casei Morristown — știți, reședința unde am petrecut cei mai răi ani ai copilăriei mele. Tatăl meu era acasă. Aveam un aparat de emisie-recepție și comunicam prin intermediul lui cu o unitate de artilerie. I-am dat șefului de pluton coordonatele casei și i-am cerut să bombardeze poziția noastră. Știam că, probabil, voi fi aruncat în aer eu însumi împreună cu tatăl meu și cu casa în bombardament, dar faptul părea să nu mă supere deloc. Șeful de pluton însă mi-a dat bătaie de cap. „Avem o mulțime de cereri de a bombarda peste tot“, a spus el. Se îndoia că ar fi putut să ajungă până la casa mea. Am fost foarte supărat. L-am implorat. I-am spus chiar că îi voi da o ladă de whisky dacă ajunge aici. În cele din urmă, a părut să fie de acord. O să vadă el ce-o să facă, a spus. M-am simțit nemaipomenit. Dar apoi tata a ieșit fugind din casă, ca să-mi vorbească. Nu pot să-mi amintesc

exact ce mi-a spus, dar era ceva despre musafiri, invitați sau alți oameni. S-a întors înapoi în casă. M-am uitat pe drum și, într-adevăr, un grup de oameni se îndrepta spre casă. Nu știu cine erau. Nu erau din familie. Doar vizitatori. Brusc, mi-am dat seama că vor sări și ei în aer în bombardament. L-am sunat imediat pe șeful de pluton — doar că de data aceasta l-am implorat să nu ne lovească. I-am spus că își va primi oricum lada de whisky. El a spus că a anulat ordinul, după care m-am trezit, simțindu-mă extraordinar de eliberat. Am știut că l-am oprit la timp.

La fel ca în visul pacientului, cu toții ne găsim într-o luptă împotriva răului. În focul bătăliei, este tentant să recurgem la soluții aparent simple — de exemplu, „nu avem altceva de făcut decât să bombardăm infernul indivizilor respectivi“. Iar dacă pasiunea noastră este îndeajuns de mare, am fi dispuși chiar să sărim noi înșine în aer în procesul „zdrobirii răului“. Dar astfel ajungem să ne confruntăm cu vechea problemă conform căreia scopul nu justifică mijloacele. Deși răul este împotriva vieții, constituie el însuși o formă de viață. Dacă-i omorâm pe cei răi, devenim noi înșine niște ucigași. Dacă încercăm să distrugem răul, vom ajunge să ne distrugem pe noi înșine, spiritual, dacă nu chiar fizic. Și foarte probabil vom lua cu noi și oameni nevinovați.

Ce să facem în cazul acesta? La fel ca pacientul, trebuie să începem prin a renunța la ideea simplă, conform căreia putem cuceri răul distrugându-l. Dar acest lucru ne lasă într-un fel de gol nihilist. O să ne încrucișăm brațele, gândind că problema răului este *inerent* insolubilă? Nu. Ar fi lipsit de sens. Viața își află rostul în bătălia dintre bine și rău — și, de asemenea, în speranța că binele va învinge. Răul poate fi înfrânt prin bună-tate. Atunci când vom pune acest lucru în practică, ne vom da seama de ceea ce știam vag dintotdeauna: răul poate fi cucerit doar prin iubire.

Așa că metodologia asaltului nostru asupra răului — științific sau în alt fel — trebuie să fie iubirea. Sună atât de simplu, încât ne simțim obligați să ne întrebăm de ce acesta nu

este un adevăr evident. Oricât de simplu ar suna, metodologia iubirii este atât de dificilă în practică, încât ne ferim de folosirea ei. La prima vedere, ea pare chiar imposibilă. Cum e posibil să iubești oameni răi? Totuși, exact asta spun că trebuie să facem. Adică, dacă trebuie să facem o cercetare în siguranță asupra oamenilor răi, atunci să o facem în iubire. Trebuie să începem de la posibilitatea *a priori* a iubirii față de ei.

Mă întorc la dilema cu care m-am confruntat în cazul Charlene. Ea insistă să o iubesc necondiționat, ca și cum ar fi fost un copil mic, nevinovat. Dar ea nu era un copil. Și nu am putut să găesc loc în inima mea pentru a o accepta cu răul ei, așa cum își dorea cu disperare. Dar oare nu este rău să iubești răul?

Rezolvarea acestei dileme este un paradox. Calea iubirii este un echilibru dinamic al polurilor opuse, o tensiune creativă dureroasă a incertitudinilor, o punte dificilă între acțiuni extreme. Să luăm în considerare creșterea unui copil. A-i respinge toate comportamentele greșite înseamnă a nu-l iubi. A tolera toate comportamentele lui greșite înseamnă a nu-l iubi. Trebuie să fim și toleranți, și intoleranți în același timp; acceptând și pretinzând, trebuie să fim rigizi și flexibili. E nevoie de o compasiune aproape dumnezeiască.

Un cleric descria astfel compasiunea lui Dumnezeu pentru om, punând următoarele cuvinte în gura lui Dumnezeu:

Te cunosc. Te-am creat. Te-am iubit încă de pe când erai în pântecul mamei. Ai fugit — după cum știi — de iubirea mea, dar Eu te iubesc la fel oricât de departe ai fugi. Eu sunt cel care ți-a dat chiar și puterea de a fugi și nu te voi lăsa niciodată. Eu te accept așa cum ești. Ești iertat. Îți știu toate suferințele. Le-am știut dintotdeauna. Mai presus de înțelegerea ta, când tu suferi, Eu sufăr. Știu, de asemenea, toate micile trucuri prin care încerci să ascunzi urâtenia pe care ți-ai făcut-o tu însuși sau alții în viața ta. Dar tu ești frumos, mai profund decât poți tu vedea. Ești frumos, deoarece tu însuși, ca persoană unică, reflecti deja ceva din frumusețea Sfințeniei Mele, într-un fel fără de sfârșit. Ești frumos, pentru că Eu și doar Eu văd frumusețea care-ar trebui să devii. Prin puterea transformatoare a iubirii Mele, care e perfectă

prin slăbiciune, frumusețea ta va căpăta perfecțiune. Vei deveni extrem de frumos, într-un fel unic, de neînlocuit. Pentru această, nici Eu, nici tu nu vom lucra singuri, vom lucra împreună.*

Nu este un lucru ușor să îmbrățișezi urâtenia având ca motiv doar speranța că într-un fel necunoscut ar putea apărea o transformare a ei în frumusețe. Dar mitul broaștei sărutate care se preschimbă în prinț rămâne. Cum de o broască sărutată se preschimbă în prinț? Cum funcționează metodologia iubirii? Cum vindecă ea? Nu știu exact.

Nu știu, deoarece iubirea poate lucra în multe feluri. Și nici unul dintre acestea nu e previzibil. Știu că prima sarcină a iubirii este purificarea de sine. Atunci când cineva s-a purificat prin harul lui Dumnezeu, până acolo încât să ajungă să-și iubească dușmanii, se întâmplă un lucru foarte frumos. E ca și cum barierele sufletului ar deveni curate până la transparență, iar individul ar radia o lumină unică.

Efectul acestei lumini diferă. Unii, pe drumul lor către sfințenie, se vor mișca mai ager, încurajați de ea. Alții, aflați în drumul lor către rău, atunci când vor întâlni lumina, își vor schimba direcția. Purtătorul luminii (care este doar un vehicul pentru ea, fiind lumina lui Dumnezeu) deseori nu va fi conștient de aceste efecte. În cele din urmă, cei care urăsc lumina o vor ataca. Lucrurile stau ca și cum acțiunile lor rele sunt puse în lumină și arse. Energia malignă este, prin urmare, secată, stăpânită și neutralizată. Procesul ar putea fi dureros pentru purtătorul luminii, uneori chiar fatal. Acest lucru nu înseamnă însă succesul răului. El mai degrabă se retrage. Așa cum am spus în *Drumul către tine însuși*, „Răul a fost cel care l-a ridicat pe Hristos pe cruce..., fapt care ne-a făcut pe noi să-l vedem din depărtare.“**

* Din „Known“ de Reverend Dr. Charles K. Robinson, 4 noiembrie 1973 (*Duke Divinity School Review*, iarna 1979, vol. 44, p. 44).

** Ed. cit., p. 253.

Nu pot să fiu mai precis în privința metodologiei iubirii decât citând cuvintele unui preot bătrân, care și-a petrecut mulți ani în această bătălie: „Există zeci de căi pentru a te confrunța cu răul și mai multe căi pentru a-l înfrânge. Toate sunt fațete ale adevărului, conform căruia singura cale absolută de a înfrânge răul este de a-l înăbuși în interiorul unei ființe omenеști doritoare de a face acest lucru. Când este absorbit de acolo ca sângele de burete ori primit ca o suliță în inima cuiva, își pierde puterea și nu se mai dezvoltă.“*

Vindecarea răului, în mod științific sau în alt fel, poate fi dusă la bun sfârșit doar prin iubirea indivizilor. E nevoie de un sacrificiu benevol. Cel ce vindecă trebuie să permită ca sufletul său să devină un câmp de bătălie. El trebuie să *absoarbă* sacrificial răul.

Ce previne atunci distrugerea sufletului? Dacă cineva ia răul în inima sa ca pe o suliță, cum poate să supraviețuiască bunătatea? Chiar dacă răul va fi învins, nu se va întâmpla oare la fel și cu binele? Ce va fi dobândit în afară de acest comerț lipsit de sens? Nu pot răspunde la aceasta decât într-un limbaj mistic. Pot spune doar că acolo se petrece o alchimie misterioasă, prin care victima devine victorioasă. Așa cum scrie C. S. Lewis: „Când o victimă benevolă care nu a comis nici o trădare este ucisă în locul trădătorului, Tabla se va sparge și Moartea va începe să dea înapoi.“**

Nu știu cum se petrece acest lucru, dar știu că se petrece. Știu că oamenii buni pot în mod deliberat să se lase pătrunși de răul celorlalți — să fie, prin urmare, distruși și totuși nedistruși — să fie chiar uciși într-un anume sens și totuși să supraviețuiască. Ori de câte ori se întâmplă acest lucru, există o mică deplasare în echilibrul puterii în lume.

* Gale D. Webbe, *The Night and Nothing*, Seabury Press, New York, 1964, p. 109.

** *The Lion, the Witch and the Wardrobe*, Collier/Macmillan, 1970, p. 160.

Cuprins

Introducere

De mânuit cu grijă 7

Capitolul 1

Bărbatul care a făcut un pact cu diavolul 13

Capitolul 2

Către o psihologie a răului 39

Despre modele și mister 39

O problemă a vieții și a morții 47

Cazul lui Bobby și al părinților săi 53

Răul și păcatul 80

Narcisismul și voința 90

Capitolul 3

Întâlnirea cu răul în viața cotidiană 99

Cazul lui Roger și al părinților lui 101

Cazul Hartley și Sarah 128

Boala mintală și numele răului 143

Cazul visului voodoo 156

Cazul fobiei de păianjeni 165

Capitolul 4

Charlene: un caz exemplificator 180

La început, confuzie 181

Într-un fel sau altul: copil ori adult 185

Lege doar pentru ea 195

Visul despre mașina miraculoasă	203
Fără câștig de cauză	208
Răul și puterea	213
Dacă ar trebui să repet experiența	215
Capitolul 5	
Despre posedare și exorcism	220
Diavolul există?	220
Atenție: înaltă tensiune!	223
Aspecte de diagnostic și tratament	229
Cercetare și învățare	243
Tatăl minciunii	246
Capitolul 6	
MyLai — o examinare a răului de grup	258
Crimele	258
Prefață la răul de grup	262
Pe scara responsabilității colective	267
Prevenirea răului de grup	306
Capitolul 7	
Pericol și speranță	310
Pericolele psihologiei răului	310
O metodologie a iubirii	322

Editor: GR. ARSENE

CURTEA VECHE PUBLISHING

str. arh. Ion Mincu 11, București
tel.: (021)222.57.26, (021)222.47.65

redacție: 0744.554.763

distribuție: (021)222.25.36

fax: (021)223.16.88

internet: www.curteaveche.ro

e-mail: redactie@curteaveche.ro